

KEVSER SURESİ

Rahman Rahim Allah'ın Adıyla
Şüphesiz biz, sana Kevser'i verdik.
Şu hâlde Rabbin için namaz kıl ve tekbir
alırken, namazda ellerini boğazına kadar kaldır.
Doğrusu asıl soyu kesik olan, sana vardır.

Gulam Hasan Muharremî

ŞİA TARİHİ

Gaybet-i Suğra Dönemi Sonuna Kadar

Çeviri:

Hakan KARACAN

KEVSER

Kevser Yayınları: 214

Kitabın Orijinal Adı: Tarih-i Teşeyyu ez Ağaz ta

Payan-i Ğeybet-i Suğra

Orijinal Dili: Farsça

Yazar: Gulam Hasan Muharremî

Kitabın Adı: Şia Tarihi

Çeviri: Hakan Karaca

Edit: Kadri Çelik

Son Okur: Musa Güneş

Mizanpaj: Hakan Başbuğ

Kapak: Faruk Atlan

Baskı: Yılmaz Matbaacılık (Sertifika: 27185)

Litros Yolu 2. Matb. Sitesi 3 NB 2 Zeytinburnu

Topkapı / İstanbul Tel: 0212 493 00 85

Basım Tarihi: Aralık 2013

ISBN: 978-605-4792-10-8

Kevser Yayınları

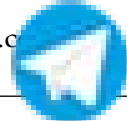
Sofular Mah. Simitçi Şakir Sok.

No: 14 / 1 Fatih – İSTANBUL

Tel: 0212 – 534 35 28 / 555 16 66

Faks: 0212 – 631 36 01 / 555 22 12

www.kevseryayincilik.com

İÇİNDEKİLER

Üstad Mehdi Pişvaî'nin Ön Sözü..... 13

Yaşayan Ekol Şiiliğın ve Mücadeleci Şiilerin Tarihi.....13

1. BÖLÜM

KAYNAKLARA GENEL BAKIŞ / 15

1. DERS

Özel Kaynaklar 17

1. Makatilü't-Talibiyyin.....17

2. ed-Deracatü'r-Rafîa fî Tabakati's-Şia.....18

3. A'yanü's-Şia20

4. Tarihü's-Şia21

5. Şia der Tarih22

6. Cihadü's-Şia.....23

7. Tarih-i Teşeyyü der İnan ez Ağaz tâ Karn-i Heftom-i Hicrî.....24

Dersin Özeti 25

2. DERS

Genel Kaynaklar 26

1. Genel Tarih26

2. Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) Hayatı.....28

3. Savaş ve Fitneleri Konu Alan Kitaplar28

4. Rical ve Tabakat İle İlgili Kitaplar29

5. Coğrafya Kitapları.....29

6. Ahbar Kitapları30

7. Soy ve Neseple İlgili Kitaplar31

8. Hadis Kitapları.....	31
9. Tarih Boyunca Şiilik	32
Dersin Özeti	33

2. BÖLÜM

ŞİA'NIN DOĞUŞU / 35

3. DERS

Kur'ân ve Sözlük Manası İtibarıyla Şia	37
Dersin Özeti	41

4. DERS

Şia'nın Doğuşu.....	42
Dersin Özeti	51

5. DERS

Şia'nın Diğer İsimleri	53
Hz. Ali'nin (a.s) Sahabe Arasındaki Makamı	56
Dersin Özeti	66

6. DERS

Kureyş'in Sakife'deki Rolü	68
Kureyş'in, Ehlibeyt (a.s) Düşmanlığının Sebepleri	69
1- Kureyş'in Makam Hırsı	69
2- Kabilesel Çekişmeler ve Çekemezlikler	72
3- Kureyş'in Hz. Ali'ye (a.s) Olan Düşmanlığı	74
Dersin Özeti	75

7. DERS

Müminlerin Önderi'nin (s.a) Sükûtu	76
1- Müslümanlar Arasında Tefrika	76

2- Mürtet Olanların Oluşturduğu Tehlike	77
3- Peygamber Neslinin Korunması	78
Şia'nın Sakife'den Sonra Siyasi ve Aynı Yapılanması.....	79
Dersin Özeti	82

8. DERS

Şiî Sahabîler	84
Dersin Özeti	88

3. BÖLÜM

ŞİA TARİHİNİN DEĞİŞİM SAFHALARI / 89

9. DERS

1) İlk Halifeler Döneminde Şia	91
Şiilik Kimliğinin Açığa Çıkması	93
2- Benî Ümeyye Döneminde Şia.....	95
Dersin Özeti	98

10. DERS

2) Şiiliğin Emevîler Döneminde Yayılma Durumu	99
a) İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in Asrı	99
Kerbela Kıyamı'nın Şia'nın İlerlemesindeki Tesiri	102
Dersin Özeti	105

11. DERS

b) İmam Seccad'ın (a.s) Asrı	107
Şiî Kıyamlar	110
Mervanîler Hükümetinin Güçlenmesi (Sıkıntılı Dönem).....	112
Dersin Özeti	115

12. DERS

Abbasîlerin Davetinin Başlangıcı ve Şiîliğin Yayılmasındaki Etkisi	116
c) İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık (a.s) Döneminde Şiîlik	118
İmam Cafer Sadık (a.s) Üniversitesi	121
Dersin Özeti	125

13. DERS

3) Abbasîler Döneminde Şia	126
Şia Önderlerinin Abbasîler Tarafından Kontrolü	132
Dersin Özeti	136

14. DERS

Şiîlerin Abbasî Döneminde Çoğalmasının Sebepleri	138
1- Ümeyyeoğulları Döneminde Alevîler ve Haşimîler	138
2- Emevî Döneminin Sonu ve Abbasîlerin Başa Geçmesi	140
3- Alevîlerin Hicreti	140
Seyyitlerin Muhaceret Nedenleri	143
1- Alevî Kıyımlarının Yenilgiye Uğraması	143
2- Hükümet Baskısı	144
3- Uygun Ortamların Varlığı	144
Dersin Özeti	144

4. BÖLÜM**Şİİ VE ALEVÎ KIYAMLAR / 147****15. DERS**

Emevîler Döneminde Şiî ve Alevî Ayaklanmaları	149
a) Zeyd'in Kıyımı	150
b) Yahya b. Zeyd'in Kıyımı	153
Dersin Özeti	154

16. DERS

Abbasîler Döneminde Şiî ve Alevî Ayaklanmalar	155
1- Zeydiyye Kıyımları	155
a) Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin Kıyımı	157
b) İbn Tabataba el-Hasanî'nin Kıyımı	158
c) Hasan b. Zeyd el-Hasanî'nin Kıyımı	159
d) Yahya b. Hüseyin'in Kıyımı (Yemen Zeydîleri)	160
Dersin Özeti	161

17. DERS

2- Düzensiz Kıyımlar	162
a) Şehid-i Fah Kıyımı	162
b) Muhammed b. Kasım'ın Kıyımı	163
c) Yahya b. Ömer Talibî	164
Kıyımların Yenilgiye Uğrama Sebepleri	164
Dersin Özeti	165

5. BÖLÜM**ŞİA'NIN COĞRAFİ YAYILIMI / 167****18. DERS**

Şia'nın Coğrafi Yayılımı	169
Dersin Özeti	171

19. DERS

Şia Merkezleri	173
a) Hicrî Birinci Asırdaki Şia Yerleşim Bölgeleri	173
Medine	173
Yemen	175
Kûfe	178
Basra	183

Medain.....	185
Cebel Amil	185
Dersin Özeti	186

20. DERS

b) İkinci Yüzyılda Şia Yerleşim Bölgeleri.....	188
Horasan	189
Kum.....	190
Bağdat	191
c) Hicrî Üçüncü Asırda Şia Yerleşim Merkezleri.....	192
Dersin Özeti	194

21. DERS

Kabileler Arasında Şiilik.....	195
Dersin Özeti	200

6. BÖLÜM**ŞİİLİK İÇİNDEKİ FIRKALAŞMALAR / 201****22. DERS**

Şiilik İçindeki Fırkalaşmalar	203
Dersin Özeti	210

23. DERS

Şia'da Bölünmelerin Sebepleri	211
1- Baskı.....	212
2- Takiyye.....	213
3- Makam Hırsı ve Dünya Sevgisi	215
4- Zayıf Karakterli İnsanların Varlığı.....	217
Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) Gulat Akımıyla Sava.....	218
Dersin Özeti	220

7. BÖLÜM**ŞİA'NIN İLMİ MİRASI / 221****24. DERS**

Şia'nın İlmî Mirası.....	223
Hadis	226
Birinci Grup.....	226
İkinci Grup	226
Üçüncü grup	227
Dördüncü Grup.....	228
Dersin Özeti	228

25. DERS

Fıkıh İlmi.....	230
Sahabe ve Tâbiîn Asrında Fıkıhın Durumu	230
Şia'da Fıkıhın Durumu	231
İçtihadın Doğuşu	233
Ehlibeyt İmamları'nın Fakih Olan Ashabı	233
Dersin Özeti	235

26. DERS

Kelam.....	236
Dersin Özeti	239

8. BÖLÜM**Şİİ ŞAİRLERİN ŞİİLİĞİN YAYILMASINDAKİ ROLÜ / 241****27. DERS**

Şiî Şairler ve Şiirin Yeri	243
Gaybet-i Suğra'nın Sonuna Kadar Şiî Şairler	246
Şia'nın Öncü Şairleri.....	249

Dersin Özeti	250
28. DERS	
Şiî Şairlerin Ortamları.....	252
1– Ehlibeyt'in (a.s) Hakkını Gasp Edenlere Karşı Kanıt Getirme.....	252
2– Şiî Şairlerin Emevî ve Abbasî Şairlerle Karşılaşması.....	255
Dersin Özeti	258
29. DERS	
3– Mersiye (Ağıt)	259
a) İmam Hüseyin (a.s) ve Diğer Kerbela Şehitleri için Mersiye Okuma	259
b) Diğer Peygamber Evladı Şehitlerinin ve Katledilenlerinin Mersiyesi.....	263
4– Peygamber Hanedanının Fazilet ve Menkıbeleri	265
5– Peygamber Hanedanı Düşmanlarını Hicvetme	267
Dersin Özeti	269
KAYNAKÇA	271

ÜSTAD MEHDİ PİŞVAÎ'NİN ÖN SÖZÜ

Yaşayan Ekol Şiîliğin ve Mücadeleci Şiîlerin Tarihi

Şiîliğin tarihi İslâm tarihinden ayrı düşünülemez. Zira Şiîlik, Peygamber Efendimiz (s.a.a) dönemindeki İslâm'ın devamı niteliğindedir.

Bu ise, İslâm Peygamberi'nin haleflerinin ve O Hazret'in Ehlibeyt'inin önderliğinde gerçekleşmektedir.

"Şia" isminin geçmişi, Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a) dayanmaktadır. Şiîliğin çekirdeğini oluşturanlar, İslâm Peygamberi'nin büyük ve seçkin ashabından oluşmaktadır. Onlar Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.a) yol göstericiliği ile Hz. Ali b. Ebî Talip'in (a.s), Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a) sonraki önderliğine de iman etmişlerdir. İslâm Peygamberi'nin ebedî âleme intikalinden, Sakife'nin teşkilinden ve halife seçiminde ortaya çıkan durumdan sonra Şiîlik, tarihî açıdan seyrini değiştirmiştir.

Zira Şiîler Hz. Ali'nin (a.s) önderliğine olan inançlarında kararlılık göstermişler, Ehlibeyt'in yanında yer almışlar ve bütün zorluklara, sıkıntılara tahammül ederek ülkü ve inançlarından vazgeçmemişlerdir. Bu sebeple devlet işlerinden uzak tutulmuşlar, kendi zamanlarındaki hükümetlerin düşmanlık ve acımasızlıklarına maruz kalmışlardır. Şiîlerin resmî hilâfetin taraftarlarıyla olan görüş ayrılıkları, önceleri hilâfet ve İslâm Peygamberi'nin yerine tayin ettiği halifesi ile ilgiliydi. Ancak Şiîlerin Peygamber Efendimizin (s.a.a) ebedî âleme intikalinden sonra inanç esasları fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslâmî öğretileri öğrenmek için İslâm ilim ve öğretilerinin asıl membaşı olan Ehlibeyt İmamları'na müracaat etmeleri, ilerleyen zamanda Şiîlerin bu açıdan da resmî hilâfet takipçilerinden ayrılmasına, kültürel ve fiziksel seyrilerinin başka bir güzergâha yönelmesine sebep olmuştur. Bu mesele kendi payında Şiîliğin kültürel ve tarihsel seyrinde önemli bir etken olmuş ve onu tahrif olmaktan, diğer tehlikelerden sürekli korumuştur.

Şiîler Ehlibeyt önderlerine uymanın neticesinde Ehlibeyt ilimlerini bilfiil uhdelerine almışlar ve tarihî süreçte onların manevî vârisleri olmuşlardır. Şia kültürü daima aydın, canlı, zengin ve asil olagelmıştır. Öyle ki bazı Şia karşıtları bile bu gerçeği itiraf etmişlerdir. Şemsettin Muhammed b. Zehebî (öl. 748 h.) sekizinci asırda yaşamış Ehlişünnet'in tanınmış âlimlerinden olup aynı zamanda da Şia karşıtıdır. İmam Cafer Sadık'ın (a.s) büyük öğrencilerinden Eban b. Tağlib'in biyografisini açıklarken onu Şiî olmasından dolayı bidat çıkarmakla itham ettikten sonra istemese de güvenilirliğini ve dürüstlüğüne itiraf ederek şöyle yazmaktadır:

Dindar, takvalı, dürüst olan Tâbiîn ile onların tebaası arasında Şiîliğe eğilim oldukça fazladır. Eğer bunların naklettiği hadisler kabul edilmezse, Peygamberimizin (s.a.a) hadislerinin ve ilgili eserlerin büyük kısmı yok olur. Bu ise çok büyük bir fesat sebebidir.^{ss}

Diğer taraftan Şiîlik de her mezhep ve ekol gibi tarihî süreçte darboğazlardan geçip, iniş-çıkışlarla karşılaşırken içinde meydana gelen bölünmelerden korunamamış, bu mesele birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

(Ehlibeyt İmamları tarafından kovulmalarına rağmen) Gulat fırkasının Şia saflarına sızması da sorunları çoğaltmıştır. Şu ana kadar çizilen tabloya dikkat edildiğinde, Şiîliğin on dört asır boyunca çeşitli alanlarda ve ortamlarda hangi merhaleleri ve güzergâhları geride bıraktığı tahmin edilebilir.

Bu değerli eser, çok dikkatli araştırmacı Hüccetü'l-İslâm Gulam Hasan Muharremî'nin çaba ve araştırmalarının ürünüdür. Şiîliğin tarihî seyrini, nispeten kapsayıcı, uyumlu ve değerli bir bakışla ele almaktadır. Maalesef sayıları az olan benzer birkaç eserle karşılaştırıldığında birçok üstünlüğü bulunmaktadır. (Yüksek lisans tezi kalıbında yüksek dereceyle başarı elde ettikten sonra) henüz yayın aşamasına yeni geçmesine rağmen uzmanların dikkatini üzerinde toplaması memnuniyet vericidir. Kıymetli çalışmalarının devamını dileriz.

Mehdi Pişvaî - Kum

Hordad hicrî şemsî 1380

Rebiyülevvel hicrî kamerî 1422

ss- *Mîzanü'l-İtidâl*, Darü'l-Fikr, Beyrut (tarihsiz), c.1, s.4.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYNAKLARA GENEL BAKIŞ

1. DERS

Bizim buradaki gayemiz, Şîlik tarihiyle ilgili olan her şeyin, etraflıca araştırılıp incelenmesi olmayıp en önemli kaynaklara değinerek, bu kaynakları özetle tanıtmak ve incelemek olacaktır. Tarih kitapları, Masum Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) hayatları hakkında yazılan kitaplar ve rical ile hadis kitapları Şîlik tarihiyle ilgili olduğu için Şîlik tarihi kaynaklarını, özel ve genel olmak üzere iki kısma ayırdım:

ÖZEL KAYNAKLAR

Bu derste Şia tarihiyle ilgili bazı kaynaklara değinilmiştir. Her biri özetle tanıtılacak olan bu kaynaklar şunlardır:

- 1- Makâtilü't-Tâlibiyyîn
- 2- ed-Derecâtü'r-Rafîa fî Tabakâti's-Şia
- 3- A'yânü's-Şia
- 4- Tarîh-ü Teşeyyü
- 5- Şia der Tarîh
- 6- Cihadü's-Şia
- 7- Tarîh-i Teşeyyü der İran ez Âğaz tâ Karn-i Heftom-i Hicrî.

1. Makatilü't-Talibiyyin

Şia tarihi ile ilgili en iyi kaynaklardan biri Makatilü't-Talibiyyin kitabıdır. Kitabın yazarı, Ebu'l-Ferac Ali b. Hüseyin b. İsfahanî'dir. Hicrî 284 yılında İsfahan şehrinde dünyaya geldi, Bağdat'ta büyüdü ve oradaki düşünür ve bilginlerden istifade etti. Soyu Emevîlere dayansa da, Alevî mezhebindedir.^{ss}

ss- Sakr, Seyyit Ahmed, *Mekatilü't-Talibiyyin* kitabının önsözü, Menşuratü's-Şeri-

Bu kitabın konusu, adından da anlaşılacağı üzere, zamanın zalim ve baskıcı iktidar sahipleri tarafından katledilen Ebu Talip evladı hakkındadır. Nitekim yazar şunları söylüyor:

Biz bu kitabımızda Allah'ın izni ve yardımıyla, Allah Resulü (s.a.a) zamanından, hicrî kamerî 313 yılı cemaziyelevvel ayına, yani bu kitabı yazmaya başladığımız zamana kadar, Ebu Talip evladından olup katledilenlerin haberlerini özetleyeceğiz. Kâh zehir içirilerek katledilenlerin, kâh zamanın iktidar sahibinden kaçıp saklanarak oracıkta ölenlerin, kimi zamansa hapisanede ölenlerin haberleridir bunlar. Bunu yaparken, onların üstünlük derecelerini değil, tarihsel süreci göz önünde bulunduracağız.^{ss}

Bu kitap, iki genel bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm Peygamber Efendimizin (s.a.a) asrından Abbasî Devleti'nin kurulmasına kadar olan dönemi, ikinci bölümse Abbasîlerin zamanını ihtiva etmektedir.

Her ne kadar bu kitap sadece Ebu Talip hanedanı şehitlerinin şahadetini incelemiş olsa da, Alevîlerin şehit olmuş ve taraftarlara sahip olan büyükleri, önderleri ve İmamlarını da kaleme alması itibariyle, kitabın her yerinden, Şia tarihinden bir bölüm çıkarılabilir. Ama şüphesiz ki bu kitap çoğunlukla Şiîliğin siyâsî tarihini ele aldığı için, Şia tarihinin diğer boyutlarından daha az yararlanılmaktadır.

2. ed-Deracatü'r-Rafîa fî Tabakati'ş-Şia

Bu kitabın yazarı ve müellifi Seyyid Ali Han Şirazî'dir. Hicrî 1052 yılı cemaziyelevvel ayının beşinde Medine şehrinde dünyaya geldi ve orada ilim tahsil etmeye başladı. Hicrî 1068 yılında Hindistan'ın Haydarabat şehrine göç etti ve 48 yıl orada kaldı. O esnada İmam Rıza'yı (a.s) ziyaret etme onuruna da erişen yazar 1117 hicrî yılında Şah Sultan Hüseyin Safevî'nin saltanatı sırasında İsfahan'a geldi, bu şehirde iki yıl yaşadıkten sonra Şiraz'a gitti ve bu şehrin dinî ve ilmî önderliğini üstlendi.^{ss}

fi'r-Razî, Kum, ikinci baskı, 1416, s.5.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyin*, Menşuratü's-Serifi'r-Razî, Kum, ikinci baskı, 1416, s.24.

ss- eş-Şirazî, Seyyid Ali Han, *ed-Deracatü'r-Rafîa fî Tabakati'ş-Şia*, Müessesetü'l-Vefa, Beyrut, s.3,4

ed-Deracatü'r-Rafîa fî Tabakati'ş-Şia, bu büyük Şiî âlimin eserlerinden biridir. Bu kitap, konusu itibariyle Şiîlerin biyografisi ve onların tarihiyle ilgili olmasına ve Şiîlik tarihini ele almamasına rağmen şu iki husus esas alınarak Şiîliğin genel tarihiyle ilgili olarak da yararlı olabilir: Birincisi, çeşitli zamanlarda Şiîlerin durumlarının incelenmesi; ikincisi yazarın, kitabın önsözünde özetle Şia tarihini ele almış olması ve özellikle çok sancılı geçen Emevî dönemini açıklaması.

Yazar, kitabın ön sözünde şunları söylüyor: "Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun, bil ki, Emîrü'l-Müminin Ali ve onun çocuklarından olan diğer İmamlar'ın (a.s) Şiîleri (takipçileri), her zaman ve devamlı mevcut yönetimlerin gözlerinden uzak, kıyıda ve köşede yaşamaktaydılar."^{ss}

Sonra Muaviye'den Abbasîlere kadar geçen sancılı süreci açıklamaya başlıyor. Müellifin de önsözünde hatırlattığı üzere bu kitap, on iki bölüm olarak düzenlenmiştir. Yani Şiîleri zaman içindeki sıralarına göre on iki gruba ayırmış ve sonra incelemeye başlamıştır. Bu on iki bölüm şunlardan ibarettir:

- 1- Sahabe
- 2- Tâbiîn
- 3- Ehlibeyt İmamları'ndan hadis rivayet eden muhaddisler
- 4- Din âlimleri
- 5- Filozof ve mütekellimler
- 6- Arap edebiyatı âlimleri
- 7- Mutasavvıf seyyitler
- 8- Padişah ve sultanlar
- 9- Komutanlar
- 10- Vezirler
- 11- Şairler
- 12- Kadınlar.

ss- age. s.5.

Bu değerli kaynaktan şu an sadece birinci bölümün, yani sahabîler hakkındaki bölümün tamamıyla, dördüncü bölümün bir kısmı ve on birinci bölümün de birazı bize ulaşmıştır. Bu kitap sahabe arasındaki Şiîlik konusunu inceleyen en iyi ve en önemli kaynak sayılmakla birlikte, bu konuda oldukça kapsayıcıdır. Kitabın yazarı, Şiî sahabîler hakkında Şiî âlimlerin ve rical bilginlerinin düşüncelerini toplamayı başarmış olmakla beraber kendi düşünce, görüş, analiz ve tetkiklerine daha az yer vermiştir.

3. A'yanü's-Şia

Bu çok kıymetli ve eşsiz kitabın sahibi, Şia'nın büyük araştırmacı ve âlimi Merhum Seyyit Muhsin Emin'dir. Adından da anlaşılacağı üzere A'yanü's-Şia kitabı Şia büyüklerinin biyografilerini ve hayat hikâyelerini beyan etmektedir. Bu kitap üç önsözden oluşuyor: Birinci önsöz müellifin yazı üslubunu açıklamaktadır. Yazar bu önsözün başlangıcında, "Bizim bu kitapta kullandığımız yöntem aşağıda belirtildiği üzeredir." diye başlamakta, sonra on dört bölümde, kullandığı yazı üslubunu tafsilatlı bir şekilde açıklamaktadır. İkinci önsöz on iki konudan oluşup Şiîliğin genel tarihi hakkındadır. Üçüncü önsöz ise kitabın kaynakları ile ilgilidir. İkinci önsözün içeriği şunlardır:

Birinci konu: Şia'nın mana ve anlamı, Şia için kullanılan diğer terimler, Ehlisünnet yazarlarının Şiî fırkalarla ilgili görüşlerinin tenkiti.

İkinci konu: Şia'nın doğuşu ve yayılışı, sahabe içinde Şia, Şiî sahabîler, Şia'nın genişlemesi.

Üçüncü konu: Ehlibeyt (a.s) ve Şiîlerine reva görülen zulümlerin bazılarına değinme.

Dördüncü konu: Ehlibeyt'in (a.s) Şiîlerine yönelik insafsız saldırılar.

Beşinci konu: Ehlibeyt'e (a.s) yönelik ardı arkası kesilmeyen saldırılar.

Altıncı konu: Şia'ya yönelik yoğun iftiralar ve On iki İmam'a inanan Caferî Şiîlerin inançlarının özeti.

Yedinci konu: Şiîliğin İslâm topraklarına yayılmasına sebepleri hakkındadır.

Sekizinci konu: Ehlibeyt'in (a.s) faziletleri ve İslâmî hizmetleri.

Dokuzuncu konu: İmamiyye Şiası'nın inançları.

Onuncu konu: Şiî âlimler, şairler, edebiyatçılar, yazarlar ve eserlerine değinme.

On birinci konu: Şiî vezirler, komutanlar ve kavim reisleri.

On ikinci konu: Şiî yerleşim merkezlerine değinme.^{ss}

A'yanü's-Şia kitabının değeri, itibarı ve önemini hakkıyla ifade edebilmek bizim sorumluluğumuzu aşmaktadır. Zira bu kitap bizim derinliklerini keşfedemeyeceğimiz, kapsayamayacağımız, tartıp ölçemeyeceğimiz bilgiler ve tarihî haberler deryasıdır ki, biz sadece gücümüz ölçüsünde onu tadabilir ve ondan yararlanabiliriz. Kaleminin fasihliği, konularının derinliği, mevzulara giriş üslubu, konuların taksimi, mantıksal düzeni vs. onun imtiyazlarındandır.

Kitabın eleştirisinde değinebileceğimiz cüzî birtakım konularsa şunlar olacaktır: Şia'nın diğer isimleri konusuna hayli az değinilmiş, sadece İmamiyye, Müteevvile, Kızılbaş, Rafiziyye, Caferiyye ve Hâssa'dan bahsedilmiştir. Oysa Şia için kullanılan isimler bunlardan daha fazla olup, yalnızca hicrî birinci asırda Alevî, Turabî ve Hüseyinî gibi isimler de Şiîlere atfedilmiştir.

Kitaba yapılacak eleştirilerden bir diğeriye, Şia'nın manasının kullanım alanıyla ilgili olacaktır: Şiî rical âlimleri, yazarın Şiî addettiği bazı şahısları Şiî olarak kabul etmemektedirler. Zira belirtilen kişiler her ne kadar siyasî anlamda Şiî olsalar da, inanç açısından Şiî kabul edilmemektedirler. Çünkü siyasî buhranlarda Ehlibeyt'in (a.s) yanında yer almalarına rağmen, inanç olarak bu kaynaktan yararlanmıyorlardı. Bu konuya ait özel bir bölümün olması ve Şia manasının ne olduğunun açıklanması iyi olurdu.

4. Tarihü's-Şia

Şia tarihinin önemli menba ve kaynaklarından biri olan Tarihü's-Şia kitabı, büyük Allâme Merhum Şeyh Muhammed Hüseyin Muzaffer'in eserlerinden olup, öğretim görevlisi Doktor Seyyid Muhammed Bâkır Hücetî tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir.

ss- Emin, Seyyit Muhsin, *A'yanü's-Şia*, Darü't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, (tarihsiz), c.1, s.18,209.

Merhum Muzaffer, yetmiş iki konuyu ihtiva eden Şia tarihinde Peygamber Efendimizden (s.a.a) kendi zamanına kadar olan süreci konu almış ve incelemeye tâbi tutmuştur.

Kitabın konuları; Şia'nın gelişim dönemleri, Şiî yerleşim bölgeleri ve Şiî devletler olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Kalemi, akıcılığının ve fasihliğinin yanı sıra gerekli kudret ve sağlamlıktan da nasibini almış olan Merhum Muzaffer, güçlü bir yazar, usta bir kalemci ve derin bilgi sahibi bir edebiyatçıdır.

Tarihü'ş-Şia Kitabının en önemli güzellik ve üstün özelliklerinden biri de, Şia'nın tüm zamanlarda ve dünya sahasındaki varlığını inceleme altına almış olmasıdır. Bu kitap, her asır ve zamanda Şia tarihi araştırmacıları için en önemli eser ve kaynaklardan biri olma niteliğindedir.

Bu kitap diğer kitaplar karşısındaki bütün üstünlüklerine rağmen, özetle anlatım yolunu seçmesinden dolayı konunun hakkını eda edememiş olsa da, Şia'nın temellerinin beyan edilmesiyle ilgili olan, Şia'nın manası, Şiî isminin Ehlibeyt'i (a.s) sevenlere mahsus olma zamanı, Şiîliğin doğuşu ve yayılışı gibi konuları tafsilatlı bir şekilde ele almış ve üstesinden gelmiştir. Merhum Allâme Muzaffer, kitabının önsözünde şöyle diyor:

Ben insanların şunu bilmelerini istiyorum ki, Şiîliğin doğuşu, Peygamberimiz Muhammed Mustafa'nın (s.a.a) zamanına dayanmaktadır. İranlılarla İbn Sebe'nin bunda bir payları bulunmamaktadır.

Bu kitapla ilgili bir başka eleştiri de inceleme ürünü bir eser olmamasıdır. Saygıdeğer yazar, özetle değinmeyi gözetmediği için, başkalarının düşüncelerini nakletme ve dolayısıyla eleştirme imkânı bulamamıştır. Kitabın, kurulmuş İslâm devletlerini anlatan bölümlerinin de tamamlanması yerinde olacaktır. Zira geçen zaman sürecinde, kitapta belirtilen Şiî devletlerde büyük değişimler ve tahavvüller meydana gelmiş ve bazıları yok olmuştur. Ancak kitabın muhterem mütercimi yeni devletlerden bahsetmemiş ve o yönde yeni bir mütalaası da olmamıştır. Sonuçta kitabın, Şiî devletlerle ilgili bölümü yenilenmeye ihtiyacı olduğu hâlde, el değmeden tercüme edilmiştir.

5. Şia der Tarih

Tarihte Şia, Muhammed Hüseyin Zeyn Amilî tarafından yazılmıştır. Muhammed Rıza Atâî tarafından Farsçaya kazandırılmış ve Asâkirü'l-Kuds-i Razavî ta-

rafından yayımlanmıştır. Bu kitap, Şia tarihi hakkında yazılmış kaynaklardan biridir; beş bölüm ve bir sonsözden oluşur:

Birinci bölüm, Şia'nın manası, mefhumu, geçmişi ve de özetle inançları hakkındadır.

İkinci bölüm, Şia'dan ayrılan grup ve fırkalar hakkındadır.

Üçüncü bölüm, Peygamber Efendimiz'den (s.a.a) İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetine kadar geçen süreçle, bu süreçte meydana gelen olaylar ve hadiselerin çözümleme ve tahlili hakkındadır.

Dördüncü bölüm, Şiîlerin, Abbasîler ve Emevîler döneminde sergiledikleri duruşla ilgilidir.

Beşinci bölüm, Şia'nın, haddini aşmak ve Gulat'tan beri olması ile ilgilidir.

Şia der Tarih kitabı, Şia'nın içsel bölünmelerini açıklaması yönünden iyi bir eser ve kaynaktır. Özellikle Şiî fırka ve grupların bölünme sebepleri hakkında çözümleme ve tahlil yapmıştır. Fakat bu kitap, Şia der Tarih (Tarihte Şia) adı altında bütün unvan ve konuları kapsamamaktadır. Çünkü kitapta konular bazen, Şiîlik konusunun dışına çekilmiş, Şia tarihiyle çok da ilgisi olmayan Haricîler ve hilâfet konuları ele alınmıştır.

6. Cihadü'ş-Şia

Şia tarihi ile ilgili olan kaynaklardan biri de (her ne kadar içerdiği konular Şiîlerin ayaklanmalarını ve savaşlarını ele alsa da) Cihadü'ş-Şia kitabıdır. Bu kitap, Mısır Aynü'ş-Şems Üniversitesi öğretim görevlilerinden Doktor Sümeyra Muhtarü'l-Leysî Hanım'a aittir. Beyrut'ta bulunan Darü'l-Ceyl Yayınları tarafından, mukavva ciltli ve büyük boy olarak hicrî 1396 yılında 424 sayfa olarak basılmıştır. Şiîlerin savaşlarını takriben hicrî ikinci yüzyılın sonlarına kadar ele alan bu kitap, önsöz, beş bölüm ve sonsözden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle yazar bu kitapta, bir taraftan Şiîlerin Abbasîler karşısındaki askerî hareketlerini, savaşlarını, Alevîlerin kıyımlarını ve yenilgi sebeplerini, Şiî fırkaların hareketlerini o dönemin siyasî, içtimaî ortam ve akışındaki rollerini ele almakta, diğer taraftansa halifelerin, Masum Ehlibeyt İmamları'na (a.s) ve Şiîlere karşı olan siyasetini incelemektedir.

Kitabın birinci bölümünde, Şia'nın genel tarihiyle ilgili konular ele alınmıştır. Bu bölüm, Şia'nın sözlükteki manası, mefhumu, doğuşu, İmam Hüseyin'in (a.s) cihadının Şia'nın ortaya çıkmasındaki etkisi, Şia'nın Irak'taki savaşı, On iki İmam Şiîleri ve Keysaniyye'nin zuhurunu ihtiva etmektedir. Şia'nın doğuşu bölümünde, Şia tarihiyle ilgili çeşitli görüş ve düşüncelere yer verilmiştir.

Bu kitaba yapılabilecek tek eleştiri ise, Masum Ehlibeyt İmamları'nın, yazarın tabiriyle On İki İmam Şiîlerinin takip ettiği İmamlar'ın (a.s) siyasî görüşlerinin beyanı ile ilgili olacaktır. Zira yazar Şiî olmaması nedeniyle, İmamlar'ın (a.s) siyasî tefekkürlerinin temelini doğru ele alamamıştır. Bu yüzden de İmam Hüseyin'den (a.s) sonra imameti, manevî ve ilmî temeller üzerine oturtmaya kalkmış ve o Hazret'ten sonra gelen Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) yöntemleriyle, İmam Ali (a.s), İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin'in (a.s) yöntemlerini farklı algılamıştır.^{ss}

7. Tarih-i Teşeyyü der İran ez Âğaz tâ Karn-i Heftom-i Hicrî

Kitabın yazarı, Kum ilim havzasının değerli muhakkiklerinden olan Resul Caferiyan'dır. Kitap kendi türünde eşsiz, araştırmaya yönelik ve yazarın en iyi eserlerinden biri olmakla beraber, Şia tarihini araştırmada yararlanılabilecek en önemli kaynaklardan biridir. Hiçbir Şiîlik tarihi araştırmacısının göz ardı edemeyeceği bu kitap, çok kıymetli tarihî veriler ve bilgilerle doludur. Kitabın metninin zenginliği de onun güzelliklerindedir.

Kitaba yapılabilecek eleştiriye, öncelikle üslup açısından olacaktır. Örneğin, dipnotlar bilimsel ve standart bir şekilde düzenlenmemiştir. Yararlanılan kaynakların eleştirisi gibi, bazı konuların metnin içinde ele alınması da, okuyucunun dikkatinin dağılması açısından diğer bir eleştiri konusudur. Yazarın bu konuları ilgili bir başlık altında, ayrı bir bölüm hâlinde ele alması, ya da en azından, konu bütünlüğünün bozulmaması için dipnotta belirtmesi daha iyi olurdu.

Birinci Dersin Özeti

Bütün tarih kitapları Şiîliğin tarihini inceleme noktasına iyi bir kaynak olabilir. Ama Şiîlik tarihinin özel kaynakları şunlardır:

- 1- Makâtülü't-Tâlibiyyîn: Zorba güçler tarafından katledilen Ebu Talip neslini konu almaktadır.
- 2- ed-Derecâtü'r-Rafia fî Tabakâti's-Şia: Şiîliğin değil, Şiîlerin tarihini konu alır. Ancak Şiîlerin durumları ve kitabın önsözü incelendiğinde Şiîlik tarihinin de bir kısmı hakkında bilgi elde edilebilir.
- 3- A'yânü's-Şia: Şiîlerin biyografileriyle ilgili olsa da ikinci önsözü Şiîliğin genel tarihi hakkındadır.
- 4- Tarîhü's-Şia: Merhum Muzaffer bu kitapta, Şiîliğin gelişim dönemlerini, Şiî yerleşim bölgelerini ve Şiî devletlerini incelemiştir.
- 5- Şia der Tarîh: Muhammed Hüseyin Zeyn Amulî bu eserde, Şia'nın anlam ve manasını, inanç esaslarını ve fırkalarını açıklamıştır.
- 6- Cihâdü's-Şia: Şiîlerin ikinci asrın sonuna kadar yapmış oldukları kıyımları incelemiştir.
- 7- Tarîh-i Teşeyyü der İran ez Âğâz tâ Karn-i Heftom-i Hicrî: Bu kitap İran'da Şiîliğin tarihi hakkında, araştırmacıların ihtiyaçlarını karşılayacak çok kıymetli bilgiler içermektedir.

Birinci Dersin Soruları

- 1- Şiîlik tarihinin kaynakları kaç türdür?
- 2- Makâtülü't-Tâlibiyyîn kitabının konusu nedir?
- 3- ed-Derecâtü'r-Rafia kitabı hakkında açıklamada bulunun.
- 4- A'yânü's-Şia kitabının Şiîlik tarihiyle ne gibi bir bağlantısı var?

2. DERS

GENEL KAYNAKLAR

Şia tarihiyle ilgili bazı özel kitapları inceledikten sonra şimdi de genel kaynakları incelemeye tâbi tutacağız. Genel kaynaklar konularına göre:

- 1- Genel tarih
- 2- Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) hayatı
- 3- Savaş ve fitneleri anlatan kitaplar
- 4- Rical ve tabakat kitapları (tarihî sıralamalarını, biyografilerini anlatan kitaplar)
- 5- Coğrafya kitapları
- 6- Ahbar kitapları
- 7- Soy bilgilerini inceleyen kitaplar
- 8- Hadis kitapları
- 9- Dinleri ve mezhepleri konu alan kitaplar.

1. Genel Tarih

Bu kitapta, Şia tarihini incelemek için hicretin ilk asırlarını veya halifelerin tarihini konu alan genel tarih kitaplarından yararlanılacaktır. Örneğin Tarihü'l-Yakubî, Murucu'z-Zeheb, Tarih-i Taberî, el-Kamil fi't-Tarih, el-İber, el-İmametü ve's-Siyaset, Tarihü'l-Hulefa, İbn Ebi'l-Hadid'in Şerhu Nehci'l-Belâğa'sı, yine çağdaş yazarlara ait araştırmalar ve analitik tarih kitapları bunlardan bazılarıdır.

Genel tarih kitapları arasında en fazla Tarihü'l-Yakubî ve Murucu'z-Zeheb adlı kitaplardan yararlandık. Bu iki kitapta, olaylara ve hadiselerle,

neredeyse tarafsız bakılmış, gerçekler gizlenmemiştir. Yakubî, kitabında Peygamber Efendimiz'in (s.a.a) ashabının Ebu Bekir'in hilâfetine olan itirazlarını tafsilatlı bir şekilde açıklamış ve Peygamberimizin (s.a.a) ve-fatından sonraki gruplaşmalara da değinmiştir.^{ss} Şia tarihiyle ilgili olan, Müminlerin Emîri Hz. Ali'nin (a.s) hükümeti,^{ss} İmam Hasan'ın (a.s) (a.s) barışı,^{ss} Hucr b. Adiyy'in şahadeti,^{ss} Amr b. Hamık'ın şahadeti^{ss} ve İmam Hüseyin'in (a.s) şahadeti^{ss} gibi olayları gücü nispetince ele almış ve konunun hakkını da aşağı yukarı eda etmiştir.

Mesudî de gerçeklerin gizlenmesine eğimli olmayan tarihçilerdendir. Her ne kadar Murucu'z-Zeheb ve et-Tenbih ve'l-İşraf kitaplarında Sakife hadisesine özetle değinse de, ashabın itirazlarını ve Benî Haşim'in Ebu Bekir'e biat etmemesi gibi konuları zikretmiştir.^{ss} Mesudî, bu kitabın başka bir yerinde de, Fedek olayını anlatmış,^{ss} Emîrül-Müminin Ali'nin (a.s) hilâfet dönemini ve İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetini tafsilatlı bir şekilde zikretmiştir.^{ss} Bununla beraber, Murucu'z-Zeheb'te, çeşitli yerlerde Şia ismini ve kabilelerini zikretmiş, Ehlibeyt'in (a.s) düşmanlarını beyan etmiş,^{ss} Masum Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) şahadet yıllarını zikrederken, hayat hikâyelerini de anlatmış,^{ss} özellikle ikinci asırdaki Alevî kıyımlarını geniş bir şekilde açıklamıştır.^{ss}

ss- İbn Vazih, Ahmed b. Ebî Yakup, *Tarihü'l-Yakubî*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, 1414, c.2, s.123,126,

ss- age. s.178,179.

ss- age. s.214,215.

ss- age. s.230,231.

ss- age. s.231,232.

ss- age. s.243,246.

ss- Mes'udî, Ali b. el-Hüseyin, *Murucu'z-Zeheb*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.2, s.316; *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Daru's-Savi li't-Tab'i ve'n-Neşri ve't-Te'lif, Kahire, tarihsiz, s.427

ss- *Murucu'z-Zeheb*, c.3, s.262.

ss- age. c.2, s.246,266.

ss- age. c.3, s.59,74.

ss- age. s.180, 243, 313, 388.

ss- age. s.324, 326, 358.

2. Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) Hayatı

Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) hayatıyla ilgili kitaplar arasında, Şeyh Müfid'in el-İrşad'ı ile İbn Cevzî'nin Tezkiretü'l-Havass'ı önemli bir yere sahiptirler. On İki İmam'ın (a.s) hayatını konu alan ilk ve en önemli Şii kaynak el-İrşad'dır. Hz. Ali'nin (a.s) hayatının bir bölümü Peygamber Efendimiz (s.a.a) ile birlikte geçtiği için Peygamber Efendimizin (s.a.a) de hayatını ele almıştır. Özellikle, Peygamber Efendimizin (s.a.a), Hz. Ali'nin (a.s) de katıldığı Tebük hariç bütün savaşları bu kitabın konuları arasındadır. Şiiliğin tarihi ve Masum İmamlar'ın (a.s) hayatını araştıranların vazgeçemeyeceği bir eser olması, kitabın değerini ifade etme açısından yeterli olsa gerek. İbn Cevzî'nin Tezkiretü'l-Havass'ı da Şia İmamları'nın hayatlarının, Hanefî mezhebine mensup bir yazar tarafından kaleme alınmasına rağmen, hakikat göz ardı edilmeden ve gerçekler gizlenmeden beyan edildiği için önemli bir kitaptır.

3. Savaş ve Fitneleri Konu Alan Kitaplar

Bu kaynaklar, özellikle savaşları konu aldıkları için Müslüman tarihçiler açısından önemli bir yere sahiptirler. Nasr b. Muzahim el-Minkarî'nin (öl. 212) Sıffin Savaşı ve sebebini anlatan Vaktü's-Sıffin'ini bu kaynakların en eskisi olarak addedebiliriz. Bu kitap Hz. Ali (a.s) ve Muaviye arasındaki yazışmaları, Hz. Ali'nin (a.s) hutbeleri, çeşitli konuşmaları gibi çok önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Kitabın konuları arasında Peygamber Efendimizin (a.s) ashabının Hz. Ali'ye (a.s) bakışı, Şiiliğin Arap kabileleri arasındaki etkisi gibi faydalı bilgilere ulaşmak da mümkün.

Bu konuda yazılan kitaplardan biri de İbrahim Sakafî Kufî'ye (h. 283) ait olan el-Garat kitabıdır. Hz. Ali'nin (a.s) hilâfeti döneminde ortaya çıkan olayları ele alan bu kitapta, Muaviye'nin memurlarının, Hz. Ali'nin (a.s) hükümeti içinde yapmış oldukları yağma ve çapulculukların yanı sıra İmam Emîrû'l-Müminin Ali'nin (a.s) Şii'lerinin içinde buldukları vaziyet gözler önüne serilmektedir.

Şeyh Müfid'e ait olan el-Cemel, diğer bir ismiyle Nusretü'l-Cemel de, bu alanda yazılmış ve Cemel Savaşı'nı inceleyen kıymetli bir kaynaktır. Bu kitap, Emîrû'l-Müminin Ali'nin (a.s) hilâfeti döneminde yaptığı ilk savaşla ilgili olduğu için, Hz. Ali'nin (a.s) Irak'a gitmeden önce Irak halkının içinde bulunduğu durumu da göstermektedir.

4. Rical ve Tabakat İle İlgili Kitaplar

Rical ilmi, hadisle bağlantılı olan ilimlerdenidir. İşlevselliği, hadisin sene-dini, hadis rivayet edenlerin hayatlarını ve hâl tercümelerini, Peygamberimizin ashabının adaletli olup olmadıklarını ele almak suretiyle kendini göstermektedir. Şia, rical ilminde Peygamber Efendimizin (s.a.a) ashabının yanı sıra Masum İmamlar'ın (a.s) ashabını da incelemeye tâbi tutmuştur. Rical ilmi, ikinci yüzyılda ortaya çıkmış, bu zamana kadar gelişerek devam edegelmiştir.

Ehlişünnet'in bu alanda en tanınmış ve muteber eserlerinden bazıları şunlardır: Yazarı Abdülbirr el-Kurtubî (h. 463) olan el-İstıab fî Marifeti'l-As-hab, yazarı İbn Esir el-Cezerî (630) olan Usdu'l-Ğabe fî Marifeti's-Sahabe, Hatip Bağdadî'nin eseri olan Tarihu Bağdad, (392-463), İbn Hacer Askalanî'nin eseri olan el-İsabe fî Marifeti's-Sahabe.

Şia'nın en önemli rical kitaplarıysa şunlardır: Şeyh Tusî'ye (385-460) ait olan İhtıbaru Marifeti'r-Rical-i Keşşî, Neccaşî'nin Rical olarak da meşhur olan rical kitabı, Fihristu Esmâi Musannifi'ş-Şia, Şeyh Tusî'nin Rical ve el-Fihrist kitapları, Ahmed b. Muhammed b. Halid el-Berkî'nin (h. 280) Ricalu'l-Berkî kitabı, Şeyh Saduk'a (h. 381) ait olan Meşihâ, İbn Şehraşub Mazenderanî'nin (488-588) Maalimu'l-Ulema'sı, Takiyyüddin Hasan b. Ali b. Davud el-Hillî'nin (647-707) Ricalu İbn Davud adlı kitabı. Şüphesiz rical ilmi, Şii'ler arasında daha çok tekâmül etmiş, çeşitli bölümlere ayrılmıştır.

Usdu'l-Ğabe, Şeyh Tusî'nin el-Fihrist kitabı, Neccaşî'nin Rical'i ve Maalimu'l-Ulema gibi bazı rical kitapları alfabetik sıraya göre hazırlanmış, Şeyh Tusî'nin ve Berkî'nin kitapları, Peygamber Efendimiz (s.a.a) ve Ehlibeyt'in (a.s) ashabını tarihî sıralarına göre düzenlemiştir.

Halkı değişik sınıflara göre inceleyen rical kitapları da vardır. Bunların da en önemlisi Tabakatu İbn Sa'd'dır.

5. Coğrafya Kitapları

Bazı coğrafya kitapları, çoğu üçüncü asırdan sonra yazılmış olan seyahatnamelerdir. Elinizdeki kitapta Şia tarihinin ilk üç asrı incelendiği için, araştırmamızda senetleri tanıtma noktasında kaynak niteliğinde olan coğrafya kitaplarının dışındakilerden çok istifade edilmemiştir. Ancak Mu'ce-

mu'l-Buldan kitabından, kapsayıcı olması dolayısıyla daha çok istifade edilmiştir. Gerçi adı geçen kitabın yazarı Yakut el-Hamevî, Kûfe'nin büyük hanedanlarını açıklarken hiçbir büyük Şîî aileyi, Şîî âlim ve düşünürü zikretmemiş ve Şia'ya taassupla yaklaşmıştır.

6. Ahbar Kitapları

Ahbar kitapları ve kaynakları, helâl ve haramlardan bahseden hadis kitapları olmayıp, İslâmî dönemlerdeki tarih yazma üslubuna göre ele alınan en eski tarih kitaplarıdır. Bu kitaplarda olaylarla tarihî haberler, haber formunda ve ravi zinciriyle birlikte zikredilmiştir. Yani, tarihî haberler zikredilirken hadis ehlinin üslubu kabul edilmiştir.

Bu şekilde tarih yazmanın birkaç özelliği bulunmaktadır: Öncelikle her tarihî haberler grubu, birbirinden soyutlanmış olan olaylar hakkında zikredilir ve bu tek başına yeterli olmakta, başka haberler ve hadiselerle de bir bağı bulunmamaktadır.

İkinci olarak, tarihî haberlerde edebî özellikler de göze çarpmaktadır. Yani yazar bazen şiir, bazen hikâye ve bazen de münazaradan yararlanmaktadır. Bu hususiyet özellikle Eyyamü'l-Arap rivayetlerinin şeklinden etkilenen Ahbarîlerin eserlerinde göze çarpmaktadır. Bu yüzden bazı muhakikler, haber tarihi yazımının, İslâm'dan önceki zamanlara ait hikâyelerin haber şeklinden doğduğunu söylemişlerdir.

Üçüncü olarak, rivayetlerin senetleri zikredilmektedir.

Gerçekte bu üslupla tarih yazımı, İslâm'ın ilk iki asrında, el değmemiş tarihsel unsurların aktarılması şeklindeydi. İslâmî döneme ait eserlerin önemli bölümü bu üslupla yazılmıştır.

Haberlerle ilgili kitaplar arasında Zübeyir b. Bekkar'ın el-Ahbaru'l-Muvaffakiyyat'ı özel bir öneme sahiptir. Bu kitabın yazarı Zübeyir b. Bekkar, Peygamber Efendimizin (s.a.a) Ehlibeyt'inin (a.s) kadim düşmanlarından Zübeyir ailesine mensup olmasının yanı sıra, Hz. Ali (a.s) ve evlatlarının amansız düşmanı olan Abbasî halifesi Mütevekkil'le de arası iyiydi ve çocuklarının öğretmeniydi.^{ss} Mütevekkil tarafından Medine kadılığına

getirilmişti.^{ss} Bununla birlikte Zübeyir'in kitabında Peygamber Efendimizin (s.a.a) ahabının hilâfet konusunda Ebu Bekir'e yaptıkları itirazları, özellikle onların Hz. Ali'nin (a.s) vasiliğine dair inançlarını içeren ve itirazlarının beyanı niteliğinde olan şiirlerini zikretmesi gibi çok değerli bilgileri ihtiva etmektedir.

7. Soy ve Neseple İlgili Kitaplar

Nesep kitapları arasında en çok istifade edilen Belazurî'nin Ensabü'l-Eşraf kitabı, türünün en iyi kaynaklarından olup hâl tercümesiyle ilgili kitaplar zümresinde zikredilebilir. Gerçi nesep ilmi açısından Cemheratu Ensabi'l-Arab adlı eser bu konudaki en kapsamlı kitaptır ve bazı kişileri de özetle tanıtmıştır.

Aynı şekilde Muntakiletü't-Talibiyyîn kitabı da Peygamberimizin (s.a.a) neslinden ve seyyitlerden bahsetmektedir. Konularından istifade ederek İslâm topraklarında Şia'nın ilk asırlardaki seyri incelenebilir.

8. Hadis Kitapları

Şia tarihinde yararlanılan kaynaklardan bir diğer grubu da hadis kitaplarıdır. Ehlişünnet örfünde hadis, Peygamber Efendimizin (s.a.a) söz, fiil ve sükûttur. Ancak Şia, Peygamber Efendimiz (s.a.a) ile birlikte Masum İmamlar'ın (a.s) söz, fiil ve sükûttunu da hüccet kabul etmektedir.

Ehlişünnet'in hadis kitapları arasında Sahih-i Buharî (194–256), Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i (164–241), Hâkim Nişaburî'nin (öl. 450 h.) el-Müstedrek Ale's-Sahih'in, Şiîliğin temeli olan Hz. Ali'nin (a.s) hakkaniyeti ve sahabe arasında Şiîliğin durumu gibi konuları inceleme konusunda yararlanılacak güzel kaynaklardır.

Şia'nın hadis kitapları ise, Kütüb-i Erbaa, yani Küleynî'nin (öl. 329 h.) el-Kâfi'si, Şeyh Saduk'un (öl. 381 h.) Men La Yehzeruhu'l-Fakih kitabı, Şeyh Tusî'nin (öl. 360 h.) Tehzibu'l-Ahkâm ve el-İstibsar'ı ile diğer kitaplar olan Seyyid Murtaza'nın (355-436) el-Emali, Gurarü'l-Fevaid ve Dure

Mısır, h. 1349, c.8, s.467.

ss– İbn Nedim, *el-Fihrist*, Daru'l-Marifet, Beyrut, tarihsiz, s.160.

ss– Hatip Bağdadî, Hafız Ebî Bekir Ahmed b. Ali, *Tarihu Bağdad*, Matbaatu's-Saadet,

rü'l-Kalaid kitabı, Tabersî'nin (6. yy.) el-İhticac'ı ve Şia'nın büyük ansiklopedisi olan Meclisî'nin (öl. 1111 h.) Biharul-Envar kitabı olarak zikredilebilir. Şia'nın hadis kitapları, Ehlisünnet'in hadis kitaplarının özelliklerinin yanı sıra, Masum İmamlar'ın (a.s) hadisleri sayesinde, Şîilerin dağılımları, yaşadıkları yerler, toplumsal irtibatları ve Masum İmamlar (a.s) ile olan irtibatları gibi bilgileri de vermektedir.

9. Tarih Boyunca Şîilik

Bu konudaki en önemli kaynaklardan biri Şehristanî'nin (h. 479-548) el-Milelu ve'n-Nihal kitabıdır. Her ne kadar yazar konuları taassupla ele alsada, kapsayıcılık ve kıdem bakımından güzel bir kitap olup muhakkik ve araştırmacıların başvuru kaynağıdır. Kitabının giriş bölümünde, yetmiş üç fırkayı zikretmiş, Ehlisünnet'i kurtuluşa eren fırka olarak tanıtmıştır. Elinden geldiğince, Şia fırkalarını çok göstermeye çalışmış, bunu Şia mezhebinin batıl olduğunu ispat edebilmek için bir delil olarak öne sürmüştür. Muhtariyye, Bâkiriyye, Caferiyye, Mufazzele, Numaniyye, Hişamîyye ve Yunusiyye fırkalarını, varlıkları söz konusu olmamasına rağmen Şia fırkalarından saymıştır. Makrizî de el-Hutat kitabında, Şia fırkalarının üç yüze ulaştığını söylemiş, fakat yirmi taneden fazla sayamamıştır.

Eş'arî el-Kummî'nin el-Makalat ve'l-Fırak'ı ile Nevbahtî'nin Fıraku's-Şia'sı, dinler ve mezheplerle ilgili en eski ve önemli kitaplardandır. Eş'arî el-Kummî ve Nevbahtî, hicrî üçüncü asrın ikinci yarısında yaşamış Şîî düşünür ve âlimlerdendirler. el-Makalat ve'l-Fırak, içinde oldukça bilgi barındırmasına, aynı zamanda oldukça kapsayıcı bir kitap olmasına rağmen konuları dağınık ve düzensizdir.

Bazı uzmanların belirttikleri görüşe göre, Nevbahtî'nin Fıraku's-Şia'sı, tıpkı el-Makalat ve'l-Fırak gibidir.

İkinci Dersin Özeti

Şîilik tarihinin genel kaynakları şunlardır:

- Hicretin ilk asırlarında yazılan genel tarih kitapları: Bunlardan Mürûcu'z-Zeheb ve Tarih-i Yakubî önem taşımaktadır.
- Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) biyografileri: Şeyh Müfid'in el-İrşad adlı kitabı gibi.
- Fitne ve savaşları anlatan kitaplar: Vakatü's-Sıffin gibi.
- Rical, tabakat ve hâl tercümeleleriyle ilgili kitaplar.
- Coğrafya kitapları: Seyahatname ve şehirlerin tarihiyle ilgili kitaplar.
- İlk zamanlardaki tarih yazma üslubuna göre kaleme alınmış Ahbar kitapları
- Soy ve nesep konulu kitaplar: Cemheretu Ensabi'l-Arab gibi.
- Hadis kitapları
- Din ve mezhepler tarihini konu alan kitaplar.

İkinci Dersin Soruları

- İlk yazılan genel tarih kitapları arasında Şîiliğin tarihini en çok hangileri ele almıştır?
- el-İrşad ve Tezkiretü'l-Havass kitabını açıklayın.
- Vakatü's-Sıffin ne tür kitaplardandır?
- Rical kitapları hakkında açıklamada bulunun.
- Coğrafya kitapları kaç kısımdır?
- Ahbar kitaplarının özelliği nedir?
- Soy ve nesep ile ilgili iki kitabın adını zikredin.
- Hadis kitaplarıyla, Şîilik tarihinin ne tür bir ilgisi vardır?
- Din ve mezhepler tarihiyle ilgili en önemli kitaplardan birini zikredin.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİA'NIN DOĞUŞU

3. DERS

KUR'ÂN VE SÖZLÜK MANASI İTİBARIYLA ŞİA

Şia kelimesi, "şe-ye-a" kökünden olup birinin izinden gitmek, zafer ve yiğitlik^{ss} manalarını taşıdığı gibi takipçi ve dost anlamlarında da kullanılır. Çoğunlukla Hz. Ali'nin (a.s) takipçileri ve dostlarına Şia denir.^{ss} Ezherî, Şia'nın, Peygamber Efendimizin (s.a.a) ailesi ve soyundan gelen İmamları sevenlere dendiğini söylemekte,^{ss} İbn Haldun ise, Şia'nın sözlük manasının dostlar ve takipçiler olduğunu, fakih ve mütekellimlerin dilinde ise geçmişte de hâlihazırda da Ali (a.s) ve onun soyundan gelen İmamlara uyanlara dendiğini belirtiyor.^{ss}

Ama Şehristanî Şia'nın manasını daha da sınırlandırmış ve Şia'nın sadece Hz. Ali'ye (a.s) uyan ve nass kanalıyla onun hilâfetine inanan, imametin zulüm olmadıkça Hz. Ali'den (a.s) ayrılmayacağını söyleyen kimse olduğunu söylemiştir.^{ss} Kur'ân-ı Kerim'in de birçok yerinde Şia kelimesi takipçi ve dost manasındadır. Sâffât Suresinde, "İbrahim onun (Nuh'un) takipçilerindedir."^{ss} buyrulmaktadır. "Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle dövüşür buldu. Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım diledi."^{ss} ayetinde de Hz.

ss- Şu şiirde olduğu gibi: "Hazreçlinin cesur bir yüreği vardır, büyük işler yapmaktan korkmayandır." el-Ferahidî, Halil b. Ahmed, Tertibu Kitabi'l-Ayn, İntişarat-i Usve, Tahran, c.2, s.960.

ss- Firuzabadî, *Kamusü'l-Lügat*, taşbaskı, s.332.

ss- el-Hüseyniyyu'l-Vasitiyyu'z-Zübeydiyyu'l-Hanefî Ebu Feyz Seyyit Murtaza, *Tacü'l-Arus*, c.11, s.257.

ss- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h. 1408, s.196

ss- Şehristanî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.ş. 1364, c.1, s.131

ss- Sâffât (37), 83.

ss- Kasas (28)15

Musa'nın Şia'sı olan bir kişinin, düşmanına karşı ondan yardım istemesine rastlanmaktadır. Peygamberimizden (s.a.a) nakledilen rivayetlerde de Şia, Hz. Ali'nin (a.s) takipçileri ve dostları manasındadır.^{ss}

Şiî kaynaklarda Şia kelimesinin sadece bir manası vardır ve o da Hz. Ali (a.s) ve on bir evladının Peygamber Efendimizden (s.a.a) sonra gaybet-i suğra'ya kadar onun halifesi olduklarıdır ve bu değişmez bir gerçektir. Üçüncü asrın ikinci yarısında Şiîlerin On iki İmam'ın tamamına inandığı gibi, Peygamberimizin (s.a.a) ashabından olan ilk Şiîler de buna inanmaktaydılar. Çünkü onların isimlerini hadislerde duymuşlardı.^{ss} Gerçi Şiîlerin büyük kısmı, zalim yöneticilerin oluşturduğu baskı ortamından dolayı bu hadislerle ulaşamamış olsalar da, onlara farz olan zamanın imamını tanımaktı. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.a) zamanının imamını tanımayanın cahiliye ölümü üzere öleceğini buyurmaktadır.^{ss} Bu yüzden yaşlanmış olan Zürare'nin, İmam Cafer Sadık (a.s) şehit olduğunda, oğlu Ubeyd'i ondan sonraki İmam hakkında araştırma yapmak üzere Medine'ye göndermiş olduğunu görmekteyiz. Ancak Ubeyd, Kûfe'ye dönmeden Zürare vefat etmiştir. Ölüm anında Kur'ân-ı Kerim'i eline almış ve "Allah'ım, tanık ol ki ben bu Kur'ân'da tayin edilmiş olan kimsenin imamlığına şahadet ediyorum." demiştir.^{ss}

ss– Sonraki bölümde bu rivayetlere değinilecektir.

ss– İbn Hacer Heysemî Ehlisünnet âlimlerindedir. On iki İmam hadisini zikretmiş, çeşitli yollarla ulaşan bu hadisin doğruluğu hususunda icma olduğunu savunmuştur. Ehlisünnet âlimlerinin ve düşünürlerinin bu konudaki çelişkili görüşlerini zikrederek hadisin tefsirine girmiş ve sonuç olarak bir neticeye varamamıştır. Naklettiği birkaç görüş şunlardan ibarettir: "Kadı Ayaz şöyle diyor: On İki İmam'dan kasıt, hilâfetin izzetli ve İslâm'ın görkemli zamanlarında hükümette bulunanlar olabilir. Bu da Velid b. Yezid'in asrına kadardı. Bazıları da kıyamete kadar olan süreçte hükümete geçecek ve hak üzere olan On İki İmam olduklarını söylemişlerdir. Bunlardan Hülefa-i Raşidîn, İmam Hasan (a.s), Muaviye, Abdullah b. Zübeyir, Ömer b. Abdülaziz ve Mehdi Abbasi halife olmuşlar, geriye kalan iki kişiden biri de Ehlibeyt'ten (a.s) olan ve zuhur etmesi beklenen Mehdi'dir. Bir grup Ehlisünnet âlimiyse, On İki İmam hadisini İmam Mehdi'den (a.f) sonra, altısı İmam Hasan'ın (a.s) ve beşi İmam Hüseyin'in (a.s) soyundan gelecek İmamlar şeklinde tefsir etmişlerdir." *es-Savaiku'l-Muhrika*, Mektebetu'l-Kahire, ikinci baskı, 1385, s.20,21.

ss– Kuleynî, *Usul-i Kâfi*, Darü'l-Kütübü'l-İslâmîyye, beşinci baskı, Tahran, ş.1367, c.1, s.377.

ss– Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical*, Müessesetu Âli'l-Beyt li İhyai't-Turas, Kum, h.k.1404, c.1, s.371

Haliyle geçen zaman içerisinde, Şia'nın manası bu kelimeyle bütünleşmiş ve sınırları netleşmiştir. Bu yüzden pak Ehlibeyt İmamları (a.s), batıl mezhepler ve fırkaları Şia dairesinin dışında tutmuşlardır. Şeyh Tusî, Humran b. A'yen'den şöyle naklediyor:

İmam Muhammed Bâkır'a (a.s), "Acaba ben sizin Şiîlerinizden miyim?" diye sordum. İmam, "Evet, sen dünyada ve ahrette bizim Şiîlerimizdensin. Şiîlerimiz ve babalarının ismi bizim yanımızda yazılıdır; ancak bizden yüz çevirenler müstesna." dediğinde şöyle arz ettim: "Acaba sizin Şia'nız olan, hakkaniyetinizi bilen bir kimsenin sizden yüz çevirmesi mümkün mü?" İmam cevaben, "Evet ey Humran! Ama sen onları görmeyeceksin." dedi.

Bu hadisi rivayet edenlerden biri olan Hamza ez-Zeyyat şöyle diyor:

Bu hadis hakkında tartıştık ve İmam'ın maksadını anlayamadık, bu yüzden İmam Rıza'ya (a.s) mektup yazdık ve bunu sorduk. İmam Rıza (a.s) bize cevabında, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) maksadının Vakıfiyye olduğunu buyurdu.

Şiî rical âlimlerinin örfünde "Şia" tabiri sadece On İki İmam Şiîleri için kullanılmıştır ve fıkıh âlimleriye onları "ashabımız" ya da "İmamiyye'den olan ashabımız" olarak adlandırmaktadırlar. Batıl fırkalara yönelerek, Şiîliğin dosdoğru yolundan sapanlar ise Fetahî, Vakıfî, Navusî gibi isimlerle adlandırılmıştır. Rical kitaplarında bunların isimleri geçiyorsa da, bu onların yoldan sapmadan önce rivayet ettikleri hadisler sebebiyledir. Bu kitaplarda pak Ehlibeyt İmamları'ndan rivayet nakleden bir kısım Ehlisünnet ravisi de zikredilmektedir.

Ancak Ehlisünnet'in rical âlimleri ve bilginleri Şia manasını daha geniş tutmuşlar, Şia'dan ayrılan bütün fırkalar, hatta Gulat için bile Şia adını kullanmışlardır. Bunlara ilaveten Peygamber Efendimizin (s.a.a) Ehlibeyt'ini sevenlere de Şia diyorlardı. İbn Kuteybe, Irak müftülerinden olmasına ve Ehlisünnet temellerine göre fetva vermesine rağmen Süfyan es-Sevrî ve onun gibi bazıları, Ehlibeyt'in (a.s) imametini ve masumluğuna hiç inanmadıkları hâlde Şiîler'in zümresinde zikretmektedir.^{ss}

ss– İbn Kuteybe, *el-Maarif*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, birinci baskı, 1415-1373, s.624.

İbn Nedim Ehlisünnet'in dört mezhebinden birinin fakihî olan İmam Şafî hakkında, "Şafî'nin Şiîliği kuvvetliydi." tabirini kullanmıştır. Gerçi hicrî ikinci ve üçüncü asırlarda On iki İmam Şiîlerinden sonra Şia'nın büyük bölümünü Zeydiyye oluşturuyordu. Onlar inanç açısından daha çok siyasi, mana itibarıyla Şiîydiler. Zira fıkhîta Caferî fıkhına değil de Hanefî fıkhına uymaktaydılar. İnanç açısından ise Şehristanî'nin naklettiğine göre, "Zeyd, bir müddet Mutezile Mezhebi'nin kurucusu Vasil b. Ata'nın öğrencisi olmuş ve ondan Mutezile mezhebinin inanç esaslarını öğrenmiştir." Bu yüzdendir ki Zeydîler inanç esaslarında Mutezilîdirler, daha faziletli dururken fazilet açısından aşağı seviyede olanın imametini de kabul eder, iki Şeyh'e kötü söz söylemezler.^{ss} İnanç itibarıyla Ehlisünnet'e daha yakındırlar. İbn Kuteybe bu konuda şöyle diyor:

Zeydîlerin aşırılığı diğer Rafizî fırkaların hepsinden daha azdır.^{ss}

Zeydî öncülerden biri olan Nefs-i Zekiyye, kıyamından dolayı bazı Ehlisünnet fakihlerinin desteklediği biridir. Vakidî'nin naklettiğine göre kendilerinden bizzat hadis naklettiği Ebu Bekir b. Ebu Siyre,^{ss} İbn Aclan,^{ss} Abdullah b. Cafer^{ss} büyük Medine ekolünün muhaddislerinden olup Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kıyamına katılmışlardır. Yine Şehristanî'nin dediğine göre Ebu Hanife, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin Şiîlerindedir.^{ss} Basra'nın Mutezilîleri de Muhammed'in kıyamını onaylamışlardı. Ebu'l-Ferac İsfahanî şöyle naklediyor: "Vasil b. Ata ve Amr b. Ubeyd'in de içinde olduğu Basra Mutezilîlerinden bir cemaat ona biat etmişlerdir."^{ss} Buna göre Zeydîler her ne kadar Hz. Fatıma (s.a) evladını öncelikli bilseler de sadece siyasî açıdan Şia'dırlar.

ss– age. s.138,

ss– İbn Kuteybe, *el-Maarif*, s.623.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyin*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, ikinci baskı, 1416-1374, s.251.

ss– age. s.254.

ss– age. s.256.

ss– Şehristanî, *el-Milelu ve'n-Nihal*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.ş.1364, c.1, s.140.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyin*, s.258.

Üçüncü Dersin Özeti

"Şia" ıstılahta Hz. Ali'nin (a.s) dost ve takipçilerine denir. Şiî kaynaklardaki yegâne manası da Hz. Ali'nin (a.s) ve onun on bir çocuğunun, Peygamber Efendimizin (s.a.a) halifesi olduğuna inananlardır. Pak Ehlibeyt İmamları (a.s), Şia adı altında batıl fırkalara uyanları Şiîlerden saymamışlardır. Ancak Ehlisünnet'in âlimleri ve rical yazarları, Şia'nın manasını genişletmişler, Şia'dan ayrılan bütün fırkalara ve Peygamber Efendimizin (s.a.a) Ehlibeyt'ini (a.s) sevenlere Şia demişlerdir. Gerçi ikinci ve üçüncü asırlarda, Şiî nüfusu, İmamîyye Şiîlerinden sonra Zeydîler oluşturuyordu.

Üçüncü Dersin Soruları

- 1- Şia'nın sözlük manası nedir? Açıklayınız.
- 2- Şiî kaynaklardaki Şia'nın mana ve mefhumunu açıklayınız.
- 3- Acaba batıl fırkalara uyanlar, Ehlibeyt İmamları tarafından Şia sayılıyorlar mıydı? Açıklayınız.
- 4- Ehlisünnet âlimleri Şia'yı nasıl tarif etmişlerdir? Açıklayınız.
- 5- Hangi fırka siyasî açıdan Şiîydi ve neden?

4. DERS

ŞİA'NIN DOĞUŞU

Şia'nın doğuşu hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler genel olarak iki grup altında incelenebilir:

Birinci grup: Şia'nın Peygamber Efendimizden (s.a.a) sonra ortaya çıktığına inanan yazar ve araştırmacılarıdır. Bunlar da kendi aralarında birkaç kısma ayrılmaktadırlar:

1- Şia'nın Sakife günü ortaya çıktığına inananlar. O gün ashabın önde gelenlerinden bir grup, Hz. Ali'nin (a.s) imamet ve hilâfete daha lâıyk olduğunu açık bir şekilde söylemişlerdir.

2- Şia'nın doğuşunun Osman'ın hilâfetine son zamanlarında olduğunu söyleyip bu zamanda yayılan Abdullah b. Seba'nın düşünceleriyle ilişkilendiren.

3- Şia'nın üçüncü Halife'nin katledildiği gün doğduğuna inananlar. Bu olaydan sonra Şiiler, yani Hz. Ali'nin (a.s) takipçileri kendilerini Osman'ın intikamını almak isteyenlerin, diğer bir tabirle Osman'ın takipçilerinin (Osmanîler) karşısında buldular. İbn Nedim şöyle yazıyor:

Talha ve Zübeyir Hz. Ali'ye (a.s) muhalefet ettikleri ve Osman'ın kanının intikamını almaktan kesinlikle el çekmedikleri zaman, Hz. Ali (a.s) de hakkın fermanına uymaları için onlarla savaşıma karar verdi. O gün ona uyanlar Şia olarak addedilmeye başladı ve o da onlara, "Benim Şiilerim." diye hitap etti.^{ss}

İbn Abdirabbih de şöyle diyor:

Şiiler, Ali'yi Osman'dan üstün bilenlerdir.^{ss}

ss- İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, Darü'l-Marife, Beyrut, tarihsiz, s.249.

ss- İbn Abdirabbih Endülüsî Ahmed b. Muhammed, *el-İkdü'l-Ferid*, Daru İhyai't-Turasî'l-Arabî, Beyrut, h. 1409, c.2, s.230.

4- Şiiliğin, hakemlik olayından Hz. Ali'nin (a.s) şahadetine kadarki süreç içinde doğduğuna inananlar.

5- Şiiliğin doğuşunu Kerbela olayı ve İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetine bağlayanlar.^{ss}

İkinci grup: Şia'nın köklerinin Allah Resulü'nün (s.a.a) zamanına dayandığına inanan araştırmacılarıdır. Şiî âlimlerin tamamının yanında,^{ss} bazı Ehli-sünnet âlimleri de bu inancı taşımaktadırlar. Ehli-sünnet büyüklerinden Muhammed Kürd Ali şöyle diyor:

Peygamber-i Ekrem (s.a.v) zamanında ashaptan bir grup Ali'nin Şia'sı olarak meşhurdu.^{ss}

Sunulan görüşlere dikkat ettiğimizde, Sakife hadisesinin gerçekleştiği gün, Osman'ın hilâfetine sonları, Cemel Savaşı, Hakemlik olayı ve Kerbela vakiasının gerçekleştiği tarihsel kesitlerde meydana gelen olayların Şiilik tarihini etkilediği söylenebilir. Ancak Abdullah b. Seba adındaki adamın varlığı şüpheli bir konu olup, Şiiliğin bu zamanda şekillenmesi de doğru bir görüş değildir. Zira eğer Peygamber Efendimizden (s.a.a) nakledilen hadisler incelenirse, Şia isminin bütün bu zikredilen olaylardan önce Allah'ın Resulü Muhammed Mustafa (s.a.a) tarafından Hz. Ali'yi (a.s) sevenlere has kılındığı görülecektir. İleride bu hadislerin bir bölümüne değineceğiz. Bütün bu hadisleri Ehli-sünnet de kabul etmektedir ve onların hadis kaynaklarında da gelmektedir. Örneğin Ehli-sünnet müfessirlerinden olan Süyutî, "Onlar yaratılmışların en hayırlılarıdır."^{ss} ayetinin tefsirinde Peygamber Efendimizden (s.a.a), "Onlar Ali ve onun Şiileridir. Onlar kıyamet günü kurtuluşa erecek olanlardır."^{ss} buyurduğunu nakletmiştir.

Peygamber Efendimiz (s.a.a), Hz. Ali'ye (a.s) şöyle buyurmuştur:

ss- Muhtarü'l-Leysi, Dr. Sümeyra. Cihadü'ş-Şia, s.35, Bernard Louis'ten nakille; Usulü'l-İsmailiyye, s.84.

ss- *Difa ez Hakkaniyet-i Şia*, çev. Gulamhasan Muharremî, Müminin, birinci baskı, 1378, s.48; *Şia der Tarih*, çev. Muhammed Rıza Ataî, İntişarat-i Astan-i Kuds-i Razavî, ikinci baskı, h.ş. 1375, s.34.

ss- *Hutatü'ş-Şam*, Mektebetü'n-Nuri, Dimeşk (Şam), üçüncü baskı, 1403-1983, c.6, s.245.

ss- Beyyine-7

ss- *ed-Durrü'l-Mansur fi't-Tefsir-i bi'l-Me'sur*, Menşuratu Mektebeti Ayetullahi'l-Uzma Maraşî en-Necefi, Kum, h. 1404, c.6, s.379.

Allah, senin şialarının ve şialarını sevenlerin günahlarını affetmiştir.^{ss}

Yine Peygamber Efendimiz (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s) buyurduğu bir başka hadisinde şöyle buyurmaktadır:

Sen ve Şiaların Kevser Havuzu'nda susuzluğunuzu gidermiş ve yüzle-
riniz ak olarak bana gelirsiniz, düşmanlarınızsa, zincirlere ve prangala-
ra vurulmuş bir halde gelirler.^{ss}

Hz. Peygamber-i Ekrem Efendimiz (s.a.a) kızı Hz. Fatıma'ya (a.s) hitaben,
uzun bir hadisin içinde Hz. Ali'nin (a.s.) faziletleri hakkında şöyle buyur-
muştur:

Ey Fatıma! Yarın kurtuluşa erenler Ali ve onun Şiîleri olacaktır.^{ss}

Allah Resulü (s.a.a) yine şöyle buyuruyor:

Ey Ali! Allah senin, hanedanının, Şialarının ve Şialarını sevenlerin gü-
nahlarını affetmiştir...^{ss}

Diğer bir hadis-i şeriflerinde buyurur ki:

Ya Ali! Kıyamet günü ben Allah'a temessük ederim, sen bana, çocukla-
rın sana ve çocuklarının Şiîleri de onlara sarılırlar.^{ss}

Peygamber Efendimiz (s.a.a) başka bir hadisinde Hz. Ali'ye (a.s) şöyle bu-
yurmaktadır:

Sen ahirette insanların bana en yakın olanısın... Şiîlerinse nurdan min-
berler üzerinde oturacaklardır.^{ss}

İbn Abbas'tan şöyle nakledilmektedir:

ss- İbn Hacer Heysemî el-Mekki, es-Savaiku'l-Muhrika, Mektebetu'l-Kahire, ikinci bas-
kı, 1385, s.232.

ss- age. Heysemî, Nurettin Ali b. Ebibekir, Mecmaü'z-Zevaid, Darü'l-Fıkr li't-Tabaat-i
ve'n-Neşri ve't- Tevzi, Beyrut, h. 1414, c.9, s.177.

ss- Ahtab Harzem, *el-Menakib*, Menşuratü'l-Mektebeti'l-Haydariyye, Necef, h. 1385,
s.206.

ss- age. s.209; el-Kunduzî el-Hanefî Şeyh Süleyman, *Yenabiü'l-Mevedde*, Menşuratu Mü-
esseseti'l- A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h. 1418, c.1, s.302.

ss- Ahtab Harzem, *el-Menakib*, s.210.

ss- age. s.158,188.

Cebrail, Ali (a.s) ve Şiîlerinin Hz. Muhammed (s.a.a) ile beraber cennete
götürüleceklerini haber vermiştir.^{ss}

Selman-i Farisî'den Hz. Peygamber Efendimizin (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s)
şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

"Ya Ali! Yakınlaştırılanlardan olman için sağ eline yüzük tak." Ali, "Ya-
kınlaştırılanlar kimlerdir?" diye sorduğunda, "Cebrail ve Mikail." diye
buyurdu. Ali, "Ne tür bir yüzük takayım?" diye sorduğunda, "Taşı kı-
rmızı akik olan bir yüzük." diye buyurdu. "Zira Akik Dağı Allah'ın kul-
luğunu, benim peygamberliğimi, senin vasiliğini, çocuklarının imame-
tini tasdik ve itiraf etmiştir. Seni sevenler cennet ehli olacaktır, Şiîlerinin
yeri yüce Firdevs cennetidir."^{ss}

Yine Resul-i Ekrem'den (s.a.a) nakledilen bir hadiste şöyle buyurduğu
geçmektedir:

Ümmetimden yetmiş bin kişi hesap vermeden cennete gideceklerdir.

Hz. Ali (a.s), "Onlar kimlerdir?" diye sorduğunda, "Onlar, senin Şiîlerin ve
sen onların imamısın." diye buyurdu.^{ss}

Enes b. Malik Peygamber Efendimizden (s.a.a) şöyle naklediyor:

Yüce Allah Ali'yi hiçbir meleği sevmediği kadar çok sever. Çekilen tes-
pihlerin sayısınca kıyamete kadar Ali'nin Şiîleri ve âşıkları için istiğfar
etsinler diye melekler yaratır.^{ss}

Cabir b. Abdullah el-Ensarî Peygamberimizden (s.a.a) şöyle naklediyor:

Beni hak üzere peygamberliğe seçen Allah'a yemin ederim ki, melekler
Ali için her zaman bağışlanma dilerler ve tıpkı bir baba gibi, onun ve
Şiîleri için yürekleri yanar.^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) bizzat Peygamberimizden (s.a.a) naklettiği bir hadiste
şöyle buyrulmaktadır:

ss- age. s.322.(329. Hadis, 19. fasıl)

ss- age. s.234.

ss- age. s.235

ss- el-Kunduzî el-Hanefî, Şeyh Süleyman, *Yenabiü'l-Mevedde*, s.301.

ss- age.

Ey Ali! Şiilere, kıyamet günü, şefaatinin dışında ne malın, ne çocukların faydasının olmadığı günde, şefaate edeceğim müjdesini ver.^{ss}

Peygamber-i Ekrem (s.a.a) Ali'ye (a.s) şöyle buyurmuştur:

Ben, sen, Hasan ve Hüseyin cennete girecek olan ilk dört kişiyiz. Soyumuz arkamızdan, onların arkasından eşlerimiz, Şiilerimizse sağımızdan ve solumuzdan cennete gireceklerdir.^{ss}

İbn Cevzî, Belazuri, Şeyh Süleyman Kunduzî el-Hanefî, Hevarezmî ve Süyutî gibi birçok Ehlisünnet hadisçisi ve tarihçisi, Allah Resulü'nün (s.a.a) Ali'ye (a.s) şu hitabını nakletmişlerdir:

Bu ve Şiileri kıyamet günü kurtuluşa erenlerdir.^{ss}

Hatta Peygamber Efendimizden (s.a.a), bazı Şiiler hakkında rivayetler bulunmaktadır. İşin ilginç olan kısmıysa bu rivayetlerin, Şiilere muhalif olanlardan nakledilmiş olmasıdır. Ayşe'nin, Hücr b. Adiyy hakkında zikretmiş olduğu hadis gibi. Muaviye, Hücr ve dostlarını katlettikten ve hacca gittikten sonra Medine'ye geldi. Ayşe ona şöyle dedi:

Muaviye! Neden sabretmedin ve Hücr ile dostlarını öldürdün? Haberdar ol ki ben, Allah Resulü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu işittim: "Bir grup, Merc-i Azra isimli bir yerde öldürülecekler ve göklerin sakinleri onların katlinden dolayı öfkeleneklerdir."^{ss}

Bu hadisler inkâr edilemeyeceklerinden ve Ehlisünnet'in büyük hadisçilerinin de nakletmesinden dolayı bazı Sünnî yazarlar, hiç uygun olmayan tevellere kalkışmışlardır. İbn Ebi'l-Hadid şöyle diyor:

Birçok rivayette cennetle müjdelenen Şiiler, Hz. Ali'nin (a.s), bütün insanlardan daha faziletli ve üstün olduğuna inananlardır. Bu bakım-

ss– age.

ss – Heysemi, Nurettin Ali b. Ebibekir. Mecmaü'z-Zevaid, s.178.

ss– İbn Cevzi, Tezkiretü'l-Havass, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, 1383, s.54; Belazuri. Ensabü'l-Eşraf, Tahkik: Muhammed Bâkır Mahmudi, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, c.2, s.182; Kunduzi Hanefi, Şeyh Süleyman. Yenabiü'l-Mevedde, Menşurat-ü Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1418, c.1, s.301; Ahtab Harzem. El-Menakib, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1385, s.206; Suyuti, Celalettin. Ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsir-i bi'l-Me'sur, Mektebet-ü Ayetullahi'l-Uzma Maraşi Necefî, Kum, h.1404, c.6, S/379.

ss– İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414, c.2, s.231.

dan, bizim Mutezilî âlimlerimiz, kitap ve derlemelerinde, "Gerçekte biz Şiî'yiz." demişlerdir ve bu en sağlıklı, en doğru sözdür.^{ss}

İbn Hacer el-Heysemî de, es-Savaiku'l-Muhrika adlı Şia inançlarını ve temellerini reddetmek üzere kaleme aldığı kitabında, bu hadisi naklederken şöyle demiştir:

Bu hadislerde geçen Şiiler hâlihazırdaki Şiiler değil, Ali hanedanı ve sevenleridir. Hadislerde zikredilmelerinin sebebi, Peygamber ashâbı tarafından bidat, küfür ve sövgülere maruz kalmamaları içindir.^{ss}

Merhum Alâme Muzaffer ona şöyle cevap veriyor:

Çok ilginçtir ki, İbn Hacer, burada geçen Şia'nın Ehlisünnet olduğunu sanmıştır! Acaba hangi delille bunları söylemiştir? Şiî ve Sünnî kelimelerinin eş anlamlı olduğunu mu sanmaktadır? Ya da bu iki fırkanın aslında tek şey olduğunu mu düşünüyor? Belki de Ehlisünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.a) Ehlibeyt'ine Şialardan daha çok uymakta ve onları daha çok sevmektedir!^{ss}

Merhum Kâşifu'l-Gıta da şöyle diyor:

Şia lafzının, Ali'nin (a.s) Şialarına atfedilmesiyle maksat anlaşılabilir. Zira bu grubun dışındakiler başkalarının Şialarıdır.^{ss}

Şia'nın manası, Peygamber Efendimizin (s.a.a) hadisleri ve sözlerinde çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ama bunlar, tevellere bu hakikatin üzerini örtmeye çalışmışlar ve de ancak kendilerini kandırmışlardır. Özellikle Şia kelimesinin canlı şahitlerinin Peygamber Efendimiz (s.a.a) zamanında tanındığı ve ashaptan bir grubun "Ali'nin (a.s) Şia'sı" olarak meşhur olduğu dikkate alınır, bu gerçek daha iyi anlaşılacaktır.^{ss}

ss– İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.20, s.226.

ss– Heysemî el-Mekkî, İbn Hacer, *es-Savaiku'l-Muhrika fi'r-Redd-i âlâ Ehli'l-Bidei ve'z-Zendeka*, Mektebetü'l-Kahire, 1384, s.232.

ss– Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *Tarihü'ş-Şia*, Menşurat-i Mektebet-i Basiretî, tarihsiz s.5.

ss– *Difa ez Hakkaniyet-i Şia*, çev. Gulâm Hüseyin Muharremi, Müminin, birinci baskı 1378, s.48,49.

ss– Sa'd b. Abdullah el-Eşarî bunun hakkında şöyle diyor: "İlk fırka Şia'dır. Şia, Ali b. Ebi Talip'in (a.s) fırkasıdır. Peygamber Efendimizin (s.a.a) zamanında "Ali (a.s)

Hız. Peygamber'in (s.a.a) ashabı da Hız. Ali'ye (a.s) uyanlara "Şia" diyorlardı. Haşim Mirkal, Muhill b. Halife-i Taî adında biri hakkında Hız. Ali'ye (a.s) şöyle yazıyor: "Ey Müminlerin önderi! O, senin Şialarındandır."^{ss}

Şialar da birbirlerine "Şia" demektedirler. Şeyh Müfid'in naklettiği üzere bir grup Hız. Ali'nin (a.s) huzuruna gelir ve şöyle arz ederler:

Ey Müminlerin önderi! Biz senin Şialarındanız." İmam Ali (a.s) de onlara şöyle buyurur: "Bizim Şialarımızın yüzleri gece uyanık kalmaktan dolayı sararmış, gözleri ağlamaktan zayıflamıştır..."^{ss}

Birçok yerde Hız. Ali (a.s) de tıpkı yukarıdaki gibi takipçilerine "Şia" diyordu. Örneğin, Basra Şiîlerinden bir grubun Talha ve Zübeyir tarafından şehit edildiği haberi kendisine geldiğinde, onlara beddua etmiş ve şöyle demiştir:

Allah'ım, onlar benim Şialarımı öldürdüler, sen de onları öldür."^{ss}

Hatta düşmanları bile Hız. Ali'nin (a.s) takipçilerine "Şia" demektedirler. Ayşe, Talha ve Zübeyir Mekke-Irak güzergâhında sohbet ederken şöyle demişlerdir:

Basra'ya gideriz, Ali'nin (a.s) temsilcisini oradan süreriz ve Şiîlerini de öldürürüz."^{ss}

Her hâlükârda manası, Ali'yi (a.s) sevmek ona uymak ve onu önder bilmek olan Şiîlik, gerçekte Peygamber Efendimizin (s.a.a) zamanına dayanmaktadır. Peygamber Efendimiz birçok konuşmasında halka, Hız. Ali'ye

Şia'sı" olarak adlandırılmışlardı. Peygamber Efendimizin (s.a.a) vefatından sonra Ali'nin (a.s) imametine inanlar olarak tanınıyorlardı. Mikdad b. Esved el-Kindî, Selman Farisî, Ebuzer ve Ammar bu gruptandı. Onlar, Ali'ye (a.s) itaati hiçbir şeye değişmiyor ve ona uyuyorlardı. Onlar, iradeleri Ali'nin (a.s) iradesiyle, isteğiyle aynı olan, bu ümmetten Şia ismini alan ilk gruptu. Bu ümmet dedik, zira Şia ismi oldukça eskidir. Çünkü Nuh'un, İbrahim'in, Musa'nın ve İsa'nın Şiîleri bunun göstergesidir."

ss- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-Cemel*, Mektebetü'l-Ulumi'l-İslâmî, Merkezü'n-Neşr, birinci baskı, h. 1416, s.243.

ss- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-İrşad*, çev. Muhammed Bâkir Saidî Horasanî, Kitabforuşi-yi İslâmîyye, ikinci baskı, s.228.

ss- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-Cemel*, s.285.

ss- age. s.235.

(a.s) ve ailesine uymalarını emretmiştir. Gadir-i Hum hadisesi bunlardan biridir. İbn Ebi'l-Hadid şöyle diyor:

Bu hadisleri öyle hadisçiler nakletmişlerdir ki, hiç kimse onları Şiîlikle ve Rafizîlikle itham etmemiştir. Hatta onlar Ali'nin diğerlerinden üstün ve öncelikli olduğuna da inanmamaktaydılar."^{ss}

Şimdi bu hadislerden bir kısmına değineceğiz. Büreyde Eslemî, Allah Resulü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

Allah-u Teâlâ bana, kendisinin de sevdiği dört kişiyi sevmemi emretti.

"Ey Allah'ın Resulü! Onların adları nedir?" diye arz ettiklerindeyse Peygamber Efendimiz (s.a.a) üç defa şöyle buyurdu:

Ali, sonra Ebuzer, Mikdat ve Selman."^{ss}

Taberî, Allah Resulü'nün (s.a.a) Uhud Savaşı'nın cereyan ettiği sırada şöyle buyurduğunu naklediyor:

Ali bendendir ve ben Ali'denim."^{ss}

Ümmü Seleme'den şöyle rivayet olmuştur:

Allah Resulü (s.a.a) öfkeli olduğu zaman Ali'den başka kimse onunla konuşmaya cesaret edemezdi."^{ss}

Sa'd b. Ebî Vakkas, Allah Resulü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

Kim Ali'yi severse beni sevmiş, kim beni severse Allah'ı sevmiştir. Kim Ali'ye düşmanlık ederse bana düşmanlık etmiş, kim bana düşmanlık ederse Allah'a düşman olmuştur."^{ss}

İbn Cevzî, Hız. Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

Ey Ali! Sen cennet ve cehennemi bölüştürensin. Cennetin kapısını açar-

ss- *Şerhu Nehci'l-Belâğâ*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.2, s.349.

ss- Heysemi Mekki, *Es-Savaiku'l-Muhrika*, Mektebet-ü Kahire, ikinci baskı, 1358, s.122.

ss- Tarihü't-Taberi, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, üçüncü baskı, h.1408, c.2 s.65.

ss- Heysemi Mekki, *Es-Savaiku'l-Muhrika*, s.123.

ss- age.

sın ve hesap vermeden girersin.^{ss}

Menakib-i Harezmî'de İbn Abbas'tan Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

Miraca götürüldüğüm zaman cennetin kapısında şu yazıyı gördüm: Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın Resulü'dür, Ali Allah'ın habibidir, Hasan ve Hüseyin Allahın halis ve seçilmişleridir, Fatıma da Allah'ın hizmetçisidir. Onlara düşmanlık edenlere Allah lanet etmiştir.^{ss}

Müminlerin önderi Ali'ye (a.s) karşı çıkan Zübeyir'in torunlarından olan Zübeyir b. Bekkar, Resul-i Ekrem'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

Allah'a iman eden, benim peygamberliğimi kabul eden herkese Ali'yi sevmelerini ve velâyetini (hükümet ve tasarruf yetkisini) kabul etmelerini vasiyet ediyorum. Kim onu severse beni sevmiş, kim beni severse Allah'ı sevmiştir.^{ss}

İbn Ebi'l-Hadid, Zeyd b. Erkam'dan Allah Resulü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu naklediyor:

Size öyle bir yol göstereceğim ki, eğer kıymetini bilerseniz helak olmazsınız. Sizin imamınız ve önderiniz Ali b. Ebu Talip'tir. Onu tasdik edin. Çünkü Cebrail bana böyle haber verdi.

İbn Ebi'l-Hadid bu hadisi naklettikten sonra şunları söylüyor:

Bu hadis sarih olarak imamet hakkındaysa, "O zaman Mutezile bu sorunu nasıl halledecek?" sorusuna şöyle cevap veririz: Peygamber'in (s.a.a) maksadı, Ali'nin (a.s) fetva ve hükümler noktasında onların imamı olması olabilir. Bu konuda Bağdat Mutezilîlerinin büyüklerinin ve şeyhlerinin sözlerine yapmış olduğumuz açıklama, cevap niteliğinde olabilir. Bu açıklama özetle şöyledir: Eğer Ali halifelîğe rağbet etseydi ve bu konuda başkalarıyla çekişseydi, imamet ve hilâfet onun hakkıydı. Ama o hilâfeti başkasına bıraktığı ve sustuğu için biz bu şahsın (Ebu

Bekir) halifelîğini kabul ediyor ve doğruluyoruz. Ali de bu üç halifeye muhalefet etmemiş, onlara kılıç çekmemiş, halkı onların aleyhine kıskırtmamıştır ve bu onların hilâfetini onayladığının göstergesidir. Bunları göz önünde bulundurarak onları kabul ediyoruz ve temizliklerine, hayırlı oluşlarına, liyaketli olduklarına inanıyoruz. Eğer Ali (a.s) onlarla savaşıyorsa, onlara kılıç çekseydi ve halkı onlarla savaşmaya çağırıyorsa, biz de onların günahkâr, sapık ve yoldan çıkmış olduklarına inanırız.^{ss}

Dördüncü Dersin Özeti

Şiîliğin doğuşu hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır: Birinci grup yazarlar Sakife gününde, ikinci grup Osman'ın hilâfetinin son zamanlarında, üçüncü grup Osman öldürüldüğü zaman, dördüncü grup Hz. Ali'nin (a.s) şahadetinden sonra, beşinci grupsa Hz. Hüseyin'in (a.s) şahadetinden sonra olduğuna inanmaktadırlar. Ancak Şiî âlimlerin tamamıyla, Muhammed Kürd Ali gibi bazı Ehlişünnet âlimleri, Şiîliğin Peygamber Efendimizin (s.a.a) zamanında doğduğuna inanmaktadırlar.

"Şia" sözü, Hz. Ali'yi (a.s) sevenlere ilk kez Peygamber Efendimiz (s.a.a) tarafından söylenmiştir. Ashabının bir kısmı, Peygamber Efendimizin (s.a.a) zamanında Hz. Ali'nin (a.s) Şia'sı olarak meşhur olmuşlardı. Şiîlik, Hz. Ali'yi (a.s) sevmek ve ona uymaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.a) birçok yerde ashabına, Hz. Ali'ye (a.s) uymalarını ve onu takip etmelerini emretmiştir.

Dördüncü Dersin Soruları

- 1- Şia'nın doğuşuyla ilgili görüşler nelerdir? Açıklayın.
- 2- Hz. Ali'yi (a.s) sevenlere Şia ismini ilk veren kimdir?
- 3- Resul-i Ekrem'den (s.a.a) Şia'yla ilgili iki hadis yazın.
- 4- İbn Ebi'l-Hadid, Şia hakkında gelen hadisler hususunda ne demiştir?

ss- Sibt b Cevzi. Tezkiretü'l-Havass, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1383, s.209.

ss- Ahtab Harezmî. El-Menakib, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h.1385, s.214.

ss- el-Ahbarü'l-Muvaffakiyyat, İntişaratü'l-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.312.

ss- İbn Ebi'l-Hadid, Şerhu Nehci'l-Belâğa, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, birinci baskı, h.k. 1378, c.3, s.98.

5- İbn Hacer Heysemî'nin Şia hakkında gelen hadislerle ilgili görüşü nedir?

6- Şiîliğin mahiyeti nedir?

7- İbn Ebi'l-Hadid'in Zeyd b. Erkam'ın hadisi hakkındaki görüşü nedir?

5. DERS

ŞİA'NIN DİĞER İSİMLERİ

Müminlerin önderi Ali'nin (a.s) hilâfetinden sonra Şiîliğin yayılışıyla, Peygamber Efendimizin (s.a.a) Ehlibeyt'ini sevenler için, Şiî ismine ilaveten İmamî, Hüseyniyye, İsna Aşerî (On İki İmam Şiîleri), Hâssa, Caferî, Turabî ve Rafizî gibi isimler kullanılmaya başlamıştır. Gerçi Ehlibeyt'i (a.s) sevenlere genel olarak Şia denmekteydi; ama çeşitli münasebetlerle bu lakaplar ve unvanlar da kullanılıyordu.

Bazen Şia'ya muhalif olanlar Şiîleri küçük düşürmek ve hakaret etmek için onlara bazı lakaplar takıyorlardı. Muaviye, Benî Ümeyye ve Şam ehli, Hz. Ali'nin (a.s) lakap ve künyeleri içinden "Ebu Turab" (Toprağın Babası) lakabını bu amaç doğrultusunda Ali (a.s) için kullanmakta, Şiîlerine de "Turabî" demekteydiler. Muaviye, Sıffin ve Hakemiyet olayından sonra Abdullah b. Harezmî'yi Basra'ya göndermek istediğinde, kabileler hakkında ona birtakım öğütler vermiş ve Rabîa kabilesi hakkında da şöyle demişti: "Rabîa'yı boşver; çünkü onların hepsi Turabî'dir."^{ss} Mesudî'nin söylediğine göre, Ebu Mihnef'in, Ahbaru't-Turabîyyin isminde bir kitabı vardır ve Mesudî, "Aynu'l-Vird" hadisesini oradan nakletmiştir.^{ss}

"Rafizî" unvanı Şiîlere, muhalifleri tarafından takılmış bir diğer lakaptır. Birini dini terk etmekle itham etmek istediklerinde, ona Rafizî diyorlardı. İmam Şafiî (Şafiî Mezhebi'nin önderi) bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir:

ss- Belazurî, Ensabu'l-Eşraf, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.2, s.423.

ss- Mesudî, Murucu'z-Zeheb, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.110.

Eğer Muhammed'in (s.a.a) Ehlibeyt'ini sevmek rafz (terk etmek) ise, insanlar ve cinler şahit olsun ki ben bir Rafizîyim.^{ss/ss}

Zeyd b. Ali ayaklanmasından sonra Şiîlere Rafizî denildiği tarihte kayıtlıdır. Şehristanî şöyle diyor:

Kûfe Şiîleri, Zeyd b. Ali'nin ilk iki halifeden bizar olmadığını, daha üstünü ve faziletli dururken, fazilet bakımından aşağı olanın da imametini caiz bildiğini duyduklarında, onu terk ettiler. Bu yüzden de "Rafizî" (terk edenler) olarak adlandırıldılar. Zira "rafz" kelimesinin manası terk etmektir.^{ss}

Alevî lakabı hakkında Seyyit Muhsin Emin şöyle diyor:

Osman'ın öldürülmesinden ve Ali (a.s) ile Muaviye'nin karşı karşıya gelmesinden sonra, Muaviye'nin dostlarına ve takipçilerine Osmanî demeye başladılar. Zira onlar Osman'ı sevmenin yanı sıra Ali'den (a.s) bizar ve beri olduklarını da ilan etmişlerdi. Ali'nin (a.s) takipçilerineyse, Şia lakabının yanında Alevî de denmeye başladı. Bu durum Benî Ümeyye devletinin sonuna kadar devam etmiş, Abbasîler zamanında Alevî ve Osmanî kelimelerinin yerini Şiî ve Sünnî kelimeleri almıştır.^{ss}

"İmamî", Şiîlere atfedilen ve daha çok Zeydîlerin karşısında kullanılan bir isimdi. İbn Haldun şöyle yazıyor:

Bazı Şiîler imametinin açık rivayetler gereği sadece Ali (a.s) hakkında olduğuna, ondan sonra da çocuklarına geçeceğine inanmaktadırlar. Bunlar İmamîyye'dir ve Şeyheyn'den (Ömer ve Ebu Bekir'den) beridirler. Zira Şeyheyn, Ali'nin (a.s) üstünlüğünü kabul edip ona biat etmemişlerdir. Bunlar Ebu Bekir ve Ömer'in imametini kabul etmezler. Bazıları da Peygamber'in (s.a.a) şahsen yerine kimseyi bırakmamakla beraber bir imamda olması gereken vasıfları açıkladığına, bu vasıfların da Ali (a.s) ile örtüştüğüne ve halkın Ali'yi tanımadıkları için kusurlu olduklarına inanırlar. Şeyheyn hakkında kötü konuşmayan bu grup Zeydiyye'dir.^{ss}

ss– Heysemî Mekkî, es-Savaiku'l-Muhrika, s.123.

ss– el-Emin, Seyyit Muhsin, A'yanü's-Şia, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut tarihsiz, c.1, s.21.

ss– Şehristanî, el-Milelu ve'n-Nihal, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h.1364, c.1, s.139.

ss– el-Emin, Seyyit Muhsin, A'yanü's-Şia, s.19.

ss– İbn Haldun, *Mukaddime*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h. 1408, s.197.

İmam Hüseyin'in (a.s) dostları ve ashabından kalan şiirlere dikkat edildiğinde, o Hazret'in şahadetinden sonra Şiîlerine ve takipçilerine Hüseyinî de dendiği görülür. Onlar birçok şiirde kendilerini Hüseyinî ya da "Hüseyin'in (a.s) Dini Üzere Olanlar" şeklinde tanıtmışlardır.^{ss}

İbn Hazm el-Endülüsî bu konuda şöyle diyor:

Hüseyniye, Rafizîler topluluğundandır. Onlar Kûfe sokaklarında, 'Hhaydi ey Hüseyin'in intikamını alacak olanlar!' diye feryat eden İbrahim Eşter'in ashabındandırlar. Bunlara Hüseyinî deniyordu.^{ss}

"Kat'iyye" ismi, İmam Musa Kazım'ın (a.s) şahadetinden sonra ortaya çıkan Vakıfiyye'nin karşısında duran Şiîlere verilmiş bir isimdir. Kat'iyye, İmam Kazım'ın (a.s) şehit olduğuna inanan ve yakın eden, aynı zamanda İmam Rıza'yı (a.s) ve ondan sonra gelen İmamları da kabul eden Şialardır. Oysa Vakıfiyye, İmam Musa Kazım'ın (a.s) vefat ettiğini kabul etmezler.^{ss}

"Caferiyye" ise günümüzde genellikle fikhî açıdan dört Ehlisünnet mezhebinin karşısında, Şiîler için kullanılan bir isimdir. Çünkü Şia fikhî, mevcut şartlardan dolayı Ehlibeyt İmamları arasında en çok İmam Cafer Sadık (a.s) tarafından şekillenmiştir. Bu yüzden fikhî rivayetlerimizin birçoğu İmam Cafer Sadık'tandır (a.s). Ancak Seyyit Himyerî'nin mısrasına dikkat ettiğimizde, Caferî isminin o zamanlar sadece fikhî açıdan değil, inanç esasları açısından da diğer mezheplerin karşısında kullanıldığını görmekteyiz. Himyerî'nin mısrası şöyledir:

Caferi oldum Allah'ın adıyla ve Allah (tavsif edilmekten) daha büyüktür.^{ss}

Seyyit Himyerî'nin Caferi olmaktan kastı, Keysaniyye'nin karşısında İmamîyye Şia'sının hak yoluna dönmektir.

ss– İbn Şehraşub, Menakibu Âl-i Ebî Talip, Müessesesi-yi İntişarat-i Allâme, Kum, c.4, s.102.

ss– İbn Abdirabbih el-Endülüsî, el-İkdül-Ferid, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h. 1409, c.2, s.234.

ss– Şehristanî, el-Milelu ve'n-Nihal, s.150.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, Murucü'z-Zeheb, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.92.

Hz. Ali'nin (a.s) Sahabe Arasındaki Makamı

Müminler önderi Hz. Ali'nin (a.s) Peygamber Efendimizin (s.a.a) sahabesi arasında özel bir makamı vardı. Mesudî şöyle diyor:

Ashabın sahip olduğu İslâm'ı kabul etmede öncü olmak, hicret, Peygamber'e (s.a.a) yardım etmek, onun yakınlarından olmak, kanaat, fedakârlık, Allah'ın Kitabı'nı bilmek, cihat, takva, züht, hâkimlik, fıkıh gibi fazilet ve menkıbelerde Ali (a.s) ziyadesiyle zengin ve tam olarak nasibini almıştı. Buna ilaveten bazı fazilet ve üstünlükler sadece ona özeldi. Bu özellikler şunlardır: Peygamber Efendimizle (s.a.a) olan kardeşlikleri, Peygamberimizin (s.a.a) Ali (a.s) hakkında buyurduğu şu sözler: "Senin benim yanımdaki makamın tıpkı Harun'un Musa'nın yanındaki makamı gibidir.", "Ben kimin Mevla'sıysam (önder), Ali de onun Mevla'sıdır. Allah'ım, onu seveni sev, düşmanına düşman ol." Enes b. Malik pişirmiş olduğu bir kuşu Peygamber Efendimize (s.a.a) getirdiğinde Allah Resulü (s.a.a) şöyle dua eder: "Allah'ım, yarattıkların içinde en çok sevdiğini gönder de benimle birlikte bu yemekten yesin." O anda Ali (a.s) içeri girdi ve o yemekten yedi. Oysa diğer sahabiler bu faziletlerden nasiplerini alamamışlardır.^{ss}

Hz. Ali (a.s) Benî Haşim arasında da Hz. Peygamber'e (s.a.a) en yakın olan şahsiyetti. Küçük yaşlardan itibaren Hz. Peygamber'in (s.a.a) evinde ve onun terbiyesi altında büyüdü.^{ss} Hicret gecesi Peygamber Efendimizin (s.a.a) yatağında onun yerinde yatmış, Peygamber Efendimizin (s.a.a) yanındaki emanetleri sahiplerine geri vermiş ve Medine'de Peygamber Efendimize (s.a.a) katılmıştır.^{ss}

Hepsinden önemlisi Hz. Ali'nin (a.s) İslâm dinindeki makamıdır. Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.a), Hz. Ali'nin (a.s) İslâm dinindeki makamını daha peygamberliğinin ilk zamanlarında belirtmişti.

Peygamber Efendimiz (s.a.a), Allah'ın emri üzere akrabalarını uyararak görevlendirildiği zaman, o toplantıda Resul-i Ekrem Efendimize (s.a.a) yardım etmeyi ve onunla birlikte olmayı kabul eden, sadece

ss– age. c.2, s.446.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, Makatilu't-Talibiyyîn, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.41.

ss– Mesudî, Ali b. el-Hüseyn, Murucu'z-Zeheb, s.294.

Hz. Ali (a.s) idi. Sonra Peygamber Efendimiz (s.a.a) o toplantıda, hanelerinin önde gelenlerinin gözleri önünde Hz. Ali'yi (a.s) yaşta orda bulunanların hepsinden küçük olduğu hâlde, vasisi, veziri, halifesi ve kendisinden sonra yerine geçecek olan kişi olarak tanıtmıştır.^{ss}

Peygamber-i Ekrem (s.a.a) çeşitli yerlerde onlara Hz. Ali'nin (a.s) makam ve mevkisini hatırlatmış ve bu konuda dikkatli olmalarını tavsiye etmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.a), ashabının Hz. Ali'ye (a.s) karşı olan davranışlarına çok dikkat ediyordu. Özellikle de İslâm'ın yayılmasından, birçok kişinin çeşitli sebeplerle Müslümanların safına geçmesinden ve Kureyş'in, Benî Haşim ile Allah Resulü'nün (s.a.a) Ehlîbeyt'ine olan hasetlerinin çoğalmasından sonra... İbn Şehraşub Ömer b. Hattab'tan şöyle naklediyor:

Ben Ali'ye (a.s) eziyet ediyordum. Peygamber Efendimiz (s.a.a) benimle buluştu ve bana, "Sen beni incittin ey Ömer!" buyurdu. "Peygamber'i incitmekten Allah'a sığınırım." dediğimdeyse şöyle buyurdu: "Sen Ali'yi incittin. Ali'yi kıran, inciten beni incitmiştir."

Mus'ab b. Sa'd, babası Sa'd b. Ebî Vakkas'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

Ben ve bir adam mescitteydik ve Ali'ye (a.s) kötü sözler söylüyorduk. Peygamber (s.a.a) öfkeli bir hâlde bizim yanımıza geldi ve şöyle buyurdu: "Ali'yi inciten beni incitmiştir."

Heysemî nakletmiştir:

Bureyde Eslemî Hz. Ali'nin (a.s) komutası altında Yemen'e gidenlerdendi. O şöyle diyor: Ben ordudan önce Medine'ye döndüm. Halk bana "Ne haber?" diye sorduğunda, "Haberler iyi, Allah Müslümanları muzaffer kıldı." dedim. Neden erken geldiğimi sorduklarında da şöyle cevap verdim: "Ali (a.s) humustan kendine bir cariye aldı, ben de bunu Peygamber'e (s.a.a) haber vermek için geldim." Bu haber Peygamber'in (s.a.a) kulağına gidince, rahatsız oldu ve şöyle buyurdu:

"Neden bazıları Ali'yi yeriyor? Kim Ali'yi kınarsa beni kınamış, kim Ali'den ayrılırsa benden ayrılmıştır. Ali bendendir, ben Ali'denim. Ali benim tabiatımdan (yaratılış, fıtrat, cibilliyet) yaratılmış, ben de İbrahim'in tabiatından yaratıldım. Gerçi ben İbrahim'den daha üstünüm.

ss. Bk. Yusuf Garavî, Muhammed Hadi, Mevsuatu't-Tarihi'l-İslâm, Mecmau'l-Fikri'l-İslâmî, Kum, birinci baskı, h. 1417, c.1, s.410.

Ey Bureyde acaba Ali'nin bir köleden daha fazlasını hak ettiğini bilmiyor musun? O benden sonra sizin velinizdir."^{ss}

İbn Şehraşub bu hadisin benzerini Ehlisünnet hadisçilerinden Tirmizî, Ebu Nueym, Buharî ve Mûsilî'den nakletmiştir.^{ss}

Böylelikle Hz. Ali (a.s) sahabe arasında şahsına münhasır bir makama sahip olmuştu. Şehraşub, Enes b. Malik'ten şöyle nakletmiştir:

Peygamber Efendimizin (s.a.a) asrında bir kimsenin zinazade olup olmadığını öğrenmek için, Hz. Ali'ye (a.s) olan sevgi ya da düşmanlık ve nefretine bakardık. Hayber Savaşı'ndan sonra adam çocuğunu kucağına alıp yola düşüyor, yolda Hz. Ali'yi (a.s) gördüğünde eliyle işaret ederek çocuğuna gösteriyor ve "Onu seviyor musun?" diye soruyordu. Eğer çocuk, "Evet." derse onu öpüyor, eğer "Hayır." derse de çocuğu yere bırakıyor ve "Annenin yanına git." diyordu. Ubade b. Samit şöyle diyor: "Biz çocuklarımızı Ali b. Ebî Talip'in (a.s) muhabbetiyle imtihan ediyorduk. Eğer onlardan birinin onu sevmediğini görsek, o çocuğun kurtuluşa eremeyeceğini biliyorduk."^{ss}

Peygamber Efendimizin (s.a.a) ömrünün son yıllarında, Hz. Ali'nin (a.s) onun yerine geçmesi gereken şahıs olduğu gerçeği daha da genele yayılmıştı. O kadar ki, "Vasi" lakabı Hz. Ali'nin (a.s) meşhur lakaplarından biri hâline gelmişti ve dost-düşman herkes bunu kabul ediyordu. Özellikle Peygamber-i Ekrem Efendimizin (s.a.a), Hz. Ali'ye (a.s) Tebük Seferi'ne gitmeden buyurduğu şu sözden sonra:

Harun'un Musa'nın yanındaki makamı neyse, senin benim indimdeki makamın da odur. Bir farkla ki, benden sonra peygamber olmayacak.

Yine Veda Haccı'nda, Mina'da ve Arafat'ta, hepsi de Benî Haşim'den olan bütün halka on iki kişinin kendisinden sonra halife olacağını hatırlatmıştır.^{ss} Sonunda Mekke'den dönerken Gadir-i Hum'da Allah tarafından, Hz.

ss- Heysemî, Nurettin Ali b. Ebu Bekir, Mecmau'z-Zevaid, Daru'l-Fikr li't-Tabaat-i ve'n-Neşri ve't-Tevzî, Beyrut, h. 1414, c.9, s.173.

ss- İbn Şehraşub, Menakıbu Âl-i Ebî Talip, s.211,212.

ss- age. s.207.

ss- Murtaza el-Amilî, Seyyit Cafer, *el-Gadir ve'l-Muarizûn*, Daru's-Sîre, Beyrut, üçüncü baskı, h. 1417, s.62,66.

Ali'nin (a.s) kendisinin vasisi (Peygamber Efendimizden (s.a.a) sonra yerine geçecek olan lider) olduğunu tüm Müslümanlara açıklamakla görevlendirildi. Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.a) de Müslümanlara durmalarını emretti, develerin eğerlerinden hazırlanmış bir minberin üzerine çıkarak uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasının bir yerinde şöyle buyurdu:

Ben kimin Mevla'sı (yönetici, emir sahibi), Ali de onun Mevla'sıdır. Ey Allah'ım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et, terk edeni terk et.

Sonra halka Hz. Ali'ye (a.s) biat etmelerini emretti.

Allâme Eminî, el-Gadir kitabında bu konuyu geniş bir şekilde ele almıştır. Böylelikle Allah Resulü (s.a.a) kendisinden sonra yerine kimin geçeceğini Müslümanlara bildirmiş oluyordu.

Bu yüzden halkın umumu Peygamber Efendimizden (s.a.a) sonra onun yerine geçecek kişinin Hz. Ali (a.s) olduğuna inanmaktaydı. Zübeyir b. Bekkar bu konu hakkında şöyle diyor:

Ensarın tamamının ve muhacirlerin genelinin Peygamber Efendimizden (s.a.a) sonraki halifenin ve emir sahibinin Ali (a.s) olduğunda şüpheleri yoktu.^{ss}

Bu konu Sakife zamanından kalan şiirlerden çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır ve bu şiirlerde, fazla bir tahrif söz konusu olamaz. Utbe b. Ebu Leheb, Sakife olayı ve Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle ilgili şu şiiri okumuştur:

Sanmazdım bu işin yönünü değiştireceklerini,

Hilâfetin dışında tutacaklarını, Benî Haşim'i, onların içinden de Ebu'l-Hasan'ı

Acaba o sizin kibleinize ilk namaz kılan değil mi?

Değil mi Kur'ân ve sünnet hususunda insanların en bilgisi?

Peygamber'in (s.a.a) cemalini seyreyleyen en son kişiydi

ss- Zübeyir b. Bekkar, *el-Ahbarü'l-Muvaffakiyyat*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.580.

Gusül ve kefende Cebrail yardımcısıydı.

Kimse tasavvur edemez onda olanları

Değil ki kimse ondaki güzelliklerin sahibi

Nedir ondan yüz çevirmelerinin sebebi?

Söyleyin bunun bizim en büyük zararlarımızdan olduğunu.

Bu şiiri okuduktan sonra Hz. Ali (a.s) ona bir daha bunu yapmamasını söyledi ve "Dinin selameti bizim için her şeyden daha önemlidir." dedi.^{ss}

İbn Ebî Abre el-Kureşî de şöyle demiştir:

Şükürler olsun ona ki senaya layıktır.

Tartışma ortadan kalkmış ve Sıddık'a biat edilmiştir.

Biz diyoruz ki, Ali hilâfetin sahibidir

Ömer'e de razıydık, ama bu konuda en iyisi Atik'tir (Ebu Bekir).

Sakife olayında Ensar ve Kureyş arasında anlaşmazlık çıktığında, Amr b. As, Ensar'a muhalefet etti. Ensar şairlerinden olan Numan b. Aclan da, Amr b. As'a cevaben Ali'nin (a.s) hakkaniyetini açıklayan şu şiiri okudu:

Kureyş'e de ki, biz Mekke'yi fetheden orduyuz.

Huneyn ordusuyuz ve Bedir'de at koşturanlarız.

Dediniz ki, Sa'd'ın hilâfete seçilmesi haramdır.

Ama Atik b. Osman^{ss} (yani) Ebu Bekir'i hilâfete seçmeniz helaldir.

Dediniz ki, Ebu Bekir bu işin ehlidir ve üstesinden gelir.

Oysa Ali halkın içinde hilâfete en layık olandı.

Bizler Ali'nin taraftarlarıydık ve o bu işin ehliydi.

Ancak sen ey Amr! Anlamıyorsun.

Bu (Ali) Allah'ın yardımıyla hidayete çağırır

ss– Zübeyir b. Bekkar. El-Ahbarü'l-Muvaffakiyyat, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.1416, s.581.

ss– Atik, Ebu Bekir'in lakabıdır. Babasının ismi Osman, künyesi Ebu Kuhafe'dir. (Çev.)

Günahtan, zulümden ve kötülükten meneder.

Muhammed Mustafa'nın vasisi,

Amcaoğlu, küfür ve sapıklığın pehlivanlarını öldürendir.^{ss}

Hassan b. Sabit de Hz. Ali'nin (a.s) emriyle Ensar'ı savunan Fazl b. Abbas hakkında şu şiiri okumuştur:

Allah bizim tarafımızdan Ebu'l-Hasan'a güzel mükâfat versin

Çünkü yapılan şeylerin karşısında mükâfat sadece O'ndandır.

Ebu'l-Hasan'a kim benzeyebilir?

Ehli olduğun şeyde Kureyş'ten öne geçtin.

Gönlün ferah ve kalbin imtihanını vermiştir.

Allah Resulü'nün (s.a.a) bize ettiği vasiyeti korudun.

Ona kim senden daha layık olabilir, kim?

Acaba sen hidayette Peygamber'in kardeşi, vasisi değil misin?

Kitap ve sünnet hususunda halkın en bilgisi değil misin?^{ss}

Ebu Süfyan da ilk zamanlarda mevcut hilâfete karşı olanlardandı ve Hz. Ali'yi (a.s) savunuyordu. Bu konuyla ilgili yaptığı konuşmalara ilaveten aşağıdaki şiir de ona aittir:

Ey Benî Haşim başkalarının,

Özellikle de Teym b. Murra ya da Adiyy'in sizin işinize tamah etmesine izin vermeyin.

Hilâfet fakat sizdedir ve size aittir

Sadece Ebu'l-Hasan Ali hilâfet ehlidir.^{ss}

Gadir-i Hum günü Peygamber Efendimizin (s.a.a) şairi Hassan b. Sabit Allah Resulün'den izin istemiş ve Gadir olayı hakkında şu şiiri okumuştur:

ss– Zübeyir b. Bekkar, age. s.592.

ss– İbn Vazih, Tarihu'l-Yakubî, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, birinci baskı, h. 1414, c.2, s.128.

ss– İbn Vazih, Tarihu'l-Yakubî, s.126.

Peygamberleri Gadir-i Hum Günü nida etti onlara

Duy artık Peygamber'in (s.a.a) nidasını.

Cebrail Allah katından haber getirdi:

"Sen Allah'ın koruması altındasın, bu işi sıkı tut."

"Rableri tarafından gönderilene bildir onlara."

"Bunu yaparken düşmandan da korkma."

Ali'yle birlikte, Ali'nin eli de elinde kalktılar ayağa

Bildirdi Resul yüksek bir sesle, "Kimdir sizin Mevla'nız ve veliniz?"

Onlar hafife almadan şöyle dediler:

"Senin Allah'ın Mevla'mız ve sen bizim velimizsin."

"Bizim aramızda bu gün kimseyi serkeş bulmayacaksınız."

Sonra şöyle buyurdu Allah Resulü: "Kalk ya Ali!"

"Zira benden sonra imam ve hidayet kaynağı olman beni razı etmiştir."

"Ben kimin Mevla'sıysam,"

"Ali onun velisidir."

"Dürüst takipçi ve dostlarından olun."

Sonra şöyle dua etti: "Allah'ım, Ali'yi seveni sev."

"Düşmanıyla düşman ol."

"Ya Rabbi, dostlarına yardım et, ona yardımlarından ötürü."

İmam hidayet kaynağıdır tıpkı karanlık gecede yol gösteren ay gibi.^{ss}

Evet, Müslümanların geneli Peygamber Efendimizin (s.a.a) vefatından sonra Hz. Ali'nin (a.s) hilâfetinde ve Peygamber'in (s.a.a) yerine geçmesi hususunda, kimsenin Hz. Ali'ye (a.s) karşı çıkacağına inanmıyordu. Muaviye, Muhammed b. Ebu Bekir'in mektubuna yazdığı cevapta şöyle demiştir:

ss- Eminî, Abdü'l-Hüseyn, *el-Gadir*, Daru'l-Kitabi'l-İslâmîyye, Tahran, h.ş. 1366, c.1, s.11, c.2, s.39.

Ben ve baban, Allah Resulü'nün zamanında Ebu Talip'in oğluna (Ali) itaat etmek gerektiğini ve açık üstünlüğünü biliyorduk. Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra onun makamını ilk kez ayaklar altına alan ve halktan, kendilerine biat etmelerini isteyen baban (Ebu Bekir) ve Ömer'dir.^{ss}

Halid b. Sait ve Ebu Süfyan gibi Peygamber'in (s.a.a) ömrünün son aylarında Medine'de bulunmayıp dolayısıyla bazı entrikalardan da haberi olmayanlar, Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra Medine'ye döndüklerinde, Ebu Bekir'in Peygamber'in (s.a.a) yerinde oturduğunu, kendisini Peygamber'in (s.a.a) halifesi olarak tanıttığını görür ve bu duruma çok kızarlar.^{ss} Hatta Ebu Süfyan geldiğinde durumun böyle olduğunu görünce, Abbas b. Abdülmuttalib ve Hz. Ali'nin (a.s) yanına gitmiş ve onlardan, haklarını korumaları için kıyam etmelerini istemiş, ancak onlar bunu kabul etmemişlerdir.^{ss} Tabi Ebu Süfyan'ın bu teklifinde iyi bir amaç gütmeye de bir gerçek. Sonunda Hz. Peygamber'in (s.a.a) ashabı çoğunlukla Ebu Bekir'in hilâfetini resmen tanıdılar; ama Ali'nin (a.s) de hepsinden daha üstün olduğunu unutmadılar.

Hz. Ali (a.s) mescitte olduğu zaman ondan başka kimse şer'i konularda fetva vermiyordu. Zira herkes onu Allah Resulü'nün (s.a.a) bildirdiği üzere ümmetin en iyi hükmedeni olarak biliyordu.^{ss} Ömer bu konuda şöyle diyor:

Ebu'l-Hasan'ın (Ali) olmadığı bir zamanda ortaya çıkan güçlüklerden Allah'a sığınırım.^{ss}

Peygamber Efendimizin (s.a.a) ashabına da, "Ali mescitte olduğu zaman kimsenin fetva vermeye hakkı yoktur." demiştir.^{ss}

ss- Belazurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensabü'l-Eşraf*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.2, s.396.

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, birinci baskı, h. 1414, c.2, s.126.

ss- İbn Esir, *İzzettin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem, Üsdü'l-Gabe Fi Marifeti's-Sahabe*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz, c.3, s.12; İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, c.2, s.126.

ss- Belazurî, *Ensabü'l-Eşraf*, s.97.

ss- İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.1, s.18.

ss- age.

Peygamber Efendimizin (s.a.a) vefatından sonra siyasî güç Hz. Ali'ye (a.s) geçerse de, Peygamber'in (s.a.a) ashabı onun hakkında birçok fazilet ve menkıbeler nakletmişlerdir. Ehlisünnet'in mutaassıp âlimlerinden İbn Hacer el-Heysemî, Gadir Hadisi'ni rivayet eden sahabîlerin otuz kişi olduğunu söylemekte,^{ss} İbn Şehraşub ise Gadir Hadisi'ni rivayet eden seksen sahabî saymaktadır.^{ss}

Son olarak Allâme Eminî, Gadir Hadisi'nin yüz on sahabe tarafından rivayet edildiğini bildirmiştir. Bu sahabeler şunlardır: Ebu Hüreyre, Ebu Leyla el-Ensârî, Ebu Zeynep el-Ensârî, Ebu Fudale el-Ensârî, Ebu Kudame el-Ensârî, Ebu Amra b. Amr b. Muhsin el-Ensârî, Ebu Heysem b. Teyyihan, Ebu Rafi', Ebu Züeyb, Ebu Bekir b. Ebu Kuhafe, Üsame b. Zeyd, Übey b. Kâ'b, Es'ad b. Zurare el-Ensârî, Esmâ bint Ümeys, Ümmü Seleme, Ümmü Hani, Ebu Hamza Enes b. Malik el-Ensârî, Bera b. Azib, Büreyde Eslemî, Ebu Sait Sabit b. Vedia el-Ensârî, Cabir b. Sümeire, Cabir b. Abdullah el-Ensârî, Cebele b. Amr el-Ensârî, Cübeyr b. Mut'im el-Kureşî, Cerir b. Abdullah el-Becelî, Ebuzer Cündeb b. Cünade, Ebu Cünade el-Ensârî, Habbe b. Cuveyn el-Uranî, Habeşî b. Cunade es-Selulî, Habib b. Büdeyl b. Varka el-Huzaî, Huzeyfe b. Useyd el-Gıfarî, Ebu Eyüp Halid b. Zeyd el-Ensârî, Halid b. Velid el-Mahzumî, Huzeyme b. Sabit, Ebu Şüryh Huveylid b. Amr el-Huzaî, Rifaa b. Abdulmünzir el-Ensârî, Zübeyir b. Avvam, Zeyd b. Erkam, Zeyd b. Sabit, Zeyd b. Yezid el-Ensârî, Zeyd b. Abdullah el-Ensârî, Sa'd b. Ebu Vakkas, Sa'd b. Cünade, Seleme b. Amr b. Ekva, Semure b. Cündeb, Sehl b. Huneyf, Sehl b. Sa'd el-Ensârî, Südey b. Aclan, Zümeyratü'l-Esedî, Talha b. Ubeydullah, Amir b. Ümeyr, Amir b. Leyla, Amir b. Leyla el-Gıfarî, Amir b. Vâsile, Ayşe bint Ebu Bekir, Abbas b. Abdulmuttalip, Abdurrahman b. Abdurabbih el-Ensârî, Abdurrahman b. Avf el-Kureşî, Abdurrahman b. Ya'mer ed-Deylî, Abdullah b. Ebu Abdüleser el-Mahzumî, Abdullah b. Bedil, Abdullah b. Beşir, Abdullah b. Sabit el-Ensârî, Abdullah b. Cafer el-Haşimî, Abdullah b. Hanteb el-Kureşî, Abdullah b. Rabîa, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ebu Avf, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mesut, Abdullah b. Yamil, Osman b. Affan, Ubeyd b. Azib el-Ensârî, Ebu Tureyf Adıyy b. Hatem, Atiye b. Büsr, Ukbe b. Amir, Ali b. Ebu Talip (a.s), Ammar b. Yasir, Ammaretü'l-Hazrecî, Amr b. As,

ss- *es-Savaiku'l-Mührika*, Mektebetü'l-Kahire, 1385, s.122.

ss- *Menakibu Âl-i Ebî Talib*, Müessesese-yi İntişarat-i Allâme, c.3, s.25,26.

Amr b. Murre el-Cühenî, Fatıma bint Resulullah (s.a.a), Fatıma bint Hamza, Amr b. Ebu Seleme, İmran b. Husayn el-Huzaî, Amr b. Hamık el-Huzaî, Amr b. Şerahil, Kays b. Sabit el-Ensârî, Kays b. Sa'd el-Ensârî, Ka'b b. Ucre el-Ensârî, Malik b. Huveyris el-Leysî, Mikdad b. Amr, Naciye b. Amr el-Huzaî, Ebu Berze Fadala b. Utbe el-Eslemî, Numan b. Aclan el-Ensârî, Haşim Mirkal, Vahşi b. Harb, Vehb b. Hamza, Ebu Cuhayfe, Vehb b. Abdullah, Ya'la b. Murre.^{ss}

Gadir Hadisi'ni rivayet edenlerden, Hz. Ali'ye (a.s) karşı düşmanca tavırları olanlar arasında Ebu Bekir, Ömer, Talha, Abdurrahman b. Avf, Zeyd b. Sabit, Üsame b. Zeyd, Hassan b. Sabit, Halis b. Velid ve Ayşe göze çarpılmaktadırlar. Bu sahabîler Hz. Ali'ye (a.s) karşı olmalarına rağmen bazen düşmanlarının karşısında onu savunmuşlardır. Meselâ Sa'd b. Ebu Vakkas, Ömer'in ölümünden sonra kurulan altı kişilik şûrada Osman'ı destekleyip Hz. Ali'nin (a.s) aleyhine oy vermiştir. Hz. Ali'nin (a.s) hilâfeti döneminde de onun yanında yer almamış ve tarafsızlığı seçmiştir. Ama aynı Sa'd, Muaviye'yle yaptığı bir konuşmada şöyle diyor:

Sen öyle bir kimseyle savaşmakta ve öyle bir kimseye düşmanlık etmekte ki, o, hilâfete senden daha layıktır.

Muaviye nedenini sorunca şöyle dedi:

Birincisi, Allah Resulü'nün (s.a.a) onun hakkında, "Ben kimin Mevla'sıysam Ali de onun Mevla'sıdır. Allah'ım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol" sözü ve ikincisiyse, üstünlüğü ve geçmişi.^{ss}

Amr b. As'ın oğlu Abdullah, Sıffin Savaşı'nda babasıyla birlikte Muaviye'nin ordusunda idi. Ammar öldürülüp başı Muaviye'nin yanına getirildi. Bu esnada, Ammar'ı öldürdüğünü iddia eden iki kişi, aralarında tartışıyorlardı. Abdullah onlara şöyle dedi:

İkinizden biri hakkını diğerine bağışlasa iyi olur. Zira ben Allah Resulü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu duydum: "Ammar'ı zalim bir topluluk öldürecek."

ss- *el-Gadir*, Daru'l-Kütübü'l-İslâmîyye, Tahran, c.1, s.14,61.

ss- Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h. 1394, c.2, s.109; Ahtab Harezmi, *el-Menakib*, Menşuratu'l-Mektebeti'l-Haydariyye, Necef, h. 1385, s.59,60.

Bunun üzerine Muaviye rahatsız olup, "O burada ne arıyor?" diye sorunca da Abdullah şöyle cevap verdi:

Çünkü Allah Resulü (s.a.a) bana, babama itaat etmemi emretti, ben de sizinleyim; ama savaşıyorum.^{ss}

Allah Resulü'nün (s.a.a), katillerini zalim ve bozguncu olarak tanıttığı Ammar'ın, Müminlerin Emîri Ali'nin (a.s) emri altında olması da, o karmaşık ortamda Hz. Ali'nin (a.s) hakkaniyetini gösteren ve Amr b. As'ın oğlunun bile itiraf ettiği açık bir delildir.

Beşinci Dersin Özeti

Müminlerin önderi Ali'nin (a.s) hilâfetinden sonra Şia'ya başka isimler de konuldu. Bunlardan bazıları hakaret içeren isimlerdi. Rafizî ve Turabî gibi isimler Şîî karşıtlarının onları küçük düşürmek için koydukları isimlerdir. Bazıları da Alevî, İmamî, Hüseyniyye, İsna Aşeriyye, Hâssa ve Caferiyye gibi isimlerdir.

Hz. Ali'nin (a.s), sahabe arasında nevi şahsına münhasır bir makamı vardı. Benî Haşim arasında da Peygamber'e (s.a.a) en yakın kişiydi ve onun evinde büyümüştü. Hepsinden önemlisi Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) onu veziri ve vasisi olarak tayin etmiş olması ve halkın çoğunun da bu gerçeği bilmesiydi.

Beşinci Dersin Soruları

- 1- Şia'nın diğer isimlerini özetle yazınız.
- 2- Muhalifleri, Şîilere hangi lakaplarla sesleniyorlardı?
- 3- Şîilere neden Alevî ya da Caferî deniyordu?
- 4- Mesudî'nin Hz. Ali'nin (a.s) makamı hakkındaki sözü nedir?
- 5- Sakife olayında okunan şiirler neyin göstergesidir?

^{ss}– Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, s.312,313.

6- Peygamber'in (s.a.a) ashabında Gadir Hadisi'ni rivayet edenler kaç kişidir?

7- Sahabenin, Hz. Ali'ye (a.s) küfredilmesi ve hakaret edilmesi karşısındaki pozisyonları neydi?

6. DERS

KUREYŞ'İN SAKİFE'DEKİ ROLÜ

Hem Gadir olayı, hem de Hz. Peygamber'in (s.a.a) yerine Hz. Ali'nin (a.s) geçmesi hususundaki gayretlerine rağmen, Sakife olayı meydana geldi, Allah'ın fermanı ayaklar altına alındı ve Peygamber'in (s.a.a) Ehlibeyt'i (a.s) evlerine hapsedildi. Bu süreçte Kureyş'in rolünü hatırlatmakta fayda var. Zira Kureyş, Peygamber'in (s.a.a) Ehlibeyt'inin (a.s) hakkına el uzatan yegâne halktır. Müminlerin önderi Ali (a.s) birçok yerde Kureyş'in zulüm ve tecavüzlerini açıklamaktadır.^{ss} İmam Hasan (a.s) da Muaviye'yle yazışmasında Kureyş'in Sakife'deki rolüne değinmiş ve şöyle buyurmuştur:

Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra Kureyş kendisini onun kabilesi ve yakınları olarak göstermiş, bu delile binaen diğer Arapları saf dışı etmiş ve hilâfeti sahiplenmiştir. Sonra Muhammed'in (s.a.a) Ehlibeyt'i olan bizler, onlara aynı sözü söylediğimizde bize insafsızlık edip bizi hakkımızdan mahrum etmiştir.^{ss}

ss– Örneğin Nehcü'l-Belâğa'nın 17. hutbesinde şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ım, ben Kureyş ve onlara yardım edenlere karşı senden yardım istiyorum. Zira onlar Peygamber'le (s.a.a) olan yakınlık bağımı kestiler, makamımı ayaklar altına aldılar ve bana özel olan hilâfet meselesinde bana düşmanlık etmek için bir araya geldiler."* (Nehcü'l-Belâğa, Feyzü'l-İslâm, s.555) Hz. Ali (a.s) kardeşi Akîl'in mektubuna yazmış olduğu cevapta da şöyle buyurmuştur: *"Kureyş'in sapıklıktaki sürati, düşmanlık ve öfkedeki cevvalliği, derbederlik içindeki başıboşluklarını kendinden uzaklaştır. Zira onlar Allah Resulü (s.a.a) ile savaşmak üzere birleştikleri gibi, benimle de savaşmak için birleştiler. Cezalandıranlar, benden önce ve benim yerime Kureyş'in cezasını versin. Çünkü onlar yakınlık bağımı kopardılar ve annemin oğlunun (Allah Resulü) saltanatını benden çaldılar."* (Peygamber Efendimiz (s.a.a) Hz. Ali'nin (a.s) muhterem annesi Fatıma bint Esed hanım efendiye "annem" der, hürmet ederdi. Fatıma bint Esed, annesinin vefatından sonra Peygamberimize annelik yapmıştır. Bk. *Tarih-i Taberî*. Çev.)

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.1416, s.65.

İmam Muhammed Bâkır (a.s) da ashabından birine şöyle buyuruyor:

Kureyş'in bize, Şiîlerimize ve dostlarımıza reva gördükleri hangi zulümlerini, hangi düşmanlıklarını anlatayım? Allah Resulü (s.a.a) ebedî âleme intikal etti. Ama vefatından önce halka, halkın en üstününün kim olduğunu da söylemişti. Buna rağmen Kureyş bizden yüz çevirdi ve hilâfeti olması gereken yerden başka tarafa yönlendirdi. Ensar'ın karşısında bizim delillerimizi kendi çıkarları doğrultusunda kullandılar ve birbirleri ardınca hilâfeti ele geçirdiler. Sonunda hilâfet tekrar bize yönelince de biatlerini bozdular ve bizimle savaştılar...^{ss}

Evet, insanlar, Kureyş'in uzun zamandan beri süregelen hâl ve davranışları sebebiyle onların hilâfeti sahipleneceklerini anlamışlardı. Bu yüzden Ensar, tekelci zihniyete sahip olan Kureyş'in hükümeti ele geçirmesine engel olmak için Sakife'ye koştu.

Kureyş'in, Ehlibeyt (a.s) Düşmanlığının Sebepleri

Acaba Kureyş, neden Hz. Peygamber'in (s.a.a) Ehlibeyt'ine düşmanlık etti? Acaba dinlerini de, dünyalarını da bu hanedana borçlu değiller miydi? Acaba bu hanedanın bereketi değil miydi onları felaketlerden kurtaran? Şimdi ortaya sunulan bu sorulara cevap vermek için birkaç konuya değineceğiz.

1- Kureyş'in Makam Hırsı

Kureyş, cahiliyet dönemi Arap Yarımadası'ndaki Araplar içinde seçkin bir yere sahipti. Ebu'l-Ferac İsfahanî bu konuda şöyle diyor:

Arap kabileleri Kureyş'i şiir hariç her şeyde üstün biliyorlardı.^{ss}

Bu konumu elde etmelerinde iki mesele etkin olmuştur:

ss– Süleyman b. Kays el-Amirî'nin kitabı, Menşuratu Dari'l-Funun, Beyrut, h. 1400, s.108; Şirazî, es-Seyyit Ali Han, *ed-Derecâtü'r-Rafia fi Tabakâti'ş-Şia*, Müessesetü'l-Vefa, Beyrut, s.5.

ss– İsfahanî, *el-Eğani*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.1, s.74.

a) Ekonomik Güç

Kureyş, Peygamber Efendimizin (s.a.a) atası Haşim'in zamanında Yemen, Şam, Filistin, Irak, Habeşistan (şu anki Etiyopya) gibi komşu ülkelerle ticaret yapmaya başlamış ve Kureyş'in önde gelenleri bu ticaretler sayesinde efsanevi servetlere sahip olmuşlardı. ^{ss} Yüce Allah bu ticareti Kureyş'in refah ve huzur sebebi olarak tanıtmış ve şöyle buyurmuştur:

Kureyş'i bir araya getirdiği, kış ve yaz seferlerinde onları ısıdırıp yakınlaştırdığı için, şu evin (Kâbe) Rabbine kulluk etsinler. Zira O, onları aklıktan kurtarmış ve korkudan güvenliğe kavuşturmuştur.^{ss}

b) Manevi Konum

Kureyş Arap kabilelerinin kendi diyarlarındaki ziyaretgâhı olan Kâbe'den dolayı Araplar arasında manevi açıdan özel bir yere sahipti. Özellikle Fil Ordusu Vakası ve Ebrehe'nin yenilgisinden sonra Kâbe'nin kilidini elinde bulunduran Kureyş'in halk arasındaki saygınlığı artmıştır. Onlar da bu durumdan yararlanmış, kendilerini "Allah Ehli", "Allah'ın Komşuları", "Allah Hareminin Sakinleri" olarak addetmişler ve böylelikle dini makamlarını sağlamışlardır.^{ss}

Kureyş, kendinde güç hissetmeye başlayınca tekelliliğe yöneldi. Mekke ve Kâbe'nin orada bulunmasından dolayı bir çeşit merkeziyete sahipti. Arap Yarımadası sakinlerinin çoğu buraya gelmekteydi. Kureyş, gelenek ve göreneklerini Mekke'ye gelenlere zorla kabullendirmeye çalışıyordu. Örneğin halka Kâbe'nin tavafı esnasında hacıların kendilerinden satın aldıkları elbiseleri giymeleri gerektiğini empoze etmişlerdi.^{ss} İşte bu yüzden Resul-i Ekrem'in (s.a.a) zuhuruyla İslâm öğretilerinin kendi tekelliliği ve üstünlük anlayışlarıyla çatıştığını anladıklarında İslâm'ı kabul etmekten kaçınmışlar, karşı durma noktasında ellerinden geleni yapmışlar ve var güçleriyle İslâm'ı ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Ama Allah'ın isteği daha başkaydı ve sonunda Peygamberi'ni onlar karşısında zafere ulaştırdı.

ss- Pişvayi, Mehdi, *Tarih-i İslâm* (1), Danişgah-i Vahid-i İslâmî-yi Erâk, s.50,51.

ss- Kureyş Suresi.

ss - Pişvayi, Mehdi, *Tarih-i İslâm* (1), s.52.

ss- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Daru Sadır, Beyrut, c.1, s.72.

Hicrî sekizinci yıldan itibaren Kureyş eşrafından bir grup Medine'ye gitmiş, Müslümanlara katılmış, ancak düşmanlıktan vazgeçmemişlerdir. Mesela Hakem b. Ebu'l-As, Peygamber Efendimizle (s.a.a) sürekli alay ederdi. Bu yüzden Allah Resulü onu Taif'e sürgün etmiştir.^{ss} Kureyş Peygamber'le başa çıkamayınca yeni bir fesadın tohumlarını ekti. Bu da Hz. Peygamber'in (s.a.a) vasisi Hz. Ali'nin (a.s) karşısında durmaktı. Ömer sürekli Abbas'a şöyle diyordu:

Araplar peygamberlik ve hilâfetin, siz Benî Haşim'de toplanmasını istemedi.^{ss}

Yine Ömer şöyle demiştir:

Eğer Benî Haşim'den biri hilâfeti üstlenirse, bu hanedandan dışarı çıkmaz ve biz hilâfetten nasibimizi alamayız. Ama eğer Benî Haşim'den başkası üstlenirse, kendi aralarında döndürür ve birbirlerine havale ederler.^{ss}

O dönemde yaşayan insanlar Kureyş'in bu konudaki emelini biliyorlardı. Bera b. Azib'ten şöyle naklolunmuştur:

Ben, Haşimoğulları'nı sevenlerdendim. Peygamber-i Ekrem (s.a.a) vefat ettiği zaman, Kureyş'in hilâfeti Benî Haşim'den almayı düşünmelerinden korktum ve bu durum kafamı karıştırmıştı.^{ss} Kureyş'in Ebu Bekir ve Ömer'in hilâfetini kabul etmelerinin sebebi de kendi menfaatleri dolayısıyla. Ebu Bekir ölüm anında ziyaretine gelen bir grup Kureyşliye şöyle demiştir: "Biliyorum sizin her biriniz benden sonra hilâfetin kendisine geçmesini hayal ediyor. Ama ben içinizden en iyisini hilâfete seçmiş bulunmaktayım."^{ss}

İbn Ebi'l-Hadid şöyle diyor:

Kureyş Ömer'in hilâfetinin uzamasından dolayı rahatsızdı. Ömer bu durumun farkındaydı ve onların Medine'den çıkılmalarını yasaklamıştı.^{ss}

ss- İbn Esir, *Usdu'l-Gabe fî Marifeti's-Sahabe*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz, c.2, s.34.

ss- İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğâ*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.1, s.194.

ss- age.

ss- age. c.2, s.51.

ss- age. c.1, s.310.

ss- age. c.2, s.159.

2- Kabilesele Çekişmeler ve Çekemezlikler

Kabile olaylarının çıkma sebeplerinden biri, kabileler arasındaki şiddetli rekabetti. Allah Teâlâ Tekâsür^{ss} ve Sebe^{ss} gibi bazı surelerde bu konuya işaret etmiştir. Cahiliyet döneminden beri Benî Haşim ve diğer taifeler arasında rekabet vardı. Zemzem Kuyusu'nun Abdülmüttalip tarafından kazılması olayında, ilk kez bütün Kureyş kabileleri, Benî Haşim'e karşı çıkmış, Zemzem Kuyusu'nu kazma iftiharının sadece Abdülmüttalib'e ait olmasını kabul etmemişlerdir. Bu yüzden Ebu Cehil şöyle diyor:

Biz, Benî Haşim'le üstünlüğü ele geçirme hususunda rekabet ettik. Onlar halka yemek verdiler, biz de verdik. Onlar halka binek hayvanı verdiler, biz de verdik. Onlar para verdiler, biz de verdik. Tıpkı yarış atları gibi baş başa gidiyorduk ki, Benî Haşim şöyle dedi: "Kendisine göklerden vahiy gelen Peygamber (s.a.a) bizdendir." Şimdi biz onlara nasıl ulaşalım? Allah'a yemin olsun ki, biz ne ona iman ederiz, ne de onu tasdik ederiz.^{ss}

Taif eşrafından olan Ümeyye b. Ebu's-Salt, Haniflerdendi. O da bu sebepten ötürü İslâm'ı kabul etmemiş ve uzun yıllar vaat edilmiş Peygamber'i (s.a.a) beklemiştir; ama belli bir yere kadar da kendisi bu makama ulaşmayı umuyordu. Peygamber Efendimizin (s.a.a) gönderildiğini duyduktan sonra, ona uymaktan kaçındı, sebebini ise Sakif kadınlarından utanması olarak belirtti ve şöyle dedi:

Yıllardır onlara peygamberin ben olacağımı söyledim. Şimdi benim Abdümenafogulları'ndan genç bir Peygamber'e uyduğumu görmelerine nasıl tahammül edeyim?^{ss}

ss- "Hep daha çoğunu istemek sizi oyaladı, öyle ki (bu durum) mezarı ziyaretinize (ölümünüze) kadar sürdü." (Tekâsür, 1-2)

ss- "Ve bizim mallarımız ve evlatlarımız daha çok, cezalandırılacak da değiliz dediler. De ki: Benim Rabbim dilediğinin rızkını arttırır ve azaltır. Ancak insanların çoğu bilmemektedirler. Bizim katımızda sizi yaklaştıracak olan ne mallarınız ve ne de evlatlarınızdır. Ancak iman edip salih amellerde bulunanlar müstesna." (Sebe, 35-37)

ss- age.

ss- İbn Kuteybe, *el-Mearif*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1415, s.60; Pişvayi, Mehdi, *Tarih-i İslâm ez Cahiliyyet ta Hacetu'l-Veda*, Danişgah-i Azad-i İslâmî, Erak şubesi, s.88.

Onların kıskançlık ve emellerine rağmen Allah Teâlâ görkemlerini yerle bir etti ve Peygamber'ini (s.a.a) galip kıldı. Hicrî sekizinci yıldan sonra Medine'ye gelen Kureyş eşrafının Peygamber hanedanına yaptıkları eziyetlere ve kıskançlıklarına tanık olmaktadır. Bunlar genellikle bu yeni Müslümanların tahrikleri sonucu olmuştur.

İbn Sa'd şöyle nakletmiştir:

Muhacirlerden biri birkaç defa Abbas'a şöyle dedi: "Baban Abdülmüttalip ve Gaytele (Benî Sehm'den olan kâhin bir kadın) ikisi de ateştedir." Sonunda Abbas sinirlendi ve adama tokat attı. Burnu kanayan adam Peygamber'in (s.a.a) yanına gitti ve Abbas'ı şikâyet etti. Allah Resulü (s.a.a) amcası Abbas'tan açıklama istedi. Abbas olayı anlattığında, Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurdu: "Neden Abbas'a eziyet ediyorsun?"^{ss}

Hz. Ali (a.s) özel makamından dolayı onların daha çok kıskançlıklarına maruz kalıyordu. İmam Muhammed Bâkır (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

Ne zaman Resulullah (s.a.a), Ali'nin (a.s) faziletlerini anlatsa, ya da onun hakkında inen ayetleri tilavet etse, bir grup Peygamber'in (s.a.a) meclisinden kalkar ve giderdi.^{ss}

Bundan dolayıdır ki Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a), birçok yerde şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Kim Ali'ye haset ederse, O'na haset etmiştir ve kim O'na haset ederse kâfir olmuştur.^{ss}

Bazıları Peygamberimizin (s.a.a) zamanında bile Hz. Ali'ye (a.s) olan hasetlerini açığa vurmuş, onu incitmiş ve eziyet etmişlerdir. Sa'd b. Ebu Vakas'tan şöyle nakledilir:

Ben ve iki kişi mescitte oturmuş Ali'ye (a.s) kötü sözler sarf ediyorduk. O esnada Peygamber öfkeli bir hâlde yanımıza geldi ve dedi ki: "Ali'den ne istiyorsunuz, kim Ali'ye eziyet ederse bana eziyet etmiştir."^{ss}

ss- *et-Tabakatü'l-Kübra*, Daru Beyrut, h. 1405, c.4, s.24.

ss- İbn Şehraşub, *Menakib-u Âl-i Ebî Talip*, Müessesesi-yi İntişarat-i Allâme, Kum, c.3, s.214

ss- age. s.213-214.

ss- age. s.211.

3- Kureyş'in Hz. Ali'ye (a.s) Olan Düşmanlığı

Hz. Ali'nin (a.s) mahrumiyetinin en önemli delili, Kureyş'in Ali'nin (a.s) şahsına yönelik olan düşmanlıklarıdır. Zira Ali (a.s) Peygamber (s.a.a) zamanındaki savaşlarda onların kâfir olan babalarını, kardeşlerini, yakınlarını öldürmüştü. Bu da onlara vurulmuş büyük bir darbeydi. Yakubî, Hz. Ali'nin (a.s) halifeliğinin ilk zamanlarında gerçekleşen olaylar hakkında şunları yazıyor:

Mervan b. Hakem, Said b. As ve Velid b. Ukbe haricinde bütün halk Hz. Ali'ye (a.s) biat etti. Velid biat etmeyenler adına İmam Ali'ye (a.s) şöyle dedi: "Sen bizim hepimize zarar verdin. Bedir Savaşı'ndan sonra benim babamın boynunu vurdun, Said'in babasını savaşta öldürdün ve Mervan'ın babasını Medine'ye geri getirdiği için Osman'ı eleştirdin."^{ss}

Yine Hz. Ali'nin (a.s) hilâfeti sırasında Ubeydullah b. Ömer, İmam Hasan'a (a.s) onunla görüşme talebini ve işi olduğunu bildiren bir mektup göndermiş, birbirleriyle buluştukları zaman da İmam Hasan'a (a.s) şöyle demiştir:

Baban, Kureyş'in evvelinden ahirine darbe indirdi, halk ona düşman oldu. Bana yardım et, onu halifelikten azledelim ve yerine seni geçirelim.^{ss}

Abbas'a ,Kureyş'in Hz. Ali'ye (a.s) neden düşmanlık ettiği sorulunca şöyle cevap verdi:

Zira Ali onların evvelini (atalarını) ateşe gönderdi ve bundan dolayı sonrakilerin utanç içinde yaşamasına sebep oldu.^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) düşmanları da Kureyş'in hoşnutsuzluğunu fırsat bilerek bu durumdan yararlanmak için fitneyi körüklemişlerdir. Ömer b. Hattab, Sa'd b. As'a şöyle demiştir.

Bana, sanki babanı ben öldürmüşüm gibi bakıyorsun. Ama babanı ben değil Ali b. Ebu Talip öldürmüştür.^{ss}

ss- İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakup, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.1414, c.2, s.178.

ss- İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, c.1, s.498.

ss- İbn Şehraşub, *Menakib-u Âl-i Ebî Talip*, Müessesesi-yi İntişarat-i Allâme, Kum, c.3, s.220.

ss- İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Daru Beyrut, h. 1405, c.5, s.31.

Hz. Ali (a.s) de, İbn Mülcem'in darbesine maruz kaldıktan sonra buyurduğu şiirde Kureyş'in kendisine olan düşmanlığına şöyle işaret ediyor:

Kureyş beni öldürmeyi arzuluyordu; ama bunu başaramadılar.^{ss}

Altıncı Dersin Özeti

Kureyş'in Sakife olayındaki rolü göz ardı edilemez. Çünkü Kureyş, Peygamber Efendimizin (s.a.a) Ehlibeyt'ine ait olan hakka el uzatabilecek yegâne halktı. Emîrül-Müminin (a.s) birçok yerde Kureyş'in kendisine olan düşmanlığına değinmiştir. Kureyş'in Peygamber ailesine olan düşmanlığının sebepleri şunlardır:

- 1- Hz. Peygamber'in (s.a.a) davetini kabul etmemelerine sebep olan makam hırsları. Çünkü bunun kendi liderlikleriyle çatıştığını düşünüyorlardı.
- 2- Benî Haşim'le rekabet etmeye çalışmaları ve kıskançlıkları.
- 3- Kendilerine indirmiş olduğu darbelerden dolayı Hz. Ali'nin (a.s) şahsına olan düşmanlıkları.

Altıncı Dersin Soruları

- 1- Kureyş'in Sakife olayındaki rolü nedir? Açıklayın.
- 2- Kureyş'in Peygamber Efendimizin (s.a.a) Ehlibeyt'ine olan düşmanlıklarının sebebi nedir?
- 3- Kabile rekabeti ve kıskançlığını açıklayın.
- 4- Kureyş'in Hz. Ali'nin (a.s) şahsına yönelik düşmanlığının niteliği nedir?

ss- İbn Şehraşub, *Menakib-u Âl-i Ebî Talip*, Müessesesi-yi İntişarat-i Allâme, Kum, c.3, s.312.

7. DERS

MÜMİNLERİN ÖNDERİ'NİN (S.A) SÜKÛTU

Şimdi Hz. Ali'nin (a.s) Sakife olayından sonra, yani Ebu Bekir'in hükümeti kurulduğunda neden aslında kendisine ait olan haktan vazgeçtiğine bakalım. Birkaç ay süresince getirmiş olduğu kanıt ve delillerin bir fayda sağlayamayacağına emin olduktan sonra neden silahlı mücadelede bulunmadı? Dikkat edilmelidir ki, ashabın büyüklerinden bir grup Hz. Ali'nin (a.s) ciddi taraftarlarındandı ve Müslüman halkın genelinin muhalefeti gibi bir durum da yoktu.

Burada genel olarak söylenebilecek söz, İmam Ali'nin (a.s) İslâm'ın ve Müslümanların iyiliğini gözettiğinden dolayı sükûtu seçmiş olmasıdır. Nitekim Şıksıkıyye Hutbesi'nde şöyle buyuruyor:

...Hilâfetle arama bir perde çektim, onu koltuğumdan silkip attım. Düşündüm, kesilmiş elimle hamle mi edeyim, yoksa bu kapkaranlık körlüğe sabır mı edeyim? Hem de öylesine bir körlük ki ihtiyarları tamamıyla yıpratır, çocuğu kocaltır, inanan da Rabbine ulaşınca dek bu zulmette zahmet çeker.

Gördüm ki sabretmek daha doğru, sabrettim. Sabrettim; ama gözümde diken vardı, boğazımda kemik vardı, mirasımın yağmalandığını görüyordum.^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) konuşmalarına dikkat edersek, sükûtu hakkındaki diğer cüzî etken ve sebeplere de değinebiliriz:

1- Müslümanlar Arasında Tefrika

Emîrül-Müminin (a.s) şöyle buyuruyor:

ss- Feyzü'l-İslâm; Abdalbaki Gölpınarlı. Nehcü'l-Belâğa, Şıksıkıyye Hutbesi.

Allah, Peygamberi'nin (s.a.a) ruhunu aldığı zaman Kureyşliler bencilliklerinden dolayı kendilerini benden üstün saydılar. Ümmetin liderliğine onlardan daha layık olduğumuz hâlde hakkımızı gasp ettiler. Gördüm ki, bu duruma sabretmek Müslümanlar arasında tefrika çıkmasından ve kan dökülmesinden daha iyidir. Zira halk İslâm'ı yeni kabul etmişti. Din köpüklenmiş bir bardak dolusu süt gibiydi. En küçük bir gaflet ve tembellik onu bozabilir, en küçük bir ihtilaf onu altüst edebilirdi.^{ss}

2- Mürtet Olanların Oluşturduğu Tehlike

Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra Arap kabilelerinin büyük bir kısmı dinden döndüler ve mürtet oldular. Bunlar, Allah Resulü'nün (s.a.a) ömrünün son zamanlarında Müslüman olmuşlardı. Bu tehlikeli durum Medine için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Bu yüzden Hz. Ali (a.s) Medine hükümetinin mürtetler karşısında zayıf düşmemesi için susmak zorundaydı. Ali (a.s) bununla ilgili şöyle buyuruyor:

Allah'a yemin ederim ki, Arapların imamet ve önderliği Peygamber'den (s.a.a) sonra onun Ehlibeyt'inden (a.s) başka yöne çekeceklerini, hilâfeti benden alacaklarını asla düşünmezdim ve bu zihnimin köşesinden bile geçmemiştir. Beni rahatsız eden tek şey, halkın biat etmek için falancanın (Ebu Bekir) etrafında toplanmasıdır. Kenara çekildim ve bir grubun İslâm'dan döndüğünü ve Muhammed'in (s.a.a) dinini ortadan kaldırmak istediğini gördüm. İslâm ve ehline yardım etmezsem, temelden sarsılıp yok olacağına şahit olmaktan korktum. Bu da benim için hilâfetten ve size hâkim olmaktan mahrum kalmamdan çok daha büyük bir felaketti. Çünkü bu, dünyanın birkaç günlük kazancıydı ve tıpkı bir serap gibi, ortadan kaybolan bulutlar gibi bitmeye ve yok olmaya mahkûmdu. Bu olayların karşısında durdum, batıl ortadan kayboldu, yok oldu ve din yerinde kaldı.^{ss}

İmam Hasan (a.s) da Muaviye'ye yazdığı mektupta şöyle söylemektedir:

ss- İbn Ebi'l-Hadid, *Şerh-i Nehcü'l-Belâğa*, Darü'l-Ceyl, Beyrut, birinci baskı, h. 1457, c.1, s.308.

ss- Feyzü'l-İslâm, 62. mektup.

Münafıkların ve diğer Arap hiziplerinin İslâm'a darbe vurmalarından korktuğumuz için hakkımızı görmezden geldik.^{ss}

Hatta Kur'ân-ı Kerim'de de buyrulduğu üzere, kalben iman etmeyip zorla İslâm'ı kabul eden bir grup, içlerindeki nifakın bir gereği olarak Hz. Ali'nin (a.s) emir sahibi olma meselesini kabul etmemiş, daha Peygamber'in (s.a.a) hayatında bu konuya itiraz etmişlerdir. Tebersî, "İstekte bulunan biri gerçekleşecek olan bir azabı istedi."^{ss} ayetinin tefsirinde İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle naklediyor:

Gadir-i Hum olayından sonra Numan b. Hâris el-Fehrî adında bir bedevî Hz. Peygamber'in (s.a.a) yanına geldi ve şöyle dedi: "Emrettin, Allah'ın birliğine ve senin peygamberliğine şahadet ettik. Emrettin, cihat, hac, oruç, namaz ve zekâtı kabul ettik. Bunlara razı olmadın, şimdi de diyorsun ki, 'Ben kimin mevlasıysam, Ali de onun mevlasıdır.' Acaba bu senden mi yoksa Allah tarafından mı?" Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurdu: "Kendisinden başka ilâh olmayana yemin ederim ki, bu Allah tarafından değildir." Numan b. Hâris döndü, bir taraftan da kendi kendine, "Allah'ım, eğer bu konu doğruysa, gökten üzerimize taş yağdır!" dediği esnada gökyüzünden üzerine bir taş düştü ve öldü. Bu olay üzerine bu ayet nazil oldu.^{ss}

Bunların Sakife olayında da Kureys'in yanında olduklarını görmekteyiz. Ebu Mihnef'in naklettiğine göre, Medine etrafından olan bir grup bedevî Arap alışveriş yapmak için oraya gelmişler ve Allah Resulü'nün (s.a.a) vefatında da Medine'de bulunmuşlardı. Halkın Ebu Bekir'e biat etmelerinin tahriki^{ss} hususunda bunların fizikî etkinliği olmuştur.

3- Peygamber Neslinin Korunması

Peygamber'in (s.a.a) asıl vârisleri ve dinin gerçek koruyucuları Ehlîbeyt'tir. Onlar Kur'ân'ın eşi, Peygamber'in (s.a.a) çok kıymetli ikinci emaneti, dinin

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Mekatilü't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.65.
ss- Maâric Suresi, 1.

ss- *Mecmau'l-Beyan*, Daru'l-Marife li't-Tabaati ve'n-Neşri, ikinci baskı, h. 1408, c.10, s.530.

ss- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-Cemel*, Mektebetü'l-A'lâmi'l-İslâmî, Merkezü'n-Neşr, s.118,119.

açıklayıcıydılar. El değmemiş ve asil İslâm'ı Hz. Peygamber'den (s.a.a) sonra halka göstermişlerdir. Onların yok olması, İslâm'a vurulmuş, telafisi mümkün olmayan bir darbeydi. Emîrül-Müminin (a.s) şöyle buyuruyor:

Düşündüm ve gördüm ki o zamanlarda Ehlîbeyt'imden başka bir yardımcı yok. Onların katledilmesini istemedim.^{ss}

Şia'nın Sakife'den Sonra Siyasi ve Ayni Yapılanması

Her ne kadar Sakife'nin şekillenmesiyle Ali (a.s) siyaset sahnesinden uzaklaşsa da, Sakife'den sonra Şiîler'den oluşan seçkin bir grup, özel bir siyasî duruş sergilemişler ve gerek ferdi, gerekse de toplu olarak Ali'nin (a.s) hakkaniyetini savunmuşlardır. İlk olarak Hz. Fatıma'nın (s.a) evinde toplanmışlar, biatten kaçınmışlar ve bu yüzden de Sakife'nin temsilcileri tarafından hücumla maruz kalmışlardır.^{ss} Ancak Ali (a.s) İslâm'ın korunması için, onlarla sert diyaloglara girilmemesini, ilmî münazara ve müzakerelerle karşılık verilmesini istiyordu. Bera b. Azib naklediyor:

Sakife olaylarından dolayı çok üzüntülüydüm. Akşam vakti Peygamber'in (s.a.a) mescidine gittim. Mikdad, Ubade b. Samit, Selman Farisî, Ebuzer, Huzeyfe ve Ebu'l-Heysem b. Teyyihan'ın, Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra gerçekleşen olaylar hakkında konuştuklarını gördüm. Birlikte Ubey b. Kâ'b'ın evine gittik. O, "Huzeyfe ne derse, benim düşüncem de odur." dedi.^{ss}

Sonra Hz. Ali'nin (a.s) Şiîleri cuma günü Mescid-i Nebi'de Ebu Bekir'le münazara ederek Ebu Bekirî tartışmada yenilgiye uğrattılar. Tebersî naklediyor:

Eban b. Tağlib, İmam Cafer Sadık'a (a.s), "Sana feda olayım! Acaba Ebu Bekir Allah Resulü'nün (s.a.a) makamına oturunca, kimse ona itiraz etmedi mi?" diye sorunca İmam cevabında şöyle buyurdu: "Etmez olur mu? Halid b. Said, Selman-i Farisî, Ebuzer, Mikdad, Ammar, Bureyde Eslemî, Ebu'l-Heysem b. Teyyihan, Sehl b. Hüneyf, Osman b. Hü-

ss- Nehcü'l-Belâğa. Feyzü'l-İslâm, 26. hutbe.

ss- İbn Vazih, Tarihu'l-Yakubî, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.1414, c.2, s.126.

ss- İbn Ebi'l-Hadid. Şerh-u Nehcü'l-Belâğa, Daru İhyai't Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.2, s.51.

neyf, Huzeyme b. Sabit Zü'ş-Şahadeteyn, Übey b. Kâ'b ve Ebu Eyüp Ensarî^{ss} gibi Ensar'dan ve Muhacirlerden oluşan on iki kişi bu işe çare bulmak için bir yerde toplandılar. Bazıları, 'Mescide gidip Ebu Bekir'i minberden aşağı indirelim.' dedi. Bazılarıysa bu görüşe karşıydı ve doğru bulmuyorlardı. Sonunda Hz. Ali'nin (a.s) huzuruna vardılar ve 'Gidip Ebu Bekir'i minberden indireceğiz.' dediler. Bunun üzerine Hz. Ali (a.s) onlara şöyle buyurdu: Onlar sayıca çok fazla. Eğer sert davranır, söylediğiniz şeyi yaparsanız, onlar da size, 'Biat edin, yoksa sizi öldürürüz.' derler. Siz gidin ve Allah Resulü'nden duyduklarınızı ona anlatın. Bu hücceti tamamlayacaktır.' Bunun üzerine mescide gittiler. Konuşmaya ilk başlayan Halid b. Sait Emevî olmuş ve şöyle demiştir: 'Ey Ebu Bekir! Sen Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) Beni'n-Nadir Yahudileri ile savaşından sonra ne dediğini biliyorsun. O, şöyle buyurmuştu: Bilin ve vasiyetimi ezberleyin; Ali benden sonra size bıraktığım halifem ve yerime geçecek olan kimsedir. Allah'ım bana böyle emretti.' Sonra Selman kalktı ve farsça olarak şu meşhur sözü söyledi: "Kerdîd, nekerdîd (Peygamber vasiyetinde bildirdiği halde halifeyi tayin ettiniz ama doğru bir iş yapmadınız)." Onlar delillerini açıkladıktan sonra Ebu Bekir minberden indi, evine gitti ve üç gün çıkmadı. Sonunda Halid b. Velid, Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim ve Muaz b. Cebel kalabalık bir grupla Ebu Bekir'in evine geldiler ve onu cesaretlendirdiler. Ömer bu grupla birlikte mescidin kapısına gelerek şöyle dedi: Ey Ali'nin dost ve yarenleri, eğer bir daha böyle konuşmalar yapacak olursanız, başlarınızı uçururum."^{ss}

Yine Hz. Peygamber (s.a.a) vefat ettiğinde Halid b. Said, kardeşleri Eban ve Ömer gibi memuriyet dolayısıyla dışarıda bulunan bir grup Şîi sahabe, döndüklerinde Ebu Bekir'e itiraz etmişlerdir. Bu üç kardeş itirazlarının göstergesi olarak zekât toplamak olan görevlerine devam etmemişler ve şöyle demişlerdir:

Biz Peygamber'den sonra kimse için çalışmayacağız.^{ss}

ss– Kabri İstanbul'dadır. (Çev.)

ss– Tabersî, Ebu Mansur Ahmede b. Ali b. Ebu Talip, el-İhticac, İntişarat-i Usve, c.1, s.186-200.

ss– İbn Esir, İzzettin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kiram, Üsdü'l-Ğabe fî Marifeti's-Sahabe, Darü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz, c.2, s.83.

Halid b. Said, Hz. Ali'ye (a.s) şöyle demiştir:

Gel sana biat edeyim; çünkü sen Muhammed'in (s.a.a) yerine en layık olan kimsesin.^{ss}

Diğer üç halifenin yirmi beş yıllık hilâfetleri süresince Şîi sahabiler Hz. Ali'yi (a.s) müminlerin gerçek önderi diye tanıtmışlardır. Abdullah b. Mes'ud şöyle diyor:

Tıpkı Kur'ân-ı Kerim'in buyurduğu gibi, imamlar dört tanedir. Bunlar Âdem, Davut, Harun ve Ali'dir.^{ss}

Huzeyfe de şöyle diyordu:

Kim müminlerin gerçek önderini tanımak istiyorsa, Ali'ye (a.s) gitsin.^{ss}

Peygamber'in (s.a.a) gazvelerinde Ensar'ın bayraktarı olan Hâris b. Hazreç, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s) şöyle buyurduğunu naklediyor:

Göklerin sakinleri seni Emîrül-Müminin (Müminlerin Emîri) olarak adlandırdılar.

Yakubî şöyle yazıyor:

Ömer'in tavsiye ettiği altı kişilik şûradan ve Osman'ın seçilmesinden sonra bir grup Ali'ye (a.s) meyletmişler ve Osman'ın aleyhinde konuşuyorlardı. Bir şahıs şöyle naklediyor: Mescide girdim, diz çöküp oturmuş birini gördüm. Sanki bütün dünya onunmuş da elinden almışlar gibi bir hâli vardı. Halka şöyle diyordu: "Hayret ediyorum, Kureys, ilk mümin, Allah Resulü'nün (s.a.a) amcaoğlu, halkın Allah'ın dini hususunda en bilgesi, en fakihi, dosdoğru yolu en iyi göreni kendi içlerinde olduğu hâlde, Peygamber ailesini hilâfetten nasıl olur da uzak tutarlar! Allah'a yemin ederim hilâfeti; hidayetçi, aynı zamanda hidayet olmuş,

ss– İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratü Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h. 1413, c.2, s.11.

ss– Bakara 30. ayet, Hz. Âdem hakkında; Sâd, 26. ayet, Hz. Davut hakkında; A'râf, 142. ayet, Hz. Musa hakkında; Nûr, 55. ayet Hz. Ali hakkındadır. İbn Şehraşub, *Menakibu Âl-i Ebî Talip*, Darü'l-Adva, Beyrut, h. 1405, c.3, s.115.

ss– Belazurî, Ahmed b. Yahya, *Ensabü'l-Eşraf*, Menşuratü Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.3, s.115.

masum ve seçkin bir İmam'dan aldılar. Hedefleri ümmeti düzeltmek ve dindarlık değil, ahiret karşılığında dünyayı elde etmektir." Ravi şöyle devam ediyor: Yaklaştım ve şöyle sordum: "Allah sana merhamet etsin, sen kimsin ve bu bahsettiğin şahıs kimdir?" Bana şöyle cevap verdi: Ben Mikdad b. Amr, bahsettiğim şahıs da Ali b. Ebi Talip'tir (a.s)." Dedim ki: "Sen kıyam et, ben de sana yardım edeyim." Mikdad şöyle dedi: "Evladım bu birkaç kişinin üstesinden gelebileceği bir iş değil."^{ss}

Ebuzer Gıfarî de Osman'ın hilâfeti döneminde Mescidü'n-Nebi'nin kapısında durur ve şöyle söylerdi:

Beni tanıyan tanır. Tanımayanlar da bilsin ki, ben Cündeb b. Cunade Ebuzer Gıfarî'yim... Muhammed (s.a.a),^{ss} Âdem'in ilminin ve bütün peygamberlerin sahip oldukları faziletlerin sahibidir ve Ali b. Ebu Talip (a.s) Peygamber'in (s.a.a) yerine bıraktığı ve onun ilminin vârisi olan şahsiyettir. Ey Peygamber'den sonra şaşkın ve derbeder olan ümmet! Haberdar olun eğer Allah'ın öncü karar kıldığını öncü bilip, hükümet etme işini Peygamberinizin Ehlibeyt'ine bıraksaydınız, üstünüzden ve altınızdan nimetler yağardı. Allah'ın Kitabı ve Peygamberinizin sünnetinde istediğiniz her konunun ilmini onların yanında bulurdunuz. Oysa siz böyle yapmadınız; çekin yaptıklarınızın sonucunu!

Evet, Şia camiası ve teşekkülü ilk olarak Peygamber Efendimizin (s.a.a) çok kıymetli sahabîlerinden oluşmuştur ve Şiîlik, Şiî sahabîler yoluyla sonraki nesle, yani Tâbiîn'e ulaşmıştır. Osman'ın hükümetinin sonunda siyasî ortamın Hz. Ali'nin (a.s) hilâfeti için hazır olması da onların çabalarının bir eseridir.

Yedinci Dersin Özeti

1- Hz. Ali (a.s) İslâm'ın hayrı için hakkının elinden alınmasına göz yumdu ve ses çıkarmadı. O Hazret'in bu konudaki sözleri dikkate alındığında, aşağıda zikredeceğimiz sebepler ortaya çıkmaktadır:

- Müslümanlar arasında kargaşa.
- Mürtetlerin oluşturduğu tehlike.

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, s.57.

ss- age. s.67.

c) Peygamber (s.a.a) Ehlibeyt'inin korunması.

2- Sakife'den sonra Şiî sahabîlerden oluşan seçkin bir grup, özel bir siyasî duruş sergilemişler; gerek ferdî, gerekse toplu olarak Hz. Ali'nin (a.s) hakkaniyetini savunmuşlardır. İlk defa Hz. Fatıma'nın (s.a) evinde toplanan bu grup mescitte Ebu Bekir'den açıklama istemiş ve yirmi beş yıl süresince Hz. Ali'yi (a.s) gerçek halife olarak tanıtmışlardır.

Yedinci Dersin Soruları

- Emîrül-Müminin'in (a.s) suskunluğunun sebebini yazın.
- Sakife olayından sonra Şia hangi aşamadaydı?

8. DERS

Şİİ SAHABÎLER

Daha önce de belirttiğimiz üzere Hz. Ali'nin (a.s) izinden gidenlere Şia diyen ilk kimse, İslâm dininin kurucusu Hz. Muhammed Mustafa'dır (s.a.a). Resul-i Ekrem'in (s.a.a) zamanında sahabelerden bir grup Ali'nin Şia'sı olarak tanınıyordu. (Ehlisünnet âlimlerinden) Muhammed Kürd Ali, Hutatu's-Şam'da şöyle yazar:

Resul-i Ekrem'in (s.a.a) asrında sahabenin büyüklerinden bir grup Ali'ye (a.s) olan sevgi ve muhabbetleriyle meşhur olmuşlardı. Örneğin Selman bu şahsiyetlerdendi. O şöyle derdi: "Biz Peygamber'e (s.a.a) Müslümanların hayrını istemek, Ali'yi sevmek ve ona itaat etmek üzere biat ettik." Ebu Said el-Hudrî de bu kimselerdendi. O da şöyle derdi: "Bize beş şey emredildi. Halk dört tanesine amel etti, bir tanesini terk etti." Dört şeyin ne olduğunu sorduklarında, "Namaz, zekât, ramazan ayı orucu ve hac." diye yanıtladı. "Peki, terk ettikleri şey neydi?" diye sorduklarındaysa, "Ali b. Ebu Talip'in velâyetidir (hükmetme yetkisi)." diye cevap verdi. Halk, "Acaba bu da diğerleri gibi farz mıdır?" diye sorunca da, "Evet farzdır." cevabını verdi. Ebuzer Gifarî, Ammar b. Yasir, Huzeyfe b. Yeman, Huzeyme b. Sabit Zü's-Şahadeteyn, Ebu Eyüp el-Ensarî, Halid b. Said, Kays b. Sa'd Şiî olan sahabelerdi.^{ss}

İbn Ebi'l-Hadid de ilk Şiîler hakkında şunları yazar:

Ali'nin en üstün kimse olduğu sözü, sahabe ve tâbiînün büyük bir bölümünün kabul ettiği çok eski bir sözdür. Sahabeden Ammar, Mikdad, Ebuzer, Selman, Cabir, Übey b. Kâ'b, Huzeyfe, Büreyde, Ebu Eyüp, Sehl b. Hüneyf, Osman b. Hüneyf, Ebu'l-Heysem b. Teyyihan, Huzeyme b. Sabit, Ebu't-Tufeyl Amir b. Vâsile, Abbas b. Abdulmüttalib, Benî Haşim ve Benî Müttalib'in tamamı Şiîydi. Zübeyr de başlangıçta Hz. Ali'nin

(a.s) önceliğine inanandı. Benî Ümeyye'den de Halid b. Said ve Ömer b. Abdülaziz gibi bazıları bunu kabul edenlerdendi.^{ss}

Seyyit Ali Han Şirazî, ed-Derecatü'r-Rafia fî Tabakati's-Şia'sında bir bölümü Şiî sahabîlere ayırmıştır. Bu bölümde önce Benî Haşim'i, sonra da diğer Şiî sahabîleri zikretmiştir. Benî Haşim'den olan Şiî sahabîleri konu alan kısımda şu isimleri zikretmiştir:

Ebu Talip, Abbas b. Abdülmüttalib, Abdullah b. Abbas, Fazl b. Abbas, Ubeydullah b. Abbas, Kasım b. Abbas, Abdurrahman b. Abbas, Temam b. Abbas, Akil b. Ebu Talip, Ebu Süfyan b. Hâris b. Abdülmüttalib, Nevfel b. Hâris b. Abdülmüttalib, Abdullah b. Zübeyir b. Abdülmüttalib, Abdullah b. Cafer, Avn b. Cafer, Muhammed b. Cafer, Rabîa b. Hâris b. Abdülmüttalib, Tufeyl b. Hâris b. Abdülmüttalib, Muğiyre b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmüttalib, Abbas b. Utbe b. Ebu Leheb, Abdülmüttalib b. Rabîa b. Hâris b. Abdülmüttalib, Cafer b. Ebu Süfyan b. Hâris b. Abdülmüttalib.^{ss}

Seyyit Ali Han Şirazî, Benî Haşim'den olmayan Şiî sahabîler ile ilgili ikinci bölümde de şu isimleri zikrediyor:

Ömer b. Ebu Seleme, Selman Farisî, Mikdad b. Esved, Ebuzer Gaffari, Ammar b. Yasir, Huzeyfe b. Yeman, Huzeyme b. Samit, Eba Eyüp el-Ensarî, Ebu'l-Heysem Malik b. Teyyihan, Ubeyy b. Kab, Sad b. Ubade, Kays b. Sa'd, Sa'd b. Sa'd b. Ubade, Ebu Kutade el-Ensarî, Adiy b. Hatem, Ubade b. Samit, Bilal b. Ribah, Ebu'l-Hamra, Ebu Rafi, Haşim b. Utabe b. Ebu Vakkas, Osman b. Huneyf, Sehl b. Huneyf, Hekim b. Cebeletü'l-Advi, Halid b. Said b. As, Velid b. Cabir b. Tuleymu't-Taî, Sa'd b. Malik b. Sinan, Bera b. Malik el-Ensarî, İbn Hüseyb el-Eslemî, Kâ'b b. Amr el-Ensarî, Rufae b. Rafi el-Ensarî, Malik b. Rabîa es-Saidî, Ukbe b. Ömer b. Sa'lebe el-Ensarî, Hind b. Ebu Hale et-Temimî, Cude b. Hübeyre, Ebu Umre el-Ensarî, Mesud b. Avs, Nuzle b. Ubeyd, Ebu Berze el-Eslemî, Mirdas b. Malik el-Eslemî, Mesud b. Şidad el-Fehrî, Abdullah b. Bedil el-Huzaî, Huçr b. Adiy el-Kindî, Amr b. Himak el-Huzaî, Usame b. Zeyd, Ebu Leyla el-Ensarî, Zeyd b. Erkam, Bera b. Azib el-Evsî.^{ss}

ss- İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.20, s.221,222.
ss- Seyyit Ali Han Şirazî, ed-Derecatü'r-Rafia fî Tabakati's-Şia, Müessesetü'l-Vefa, Beyrut, s.41,197.

ss- age. s.197,455.

ss- *Hutatü's-Şam*, Mektebetü'n-Nurî, Dimaşk, üçüncü baskı, 1403-1987, c.6, s.245.

Rical-i Berkî'nin yazarı da, sahabeden olan Ali (a.s) Şiîlerini ve dostlarını, kitabının bir kısmında şöyle belirtmiştir:

Selman, Mikdad, Ebuzer, Ammar. Bu dört kişiden sonra, Ebu Leyla, Şubeyr, Ebu Umre el-Ensârî, Ebu Sinan el-Ensârî. Bu dört kişiden sonra, Cabir b. Abdullah el-Ensârî, ismi Sa'd b. Malik el-Hazrecî olan Ebu Said el-Ensârî, Ebu Eyüp el-Ensârî el-Hazrecî, Ubey b. Kâ'b el-Ensârî, Bureyde b. Huseyb el-Eslemî, lakabı Sefinetu Rakibi Esed olan Abdurrahman b. Kays, Abdullah b. Selâm, Abbas b. Abdülmüttalib, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Cafer, Muğiyre b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmüttalib, Ensar'dan sayılan Huzeyfetü'l-Yeman, Usame b. Zeyd, Enes b. Malik, Ebu'l-Hamra, Bera b. Azib el-Ensârî, Arefe el-Ezdî.^{ss}

Bazı Şiî âlim ve rical bilginleri, Şiî sahabîlerin bu sayılanlardan daha fazla olduklarına inanırlar. Örneğin Şeyh Müfid, Medine'de Hz. Ali'ye (a.s) biat eden, özellikle savaşlarda onun yanında olan bütün sahabîlerin Şiî ve Hz. Ali'nin (a.s) imametine itikadı olanlar zümresinden olduklarına inanır. Cemel Savaşı'nda sahabeden 1500 kişi vardı.^{ss}

Rical-i Keşşî'de şöyle geçer:

Bunlar hak yoluna dönüp Emîrül-Müminin'in (a.s) imametine inan ilk sahabîlerdendir: Ebu'l-Heysen Teyyihan, Ebu Eyüp, Huzeyme b. Samit, Cabir b. Abdullah, Zeyd b. Erkam, Ebu Said Sehl b. Hüneyf, Bera b. Malik, Osman b. Hüneyf, Ubade b. Samit. Bunlardan sonra Kays b. Sa'd, Adiy b. Hatem, Amr b. Hamık, İmran b. Hasin, Bureyde el-Eslemî ve "büyük bir topluluk" diye tabir ettiği bir grup.^{ss}

Merhum Mir Damad, Rical-i Keşşî'nin Talika'sında, bu büyük topluluğu "sahabenin büyüklerinden ve tâbiînin seçkinlerinden birçoğu"^{ss} olarak açıklıyor.

Seyyit Ali Şirazî de şöyle demiştir:

ss– Ahmed b. Muhammed b. Halid Berkî, *Ricalü Berkî*, Müessesetü'l-Kıyam, s.29-31.

ss– Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-Cemel*, Mektebetü'l-A'lami'l-İslâmî, Merkezü'n-Neşr, Kum, s.109,110.

ss– Şeyh Tusî, Ebu Cafer, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî)*, Müessesetü Âli'l-Beyt li İyâit-Türas, Kum, h. 1404, c.1, s.181,188.

ss– age. s.188.

Hz. Peygamber'in (s.a.a) ashabının büyük çoğunluğu, İmam Ali'nin (a.s) imametine geri dönmüşlerdi. Onları saymak bizim imkânımız dâhilinde değil. Haberleri nakledenler, sahabenin çoğunun Hz. Ali'nin (a.s) savaşlarında onun yanında olduğunu söylemişlerdir.^{ss}

Muhammed b. Ebu Bekir, Muaviye'ye yazdığı bir mektupta Peygamber'in (s.a.a) ashabının Hz. Ali'nin (a.s) yanında yer almasını, onun hakkaniyetinin delillerinden biri olarak zikretmiştir.^{ss}

Muhammed b. Huzeyfe Hz. Ali'nin (a.s) vefalı dostlarından ve Muaviye'nin dayısının oğluydu. Hz. Ali'ye (a.s) olan sevgisi yüzünden ömrü yıllarca Muaviye'nin zindanında geçmiş ve orada vefat etmiştir. Muaviye'yle yaptığı bir konuşmada şöyle der:

Seni ilk tanıdığım zamandan beri gerek cahiliyet, gerekse İslâm döneminde hiç değişmedin ve İslâm sana hiçbir şey kazandırmadı. Ali'yi sevdiğimden dolayı beni azarlamam bunun göstergesidir. Oysa Ensar ve Muhacirlerin bütün zahitleri, dindarları onun yanında, münafıklar ve tuleka^{ss} da senin yanındadır.^{ss}

Gerçi Hz. Ali'nin (a.s) yanında bulunanların hepsi Şiî sayılmazdı, resmî halife olduğu için onun yanındaydılar. Bu söz sahabenin haricinde Hz. Ali'nin (a.s) yanında bulunanlar için denirse doğrudur; ama onunla birlikte olan sahabîler için değil. Çünkü Hz. Ali (a.s) sürekli, doğruluğunu ispat etmek için onlardan yardım istiyordu. Suleym b. Kays şöyle naklediyor:

Emîrül-Müminin Sıffin'de minbere çıktı. Muhacirler ve Ensar da dâhil olmak üzere orduda bulunan bütün halk minberin önünde toplandı. Hz. Ali (a.s) Allah'a hamt ve sena ettikten sonra şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Benim fazilet ve menkıbelerim sayılamayacak kadar çok. Ben şununla yetineceğim. Allah Resulü'ne, 'Önde gidenler öncüdürler. İşte bunlardır Allah'a en yakın olanlar.'^{ss}ayeti hakkında sorulduğunda şöy-

ss– Emin, Seyyit Muhsin, *Ayanü'ş-Şia*, Daru't-Tearuf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.2, s.24.

ss– Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, Menşuratü Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.2, s.395.

ss– Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman olanlara "tuleka" denmiştir. (Çev.)

ss– Şeyh Tusî, Ebu Cafer, *Ricalu'l-Keşşî*, s.278.

ss– Vâkıa Suresi, 10-11.

le buyurdu: Allah bu ayeti enbiya ve onların vasileri hakkında nazil etti. Ben peygamberlerin en üstünüyüm, benim vasim Ali b. Ebu Talip de vasilerin en üstünüdür." Bu esnada çoğunluğu Ensar'dan olan, aynı zamanda Bedir'de de bulunmuş olan yetmiş sahabî ayağa kalktı ve Allah Resulü'nden böyle duyduklarına dair şahadette bulundu ve "Öyledir." dedi.^{ss}

Sekizinci Dersin Özeti

İlk Şiiler Peygamber'in (s.a.a) sahabilerindendi. Muhammed Kürd Ali Hutatu'ş-Şam'da Peygamber'in (s.a.a) zamanında bir grup sahabenin, Ali'nin Şia'sı olarak nam saldıklarını yazmıştır. Seyyit Ali Han Şirazî, ed-Derecatü'r-Rafia fî Tabakati'ş-Şia'sında, Şiî sahabîleri Benî Haşim'den olanlar ve diğerleri olmak üzere iki bölümde incelemiştir. Rical-i Berki'nin yazarı da kitabının bir bölümünü Hz. Ali'nin (a.s) Şia'sı olan Peygamber ashabına ayırmıştır.

Şeyh Müfid el-Cemel kitabında Hz. Ali'nin (a.s) savaşlarında yanında olan bütün sahabîlerin Şiî olduklarını söylüyor. Şeyh Tusî, Rical-i Keşşî kitabında, Şiî sahabîleri saydıktan sonra Hz. Ali'nin (a.s) imametine dönenlerin büyük bir rakama ulaştıklarını söylüyor. Emîrül-Müminin'in dostlarının İmam'ın (a.s) hakkaniyeti hakkında sundukları delillerden birisi, Hz. Peygamber'in (s.a.a) ashabının onun yanında olmasıdır.

Sekizinci Ders soruları

1. Şiî sahabîler hakkında açıklama yapın.
2. Cemel Savaşı'na ne kadar sahabî katılmıştır?

ss- *Kitabu Süleym b. Kays el-Amirî*, Menşuratü Darü'l-Funun li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi, Beyrut, h. 1400, s.186; Tabersî, Ebu Mansur Ahmed b. Ali b. Ebu Talip, *el-İhticac*, İntişarat-i Usve, c.1, s.472.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞİA TARİHİNİN DEĞİŞİM SAFHALARI

9. DERS

1) İLK HALİFELER DÖNEMİNDE ŞİA

Aşağıda açıklanacağı üzere Şia ilk üç halife zamanında (Ebu Bekir, Ömer, Osman) bazı özelliklere sahipti:

1- Sakife'den sonraki ilk günler haricinde Şia, bu üç halife döneminde büyük bir baskı altında değildi. Ama Şî' olduklarından dolayı önemli makamlara ulaşmaktan mahrum kaldıklarını belirtmekte de fayda var.^{ss}

2- Sakife'den sonra Müslümanların önderliği konusunda bölünme oldu ve Müslümanlar iki önemli gruba ayrıldılar. Ehlisünnet ilim, fıkıh, inanç gibi alanlardaki sorunlarında zamanın halifelerine, Şia ise, Hz. Ali'ye (a.s) yöneldi. Şia'nın ilim, fıkıh, genel olarak İslâm öğretileriyle ilgili olarak Masum İmamlar'a (a.s) yönelişi, Hz. Ali'nin (a.s) şahadetinden sonra da devam etti. Şî'lerin ve Ehlisünnet'in fıkıh, hadis, tefsir, kelam vs. ilimlerde asırlar geçtikçe aralarında oluşan ihtilafların sebebi, bu iki fraksiyonun din hususunda yöneldikleri mercilerinin farklı olmasından kaynaklanıyordu.

Hz. Ali (a.s) uzaktan uzağa ve gayri resmî olarak İslâm'ın yüce maslahatlarını korumayı gözeterek zamanın halifelerine askerî ve siyasî açıdan yardım etmiş,^{ss} Şî' sahabîlerin büyüklerinden de sayılı bir grup İmam

ss- Örneğin, Ebu Bekir önce Halid b. Said'i Şam savaşında komutan olarak tayin etmişti. Ömer şöyle dedi: "Acaba Halid'in sana biat etmekten kaçınıp Benî Haşim'in yanında olduğunu unuttun mu? Ben onun komutan olmasını uygun görmüyorum." Bu yüzden Ebu Bekir, Halid'in komutanlığı hükmünü iptal etti ve onun yerine başka birini atadı. (İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakub, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.1414, c.2, s.133.

ss- Örneğin: Hz. Ali'nin (a.s) Ebu Bekir'e Şam'a ordu gönderilmesi hususundaki önerisi. (bk. İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakub, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414, c.2, s.133) Ömer Rumlarla savaşmaya gitme hususunda Hz. Ali (a.s) ile istişare ettiğinde, Hz. Ali (a.s) Ömer'e şöyle yol gösteriyor: "Eğer Sen bizzat gidersen

Ali'nin (a.s) de onaylamasıyla siyasî ve askerî makamları üstlenmişlerdir. Örneğin Fazl b. Abbas'ın (Hz. Ali'nin -a.s- Sakife'deki savunucusu ve amcaoğlu), Şam ordusunda askerî bir makamı vardı ve hicretin on sekizinci yılında Filistin'de vefat etti.^{ss}

Sırasıyla Huzeyfe ve Selman da Medâin'de komutan olmuşlardı.^{ss} Ammar b. Yâsir, ikinci halife tarafından Sa'd b. Vakkas'tan sonra Kûfe valisi tayin edilmişti.^{ss} Emîrû'l-Müminin'in (a.s) ihlâslı Şiîlerinden olan Haşim Mirkal, Sıffin'de onun emri altında şehit olmuştur.^{ss} Üç halife zamanının meşhur komutanlardandı, hicrî yirmi iki yılında Azerbaycan'ı fethetti.^{ss} Osman b. Hüneyf ve Huzeyfe b. Yeman, Ömer tarafından Irak topraklarını ölçüm görevine getirilmişlerdi.^{ss}

Abdullah b. Büdeyl b. Varaka el-Huzaî de Emîrû'l-Müminin'in (a.s) Şiîlerinden olup -oğlu Cemel Savaşı'nın ilk şehitlerindendir-^{ss} ordu komutanı olanlardandı. O, İsfahan ve Hemedan'ı fethetmiştir.^{ss}

ve çarpışmanın neticesinde de yenilirsən, uzak şehirlerde yaşayan Müslümanlar ve sınırlar himayesiz kalır. Senden sonra yönelebilecekleri bir merci yok. O zaman onlara savaşta tecrübeli ve yiğit bir kişiyi, beraberinde de savaşın bela ve zorluklarına göğüs gerebilecek, öğüt ve nasihatten anlayacak kimseleri gönder. Eğer Allah galip kılırsa, zaten bu senin istediğin bir şey; eğer başka bir durum meydana gelirse, sen Müslümanların dostu ve hamisi olacaksın." (bk. *Nehcü'l-Belâğa*, çev. Feyzü'l-İslâm, 134. Hutbe) Ömer, İranlılarla savaşmaya gitmesi hususunda görüşünü sorduğundaysa Hz. Ali (a.s) ona şu cevabı verdi: *"Sen değirmenin mili gibi ol, savaşı Araplarla çekip çevir ve bizzat muharebeye dâhil olma. Eğer sen buradan çıkarsan, çevre ve etraftaki Araplar sana verdikleri sözü çiğner, fesat ve bozgunculuğa yönelirler. Artık iş öyle bir radeye gelir ki, senin için merkezi korumak, savaş alanına gitmekten daha önemli bir hâl alır. İranlılar da seni gördüklerinde, 'Bu Arapların lideridir, eğer onu ortadan kaldırırsak rahatlarız.' derler. Bu düşünce onlarda, seninle savaşma hırsını kamçılar."* (bk. age. 146. Hutbe)

ss– age. s.151.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Mürucu'z-Zehab*, Menşûrâtu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1414, c.2, s.323.

ss– İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakup, age. s.155.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, age. s.401.

ss– İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakup, age. s.156.

ss– age. s.152.

ss– Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-Cemel*, Mektebetü'l-A'lami'l-İslâmî, Merkezü'n-Neşr, Kum, 1416, s.324.

ss– İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakup, age. s.157.

Cerir b. Abdullah el-Becelî^{ss} ve Karza b. Kâ'b el-Ensari^{ss} gibi, Emîrû'l-Müminin (a.s) döneminde onun emrinde olan bazı kişiler, üç halifenin zamanında devlet ve ordu kademelerinde yöneticilik yapmışlardır. Cerir, Kûfe'yi fethetti^{ss} ve Osman döneminde Hemedan valisiydi.^{ss} Karza b. Kâ'b ise, Ömer b. Hattab zamanında Rey şehrini fethetmiştir.^{ss}

Şiîlik Kimliğinin Açığa Çıkması (Hz. Ali'nin -a.s- Hilâfeti Döneminde)

Şiîliğin geçmişi Hz. Peygamber'in (s.a.a) zamanına ulaşırsa da, Şiîliğin gösterilmesi Osman'ın ölümünden sonra, Hz. Ali'nin (a.s) hilâfeti döneminde olmuştur. Bu dönemde saflar belli olmuş, Hz. Ali'nin (a.s) dostları ve takipçileri alenen Şiîliklerini ve kimliklerini açıklamaya başlamışlardır. Şeyh Müfid şöyle naklediyor:

Bir topluluk Hz. Ali'nin (a.s) yanına geldi ve "Ey Emîrû'l-Müminin! Biz sizin Şiîlerinizdeniz." dedi. Hz. Ali (a.s) dikkatli bir şekilde yüzlerine baktı ve "O zaman neden sizde Şiîlerin simasını görmüyorum?" dedi. Onlar, "Ey Emîrû'l-Müminin! Şiîlerin siması nasıl olur?" diye sorduklarında Hz. Ali (a.s) şöyle buyurdu: "Gece ibadetlerinden yüzleri sararmış, ağlamaktan gözleri zayıflamış, ayakta uzun süren ibadetlerden belleri bükülmüş, karınları oruçtan dolayı sırtlarına yapışmış, huşu ve alçakgönüllülük benliklerini sarmıştır."^{ss}

Aynı şekilde Hz. Ali'nin (a.s) hilâfeti döneminde okunan şiirlerde, onun hakkında hak üzere olan İmam, Peygamber'den (s.a.a) sonra yerine geçecek olan kimse ve imam tabirlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Kays b. Sa'd şöyle diyor:

ss– Belazurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Ensabu'l-Eşraf*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, 1394, c.2, s.275.

ss– İbn Esir, İzzettin Ali b. Ebu'l-Kerem, *Usdu'l-Gabe fi Marifeti's-Sahabe*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.2, s.202.

ss– İbn Vazih, Ahmed b. Yakup, age. s.143.

ss– İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Mearif*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1415, s.576.

ss– İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakup, age. s.157.

ss– Şeyh Müfid, *el-İrşad*, çev. Şeyh Muhammed Bâkır Sâidî Horasanî, Kitabforuşi-yi İslâmîyye, h.ş.1376, s.227,228.

Ali bizim de, bizden başkasının da imamıdır, bunu Kur'ân bildirmiştir.^{ss}

Huzeyme b. Sabit Zü'ş-Şahadeteyn şöyle demiştir:

Kurban olayım Ali'ye, insanların imamına
Halkın ışığına, muttakilerin sığınağına.
Peygamber'in vasisidir, Betül'ün eşidir
Halkın imamıdır, parlayan bir güneştir
Sadaka olarak verdi yüzüğünü secdeyken
Ne güzel bir iş yaptı halkın imamı!
Âlemlerin Rabbi Allah onu diğerlerine üstün kıldı
Hel Etâ Suresi'ni onun hakkında indirdi.^{ss}

İmam Ali'nin (a.s) Şiîleri de, şiirlerinde kendilerini Hz. Ali'nin (a.s) dini üzere tanıtmışlardır. Ammar b. Yasir Cemel Savaşı'nda, Amr b. Yesribî adındaki bir şahısla çarpışırken şöyle diyordu:

Meydanı terk etme ey Yesriblinin oğlu!
Savaşayım seninle Ali'nin dini üzere
Yemin ederim Kâbe'ye, daha layıgız biz Peygamber'e.^{ss}

Hatta muhalif ve düşman gruplar bile Şiîler hakkında bu isimleri dile getirmekteydi. Az önce zikredilen Amr b. Yesribî, Hz. Ali'nin (a.s) dostlarını öldürmekle gurur duyduğunu bildiren bir şiirinde şöyle diyor:

Eğer beni tanıyorsanız, ben Yesriblinin oğluyum,
İlba ve Hinid Cümle'yı öldürenim.^{ss}
Ali'nin dini üzere olan Suhan oğlunu da öldürenim.

ss- İbn Şehraşub, *Menakıbu Âl-i Ebî Talip*, Müessese-yi İntişarat-i Allâme, Kum, c.3, s.28.
ss- age. s.6.

ss- Şeyh Müfid, *el-Cemel*, Mektebetü'l-A'lami'l-İslâmî, Merkezü'n-Neşr, Kum, h. 1416, s.346.

ss- Bu iki kişi Hz. Ali'nin (a.s) dost ve Şiîlerindendir.

2- Benî Ümeyye Döneminde Şia

Benî Ümeyye dönemi hicrî 40'tan 132 yılına kadar sürmüş ve Şiîler için en sancılı dönem olmuştur. Ömer b. Abdülaziz haricindeki bütün Emevî halifeler, amansız birer Şia düşmanıydılar. Elbette Emevîler, Hişam Emevî'den sonra çıkan iç isyanlar, direnişler ve Abbasî ayaklanmalarından dolayı, Şiîlere olan baskılarını azaltmışlardı. Emevî halifeler, Benî Ümeyye'nin merkezi olan Şam'da yaşıyorlardı ve çoğunlukla Şiî yerleşim bölgelerindeki kana susamış yöneticilerin eliyle Şiîlere baskı yapmaktaydılar. Bütün Emevî yöneticiler, Şiî düşmanlarından seçiliyordu. Bunlar Şiîlere işkence ve eziyet etmekten el çekmiyorlardı. Ama bunların arasında Ziyad, Ubeydullah b. Ziyad ve Haccac b. Yusuf (zalim Haccac) birinciliği kimseye kaptırmıyorlardı.

Ehlişünnet dünyasının büyük düşünürü İbn Ebi'l-Hadid şöyle yazmaktadır:

Şiîler nerde olursa olsun katlediliyorlardı. Benî Ümeyye insanların kollarını ve ayaklarını Şiîlerden olmaları ihtimaliyle kesiyorlardı! Peygamber ailesine muhabbeti ve gönül bağıyla meşhur olan herkes ya hapse atılıyor, ya malı yağmalanıyor, ya da evi viran ediliyordu. Şiîlere yönelik baskı ve sıkıntıların şiddeti öyle bir boyut kazanmıştı ki, Hz. Ali'yi (a.s) sevmekle itham edilmek, dinsizlik ve küfürle itham edilmekten daha kötü sayılmaya başlamıştı ve çok daha elim sonuçlara gebedi.

Bu sert politikadan en çok nasibini alan da Kûfe halkıdır. Zira Kûfe, Emîrül-Müminin Ali'nin (a.s) Şiîlerinin merkeziydi.

Muaviye, Ziyad b. Sümeyye'yi Kûfe'nin yöneticiliğine getirdi ve sonraları Basra'nın valiliğini de ona bıraktı. Bir gün Ziyad çok iyi tanıdığı Şiîlerin arasına girdi ve onları takip etti. Kıyıda köşede saklanmış bütün Şiîleri buldu. Onları öldürdü, tehdit etti, ellerini ve ayaklarını kesti, gözlerini kör etti ve hurma ağaçlarının dallarına astı. Öyle ki, Irak'ta tanınmış Şiî şahsiyetlerden kimse kalmadı.^{ss}

Ebu'l-Ferac Abdullah b. Ali b. el-Cevzî diyor ki:

Bir grup Şia, minberde hutbe okuyan İbn Ziyad'a itiraz edince emri üzerine seksen kişinin ellerini ve ayaklarını kestiler. O, halkı mescitte

ss- İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhü Nehci'l-Belâğa*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, m. 1961, s.43,45.

toplar ve Hz. Ali'den (a.s) beri olduklarını ilan etmelerini isterdi. Kim bunu yapmaktan kaçınırsa, evini yıkmalarını emrederdi.^{ss}

Ziyad sırasıyla altı ay Kûfe'de, altı ay Basra'da valilik yapıyordu. Bir ara yokluğunda Basra'yı yönetmesi için Semure b. Cündeb'i kendi yerine atadı. Semure bu süre içinde sekiz bin kişiyi katletti. Ziyad ona, "Acaba aralarında günahsız bir kimseyi de öldürmüş olabileceğinden korkmuyor musun?" diye sorduğunda Semure şöyle cevap verdi: "Eğer onların iki katını da öldürmüş olsam, böyle bir şeyden asla korkmazdım."^{ss}

Ebu Sivar el-Adevî şöyle diyor:

Semure bir günün sabahında benim akrabalarımın ve hepsi de Kur'ân hafızı olan kırk yedi kişiyi öldürdü.^{ss}

Muaviye, valilerine ve temsilcilerine gönderdiği bir genelgede, Ali (as) ailesinden ve Şiîlerden hiç kimsenin şahitliklerini kabul etmemelerini istemiştir. Başka bir genelgede de şöyle yazmıştır:

Eğer iki kişi bir şahıs hakkında Ali'nin ve ailesinin sevenlerinden olduğuna dair şahitlik yaparlarsa, (Şiî olan kimsenin) ismini beytûlmalden silin, maaşını ve sabit ödeneğini kesin.^{ss}

Haccac b. Yusuf, Benî Ümeyye'nin kana susamış merhametsiz valisi... Mekke ve Medine'yi dize getirdikten sonra hicrî 75 yılında Emevî halifesi Abdulmelik Mervan tarafından Şiîlerin merkezi konumundaki Irak'a gönderildi. Haccac tanınmayacak bir şekilde yüzünü gizlemiş olarak Kûfe Mescidi'ne girdi, safları yardı, minbere oturdu ve uzun bir süre sessiz kaldı. Bu arada fısıldaşmalar başladı. "Bu kimdir?" sorusuna, biri "Yeni vali." dedi. Bir diğeri, "Taşlayalım onu." dedi. Bazıları da, "Sabret bakalım ne diyecek?" dediler. Her tarafa sessizlik hâkim olunca Haccac yüzünü açtı,

ss- İbn Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali, *el-Muntazam fi'l-Ümem ve'l-Müluk*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, h. 1412, c.5, s.227.

ss- Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Müluk*, Daru'l-Kamusî'l-Hadis, Beyrut, c.6, s.132.

ss- Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Müluk*, Daru'l-Kamusî'l-Hadis, Beyrut, c.6, s.132.

ss- İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Daru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, Kahire, c.1, s.45.

birkaç cümleyle halkı öylesine korkuttu ki, onu taşlamak isteyen adamın elindeki taşlar iradesinin dışında yere döküldü. O, hutbesinin başında şöyle dedi:

Kûfe halkı! Uzun yıllar karışıklık ve fitne huyunuz oldu, itaatsizliği de slogan edindiniz. Ben gövdesinden ayrılması gereken olgun meyveler gibi başlar görüyorum. Başınıza o kadar vuracağım ki, sonunda dize geleceksiniz.^{ss}

Haccac bütün Irak'ta ve doğu nahiyelerinde vahşi bir yönetim tarzı uygulamıştır. Birçok Kûfe büyüğü ve dindar halkı suçsuz yere katletmiştir. Mes'udî, Haccac'ın cinayetleri hakkında şöyle yazıyor:

Haccac yirmi yıl valilik yaptı ve bu süre zarfında cellâtlarının kılıcıyla ya da işkence altında can verenlerin sayısı yüz yirmi bin kişiydi. Tabi bu rakam Haccac güçleri tarafından savaşta katledilenlerden ayrıdır.

Ölümü esnasında Haccac'ın hapisanelerinde elli bin erkek, otuz bin kadın vardı ve bunların on altı bini elbisesiz ve çıplaktı! Haccac kadınları ve erkekleri aynı yere hapsediyordu. Hapishanelerin üstü açıktı. Bu yüzden mahkûmlar yazın sıcağına, kışın da soğuk ve yağmuruna karşı korumasızdı.^{ss}

Haccac genellikle Şiîleri müebbet hapse, işkence, eziyet ve ölüme mahkûm ediyordu. Şiîlerin, Emevîler döneminde içinde buldukları bu acı tabloyu ve Emevî baskılarının şiddetini yansıtan en iyi kanıt, Şiîlerin İmam Zeyneabidin'e (a.s), kendilerine reva görülen zulüm ve işkencelerle ilgili şikâyetleridir. Merhum Meclisî naklediyor:

Şiîler İmam Zeynelabidin'in (a.s) yanına geldiler ve yapılan baskıları şikâyet ederek şöyle dediler: "Ey Allah Resulü'nün oğlu! Bizleri şehirlerimizden attılar, feci katliamlarla yok ettiler, şehirlerde ve Allah Resulü'nün (s.a.a) minberinde Müminlerin Emîri Ali'ye (a.s) lanet ettiler, kimse karşı çıkmadı. Eğer bizden biri karşı çıksaydı, 'Bu, Turabîdir.'

ss- Zübeyr b. Bekkar, *Ahbarü'l-Muvafakiyyat*, Menşuratü'r-Razî, Kum, h. 1416, s.99; Dr. Şehidî, *Tarih-i Tahlili-yi İslâm ta Payan-i Emevî*, Merkez-i Neşr-i Danişgâhî, Tahran, h.ş. 1363, s.184; Pişvayî, Mehdi, *Sîre-yi Pişvayan*, Müessesesi-yi İmam Sadık (a.s), Kum, sekizinci baskı, h.ş. 1378, s.246.

ss- *Mürucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.187.

diyorlardı ve Valiye, 'Bu adam Ebu Turab (Hz. Ali) hakkında güzel söz söylemiştir.' diye yazıyorlardı. Vali de bunu duyduğunda onu dövme-lerini, hapse atmalarını ve öldürmelerini emrediyordu."^{ss}

Dokuzuncu Dersin Özeti

Şiîler Sakife'den sonra ilmî, fıkî ve itikadî sorunlarında Ehlibeyt İmamla-rı'na müracaat etmişlerdir. Her ne kadar bazı maslahatlar doğrultusunda, dönemin halifeleriyle çalışsalar da, devlet makamlarından mahrum ol-muşlardır. Hz. Ali (a.s) döneminde Şiîler Şiîliklerini açıklamışlardır. Benî Ümeyye devri Şia için en zor dönemlerdendir. Ömer b. Abdülaziz haricin-deki bütün halifeler Şia'nın amansız düşmanıydı. Şiî yerleşim bölgelerin-de kana susamış valiler hüküm sürmekteydi.

Dokuzuncu Dersin Soruları

- 1- Şia'nın birinci halife dönemindeki özellikleri nedir?
- 2- Şia'nın Ali (a.s) dönemindeki özelliği nedir?
- 3- Benî Ümeyye döneminde Şiîlerin yaşadığı koşullar nasıldı?

ss– Allâme Meclisî, Muhammed Bâkır, *Biharu'l-Envar*, c.46, s.275.

10. DERS

2) ŞİİLİĞİN EMEVÎLER DÖNEMİNDE YAYILMA DURUMU

Emevî dönemimin bütün baskı ve zulümlerine rağmen Şia'nın ilerlemesi durmadı. Çünkü Peygamber hanedanının zulme maruz kalması kalplerin onlara meyletmesine ve her daim yeni kişilerin Şia saflarına katılmasına sebep oluyordu. Bu, Emevî devletinin son zamanlarında tam olarak göze çarpan bir meseledir. Emevî devrinde Şia'nın ilerlemesinin, her biri ken-dine has özellikler barındıran dönemleri bulunmaktadır. Bunlar üç genel merhaleye ayrılabilir:

- a) Hicrî 40-61 yılları arası İmam Hüseyin (a.s) ve İmam Hasan'ın (a.s) dönemi.
- b) Hicrî 61 yılından yaklaşık 110 yılına kadar, İmam Seccad (a.s) ve İmam Muhammed Bâkır (a.s) dönemi.
- c) Hicrî 110-132 yılları arası, Emevî devletinin sonuna kadar, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) dönemi.

a) İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in Asrı

Şia, İmam Ali'nin (a.s) zamanından itibaren teşkilatlanmaya, grupsal bir yapılanmaya başlamış ve Şiîlerin safı tam olarak belli olmuştu.

Bu yüzden İmam Hasan (a.s) barış antlaşmasında, kimsenin onlara karış-maması için babasının Şiîlerinin emniyetinin sağlanmasını, barış madde-lerinden biri olarak belirtmiştir.^{ss} Bu dönemde Şia, imama itaat etmenin, imamın bilfiil devlet yöneticisi olmasına bağlı olmadığına uyum sağlama-

ss– İbn Şehraşub, *Menakibu Âl-i Ebî Talip*, Müessesesi-yi İntişarat-i Allâme, Kum, c.4, s.33.

ya çalışıyordu. Bu yüzden İmam Hasan (a.s), halk kendisine biat ederken savaşta ve barışta kendisine itaat etmeleri koşulunu öne sürmüştür.

Yine aydınlığa kavuşan bir başka mesele de, imametın, hâkimiyetle eş değer olmadığı, Muaviye gibi zalim bir yöneticinin itaat edilmesi farz olan bir imam olmayacağı gerçeğidir. İmam antlaşmadan sonra Muaviye'nin de hazır bulunduğu Kûfe Mescidi'nde Muaviye'nin ısrarı üzerine bir konuşma yapmış ve şöyle buyurmuştur:

İmam, Allah'ın Kitabı ve Peygamber'in (s.a.a) sünnetine göre amel eden kimsedir. İşi zulüm olan kimse halife olamaz. O, sadece mülke ulaşmış bir padişahdır. Az bir müddet yararlandıktan ve lezzet aldıktan sonra son bulur. Ama bundan sonra hesap verme zamanı başlar.^{ss}

Şia'nın bu zaman dilimindeki özelliklerinden biri de, önderlerinin makamından kaynaklanan vahdet ve birliktelikleridir. İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetine kadar Şia'da hiçbir bölünmeye rastlamamaktayız. Müslümanlar arasında hiçbir imamın makamı Hasaneyn, yani İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s) gibi olmamıştır. Onlar Peygamber'in (s.a.a) yegâne nesliydi. Emîrül-Müminin Ali (a.s) Sıffin Savaşı'nda Hz. Hasan'ın (a.s) süratli bir şekilde ileri atıldığını görünce şöyle buyurmuştur:

Benim yerime siz şu genci durdurun da beni perişan etmesin. Ben bu iki gencin (Hasan ve Hüseyin) asla öldürülmesini istemiyorum. Çünkü o ikisinin ölümüyle Peygamber'in (s.a.a) nesli kesilir.^{ss}

İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin'in (a.s) Peygamber'in (s.a.a) ashabi arasında da özel bir saygınlığı vardı. Bu mesele, halkın Hz. Hasan'a (a.s) biati esnasında anlaşılmaktadır. Bu yüzden İmam Hasan'ın (a.s) hilâfetinde Şam hariç hiçbir sorunla karşılaşmadığı görülmektedir. İmam Hasan (a.s) barış yapıp Kûfe'den Medine'ye gitmek istediğinde, halk şiddetli bir şekilde ağlamıştır. Medine'de bir Kureyşlinin Muaviye'ye gönderdiği bir raporda, Hz. Hasan'ın (a.s) makamı aydınlanmaktadır. Kureyşli adam Muaviye'ye gönderdiği raporda şöyle yazmıştır:

Ey Emîre'l-Müminin! Hasan sabah namazını mescitte kılıyor ve güneş doğana kadar seccadesinde oturuyor. Sonra bir sütuna yaslanıyor. Mes-

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyyin*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.82.

ss- *Nehcü'l-Belâğa*, Feyzü'l-İslâm, 168. Hutbe, s.660.

citte kim varsa Hasan'ın huzuruna varıyor ve onunla sohbet ediyor. Bu, güneş yükselineye kadar devam ediyor. Sonra iki rekât namaz kılıyor ve çıkıyor. Önce Peygamber eşlerinin hâlini hatırlıyor ve evine gidiyor...^{ss}

İmam Hüseyin'in (a.s) de tıpkı ağabeyi gibi büyük bir saygınlığı vardı. Hatta Ehlibeyt'in amansız düşmanı Abdullah b. Zübeyr bile İmam Hüseyin'in (a.s) makamını inkâr edememiştir. İmam Hüseyin (a.s) Mekke'de olduğu için, halk Zübeyr'e itina etmiyordu. Dolayısıyla işleri rayında gitmiyor ve İmam'ın bir an önce Mekke'den gitmesini istiyordu. Bu yüzden İmam'a şöyle arz ediyordu:

Eğer benim de Irak'ta senin gibi saygınlığım olsaydı, hemen oraya giderdim.^{ss}

Hz. Hüseyin'in (a.s) öyle bir makamı vardı ki, biat etmemesi Yezid hükümeti hakkında kafalarda soru işareti oluşmasına sebep olmuştur. Bu yüzden hükümet Hz. Hüseyin'in (a.s) biat etmesi hususunda bu denli diretmiştir. Bu iki büyük şahsiyet Benî Haşim arasında da özel bir makam ve saygınlığa sahipti. Öyle ki onların zamanında Benî Haşim'den hiç kimse önderlik talebinde bulunmadığı gibi, hiçbir zaman Benî Haşim'in liderliği iddiasında da bulunmamıştır. İmam Hasan (a.s) Muaviye tarafından zehirleterek şehit olduğunda İbn Abbas Şam'daydı. Muaviye ona şöyle dedi:

İbn Abbas! Hasan vefat etti ve sen Benî Haşim'in lideri oldun.

Bunun üzerine İbn Abbas, "Hüseyin olduğu sürece hayır!" cevabını verdi.^{ss}

İbn Abbas, ilmî ve siyasî makamı, ümmetin bilginliği, Kur'ân'ın müfessirliği gibi vasıflarının yanında, yaşının da İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin'den (a.s) büyük olmasına rağmen onlara hizmet etmiştir. Müdrük b. Ebu Ziyad şöyle naklediyor:

İbn Abbas, İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in (a.s) merkebinin hazırladığı, üzengisini tuttu ve onlar bindiler. Ben ona, "Sen onlardan daha yaşlı

ss- Belazurî, *Ensabü'l-Eşraf*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.3, s.21.

ss- İbn Abdirabbih el-Endülüsî, Ahmed b. Muhammed, *el-İkdu'l-Ferid*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h. 1409, c.4, s.366.

ss- Mesudî, Ali b. el-Hüseyin, *Mürucu'z-Zeheb*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemiş li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.9.

olduğun hâlde neden üzenmelerini tutuyorsun?" dediğimde şöyle cevap verdi: "Ahmak! Bunların kim olduğunu bilmiyor musun? Bunlar, Allah Resulü'nün çocuklarıdır. Acaba Allah'ın bana onların üzenmelerini tutma muvaffakiyetini bahşetmesi büyük bir nimet değil mi?"^{ss}

Kerbela Kıyamı'nın Şia'nın İlerlemesindeki Tesiri

İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetinden sonra, Şiîler en önemli dayanaklarını yitirdikleri için, çok korktular ve düşman karşısında silahlı mücadele etme hususunda ümitsizliğe kapıldılar. Yüreklere dağılayan Aşura hadisesiyle kısa bir müddet Şia hareketine ezici bir darbe inmiştir. Bu hadisenin, o günün İslâm topraklarında, özellikle Irak ve Hicaz'da yayılmasıyla Şiî yerleşim merkezlerine büyük bir korku ve vahşet manzarası hâkim oldu. Çünkü Yezid'in, saltanatını güçlendirmek ve devletinin temellerini sağlamlaştırmak uğruna, Peygamber evladını öldürmeye, onun kadınlarını ve çocuklarını esir almaya hazır olduğu ve hiçbir cinayetten çekinmeyeceği kesinlik kazanmıştı.

Kûfe ve Medine'yi bu korku sarmıştı. Harre faciası ve Medine halkının kıyamının Yezid güçleri tarafından merhametsizce, sert bir şekilde bastırılmasıyla bu korku daha da hissedilmeye başlamıştı. Irak ve Hicaz'da Şiîlerin sakin olduğu yerler, özellikle de Kûfe ve Medine şiddetli sıkıntılara maruz kaldı. Şiîlerin oluşturduğu tesis ve düzen bozuldu. Nitekim İmam Cafer Sadık (a.s) bu acı tablo hakkında şöyle buyuruyor:

Üç kişi, yani Ebu Halid el-Kabulî, Yahya b. Ümmü't-Tavil ve Cübeyr b. Mut'im dışında, insanlar İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetinden sonra Peygamber hanedanının etrafından dağıldılar.^{ss}

Ünlü tarihçi Mesudî de bu dönemi şöyle nitelendiriyor:

Ali b. Hüseyin (Zeynelabidin -a.s-) imameti, çok zor bir dönemde gizli olarak ve de takiyeyle üstlenmiştir.^{ss}

Bu durum Yezid hükümetinin sonuna kadar sürmüştür. Yezid'in ölümün-

ss- İbn Şehraşub, *Menakibu Âl-i Ebî Talip*, Müessesetu İntişarat-i Allâme, Kum, c.3, s.400.

ss- Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî* olarak meşhurdur), Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1404, c.1, s.338.

ss- *İsbatu'l-Vasiyye*, el-Matbaatu'l-Haydariyye, Necef, dördüncü baskı, h.k. 1373, s.167.

den sonra Şiî kıyımları başlamış, Emevî devletinin istikrarının Abdülmelik tarafından yeniden sağlanmasına kadar devam etmiştir. Bu süre Şiîliğin yayılması için iyi bir fırsat olmuştur.

Kerbela kıyamının en önemli etkilerinden biri de, Emevî hükümetinin kamudaki yasallığı mantalitesinin ortadan kalkmasıdır. Hükümetin adı o kadar lekelenmiştir ki, hilâfet makamı; seviyesini, niteliğini ve halkın gözündeki kutsiyetini yitirmiştir. Aşağıdaki mısra Yezid'in Havareyn'deki mezarına seslenmekte olup bu manayı ihtiva etmektedir:

Ey Havareyn şehrindeki kabir!

İnsanların en kötüsünü barındırmaktasın.^{ss}

Bu dönemde Şam halkı hariç, Müslümanlar Şiî'siyle, Sünnî'siyle Emevî hükümetine muhalif olmuşlar ve birçok Şiî ve Sünnî ayaklanmalar olmuştur.^{ss}

Yakubî şöyle yazar:

Abdülmelik b. Mervan valisi Haccac b. Yusuf'a şöyle demiştir: "Beni, Âl-i Muhammed'in kanını dökmeye alıştırmaya; zira Süfyanîlerin onları katlettiklerinden dolayı alnyazılarının nasıl olduğunu gördüm."^{ss}

Sonunda İmam Hüseyin'in (a.s) kanı Emevîlerin saltanatını yıkmıştır. Makdisî şöyle der:

Allah, Benî Ümeyye'nin Peygamber hanedanına reva gördükleri zulüm ve adaletsizliklerinden dolayı Horasan'ın çeşitli bölgelerinden katılımlarla oluşmuş bir orduyu, kara bulutların çökmesi gibi onların üzerine gönderdi.^{ss}

Diğer taraftan İmam Hüseyin (a.s) ve Kerbela şehitlerinin zulme maruz kalmaları, Peygamber hanedanının muhabbetlerinin halkın kalbinde yer etmesini ve Peygamber çocukları sıfatıyla İslâm'ın yegâne liderleri olma konumunu sağlamlaştırmıştır. Emevî döneminde vuku bulan kıyımların

ss- Mesudî, Ali b. el-Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemi li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h. 1411, c.3, s.65.

ss- age. s.81-99.

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414, c.2, s.426,427.

ss- Makdisî, *Ahsenü't-Tekasim*, çev. Münzevî, Şirket-i Müellifan ve Müterciman-i İran, c.2, s.426, 427.

çoğu, onların intikamını almak adına gerçekleştirilmiş ve ayaklananlar, "Haydi ey Hüseyin'in intikamcıları!" sloganıyla bir araya gelmişlerdir. Sistan'da İbn Eş'as^{ss} adındaki bir şahıs bile Hasanü'l-Müsenna (İmam Hasan'ın oğlu) adına kıyam etmiştir.^{ss} Bu sebeptendir ki, Mehdi hadisleri "Âl-i Muhammed'in Muntakim"i (intikamını alan) makamında meşhur olmuştur.^{ss} Halk, Benî Ümeyye'den intikam alacak olanların beklentisiyle yaşıyordu.^{ss} Bazen aşırı tahammülsüzlük ve kurtuluş beklentisinden dolayı, Mehdi adını başka kıyam önderlerine atfetmişlerdir.^{ss} Diğer taraftan Ehlibeyt İmamları (a.s) ve Peygamber hanedanı, Kerbela şehitlerinin anı ve hatırasını canlı tutuyorlardı. İmam Seccad (a.s) her su içmek istediğinde, ne zaman suyu görse, gözlerinden yaş süzölmeye başlıyordu. Sebebini sorduklarındaysa şöyle buyuruyordu:

ss– Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as, Haccac'ın Sistan'daki valisiydi. Sistan, Müslümanların Hindistanlılarla olan sınırı sayılmaktaydı ve Hint yöneticilerle Müslümanlar devamlı çatışma hâlindeydiler. Haccac, Abdurrahman'a olan düşmanlığından dolayı onu ortadan kaldırmak için planlar yapıyordu. Abdurrahman meseleden haberdar olunca, hicri 80 iki yılında kıyam etti. Halkın geneli de Haccac'dan nefret ettikleri için, Basra'dan ve Kûfe'den birçok insan Abdurrahman'a katıldı. Kur'an karisi birçok Kûfeli ve Şiiler kıyam edenlerin yanındaydı. Abdurrahman, Sistan'dan Irak'a doğru yola çıktı. Öncelikli hedefi Haccac'ı valilikten, daha sonra Abdulmelik'i hilâfetten azletmek oldu. Haccac'ın ordusunu yendi ve Kûfe'ye kadar geldi. Ciddi bir tehlike oluşturmuştu. Abdulmelik Şam'dan Haccac'ın yardımına büyük bir ordu gönderdi. Şam Ordusu Kûfe'ye sekiz fersah uzaklıktaki Deyrû'l-Cemacim adındaki bir yerde İbn Eş'as'ı yendi. O, Hindistan'a kaçtı ve oradaki emîrlerden birine sığındı. Ama sonunda Haccac'ın adamları tarafından katledildi. (Mesudî, age. c.3, s.148; Yakut Hemevî, Şahabuddin Ebu Abdullah, *Mu'cemü'l-Buldan*, Darü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.k. 1417, c.4, s.338.

ss– İbn İnebe, *Umdetü't-Talip fî Ensabi Âl-i Ebi Talip*, İntişarati'r-Razi, Kum, s.100.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyin*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, ikinci baskı, h.k. 1416, s.216.

ss– Yakubî de şöyle nakleder: Ömer b. Abdüaziz, hilâfeti döneminde, Amir b. Vaile adındaki, maaşı devlet tarafından kesilen bir şahsın itirazına şöyle cevap veriyor: "Bana kılıcını bilemediğini, mızrağını sivriltiltiğini, okunu ve yayını hazırladığını, kıyam edecek olan imamı beklediğini haber verdiler. Bekle de zuhur ettiği zaman senin maaşını ödesin." (*Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h.k. 1414, c.2, s.307.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. s.210.

Suyu çöllerin vahşi ve yırtıcı hayvanlarına serbest bırakıp da, babama yasaklamalarına nasıl ağlamayayım?

Bir gün İmam'ın hizmetçisi, "Acaba bu hüznünüz bitmeyecek mi?" diye arz ettiğindeyse İmam şöyle buyurdu:

Yazıklar olsun sana! Yakup'un on iki evladından biri kaybolduğunda, onun yokluğundan dolayı o kadar ağladı ki, gözleri âmâ oldu, üzüntüsünün büyüklüğünden beli büküldü. Oysa oğlu yaşıyordu. Ama ben babamın, kardeşimin, amcalarımın, akrabalarımın on yedi kişinin katledilişlerine şahit oldum. Cansız bedenleri, etrafımda yerle bir olmuştu. O hâlde benim gamımın ve hüznümün bitmesi nasıl mümkündür?^{ss}

İmam Cafer Sadık (a.s) da, şairleri İmam Hüseyin'e (a.s) ağıt niteliğinde şiir okumaları hususunda teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur:

Kim Hüseyin hakkında şiir okur, ağlar, halkı da ağlatırsa, cennet ona farz olur ve günahları da bağışlanır.^{ss}

Böylece İmam Hüseyin (a.s) Şiîliğin göstergesi olmuş ve bu yüzden Mütevekkil'in dönemi gibi bazı tarihî dönemlerde, İmam Hüseyin'in (a.s) kabrini ziyaret etmek yasaklanmıştır.^{ss}

Onuncu Dersin Özeti

Emîrû'l-Müminin Ali (a.s) zamanından itibaren Şia, diğerlerinden ayrılan özel bir grup olarak kendini göstermiş ve Şiîlerin safı tamamen belli olmuştur. Diğer taraftan Şia bu dönemde Hasaneyn'in (a.s) makamından dolayı, tek vücut ve birlik içinde olmuş, hiçbir bölünmeye maruz kalmamıştır. Ama İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetinden sonra en önemli dayanağını kaybetmiş ve büyük bir korkuya kapılmıştır. Bu yüzden İmam Seccad'ın (a.s) yanında çok az kimse kalmış; ama Yezit öldükten sonra bu durum değişmiştir. Kerbela kıyımı, Emevî hükümetinin yasallığını ortadan kaldırmış, hilâfet makamının kutsallığını yitirmesine ve değerinin

ss– Allame Meclisî, *Biharu'l-Envar*, el-Mektebetü'l-İslâmîyye, Tahran, ikinci baskı, h.k. 1394, c.46, s.108.

ss Şeyh Tusî, age. c.2, s.574.

ss– Teberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarih-i Taberî*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ikinci baskı, h.k. 1408, c.5, s.312.

düşebileceği en alt seviyeye düşmesini sağlamıştır. Bunun yanında halkın yüreğinde Peygamber hanedanının muhabbetini yerleştirmiştir.

Onuncu Dersin Soruları

- 1- Şia'nın Emevî devrindeki dönüm noktaları nelerdir?
- 2- İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s) devrinde Şia'nın özellikleri nedir?
- 3- Şiîliğin ilerlemesinde Kerbela olayının rolü nedir?

11. DERS

B) İMAM SECCAD'IN (A.S) ASRI

İmam Seccad (a.s) dönemi iki aşamada incelenebilir: Birinci aşama, İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetiyle başlayıp Emevî devletinin sarsılışını, Süfyanîlerin yıkılışını, Mervanîlerin başa geçip güçlenmesine kadar olan süreçte Benî Ümeyye'nin bir taraftan iç çekişmelerini, diğer taraftan da kıyاملar ve ayaklanmalarla uğraşmalarını kapsar. İkinci aşamaysa, Haccac'ın iş başına gelmesi ve Abdullah b. Zübeyir'in yenilgiye uğramasından,^{ss} İmam

ss– Abdullah b. Zübeyir'in Mekke'deki egemenliği Yezid'e biatten kaçınması ve halkı kendisine davet etmesinden, 72 yılında Haccac orduları tarafından öldürülmesine kadar olmak üzere 12 yıl sürmüştür. İbn Abdirabbih, *el-İkdü'l-Ferîd* kitabında bundan İbn Zübeyir fitnesi olarak bahseder. Muaviye'nin ölümünden sonra Medine valisi, İbn Zübeyir'den Yezid için biat isteyince, Yezid'e biatten kaçmak için İmam Hüseyin'le (a.s) eş zamanlı olarak Mekke'ye gitti. Orada halk kendisine ilgi göstermediği için İmam Hüseyin'in (a.s) Mekke'de bulunması onu rahatsız ediyordu. Bu yüzden İmam Hüseyin'e (a.s), "Eğer senin gibi beni de davet etselerdi, ben de Irak'a giderdim." diyordu. O, İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetinden sonra Yezid'e başkaldırdı. Yezid, 62 yılında Medine halkı ve Abdullah b. Zübeyir'in isyanını bastırmak için Müslim b. Ukbe komutasındaki orduyu sırasıyla Mekke ve Medine'ye gönderdi. Ancak Müslim, Harre Savaşı'ndan sonra Mekke'ye giderken yolda öldü. Yardımcısı Husayn b. Numeyr Şam ordusuyla Mekke'ye geldi ve hicrî 64 yılında Mekke'yi mancınıkla top yağmuruna tuttu. Kâbe'nin perdeleri yandı. Ancak savaşın ortasında Yezid'in ölüm haberi geldi ve Şam ordusu gevşedi. Husayn, İbn Zübeyir'e, kendisine biat etmesini, Şam'a götürüp hükümet yönetimine getirmeyi önerdi; fakat o kabul etmedi. Yezid'in ölümünden sonra Ürdün hariç İslâm topraklarının tamamı halife unvanıyla Abdullah b. Zübeyir'e biat etti ve hükümetini tanıdı. Ancak Benî Ümeyye, Cabiye'de (Şam diyarında bir şehir) Mervan'ı hükümetin başına geçirdi, o da Şam'daki muhaliflerini ortadan kaldırdı. Ondan sonra da oğlu Abdülmelik halife oldu. Abdülmelik, Abdullah b. Zübeyir'in kardeşi Mus'ab b. Zübeyir'i yenilgiye uğrattıktan sonra cezalandırmak için Haccac b. Yusuf'u Irak'tan Mekke'ye gönderdi. Haccac bir müddet Mekke'yi muhasara altına aldı. Ebu Kubeys

Muhammed Bâkır'dan (a.s) imametinin ilk dönemiyle de ilintili olan Abbasî hareketinin başlamasına kadar olan süreci ihtiva eder.

İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetinden sonra, Benî Ümeyye bir taraftan Irak ve Hicaz halkının isyanıyla, diğer taraftan iç çekişmelerle uğraşıyordu. Yezit hükümeti fazla uzun sürmedi ve Yezit üç yıllık saltanatın ardından hicrî 64 yılında öldü.^{ss}

Yerine oğlu Muaviye-i Sağır (Küçük Muaviye) geçti ki kırk günden fazla yönetimde kalmadı, kenara çekildi ve kısa bir süre sonra öldü.^{ss} Onun ölümüyle Benî Ümeyye hanedanı arasında çekişme başladı. Mesudî, onun ölümünden sonra baş gösteren ve Emevîlerin liderlik hırsını, aralarındaki şiddetli rekabeti gözler önüne seren olayları şöyle anlatır:

İkinci Muaviye (Yezid'in oğlu) yirmi iki yaşında öldü ve Dimaşk'a defnedildi. Velîd b. Utbe b. Ebu Süfyan halife olabileme hırsıyla İkinci Muaviye'nin cenaze namazını kaldırmak için öne çıktı. Henüz namaz tamamlanmadan helâk edici bir darbe aldı ve öldü! O esnada Osman b. Utbe b. Ebu Süfyan cenaze namazını kaldırdı. Onun hilâfetini de kabul etmediler. O da Mekke'ye, İbn Zübeyr'in yanına gitmek zorunda kaldı.^{ss}

İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetinin üzerinden daha üç sene geçmeden Süfyanîler dönemi sona erdi. İslâm ülkesinde yaşayan halkın çoğu, hatta Zaha b. Kays ve Numan b. Beşir gibi Ümeyyeoğulları'nın lider ve komutanları İbn Zübeyr'e yönelmişlerdi. İşte böyle bir dönemde İbn Zübeyr, Medine'de ikamet eden Mervan'ın da içinde bulunduğu Emevîleri oradan

dağına yerleştirdiği mancınıkla Mekke ve Kâbe'yi taşa tuttu ve viran etti. Bu savaşta Abdullah b. Abbas'ın adamları onu yalnız bıraktılar. Ama Abdullah direndi ve en sonunda öldürüldü. Böylece Abdullah b. Zübeyr sayfası on iki yıl sonra kapanmış oldu. (bk İbn Abdırabbih el-Endülüsî, Ahmed b. Muhammed, *el-İkdü'l-Ferid*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h.k. 1409, c.4, s.366; Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Mürucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h.k. 1411, c.3, s.78,96; Şehidî, Dr. Seyyit Cafer, *Tarih-i Tahlili-yi İslâm ta Payan-i Emevîyan*, Merkez-i Neşr-i Danişgahî, Tahran, altıncı baskı, h.ş. 1365, s.183)

ss– İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakup, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerîfi'r-Razî, Kum, h.k. 1414, c.2, s.252.

ss– age. s.256.

ss– Mesudî, *Mürucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h.k. 1411, c.3, s.85,86.

sürdü. Bunun üzerine Şam'a doğru hareket eden Emevîler, Dimaşk'ta halife olmadığı için Cabiye'de Mervan'ı halife olarak seçip sırasıyla Halid b. Yezid ve Amr b. Saîd el-Eşdek'i veliaht olarak tayin ettiler. Bir müddet sonra Mervan, Halid b. Yezid'i azletti ve oğlu Abdülmelik'i kendisine veliaht olarak tayin etti. Bundan dolayı Mervan'ın da karısı olan Halid'in annesi, Mervan'ı zehirledi ve öldürdü. Abdülmelik de, Amr b. Said'i yoldan kaldırdı ve çocuklarını veliaht tayin etti.^{ss}

Diğer taraftan kıyam ve ayaklanmalar Emevîlerin elini bağlıyordu. Bu kıyamlar iki kısımdı: Birinci kısım, Şîî nitelikli olmayan kıyamlardı. Bunlar Harre ve İbn Zübeyr kıyamlarıdır. İbn Zübeyr kıyamının mahiyeti, bu kıyamın lideri olan İbn Ziyad'ın amansız bir Ehlîbeyt düşmanı olmasından dolayı gayet açıktır. Peygamber hanedanına beslediği kinin sebebi de, Cemel Savaşı'nın kaybedilmesi ve o günlerdeki olaylardır. Ancak kardeşi Mus'ab'ın Şîîliğe eğilimi vardı ve İmam Hüseyin'in (a.s) kızı Sekîne ile evlenmişti.^{ss} Bu yüzden Irak'ta benimsenmiş ve Irak Şiaları Emevîlerle çarpışmak için ona katılmışlardı. İbrahim Eşter, Muhtar'dan sonra onunla birlikteydi ve yanında da öldü.

Harre kıyamı da Şîî niteliğe sahip değildi^{ss} ve İmam Seccad (a.s) bu kıya-

ss– age.

ss– İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Maarif*, Menşuratu'ş-Şerîfi'r-Razî, Kum, birinci baskı, h.k. 1415, s.214.

ss– Harre kıyamı hicrî 62 yılında gerçekleşti. Mesudî kıyamın sebebini, Yezid'in günahkâr biri olması ve İmam Hüseyin'in (a.s) şahadeti olarak açıklar. Peygamber yakınları, ashop ve tâbiînin merkezi olan Medine halkı öfkelenildi. Bunun üzerine tecrübesiz bir genç olan Medine valisi Osman b. Muhammed b. Ebu Süfyan, Medine'nin önde gelenlerinden bir grubu halkı temsilen, Yezid'i yakından görmeleri, ikramlarından faydalanmaları ve sonuçta halkı ona itaat etmeye teşvik etmeleri için Dimaşk'a yolladı. Osman'ın planı dâhilinde Dimaşk'a giden Medine büyükleri içinde, Gasilü'l-Melâike Hanzala'nın oğlu Abdullah da bulunmaktaydı. Yezit, İslâm terbiyesinden bihaberdi. Misafirlerinin huzurunda şekilsel de olsa İslâm'a göre hareket etmeyi düşünememiş ve pervasızca günahkârlığına devam etmişti. Ancak buna rağmen döndüklerinde kendisini övmeleri için onları ağırladı ve her birine hediyeler verdi, pahalı kaftanlar armağan etti. Fakat tam aksine bunların hiçbirisi işe yaramadı. Onlar Medine'ye döndüklerinde halk topluluğuna, "dinsiz, şarapçı, saz-tambur çalan, köpeklerle oynayan, meclisinde güzel sesli şarkıcı kadınların kalpleri büyülediği, bir avuç hırsız ve bozguncuyla gece âlemleri yapan birinin"

ma hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Müslim b. Ukbe Medinelilerden köle statüsünde Yezid'e biat alırken, İmam Seccad'a (a.s) hürmet etmiş ve saygısızlıkta bulunmamıştır.^{ss}

Diğer kıyamlar Şiî niteliklidir.

Şiî Kıyamlar

Şiî kıyamları, orijinleri Irak ve Kûfe olan Tevvabîn ve Muhtar kıyamlarıdır. Bunları oluşturan güçlerse Emîrü'l-Müminin'in (a.s) Şiîleridir. Muhtarın ordusunda Mevali (Arap olmayan) Şiîler de oldukça göze çarpmaktaydı.

Tevvabin kıyamının mahiyeti de gayet açıktır. Bu kıyam doğru sebepler ve şahadet arzusu üzerine inşa edilmiştir. Kıyamı gerçekleştirenlerin, İmam Hüseyin'in (a.s) intikamını almak ve ona yardım etmemenin günahını katilleriyle savaşarak ve kendilerini bu yolda feda ederek temizlemekten başka amaçları yoktu. Tevvabin, Kûfe'den çıktıktan sonra Kerbela'ya gi-

yanından geldiklerini bildirdiler. Onlar halka hitaben, "Şimdi sizi şahit ediyoruz, onu hilâfetten azlettik." dediler. Abdullah b. Hanzala, "Ben öyle birinin yanından geldim ki, kimse yanımda olmasa da oğullarımla onunla savaşmaya gideceğim. O bana hediye verdi ve hürmet gösterdi. Hediyelerini sadece onunla savaşımdaya faydalanmak için kabul ettim." dedi. Bunun ardından Medine halkı Abdullah b. Hanzala'ya biat etti ve Medine valisiyle Benî Ümeyye'nin tamamını şehirden sürdü. Bu haber Yezid'e ulaşınca yaşlı ilerlemiş ve Benî Ümeyye'nin kapıkulu olan Müslim b. Ukbe'yi büyük bir orduyla Medine'ye gönderdi. Ona, Medinelilere üç gün mühlet vermesini, eğer teslim olmazlarsa savaşmasını, zafere ulaştığında da halkın neyi varsa yağmalamasını ve askerlere vermesini söyledi. Şam ordusu Medine'ye saldırdı ve iki ordu arasında kanlı bir savaş çıktı. Sonuçta Medine halkı kaybetti ve kıyam liderleri öldürüldü. Müslim Medine'de üç gün katliam yapılması emrini verdi. Şam askerleri öyle cinayetler işlediler ki, kalem yazmaktan utanır. Bu cinayetlerden dolayı Müslim, "Müsrif" diye adlandırılmıştır. Yağma ve katliamın sona ermesinden sonra Müslim Yezit için, kölelik unvanıyla biat aldı. (bk. İbn Abdірabbih el-Endülüsî, Ahmes b. Muhammed, *el-İkdü'l-Ferid*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.4, s.362; İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakup, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerîfi'r-Razî, Kum, h.k. 1414, c.2, s.250; Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zeheb*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, c.3, s.82; İbn Esir, *el-Kâmil*, Dâru Sâdır, Beyrut, c.4, s.102, 103, 255 ve 265.

ss- Ebu Hanife, *ed-Dîneverî*, Ahmed b. Davud, *el-Ahbâru't-Tuval*, Menşuratu'ş-Şerîfi'r-Razî, Kum, s.266.

derek İmam Hüseyin'in (a.s) kabrini ziyaret etmişler ve işlerine başlarken şöyle demişlerdir:

Ey Rabbimiz! Biz Peygamber evladına yardım etmedik. Geçmişteki günahlarımızı bağışla ve tövbemizi kabul et. Hüseyin ve onun dürüst, şehit dostlarının ruhuna rahmet eyle. Şahadet ederiz ki, Hüseyin'in yolunda feda olduğu inanç üzereyiz. Ey Rabbimiz! Eğer günahlarımızı bağışlamaz, merhamet ve muhabbetle bize bakmazsan, kaybetmişlerden ve bedbahtlardan oluruz...^{ss}

Ancak Muhtar, Müslim b. Akîl'in Kûfe'ye gelmesiyle birlikte ona yardım etmeye başlamıştır. Fakat Ubeydullah b. Ziyad tarafından yakalanarak zindana atılmış, Âşûra vakasından sonra eniştesi Abdullah b. Ömer'in kefaletiyle Yezit tarafından serbest bırakılmıştır. Hicrî 64 yılında Kûfe'ye geldi ve Tevvabîn kıyamından sonra kendi kıyamını başlattı. "Ya le-sârâti'l-Hüseyin (ey Hüseyin'in intikamcıları)!" sloganıyla Şiîleri, özellikle mevali (Arap olmayan) Şiîleri etrafında toplamayı ve oluşturduğu güçle İmam Hüseyin'in (a.s) katillerine, yaptıklarının cezasını ödetmeyi başarmıştır. O bir günde, bu canilerden iki yüz seksen tanesini öldürdü ve Muhammed b. Eş'as gibi birkaç kişinin evini tahrip etti. Hz. Ali'nin (a.s) vefalı dostu Hücr b. Adiyy'in Muaviye tarafından tahrip edilen evini yeniden yapması da güzel işlerindendir.^{ss}

Muhtar hakkında çelişkili görüşler bulunmaktadır. Bazılarınca bir Şiî, bazılarıncaysa yalancıdır. İbn Davut, Rical kitabında Muhtar hakkında şöyle demektedir:

Muhtar, Ebu Übeyd es-Sakafî'nin oğludur. Bazı Şia âlimleri, İmam Seccad'ın (a.s) Muhtar tarafından gönderilen hediyeyi kabul etmemesini delil olarak öne sürüp onu Keysanîlikle itham etmişlerdir. Ancak bu delil olamaz. Zira İmam Muhammed Bâkır (a.s) onun hakkında şöyle buyurmuştur: "Muhtar hakkında kötü söz söylemeyin. Çünkü o katillerimizi öldürerek kanımızın yerde kalmasına engel oldu. Kızlarımızı evlendirdi ve zorluk anlarında maddi sıkıntımızı giderdi."

Muhtar'ın oğlu Ebu'l-Hakem, İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) yanına geldiğinde ona çok hürmet gösterdi. Babasıyla ilgili olarak İmam'a,

ss- İbn Esîr, İzzettin Ebu'l-Hasan b. Ebu'l-Kerem, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Dâru Sâdır, Beyrut, c.4, s.158-186.

ss- Ahtab Harezmî, *Maktelu'l-Hüseyin*, Menşuratu'l-Müfid, Kum, c.2, s.202.

"Halk babam hakkında konuşuyor, ancak ne olursa olsun sizin sözünüz ölçüdür." dedi. Bu esnada İmam, Muhtar'ı övdü, Allah'tan ona rahmet diledi ve "Suphanallah! Babam bana, annemin mihrinin Muhtar'ın gönderdiği maldan olduğunu söylemişti." dedi. İmam Muhammed Bâkır (a.s) birkaç defa da "Allah babana rahmet etsin. O, hakkımızın zayi olmasına izin vermedi, katillerimizi öldürdü ve kanımızın yerde kalmasına izin vermedi." dedi.

İmam Cafer Sadık (a.s) da, "Muhtar, Hüseyin'in katillerinin başlarını gönderene kadar hanedanımızın kadınlarının tamamı ne saçlarını tardı, ne de kına yaktı." diye buyurmuştur. Muhtar, melun Ubeydullah b. Ziyad'ın başını İmam Seccad'a (a.s) gönderdiğinde o Hazret'in secdeye kapandığı ve Muhtar'a hayır duada bulunduğu rivayet olmuştur. Muhtar'a sitem içerikli rivayetler, muhaliflerin uydurmalarıdır.^{ss}

Muhtar hakkında, Keysaniyye fırkasına mensup olduğu ve bu fırkayı çıkardığı ile ilgili iddialar konusunda Ayetullah Hoî, Muhtar'ı savunurken bu iddiaların reddi ile ilgili şöyle yazmaktadır:

Bazı Ehlisünnet âlimleri Muhtar'ın Keysaniyye mezhebine mensup olduğunu söylemektedirler. Bu söz kesinlikle asılsızdır. Zira Muhammed Hanefiyye imamet iddiasında bulunmadığı hâlde Muhtar'ın, halkı onun imametine davet etmesi çok yersizdir. Muhtar, Muhammed Hanefiyye'den önce öldürülmüş, Keysaniyye mezhebi de Muhammed Hanefiyye'nin ölümünden sonra ortaya çıkmıştır. Eğer bu lakabın doğru olduğu farz edilirse, Muhtar'a Keysan denmesinin sebebi (onun Keysaniyye mezhebine mensup olmasının delili olmayıp) Keşşî'nin, Müminlerin önderi Ali'den (a.s) naklettiği rivayettir. Bu rivayette İmam Ali (a.s) ona iki defa "Ya Keys! Ya Keys!" diye hitapta bulunmuş, daha sonra da ikil kipinde kullanılarak Keysan denmiştir.^{ss}

Mervanîler Hükümetinin Güçlenmesi (Sıkıntılı Dönem)

Daha önce de değindiğimiz gibi, incelemekte olduğumuz İmam Seccad (a.s) döneminin ikinci aşaması Mervanîler hükümetinin güçlendiği dö-

ss- *Ricalu İbn Davud*, Menşuratu'r-Razî, Kum, s.288.

ss- el-Hoî, Seyyit Ebu'l-Kasım, *Mu'cemu Ricali'l-Hadis*, Beyrut, c.18, s.102,103.

nemdir. Mervanoğulları hicrî-kamerî 73 yılında^{ss} Abdullah b. Zübeyir'i öldürdükten sonra hükümetlerini sağlamlaştırmış ve bu yolda Haccac b. Yusuf gibi kan emicilerden de faydalanmışlardır. Haccac, düşmanını ortadan kaldırmak uğruna hiçbir işten kaçınmıyordu. Hatta Kâbe'ye saldırmış ve orayı ateşten mancınık toplarıyla harabeye çevirmişti. Şia olsun, olmasın Benî Ümeyye muhaliflerini nerde bulursa öldürüyordu. Hicrî-kamerî 80 yılında İbn Eşas'ın, Haccac'a karşı yapmış olduğu kıyam bir fayda sağlamamıştı.^{ss} Haccac'ın diktatörlüğü hicrî-kamerî 95 yılında Hicaz ve Irak'a egemen olmuştu.

İşte İmam Seccad (a.s) böyle bir zamanda yaşamış, dua ile İslâmî ve Şiî öğretileri yaymıştır. Bu dönemde Şiîler ya firari, ya zindanda, ya Haccac tarafından katledilmiş, ya da ciddi manada inançlarını gizlemekteydiler.

ss- İbn Vazih, Ahmed b. Ebî Yakup, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerîfi'r-Razî, Kum, h.k. 1414, c.2, s.267.

ss- Hicrî 80 yılında Haccac, kendisinden hoşlanmadığı Abdurrahman b. Eş'as'ı Sistan ve Zabulistan'a göndererek Sistan'a saldıran Rutbil'i (Türk hükümdarı-çev.) Oradan sürmesini emretti. Abdurrahman Oraya giderek askerlerini, saldırganları etkisiz hale getirmek üzere gönderdi ve durum normale döndü. Haccac'ın, düşmanı takip etmeye devam etmelerini istemesini, düşman tarafından ortadan kaldırılmaları için bir çeşit tuzak olarak telakki eden İbn Eş'as ve askerleri Haccac'a başkaldırdılar ve Irak'a yöneldiler. Huzistan'da Onlar ve Haccac arasında savaş başladı. Haccac ordusu önce darbe aldı ve Abdurrahman da Irak'a ulaşarak Kûfe'ye ele geçirdi. Basra'nın birçok önde geleni de kendisine yardım etti. Haccac Abdülmelik'ten yardım istedi. Şam'dan destek birlikler ulaştınca Haccac savaşı yeniden başlattı. Deyrû'l-Cemacim vakası (Deyrû'l-Cemacim, Fırat'ın batısında, Kûfe'ye 7 km. uzaklıkta bir yer-çev.) olarak tanınan bu zorlu savaşta Basra ve Kûfe halkları hatta Kur'ân kâhileri (okuyan-hafız) Haccac'a olan düşmanlıklarından dolayı Abdurrahman'a yardım için ayaklandılar. İbn Eş'as ordusunun çok kalabalık olması Abdülmelik'i endişelendirdi ve Iraklılara, eğer Haccac'ın azledilmesini istiyorlarsa buna hazır olduğunu söyledi. Ancak Irak halkı anlaşmayı reddederek Abdülmelik'i halifelikten azlettiler. Böylece Abdülmelik savaşı başlatmış ve İbn Eş'as ordusunun önde gelenlerinden bir grubu da kandırarak, gece baskınıyla İbn Eş'as ordusunu dağıtmayı başarmıştır. İbn Eş'as da kaçıp Rutbil'e sığınmak zorunda kalmış, ancak sonraları Rutbil, Haccac'ın, vaat ve tehditleri sonucunda onu öldürmüş ve başını da Haccac'a göndermiştir. (Mesudî, Ali b. Hüseyin, Murucu'z-Zehab, Menşurat-u Müesseseti'l-A'lemî li'l Matbûât, Beyrut, h.k.1414, c.3, s.148,149; Şehidi, Dr. Seyyit Cafer. Tarih-i İslâm ta Payan-ı Emevîyan, Merkez-i Neşr-i Danişgahî, Tahran, altıncı baskı, h.ş.1365, s.185,186.

Bu yüzden halk İmam Seccad'a (a.s) yaklaşmaya cesaret edemiyordu. Merhum Meclisî, Haccac b. Yusuf'un İmam Seccad'la (a.s) irtibatından dolayı Sait b. Cübeyir'i katlettiğini nakleder.^{ss} Bu dönemde Şiîler, üzerindeki büyük baskılardan dolayı, İslâm topraklarının çeşitli yerlerine hicret etmiş ve Şiîliğin yayılmasını sağlamışlardır. İşte böyle bir zamanda Kûfe Şiîlerinden bir grup Kum'a yerleşerek Şiîliğin bu bölgede yayılmasına sebep olmuştur.^{ss}

İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) ilk dönemleri de Emevî hükümeti iktidarının devamıyla eş zamanlıydı. Dönemin hükümdarı, Hişam b. Abdülmelik gibi güçlü ve zorba birisiydi. O, İmam Muhammed Bâkır'ı (a.s) evladı İmam Cafer Sadık'la (a.s) beraber Şam'a getirtmiş ve elinden geldikçe onlara zulüm ve işkence etmiştir.^{ss}

Onun zamanında Zeyd b. Ali b. Hüseyin (a.s) kıyam etmiş ve şehit olmuştur. Ömer b. Abdülaziz döneminde Şiîlere baskı ve işkenceler azalsa da hilâfeti kısa sürmüş, iki yıl dolaylarında bir hükümet döneminden sonra esrarengiz bir biçimde ölmüştür.

Doğal olarak Benî Ümeyye'nin baskıları, işkenceleri Allah'ın nurunu söndürememiş, Allah'ın isteği bu olduğu için, Hz. Ali'nin (a.s) fazilet ve menkıbelerini hatıralardan silememiştir. İbn Ebi'l-Hadîd şöyle der:

Eğer bu adamda (Hz. Ali) bir sır olmasaydı, fazilet ve menkıbeleriyle ilgili bir hadis bile nakledilemezdi. Zira Mervanîler, onun faziletlerini nakledenlere karşı bir hayli acımasızdı.^{ss}

ss– Şeyh Tûsî. İhtiyar-u Marifeti'r-Ricâl (Ricâl-i Keşşî), Müesseset-ü Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turâs, Kum, h.k.1404, c.1, s.335.

ss– Yakut el-Hamevî, Şahabuddin Ebu Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldan*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.k. 1417, c.7, s.88.

ss– Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Rüstem, *Delâilu'l-İmamet*, Menşuratu'l-Matbaati'l-Haydariye, Nəcəf, h.k. 1383, s.105.

ss– Abduh, Muhammed, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Dâru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, c.4, s.73.

On Birinci Dersin Özeti

İmam Seccad (a.s) dönemi iki kısımdan oluşur: Birinci kısım, Emevî hükümetinin gerilemesi, Süfyanîlerin yıkılışı ve Mervanîlerin başa geçmesini; ikinci kısım ise Mervanîlerin ilerlemesini kapsar. Birinci aşamada Hicaz ve Irak'ta gerek Şiî, gerekse Şiî olmayan kıyاملar Emevîlerin elini bağlamıştır. İkinci aşamaysa Abdullah b. Zübeyir'in hicrî-kamerî 73 yılında öldürülmesiyle başlar. Bu dönemde Emevîler yerlerini sağlamlaştırmak için Haccac gibi cellâtlardan yararlanmışlardır.

On Birinci Dersin Soruları

- 1- İmam Seccad (a.s) dönemi hangi aşamalardan oluşur?
- 2- İmam Seccad (a.s) dönemindeki kıyاملar kaçaya ayrılır?
- 3- Mervanîler hükümetinin güçlendiği ve şiddetli baskıların olduğu dönemi açıklayınız.

12. DERS

ABBASÎLERİN DAVETİNİN BAŞLANGICI VE ŞİİLİĞİN YAYILMASINDAKİ ETKİSİ

Hicrî 111 yılında Abbasîlerin davetinin başlaması^{ss} bir taraftan Şiîliğin, İslâm'ın hükümet sahasındaki çeşitli bölgelerde yayılmasına, diğer taraftan da Emevîlerin baskılarının azalmasına sebep olmuş ve Şiîler rahat bir nefes almışlardır. Böyle bir zamanda Masum İmamlar (a.s) Şia'nın fikhî ve kelimî temellerini atmışlar ve Şiîlik yeni bir döneme girmiştir.

Emevîler zamanında genel olarak Alioğulları ile Abbasoğulları arasında ikilik ve çekişme yoktu. Seyyit Muhsin Emin bu konu hakkında şöyle diyor:

Benî Ali ve Benî Abbas, Benî Ümeyye zamanında aynı yoldaydı. Onlara bağlanan halk; hilâfete Benî Ümeyye'den daha layık olduklarına iman ediyor, onlara yardım ediyor ve Âl-i Muhammed'in (s.a.a) Şia'sı olarak adlandırılıyorlardı. Bu dönemde Alioğulları ve Abbasoğulları arasında görüşte ve mezhepte ayrılık bulunmamaktaydı. Ancak Benî Abbas hükümeti ele geçince şeytan, onlar ve Ali (a.s) evlatları arasına ayrılık tohumları ekti ve Ali (a.s) evlatlarına çok büyük zulümler ettiler.^{ss}

Bu yüzden Benî Abbas davetçileri halkı Âl-i Muhammed'in (s.a.a) rızasına davet ediyorlar, Peygamber hanedanının nasıl zulümlere maruz kaldıklarını anlatıyorlardı. Ebu'l-Ferac İsfahanî anlatıyor:

Benî Haşim davetçi ve tebliğcileri, Velid b. Yezid'in öldürülmesi ve Benî Mervan arasında çıkan ihtilaftan sonra çeşitli nahiyelere gittiler. Açıkladıkları ilk şeyse Ali b. Ebî Talip ve evlatlarının üstünlüğüydü. Onlar halka, Benî Ümeyye'nin Ali evlatlarını nasıl katlettiklerini ve dağıttıklarını anlatıyorlardı.^{ss}

ss- İbn Vâzih, Ahmed b. Ebu Yakup, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşûratü'ş-Şerîfi'r-Razî, c.2, s.319.

ss- Seyyit Muhsin Emin, *A'yânü'ş-Şia*, Daru't-Taarûf li'l-Matbuat, Beyrut, c.1, s.19.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyîn*, Menşûratü'ş-Şerîfi'r-Razî, h. 1416, s.207.

Sonuç itibarıyla bu zamanda Şiîlik göz kamaştırıcı bir şekilde yayıldı. Hatta Hz. Mehdi (a.f) ile ilgili hadisler, süratle çeşitli bölgelerin halkı arasında yayıldı. Abbasî davetçileri en çok Horasan bölgesinde faaliyet gösteriyorlardı. Bundan dolayı oradaki Şiîlerin nüfusu süratle çoğaldı. Yakubî'nin sözleri bunun boyutlarını gözler önüne sermektedir:

Zeyd'in hicrî 121 yılındaki şahadetinden sonra Horasan'daki Şiîlerde hareketlilik başladı ve artık mezheplerini gizlemiyorlardı. Benî Haşim davetçilerinin birçoğu onların yanına gidiyor, Benî Ümeyye'nin, Peygamber ailesine yönelik cinayetlerini anlatıyordu. Horasan'da bu meseleleri duymayan kimse ve davetçilerin gitmediği bir yer kalmadı. Hatta bu konuda birtakım rüyalar görülmeye ve Melâhim^{ss} hakkında kitaplar okutulmaya başladı.^{ss}

Mesudî de Şia'nın Horasan'da yayılmasının niteliği hakkında ipucu veren bir konuyu naklederken şöyle yazıyor:

Yahya b. Zeyd'in hicrî 125 yılında Cûzcân'da^{ss} öldürülmesinin ardından halk bu yılda dünyaya gelen bütün erkek çocuklarının isimlerini Yahya koydu.^{ss}

Yine de Abbasîlerin Horasan'daki etkisi daha çoktu. Ebu'l-Ferac İsfahanî, Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebu Talip'in biyografisinde şöyle der:

Horasan Şiîleri, Abdullah'ın, babası Muhammed Hanefiyye'nin vârisi sıfatıyla imam olduğunu, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ı halefi olarak tayin ettiğini; İbrahim'in, Muhammed'in halefi unvanıyla imam olduğunu ve böylece imametın veraset yoluyla Abbasîlere dayandığını zannetmişlerdir.^{ss}

Bu yüzden Abbasî askerlerinin çoğu Horasanlılardan oluşuyordu. Makdisî bu konuda şöyle demiştir:

ss- Melâhim, "melhame" kelimesinin çoğuludur. Melhame sözlükte "savaş yeri" veya "büyük olay" manalarına gelir. (Çev.)

ss- İbn Vâzih, Ahmed b. Ebu Yakup, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşûratü'ş-Şerîfi'r-Razî, Kum, h.k. 1414, c.2, s.326.

ss- Afganistan'ın kuzeyinde yer alan bir vilayet. (Çev.)

ss- Mesudî, *Murûcu'z-Zehb*, Menşûrat-u Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h.k. 1417, c.3, s.236.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyîn*, Menşûratü'ş-Şerîfi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.133.

Allah, Benî Ümeyye'nin Peygamber ailesine karşı gerçekleştirdiği zulüm ve işkenceleri görünce, işte şu Horasan'ın çeşitli yerlerinden oluşmuş bir orduyu, tıpkı karanlık bulutların çökmesi gibi onlara gönderdi. Mehdi zuhur ettiğinde, bu beklenti, Horasan halkından daha çok olacaktır.^{ss}

Buna rağmen halk arasında Peygamber Ehlîbeyt'inin önemli bir yeri olmuştur. Abbasîlerin zaferinden sonra Şerîk b. Şeyh el-Mehrî adında bir şahıs Buhara'da, Abbasîlerin Peygamber ailesine yönelik zulümlerinden dolayı kıyam etti ve "Biz bunlara (Abbasîler); zulmetmek, sebepsiz kan dökmek, hakka zıt olan işler yapmak üzere biat etmedik." demiş ve Ebu Müslim tarafından etkisiz hâle getirilerek öldürülmüştür.^{ss}

c) İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık (a.s) Döneminde Şîlik

Abbasî davetleri, Zeyd b. Ali, Yahya b. Zeyd ve Cafer-i Tayyar'ın^{ss} torunlarından olan Abdullah b. Muaviye gibi Alevîlerin kıyımları ve Abbasî davetçilerinin liderliğinin yanı sıra halkı Emevîler aleyhine ayaklandırma rollerini üstlenen Ebu Müslim Horasanî'nin zuhuru,^{ss} İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) imametinin ikinci ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) imametinin de birinci dönemine rastlamaktadır. Diğer taraftan Emevîler, kendi taraftar grupları arasındaki anlaşmazlıklar ve sorunlarla karşı karşıyaydı. Zira hükümet sahalarındaki Mudrîler ve Benî Ümeyye taraftarı Yemenliler arasında şiddetli çarpışmalar gerçekleşmekteydi.^{ss} Bu isyanlar ve çaresizliklerden dolayı Emevîler, Şîilere zarar verme fırsatı bulamamışlardır. Bu yüzden Şîiler rahat bir nefes almış, kendilerini gizlemeyi bırakmış, yeniden teşkilatlanmış ve önderleriyle irtibat kurmaya başlamışlardır.

ss- Makdisî, *Ahsenu't-Tekasîm fî Marifeti'l-Ekâlîm*, çev. Dr. Ali Taki Münzevi, Şirket-i Müellifan ve Müterciman-i İran, c.2, s.426,427.

ss- *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h. 1414, c.2, s.345.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyyîn*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.k. 1416, s.124,152.

ss- İbn Vâzih, Ahmed b. Ebu Yakup, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razi, Kum, h.k. 1414, c.2, s.332.

ss- age. s.333.

Bu, halkın İmam Muhammed Bâkır'a (a.s) akın ettiği ve yıllarca mahrum kaldıkları nimetten faydalanmaya başladıkları dönemdir. İmam Bâkır (a.s) Ehlîbeyt ekolünü diri kılmak için harekete geçti. Halkı irşat ve hidayet ediyor, Medine'de Mescidü'n-Nebi'de ders halkaları oluşturuyordu. Halkın fikhî ve ilmî sorunlarını halletmek için yöneldiği merci idi. Sözleri hüccetti.^{ss} Kays b. Rebî', Ebu İshak'a meslerin üzerine mesh etmenin hükmünü sorduğunu ve onun şöyle cevap verdiğini nakleder:

Ben de diğerleri gibi meslerin üzerine mesh ediyordum. Bir gün Benî Haşim'den bir adamı ziyaret ettim. Şimdiye kadar onun gibi birisini görmemiştim. Ona, meslerin üzerine mesh etmenin hükmünü sordum. Beni bundan menederek, "Emîrül-Müminin Ali asla meslere mesh etmezdi." dedi. Ben de bundan sonra böyle yapmaktan sakındım.

Kays b. Rebî', "Bu sözü işittikten sonra meslerimin üzerine mesh etmekten sakındım." demiştir.

Haricîlerden olan bir adam İmam Muhammed Bâkır'a (a.s) hitaben şöyle dedi:

"Ey Ebâ Cafer! Neye tapıyorsun?" İmam Bâkır (a.s), "Allah'a." diye buyurdu. Adamın, "O'nu gördün mü?" sorusunu İmam (a.s), "Evet, ancak gözler O'nu göremez, sadece kalpler imanın hakikatiyle O'nu görür. Kıyasla tanınmaz, hislerle derk edilmez, insanlara benzemez..." şeklinde yanıtladı. Bunun üzerine Haricî olan adam İmam'ın huzurundan ayrıldı. Bir taraftan da kendi kendine, "Allah, elçiliğini nerede karar kılacağını iyi biliyor." diyordu.

Amr b. Ubeyd, Tavus Yemanî, Hasan Basrî, İbn Ömer'in azatlısı Nafi' gibi düşünür ve bilim adamları ilmî ve fıkha dair sorunlarında İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) huzuruna varıyorlardı.^{ss}

İmam Mekke'ye geldiği zaman halk, helal ve haramları öğrenmek için ona akın ediyor, onunla sohbet etme fırsatını ganimet addediyor ve bilgilerine bilgi katıyorlardı. İmam Bâkır'ın (a.s) Mekke'deki ders halkasına ilim

ss- Hüccet: Delil, bürhan, senet. (Çev.)

ss- Haydar, Esed, *el-İmamü's-Sadık ve'l-Mezahibü'l-Erbaa*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, üçüncü baskı. 1303, c.1, s.452,453.

taliplerinin yanı sıra, zamanın düşünürleri de katılıyordu.^{ss} Hac için Mekte'ye gelen Hişam b. Abülmelik, İmam'ın ders halkasını gördü ve bu durumdan rahatsız oldu. Halkın mahşerde ne yediğini sorması için bir şahsı İmam'ın huzuruna gönderdi. İmam cevaben şöyle buyurdu:

Halk hesaptan kurtulana kadar mahşerde insanların, meyvelerinden yiyeceği ağaçlar, sularından içecekleri nehirler var.

Bu sefer, "Hişam, halk mahşerde yeme-içme fırsatı bulacak mı?" diye sorması için adamı tekrar gönderdi. İmam cevaben buyurdu ki:

Cehennemde bile yeme içme fırsatı bulacaklar. Su ve diğer nimetlerden isteyecekler.

Zürare anlatır:

İmam Muhammed Bâkır'la (a.s) birlikte Kâbe'nin kenarında oturmuş-tum. İmam yüzünü Kâbe'ye doğrulttuğu bir hâlde, "Kâbe'ye bakmak ibadettir." diye buyurdu. Bu esnada bir adam geldi ve Kâbu'l-Ah-bar'ın, "Kâbe her sabah Beytu'l-Mukaddes'e secde eder." dediğini arz etti. İmam, "Sen ne diyorsun?" dediğinde adam, "Kâ'b doğru söylüyor." dedi. Bu söz İmam'ı rahatsız etti ve "Sen de, Kâ'b da yalan söylediniz!" diye buyurdu.^{ss}

İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) yanında büyük bilim adamları, fakihler ve muhaddisler yetişmiştir. Bunlardan Zürare b. A'yen hakkında İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

Eğer Zürare olmasaydı, babamın hadisleri yok olurdu.^{ss}

Yine İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) otuz bin hadis işiten Muhammed b. Müslim,^{ss} hakkında İmam Cafer Sadık'ın (a.s), "Eğer bunlar olmasaydı, nübüvvet izleri yok olur ve rafa kaldırılırdı." diye buyurduğu Ebu Basîr, Yezid b. Muaviye İclî, Cabir b. Yezit, Hamran b. A'yen ve Hişam b. Salim gibi büyük şahsiyetler de İmam'ın mektebinde yetişmiş yüce insanlardır.

ss- Allame Meclisî, Muhammed Bâkır, *Biharu'l-Envar*, el-Mektebetü'l-İslâmîyye, c.46, s.355.

ss- Haydar, Esed. age.

ss-Şeyh Tusî, *İhtiyaru'l-Marifeti'r-Rical*, Muessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas Kum, h.k. 1404, c.1, s.345.

ss- age. s.386.

Şia ilim adamlarının yanı sıra birçok Ehlisünnet âlimi de İmam'ın talebesi olmuş ve ondan hadis nakletmiştir. Sıbt İbnü'l-Cevzî şöyle diyor:

Cafer, babasından Peygamber'in (s.a.a) hadislerini naklediyordu. Bu yüzden Atâ' b. Ebu Ribah, Süfyan-ı Sevrî, Malik b. Enes (Malikî mezhebinin imamı), Şu'be, Ebu Eyup Sicistanî gibi tâbiünden bir grup ondan hadis nakletmiştir.^{ss}

Genel olarak İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) mektebinde binlerce ilim, fıkıh ve hadis adamı yetişmiş, hadisleri öylesine yayılmış ki, büyük bir muhaddis olan Cabir el-Cu'fi, İmam'dan (a.s) yetmiş bin hadis nakletmiştir.^{ss}

Bu durum İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) hicrî 114 yılı, zilhicce ayının yedisinde gerçekleşen şahadetine kadar sürmüştür.^{ss}

İmam Cafer Sadık (a.s) Üniversitesi

İmam Cafer Sadık (a.s) şartların siyasî açıdan uygun olmasını göz önünde bulundurarak, babasının ilmî hareketini devam ettirmiş, ünü her yana ulaşan yaygın ve büyük bir üniversite kurmuştur. Şeyh Müfid bu konuda şöyle yazar:

O Hazret'ten nakledilen ilimlerin çokluğu meşhur olmuş, her tarafta yankılanmaktaydı. Peygamber hanedanına mensup hiç kimseden onun kadar ilim ve bilgi naklolmamıştır.^{ss}

Emîr Ali, Hz. Cafer Sadık (a.s) hakkında şunları yazar:

Felsefî konular ve tartışmaların İslâm merkezlerinin tamamına yayılması, bu alandaki yönlendirmeler ve yol göstermeler, Hz. Ali'nin (a.s) Medine'de bulunan torunu Hz. Sadık'ın (a.s) kontrol ve denetiminde başlamış ve devam etmiştir. O, dikkatli bir görüşe ve derin düşünceye sahip

ss- İbnü'l-Cevzî, *Tezkiretü'l-Havass*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.k.1376-1418, s.311.

ss- Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *Tarihu'ş-Şia*, Menşurat-i Mektebe-i Basîretî, s.42.

ss- Küleynî, Ebu Cafer Muhammed b. Yakup b. İshak, *Usulü'l-Kâfi*, Daru'l-Kutubi'l-İslâmîyye, Tahran, h.ş. 1363, c.1, s.472.

ss- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-İrşad*, çev. Muhammed Bâkır Sâidî Horasânî, Kitabforuşi-yi İslâmîyye, Tahran, h.ş. 1376, s.525.

büyük âlimlerdendi. Sonuç olarak dönemin bütün ilimlerinde derin bir bilgiye sahipti. Gerçekte, ilâhiyat fakültesinin temelini ilk atan odur.^{ss}

Bu yüzden ilim dostları ve Muhammedî öğretilere susuz olanlar, İslâm topraklarının birçok noktasından gruplar hâlinde bu yüce İmam'a akın etmiş, ilim ve hikmet pınarının kaynağından faydalanmışlardır. Seyyidü'l-Ehl şöyle diyor:

Kûfe, Basra, Vasıt ve Hicaz'dan her kabile ciğerparelerini, Cafer b. Muhammed'e (a.s) gönderdi. Hazret'in huzuruna varanlar çoğunlukla Arap büyükleri, Fars mevaliler, özellikle de Kum ahalisidir.^{ss}

Merhum Muhakkik, Muteber'de şöyle yazar:

İmam Sadık (a.s) zamanında o Hazret'in eğitim verdiği ilim branşlarının çokluğu akılları hayrete düşürmüştür. Sayıları dört bin kişiye ulaşan rical âlimleri topluluğu İmam'dan rivayet nakletmiş, İmam'ın eğitimi sayesinde büyük bir grup çeşitli bilim dallarında uzmanlaşmıştır. Hz. Sadık'ın (a.s) onlara verdiği cevaplar, tam dört yüz kitapta toplanmış "Usûl" olarak adlandırılmıştır.^{ss}

Şehid-i Evvel, ez-Zikrâ isimli kitabında şöyle der:

Ebu Abdullah İmam Sadık'ın (a.s) çeşitli sorulara verdiği cevaplar, Irak, Hicaz, Horasan ve Şamlılardan oluşan dört bin kişi tarafından yazıldı.^{ss}

Böylece arayış içinde olan ilim ve bilim âşıkları İmam'ın huzurundan istifade etmeye çalıştı. O günün aklî ve naklî ilimlerinin çeşitli dallarında yetişen Hişam b. Hakem, Muhammed b. Müslim, Eban b. Tağlib, Hişam b. Salim, Müminu't-Tâk, Mufazzal b. Ömer ve Cabir b. Hayyan^{ss} gibi ünlü

ss– Emîr Ali, *Tarih-i Arab ve İslâm*, çev. Fahr Dâî Gilanî, İntişarat-i Gencîne, Tahran, h.ş. 1366, s.213.

ss– Haydar, Esed, *el-İmamü's-Sadık ve'l-Mezâhibü'l-Erbea*, Darü'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, h.k. 1403.

ss– *el-Mu'teber*, taşbaskı, s.4,5.

ss– *ez-Zikrâ*, taşbaskı, s.6.

ss– İmam Cafer Sadık'ın (a.s) yetiştirdiği Câbir b. Hayyan, modern kimyanın kurucusu, meşhur bilim adamıdır. Cabir b. Hayyan, maddelerin atomik yapısını gösteren tespitler yaparak, reaksiyonlarda belirli kütlelerin belirli kütlelerle reaksiyona girdiğini söylemiştir. Atom hakkında, ancak asırlar sonra anlaşılacak şu sözleri

ilim adamları, İmam'ın bereketli varlığının ürünüdürler.

İmam'ın öğrencilerinin "Dört Yüz Usûl" olarak adlandırılan eserleri, Şia'nın dört hadis kitabı olan el-Kâfî, Men Lâ Yahzuruhu'l-Fakîh, et-Tehzîb ve el-İstibsâr'ın temelini oluşturur. İmam Cafer Sadık'ın (a.s) öğrencileri sadece Şiîlerle sınırlı kalmamış, birçok Ehlisünnet âlim ve düşünürü de o Hazret'ten ders almıştır.

Ehlisünnet yazarlarından İbn Hacer el-Heysemî konuyla ilgili olarak şöyle yazar:

Yahya b. Sa'd, İbn Cüreyh, Malik, Süfyan-ı Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Ebu Hanîfe, Şa'bî, Eyüp es-Sicistanî gibi (fıkıh ve hadis ilimlerinin) en büyük liderleri, ondan hadis nakletmişlerdir.^{ss}

Hanefî mezhebinin önderi Ebu Hanîfe şöyle derdi:

Bir müddet Cafer b. Muhammed'in yanına gidip geliyordum. Onu her zaman ya namaz kılarken, ya oruç tutarken, ya da Kur'ân okurken görüyordum. Asla abdestsiz hadis naklettiğini görmedim.^{ss}

Bilgi, ibadet ve takvada Cafer b. Muhammed'den daha üstününü ne bir göz görmüş, ne bir kulak duymuş, ne de beşerî bir kalp içinden geçirmiştir.^{ss}

İmam'ın ders oturumlarında sadece daha sonraları fikhî mezhepler kurulanlar değil, filozoflar ve uzak bölgelerden gelen felsefe öğrencileri de hazır bulunuyordu. Bunlar, İmam'dan çeşitli ilimleri aldıktan sonra vatanlarına dönüyor, kendi ders halkalarını oluşturuyor ve Müslümanlar, etraflarında toplanıyorlardı. Onlar, Ehlibeyt öğretilerini Müslümanlara aktarıyor ve Şiîliğin yayılmasına çalışıyorlardı. Eban b. Tağlib, Mescidu'n-Nebi'ye geldiği zaman Hz. Peygamber'in (s.a.a) dayandığı sütunun etrafını onun için boşaltıyorlar, o da halka hadis naklediyordu.

söylemiştir: "Maddenin en küçük parçası olan 'el-cüz'ü la yetecezza'da yoğun bir enerji vardır. Yunan bilginlerinin söylediği gibi, bunun parçalanamayacağı söylenemez. Atom parçalanabilir. Parçalanınca da öyle büyük bir güç oluşur ki, bir anda Bağdat'ın altını üstüne getirebilir. Bu, Allah-u Teâlâ'nın kudret nişanıdır." (Çev.)

ss– Es-Savaiku'l-Muhrika, Mektebetü'l-Kahire, h.1385, s.201.

ss– İbn Hacer el-Askalanî, Tehzîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut, birinci baskı, h.k.1404, c.1, s.88.

ss– Haydar Esed. *El-İmamü's-Sadık ve'l-Mezâhibü'l-Erbea*, Dâru'l-Kütübü'l-Arabiyye, Beyrut, c.1, s.53.

İmam Cafer Sadık (a.s) ona buyurmuştur:

Medine mescidinde otur ve halka fetva ver. Ben Şiîlerim arasında senin gibi şahsiyetlerin görünmesinden hoşlanıyorum.

Eban, Kur'ân ilimleriyle ilgili eser veren ilk kişidir. Mescidü'n-Nebi'de oturur, halk da ona sorular sorardı. Onun bu sorulara etraflıca ve etkin bir şekilde cevap vererek, Ehlibeyt'in (a.s) o konularla ilgili hadislerini de aralara serpiştirmesi hadis ilmine ne denli vâkıf olduğunun göstergesidir.^{ss} Zehebî, onun hakkında Mîzanü'l-İtidal'de şöyle demektedir:

Eban gibi Şiîlikle itham edilen şahısların hadisleri ret edilirse, nebevî eserlerin büyük kısmı yok olur.^{ss}

İbn Halid el-Kabulî şöyle diyor:

Ebu Cafer Müminu't-Tâk'ı Mescidü'n-Nebi'de otururken gördüm. Medine halkı etrafında izdiham oluşturmuş, sorular soruyor, o da cevap veriyordu.^{ss}

Şiîlik bu dönemde öylesine yayılmıştı ki, halk içinde sosyal açıdan bir yerlere ulaşmak ve onları cezp etmek isteyen bir grup, Ehlibeyt İmamları'na (a.s) yalan hadis isnat etmeye ya da hadisleri tevil ederek kendilerine yormaya başladılar. Bu paralelde İmam Cafer Sadık (a.s), hadislerdeki çelişkilerin sebebini soran ashabından Feyz b. Muhtar'a cevaben şöyle buyuruyor:

Onlar, hadislerimiz ve bize muhabbet izharıyla Allah rızasını değil, dünyayı talep etmektedirler. Her biri kendi liderlik sevdasındadır.^{ss}

On İkinci Dersin Özeti

Abbasîlerin daveti hicrî 111 yılında başladı. Bu dönemde Alevîler ve Abbasîler arasında ikilik yoktu. Emevîler, Abbasî ayaklanmasının başını ezme çalışmalarıyla meşguldü ve sonuç olarak Şiîlik göz alıcı bir gelişme yaşadı. Bu fırsatı değerlendiren İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık (a.s) öğrencilerini yetiştirmenin yanı sıra Cafer Sadık üniversitesini kurdular. Birçok fakih ve mütekellim, bu iki büyük insanın huzurundan faydalanmaya çalıştılar. Şeyh Müfid, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) sadece "sıka"^{ss} olan talebelerinin dört bin kişi olduklarını söyler.

On İkinci Dersin Soruları

- 1- Abbasîlerin davetlerinin, Şiîliğin yayılmasında ne gibi etkisi olmuştur?
- 2- İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık (a.s) döneminde Şiîliğin gidişatı nasıldı?
- 3- İmam Cafer Sadık (a.s) mevcut fırsatı nasıl değerlendirdi?

ss- age. c.1, s.55.

ss- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, *Mîzanü'l-İtidal*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, c.1, s.4.

ss- Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, c.2, s.581.

ss- age. c.1, s.347.

ss- Adalet, zabıt ve güvenilirlik gibi hadis râvilerinde gerekli şartları taşıyan râvi. Çev.

13. DERS

3) ABBASÎLER DÖNEMİNDE ŞİA

Şiilik, Abbasî devrinin başlangıcından (h. 132), gaybet-i suğranın sonuna kadar (h. 329) Emevî devrine kıyasla daha çok yayılmıştır. Şiiler, geniş İslâm topraklarının en uzak noktalarına kadar yayılmışlardı. İmam Musa Kazım'ı (a.s) Harun'a şikâyet ettiklerinde, "Dünyanın doğusundan ve batısından ona humus geliyor." demişlerdi.^{ss} İmam Rıza (a.s) Nişabur'a geldiğinde hadis hafızlarından, isimleri Ebu Zer'a Razi ve Muhammed Eslem Tusî olan iki kişi, sayısız ilim talibiyle birlikte İmam'ın huzuruna geldiler ve kendilerine teveccüh etmesini istediler. Çeşitli sınıflardan oluşan halk ayakta beklemekteydi ki, gözleri İmam Rıza'nın (a.s) cemaliyle aydınlandı. Sonra İmam onlara, Silsiletu'z-Zeheb (Altın Silsile) hadisini buyurdu. O anda sadece kalemi olan yirmi bin kişi bu hadisi yazmıştı.^{ss}

Yine İmam Rıza (a.s) veliahtlığı kabul ettikten sonra kendisinden beklentisi olan Me'mun'a cevaben şöyle buyurmuştur:

...Bu iş (veliahtlık) asla sahip olduğum nimetlere bir şey eklemedi. Ben Medine'deyken el yazım doğuda ve batıda icra edilirdi.^{ss}

Şia'ya düşman ve muhalif olan Ehlisünnet fakihlerinden İbn Ebî Davut'un itirafı da çok önemlidir. Mu'tesim Abbasî, hırsızın elinin nereden kesileceği hususunda Ehlisünnet fakihlerinin görüşlerini değil de İmam Cevad'ın (a.s) görüşünü kabul edince, İbn Davut gizli bir şekilde halifeyi, "Neden halife bütün saray zümresinin, komutanların, vezirlerin, kâtiplerin huzurunda, meclisteki âlimlerin tamamını reddederek ümmetin yarısının ima-

ss- Şeyh Müfid, *el-İrşad*, Çev. Muhammed Bâkır Sâidî Horasanî, Kitabforuşi-yi İslâmîye, h. 1376, s.581.

ss- Şeyh Saduk, *Uyunu Ahbari'r-Rıza (a.s)*, Kum, h. 1377, c.2, s.135.

ss- Allâme Meclisî, *Biharu'l-Envar*, el-Mektebetu'l-İslâmîyye, Tahran, h. 1357, c.49, s.155.

metine inandığı birinin sözünü kabul eder?" diye uyarmaktadır.^{ss} Hatta Şiilik, Abbasî devlet adamlarının ve komutanlarının arasında bile yayılmaya başlamıştı. Yahya b. Herseme naklediyor:

Abbasî halifesi Mütevekkil, beni İmam Hâdi'yi (a.s) getirmem için Medine'ye gönderdi. O Hazret'le birlikte Bağdat'a geldiğim zaman, Bağdat hâkimi İshak b. İbrahim Tahirî'nin yanına gittim. Bana, "Ey Yahya! Bu adam Allah Resulü'nün (s.a.a) oğludur. Mütevekkil'i de tanırsın. Eğer onu öldürmesi için Mütevekkil'i tahrik edersen, Allah Resulü'ne düşman olursun." dedi. Ben de ona, "Ben ondan iyilikten başka bir şey görmedim." dedim ve Samerra'ya doğru yola koyulduk. Oraya vardığımızda, ilkönce Vasîf Türkî'nin^{ss} yanına gittim. O da bana, "Eğer bu adamın saçının bir teline zarar gelirse, beni karşında bulursun." dedi.^{ss}

Seyyit Muhsin Emin kitabının ilk cildinde bir grup Abbasî devlet adamını Şiilerden saymıştır. Bunlar, Abbasî hilâfetinin ilk veziri ve lakabı "Âl-i Muhammed'in Veziri" olan Ebu Seleme Hilal,^{ss} Mansur döneminin büyük komutanlarından olan Ebu Buceyr el-Esedî Basrî, Harun Reşid'in veziri ve İmam Kâzım (a.s) tutuklandığında Şiî olduğunu gösteren bir hikâyesi olan Muhammed b. Eş'as, Harun'un vezirlerinden biri olan Ali b. Yaktîn, Mehdi Abbasî'nin veziri olan Yakup b. Davut ve Memun zamanında Horasan hâkimi ve Bağdat'ı fetheden kişi olan Tahir b. Hüseyin el-Huzaî'dir. Bu yüzden Hasan b. Sehl onu Ebu's-Seraya Savaşı'na göndermedi.^{ss}

Kûfe kadısı olan Şerik b. Abdullah en-Nehaî ve Memun zamanında kadı olan meşhur tarihçi Vakidî de Şia zümresindendirler.^{ss}

Şiilik, Abbasîlerin etki sahasında dahi öylesine yayılmıştı ki bu, Abbasîler için büyük bir tehlike sayılmaktaydı. Hatta Harun'un amcası Süleyman

ss- age. c.50, s.6.

ss- Türk komutanlardan.

ss- Mesudî, *Murucu'z-Zeheb*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, c.4, s.183.

ss- Bazı uzmanlar şu görüştedirler: Eğer Ebu Seleme'nin Şiiliği hakkındaki delil, İmam'a yazmış olduğu ve hilâfeti öneren mektubuysa, bu yeterli bir kanıt değildir. Çünkü onlara göre bu, siyasî bir harekettir. Bkz. Pişvayî, Mehdi, *Sire-yi Pişvayan*, Müessesesi-yi İmam Sadık (a.s), sekizinci baskı, 1378, s.378.

ss- *A'yanu's-Şia*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, c.1, s.191.

ss- age. s.192,193. Ancak araştırmacılar arasında Vakidî'nin Şiî olduğu hususu ihtilâflı bir meseledir.

b. Mansur, görkemli Şîî topluluğun öfkesini dindirmek için yalın ayak o Hazret'in cenaze merasimine katılmıştır.^{ss} İmam Cevat (a.s) şehit olduğu zaman gizlice defnetmek istediler; ama Şîîler bundan haberdar oldu. On iki bin silahlı ve kılıçları kınından çıkmış olan Şîî, izzetle ve ihtiramla İmam Cevad'ın (a.s) cenaze merasimini gerçekleştirdi.^{ss} İmam Hâdi'nin (a.s) şahadetinde de Şia camiasının çokluğu, feryat ve figanların ayyuka çıkmasından dolayı o Hazret'i evinde toprağa vermeye mecbur kalmışlardır.^{ss}

Abbasî halifeleri İmam Rıza (a.s) döneminden sonra, Şîîlerin öfkesine sebep olmamak için Masum Ehlibeyt İmamları'na saygılı davranmaya dikkat ediyorlardı. Bu yüzden İmam Rıza (a.s) Harun döneminde göreceli bir özgürlüğe sahipti. Bu sebeple de Şîîlerin ilmî ve kültürel faaliyetlerini yönetebilmiştir. Hatta imametini açıklamış, takiiyeyi bırakmış, diğer fırka ve mezheplerin ashabıyla münazaralarda bulunmuş ve bazılarını da ikna etmiştir. Eş'arî Kummî naklediyor:

İmam Kazım (a.s) ve İmam Rıza (a.s) zamanında Ehlişünnet'in Murhibe mezhebinden ve Zeydîlerden bir grup, Şîîliğe yöneldiler ve bu iki İmam'ın imametliğini kabul ettiler.^{ss}

Bazı Abbasî halifeleri Ehlibeyt İmamları'nı (a.s) gözetim altında tutarak kontrol etmeye çalışmışlardır. İmamları Medine'den getirirlerken, Şia yerleşim bölgelerinden geçirmemeye dikkat ediyorlardı. Bu yüzden İmam Rıza'yı (a.s) Kûfe, Cebel ve Kum gibi Şîîlerin toplu oldukları yerlerden değil de, Memun'un emri üzerine Basra, Ahvaz ve Fars üzerinden Merv'e getirmişlerdir.^{ss} Yakubî'nin nakline göre, Mütevekkil'in emriyle İmam Hadi'yi (a.s) Samerra'ya götürürlerken, Bağdat yakınlarına vardıklarında büyük bir topluluğun İmam'la görüşmek için beklediğini haber aldılar. Bunun üzerine beklediler ve şehre gece girip oradan da Samerra'ya geçtiler.^{ss}

ss– Emin, Seyyit Muhsin, *A'yanu's-Şia*, Daru't-Taaruf li-l Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.29.

ss– Haydar, Esed, *el-İmamı's-Sadık ve'l-Mezahibu'l-Erbaa*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, 1453, c.1, s.226.

ss– İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, c.2, s.484.

ss– *el-Makalat ve'l-Fırak*, Merkez-i İntişarat-i İlmî ve Ferhengî, Tahran, s.94.

ss– Bk. Pişvayî, Mehdi, *Sire-yi Pişvayan*, Müessesese-yi İmam Sadık (a.s), sekizinci baskı, h.ş. 1378, s.478.

ss– İbn Vazih, age. s.503.

Abbasî döneminde Şîîler çeşitli bölgelerde ve çok uzak yerlerde yaşadıkları için Masum İmamlar vekâlet müessesesini kurdular. Kendilerine, Şîîlerle irtibat kurabilmek için çeşitli noktalarda ve şehirlerde naipler ve vekiller seçtiler. Bu iş, İmam Cafer Sadık (a.s) zamanında başladı. Hilâfet mekanizması Masum İmamları (a.s) amansız bir şekilde kontrol altına almaya başlayıp, Şîîlerin İmamlarına ulaşması güçleşince, vekâlet kurumu ve vekillerin rolü artıyordu. Tarih-i Asr-ı Gaybet'te şöyle geçer:

Hepsinden önemlisi gizli naipler kurumunun takviye edilmesi ve yayılmasıdır. Bu müessesenin temeli İmam Cafer Sadık (a.s) tarafından atılmış, İmam Hadi (a.s) ve İmam Hasan Askerî (a.s) döneminde büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır.^{ss}

Üstat Pişvayî bu konuda şöyle yazar:

Ehlibeyt İmamları'nın Abbasîlerin zamanında karşı karşıya oldukları kriz ortamı, Şîîleriyle bağlantı kurabilmeleri için yeni bir yol arayışı içine girmelerine sebep olmuştur. Bu da vekâlet ağı ve değişik yerlerde temsilcilerin ve uzman kişilerin tayin edilmesi şeklinde kendini göstermiştir. Bu kurumun asıl amacı, değişik bölgelerden vekiller aracılığıyla humus, zekât, adak ve hediyelerin toplanması ve İmam'a verilmesiydi. Bunun yanında İmam, Şîîlerin inanç ve fıkıhla ilgili soru ve sorunlarına verdiği cevaplarla siyasî açıklamaları da vekili vasıtasıyla onlara ulaştırıyordu. Bu kurumun, İmamlar'ın hedeflerinin amacına ulaşmasında etkin bir işlevselliği olmuştur.^{ss}

Masum İmamlar'ın (a.s) vekil ve naiplerinin olduğu yerler; Kûfe, Basra, Bağdat, Kum, Vasıt, Ahvaz, Hemedan, Sistan, Best, Rey, Hicaz, Yemen, Mısır ve Medâin'dir.^{ss}

Şîîlik hicrî dördüncü yılda, İslâm dünyasının doğusunda, batısında ve bütün noktalarında revaçta olup rüştünün ve yayılmasının zirvesine ulaşmıştır. Bundan önce ve sonra hiç bu kadar yayılmamıştır. Makdisî'nin be-

ss– Pur Tabatabaî, Seyyit Mecid, *Tarih-i Asr-ı Gaybet*, Merkez-i Cihani-yi Ulum-i İslâmî, s.84.

ss– Pişvayî, Mehdi, age. s.573.

ss– Bk. *Rical-i Neccaşî*, Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslâmî Vabeste-i Camia-i Müderrisin, Kum, h. 1404, s.344, 797, 798, 799, 800, 825, 847.

lirtmiş olduğu İslâm ülkesinin bu asırdaki Şiî şehirlerinin listesi bunun göstergesidir. Bu yüzden onun kitabından bazı alıntılarını nakledeceğiz. Bir yerde şöyle demiştir:

Yemen, Mekke'nin bir bölümü ve Sihar'daki hâkimlerin çoğu ya Mutezilî ya da Şiî'dir.^{ss}

Şiîlik Arap yarımadasında da oldukça yaygındır.^{ss}

Basra ahalisi hakkında da şöyle geçer:

Basra ahalisinin çoğunluğu Kadirî, Şiî, Mutezilî ve Hanbelîdir.^{ss}

Kûfe halkı da bu asırda Kenase hariç Şiîydi.^{ss} Musul'da da birçok Şiî bulunmaktadır.^{ss} Nablus, Kudüs ve Umman'ın çoğunluğu Şiîydi.^{ss} Fustat kasabasının yukarı kesimi ve Sandefa halkı Şiîydi.^{ss} Sind topraklarında Miltan şehri Şia'dır, ezan ve kamette her cümleyi iki defa söylerler.^{ss} Ahvaz'da Şiî ve Sünnîlerin arasındaki keşmekeş savaşa varmıştır.^{ss}

Makrizî, Âl-i Buye (Buveyh) ve Mısırlı Fatımîlere işaretle şöyle yazar:

Rafızî mezhebi Fas, Şam, Diyarbakır, Kûfe, Basra, Bağdat, Irak'ın tamamı, Horasan beldeleri, Maveraünnehir, Hicaz, Yemen ve Bahreyn'de yayılmıştır. Bunlarla Ehlisünnet arasındaki çarpışmaların haddi hesabı yoktur.^{ss}

Bu asırda Şiîler Abbasî hilâfetin merkezi olan Bağdat'ta çoğunlukta ve Aşura gününde açıkça yas tutabiliyorlardı. İbn Kesir şöyle diyor:

ss– Makdisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ahsenu't-Takasim fi Marifeti'l-Ekalim*, Çev. Münzevî, Şirket-i Müellifan ve Müterciman-i İran, h.ş. 1361, c.1, s.136.

ss– age. s.144

ss– age. s.175

ss– age. s.174

ss– age. s.200

ss– age. s.220

ss– age. s.246

ss– age. c.2, s.707

ss– age. s.623

ss– Makrizî, Takıyyuddin b. Abbas Ahmed b. Ali, *el-Mevaiz ve'l-İtibar bi-Zikri'l-Hutat ve'l-Asar (Hutatu'l-Makrizî* olarak meşhurdur), Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, 1418, c.4, s.191.

Şiîlerin çokluğu ve Âl-i Bûye'nin de onların yanında olmalarından dolayı Ehlisünnet bu merasimleri engellemeye cesaret edememiştir.^{ss}

O dönemde ortam Şiîlerin çalışmaları için o kadar uygundu ki, İslâm topraklarının birçok yeri Şiî yönetimi altındaydı. İran'ın kuzeyinde, Gîlân ve Mazenderan'da Taberistan Alevîleri yönetiminde olmuşlardır. Mısır'da Fatımîler, Yemen'de Zeydîler, Irak'ın kuzeyinde ve Suriye'de Hamdanîler, İran'da ve Irak'ta Âl-i Bûye yönetimi ellerinde bulundurmaktaydılar. Gerçi Mehdi, Emin, Memun, Mutasım, Vasık, Muntasır gibi bazı Abbasî halifeler döneminde Şiîlerin özgürlük alanları kısıtlıydı; ama en azından bu halifelerin döneminde, önceki zulümler azalmıştı. Yakubî'nin nakline göre Mehdi Abbasî mahkûm olan Talibîleri/Şiîleri serbest bırakmıştı.^{ss} Emin, beş yıllık hükümet süresinde arzu ve emellerinin peşinde koşmasından ve kardeşi Memun'la savaşmasından dolayı Şiîlerle uğraşmayı ve onlara zulmetmeyi unutmamıştı. Abbasî halifeler Memun, Mutasım, Vasık ve Mutezid'in Şiîliğe sempatisi vardı. Ama Mütevekkil, Peygamber hanedanının ve Şiîlerin amansız düşmanlarındandı. Onun zamanında Şiîler kontrol altında tutulamamışsa da, İmam Hüseyin'in (a.s) kabrinin ziyareti engelleniyordu.^{ss}

İbn Esir şöyle diyor:

Mütevekkil kendinden önceki Ali ve ailesine sevgilerini izhar eden Memun, Mutasım ve Vasık'ın düşmanıydı. Şamlı şair Ali b. Cehm, Ömer b. Ferec, Mervan b. Ebu Hafsa'nın oğlu ve Benî Ümeyye'yi sevenlerden Ebu Semt, Nasibî ve Ali'nin (a.s) düşmanlarından olan Muhammed b. Davut Haşimî'yle oturup kalkardı. Bu şahıslar onun dalkavuklarıydı.^{ss}

Bu dönemde Nasibî ve dinsiz şairler Mütevekkil'e yakınlaşabilmek için Peygamber hanedanına muhalif şiirler okumaya cüret etmişlerdir. Ancak Mütevekkil'in vasisi olan Muntasır, onun yönteminin tersini uygulayarak Şiîleri serbest bırakmış, İmam Hüseyin'in (a.s) kabrini tamir ettirip ziyaret yasağını kaldırmıştır.^{ss}

ss– *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut, 1966, c.11, s.243.

ss– İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, c.2, s.402.

ss– Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tarihu't-Taberî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, c.5, s.312.

ss– *el-Kamil fi't-Tarih*, Daru Sâdır, Beyrut, h. 1402, c.7, s.56.

ss– Mes'udî, Ali b. Hüseyin, *Mürucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-Âlemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.4, s.147.

Bu yüzden o dönem şairlerinden Buhterî şöyle demiştir:

Ali size karşı Ömer'den daha yakın ve daha temizdir.^{ss}

Şia Önderlerinin Abbasîler Tarafından Kontrolü

Genel olarak Abbasî hükümeti hicrî 329 yılına kadar İranlı vezirler, devlet adamları ve Türk askerlerinin üstünlüğü olmak üzere iki dönemi geride bırakmıştı. Her ne kadar Türkler döneminde hilâfet mekanizması zayıflamış, Abbasî halifeler çoğu zaman Türk komutanların güdümünde olmuşlarsa da, hükümetin genel siyaseti Şia karşıtı olmuştur. Şia'nın, Abbasîler döneminde çok yayılması, Abbasî halifelerin Şia önderlerini kontrolleri altında tutmaya çalışmalarına sebep olmuştur. Tabi Abbasî halifeler kendi aralarında Şia'ya karşı farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Örneğin Mansur, Hâdi, Reşit ve Mütevekkil gibiler, baskıcı, sert ve kana susamışken; Mehdi Abbasî, Memun ve Vâsık gibiler kendilerinden önceki halifeler gibi sert olmamış, Şiîler bunların zamanında biraz rahat nefes alabilmişlerdir. Mansur Abbasî, Muhammed Nefs-i Zekiyye ve kardeşi İbrahim tarafından tehlike sezince, Nefs-i Zekiyye'nin babasını, kardeşlerini ve amcalarını tutuklayarak zindana göndermiştir.^{ss} Mansur, defalarca İmam Sadık'ı (a.s) öldürmek amacıyla sarayına çağırılmış, ancak kudret-i ilâhî buna engel olmuştur.^{ss} Abbasî halifeler, rakipleri olan Şia önderlerini ortadan

ss– age.

ss– Mes'udî, Ali b. Hüseyin, Mürucu'z-Zeheb, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.324.

ss– İbn Cevzî naklediyor: Mansur, Mekke'ye gitmek amacıyla Medine'ye geldiği zaman Rabî Hâcib'e, "Cafer b. Muhammed'i getir. Eğer onu öldürmezsem, Allah beni öldürsün!" dedi. Rabî, İmam Sadık'ı (a.s) getirme konusunda müsamaha gösterip geciktirdi. Sonunda Rabî, Mansur'un direktmesi sonucu İmam Sadık'ı (a.s) getirdi. İmam, Mansur'un yanına gelirken dudakları yavaş-yavaş hareket etmekteydi. Hazret Mansur'a yaklaştığında selâm verdi. Mansur, İmam'a (a.s) hitaben, "Ey Allah'ın düşmanı! Yok olasin! Benim memleketimde bozgunculuk mu çıkarıyorsun?... Eğer seni öldürmezsem, Allah beni öldürsün!" dedi. İmam Sadık (a.s) da şöyle buyurdu: "Süleyman Peygamber saltanat sahibi oldu, şükretti. Eyüp belalara duçar oldu, sabretti. Yusuf zulme maruz kaldı, affetti. Sen onların halefisün, onları örnek alman daha hayırlıdır." Mansur başını eğdi, tekrar kaldırarak, "Siz, bize yakın kavimlerden ve akrabalarımızdansınız." dedi, ardından da Hazret'e sarıldı, yanına oturttu ve sohbet etmeye başladı. Sonra, "Bir an önce Cafer b. Muhammed'in hediye ve elbiselerini getirip

kaldırmaya çalışıyorlardı. Hatta Mansur şahsen İbn Muhacir adında birini bir miktar parayla Medine'ye gönderdi. Görevi, Abdullah b. Hasan, İmam Sadık (a.s) ve bazı Alevîlerin yanına giderek onlara, Horasan'daki Şiîlerinin yanından geldiğini söylemesi, parayı teslim edip kendi el yazılarıyla yazılmış olan, aldıklarını bildiren mektubu teslim almaktı. Fakat İmam Sadık (a.s) ona, Mansur tarafından gönderilmiş olduğunu ve bunu anladığını hatırlatarak Mansur'a şöyle demesini istemişti:

Alevîler, Mervanoğulları devletinden yeni kurtuldular ve muhtaç durumdalar. Onlara karşı hile ve plan peşinde olma.^{ss}

Esed Haydar şöyle der:

Mansur, İmam Cafer Sadık'ı (a.s) ortadan kaldırmak için bir bahanesi olsun diye türlü yollara başvurmuştur. Şiîlerin dilinden ona mektuplar yazdı. Şiîler tarafından mallar gönderdi. Ancak bunların hiçbirinde muvaffak olamadı.^{ss}

İmam Sadık'ın (a.s) şahadet haberi Mansur'a ulaştığında, Medine hâkimi Muhammed b. Süleyman'a şöyle yazdı:

Eğer Cafer b. Muhammed belli bir şahsı vasisi olarak tayin ettiyse, onu tutukla ve başını vur.

yolcu edin." dedi. Hazret dışarı çıkınca, Rabî peşinden geldi ve şöyle arz etti: "Üç gündür ben, sizi korumaya, ortamı yumuşatmaya çalışıyorum. Onun yanına geldiğinizde dudaklarınızın kıpırdadığını, Mansur'un sizin aleyhinizde bir şey yapamadığını gördüm. Ben sultanın emri altında olduğumdan bu duaya muhtacım. Bana öğretmenizi isterim." Bunun üzerine Hazret şöyle buyurdu: "De ki: Ey Allah'ım! Uyumayan gözlerinle beni hıfzet, her şeye gücü yeten kudretinle beni koru da helâk olmayayım. Zira sen benim ümit kaynağımsın. Ey Rabbim! Sen bana şükürünü edemediğim birçok nimet verdin. Sonra da beni o nimetlerden mahrum etmedin. Bana gönderdiğin belaların birçoğuna karşı gerektiği gibi sabredemedim. Beni kurtar. Ey Allah'ım! Ancak senin himayen ve kudretinle onun şerrinden korunabilirim ve onun şerrinden sana sığınıyorum." (bk. *Tezkiretü'l-Havass*, Menşuratu'l-Matbaati'l-Haydariyye ve Mektebetuha, en-Necefü'l-Eşref, h. 1383, s.344

ss– İbn Şehraşub, *Menakibu Âl-i Ebî Talip*, Müessese-yi İntişarat-i Allâme, Kum, tarihsiz, c.4, s.220.

ss– *el-İmamı's-Sadık ve'l-Mezahibi'l-Erbaa*, Darü'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, 1403, c.1, s.46.

Medine hâkimi cevaben şöyle yazdı:

Cafer b. Muhammed beş kişiyi halefi olarak tayin etmiştir. Bunlar Ebu Cafer Mansur, Muhammed b. Süleyman, Abdullah, Musa ve Humeyde'dir.

Bunun üzerine Mansur, "Bunların hepsini öldürmek mümkün değildir." dedi.^{ss}

Mehdi Abbasî, Alevîlere ve Şiîlere karşı babası gibi sert değildi. Yakubî şöyle nakleder:

Mehdi Abbasî hilâfete ulaşır ulaşmaz Alevî tutsakların özgür bırakılmaları emrini verdi.^{ss}

Bu yüzden onun zamanında hiç Alevî bir kıyam baş göstermedi. Ebu'l-Ferac İsfahanî, Mehdi Abbasî zamanında ölen sadece iki Alevînin ismini zikretmiştir. Bunlar, zehirlenerek öldürülen Ali b. Abbas el-Hasanî ile gizlenmiş olduğu hâlde ölen ve Mansur zamanından beri gizli olarak yaşayan İsa b. Zeyd'dir.^{ss}

Hâdi Abbasî zamanında Alevîler, Şia önderleri ve büyükleri çok şiddetli baskılara maruz kalmışlardır. Yakubî bu konuda şöyle der:

Hâdi, Şiîler ve Talibîlere zorluk çıkarma hususunda diretliyordu. Onları çok korkutmuştu. Mehdi'nin onlar için belirlemiş olduğu maaşlarını kesmişti. Şehirlerde ve bölgelerde görev yapan valilerine, ordu komutanlarına, Talibîleri takip etmeleri, sonra da tutuklamalarını bildiren mektuplar yazdı.^{ss}

Hasanî seyyitlerden Hüseyin b. Ali (Şehid-i Feh), onun bu zorbalıklarına itiraz mahiyetinde kıyam etmiş, ancak bu savaşta Hüseyin'le beraber birçok Alevî öldürülmüştür.^{ss} Bu savaş, İmam Kazım'ın (a.s) üstündeki

ss– Tabersî, Ebu Ali Fazl b. Hasan, *Alâmu'l-Verâ*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1417, c.2, s.13.

ss– İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414, c.2, s.394.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.342,361.

ss– İbn Vazih, age. s.404.

ss– Ebu'l-Ferac, İsfahanî, age. s.366.

baskıların artmasına sebep olmuştur. Hadi Abbasî, Hazret'i tehdit etmiş ve şöyle demiştir:

Allah'a yemin ederim ki, Hüseyin (Şehid-i Feh), Musa b. Cafer'in emriyle bana karşı ayaklanmış ve ona uymuştur. Zira bu hanedanın İmam ve önderi Musa b. Cafer'den başkası değil. Eğer onu sağ bırakırsam, Allah beni öldürsün!^{ss}

Ancak ölümü, isteğini gerçekleştirmesine engel oldu. Hicrî ikinci yüzyılda Harun Reşit, Mansur'dan sonra Alevîlere ve Şia önderlerine karşı en acımasız halife olmuştur. Alevîlere baskı uygulamış ve merhametsizce davranmıştır. O, Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi olan Yahya b. Abdullah'ı koruma altına aldıktan sonra zindanda acımasızca katletmiştir.^{ss} Yine Uyunu Ahbari'r-Rıza'da anlatılan bir olay, onun ne denli acımasız olduğunu gözler önüne sermektedir. Hamid b. Kahtabe Tâi Tûsî şöyle nakleder:

Bir gece Harun beni çağırdı ve bana, "Bu kılıcı al ve şu hizmetçinin emrine uy." dedi. Hizmetçi beni kapısı kapalı olan bir evin önüne getirdi, kapıyı açtı. O evde üç oda ve bir kuyu vardı. Birinci odanın kapısını açtı ve yirmi seyyit çıkardı, hepsinin saçları uzun ve örülmüştü. Genç ve yaşlılardan oluşan bu grubun boyun ve vücutlarına zincir vurmuşlardı. Harun'un uşağı bana şöyle dedi: "Emîrül-Müminin (Harun) bunları öldürmeni emretti. Bunların hepsi Ali ve Fatıma'nın evlatlarındandır!" Ben onları birbiri ardınca öldürdüm ve uşak da bedenlerini başlarıyla birlikte kuyuya attı. Sonra ikinci odayı açtım. Bu odada da Ali ve Fatıma'nın evlatlarından yirmi kişi bulunmaktaydı. Onları da öncekiler gibi öldürdüm. Sonra uşak üçüncü odayı açtı. Orada da yirmi seyyit vardı. Onları da diğer kırk kişinin yanına gönderdim. Son yirmi kişiden geriye sadece bir ihtiyar kalmıştı, bana döndü ve şöyle dedi: "Ey uğursuz adam! Allah seni yok etsin! Kıyamet günü ceddimiz Resulullah'ın (s.a.a) huzurunda mazeretin ne olacak?" Bunun üzerine ellerim titremeye başladı. Uşak bana sinirli bir şekilde bakarak tehdit etti. Ben ihtiyarı öldürdüm, uşak da bedenini kuyuya attı.^{ss}

ss– Allâme Meclisî, Muhammed Bâkır, *Biharu'l-Envar*, c.48, s.151.

ss– Ebu'l-Ferac, İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.381, 404.

ss– Saduk, *Uyunu Ahbari'r-Rıza*, Darü'l-İlm, Kum, h. 1377, s.109.

Sonunda Harun Reşit, İmam Kâzım'ı (a.s) -Hazret'in makamının yüceliğini itiraf ettiği hâlde- tutuklatıp zindana göndermiş ve zehirleterek şehit etmiştir.^{ss}

İmam Kâzım'ın (a.s) şahadetinden sonra Harun Reşit, komutanlarından Celludî adındaki birini Âl-i Ebî Talip evlerine saldırması, sadece bir elbise bırakacak şekilde kadınların elbiselerini yağmalaması için Medine'ye gönderdi. İmam Rıza (a.s) kapının önünde durmuş ve kadınların elbiselerini vermelerini emretmiştir.^{ss}

Abbasî halifelerin en güçlü siyasetçisi olan Memun, Şiîlerin İmam ve önderlerini kontrol altında tutmak için yeni bir yöntem bulmuştu. Bu yöntem Masum İmamlar'ı (a.s) gözetim altında tutmaktı. Memun'un, İmam Rıza'nın (a.s) veliahtlığında gözetmiş olduğu en önemli sebeplerden biri buydu. Memun bu siyasetini başka bir şekilde İmam Cevat (a.s) hakkında uygulamıştır. Medine'deki faaliyetlerini gözetim altında tutabilmek için, kızını İmam Cevat (a.s) ile evlendirmiştir. Memun'dan sonraki halifeler de bu yöntemi uygulamışlar ve Masum İmamlar (a.s) sürekli hilâfet merkezlerinde yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Hatta onuncu ve on birinci İmam, askerî bir şehir olan Samerra'da yaşadıklarından dolayı Askeriyen olarak tanınmışlardır.

On Üçüncü Dersin Özeti

Şiîlik Abbasîler döneminde, Emevîler döneminden daha çok yayılmış, Şiîler geniş İslâm topraklarının doğusuna ve batısına dağılmışlardı. Bu dönemde Şiîlik, devlet adamları, hâkimler ve ordu komutanlarını etki altına almıştır. Hatta Abbasîlerin etki alanı ve hilâfetin merkezi olan Bağdat'ta Şiîlerin çokluğu onlar için ciddi bir tehlike sayılmaktaydı. Bu yüzden Şia İmamlarını gözlem ve kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. İmam Rıza'dan (a.s) itibaren İmamların sürekli hilâfet merkezlerinde yaşamaları bundan dolayıdır.

ss- Taberî, Ebu Ali Fazl b. Hasan, *İ'lâmu'l-Vera*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1417, c.2, s.34.

ss- Emin, Seyyit Muhsin, age. s.29.

Bu dönemde Şiîlerin çeşitli yerlerde dağılık olmalarından dolayı Masum İmamlar vekâlet müessesesinden yararlanmışlardır. Sonuç itibarıyla bu zaman dilimi Şiîlerin rüştlarının ve ilerlemelerinin dorukta olduğu dönemdir. Zeydî Şiîler ve İsmailî olan Âl-i Bûye ve Hamdanlılar devletleri bu dönemde kurulmuştur. Abbasî halifelerin Şiîlere karşı tutumu birbirinden farklıydı. Mansur, Harun ve Mütevekkil Şiîlere karşı en acımasız halifelerden olmuşlardır.

On Üçüncü Dersin Soruları

- 1- Şiîliğin Abbasîler dönemindeki ilerleyişi nasıl olmuştur ve vekâlet müessesesinin vazifesi neydi?
- 2- Şiîliğin dördüncü yüzyıldaki durumunu özetle açıklayın.
- 3- Abbasî halifelerin Şiîlere karşı tutumunda farklılık var mıydı?
- 4- Abbasî halifeleri Şiîleri kontrol etmek için nasıl bir siyaset izlemişlerdir?

14. DERS

ŞİİLERİN ABBASÎ DÖNEMİNDE ÇOĞALMASININ SEBEPLERİ

Abbasîler döneminde Şîlik günbegün çoğalmaktaydı. Bu meselenin, bir kısmına da değineceğimiz bazı sebep ve etkenleri bulunmaktadır:

1- Ümeyyeoğulları Döneminde Alevîler ve Haşimîler

Ümeyyeoğulları döneminde Haşimîler, gerek Abbasîler, gerekse Alevîler birlik içindeydiler. Zeyd'le oğlu Yahya'nın kıyamıyla uyum içinde olan Abbasîler, Şîlik esası üzere hareketlerine başlamışlardı. Davetleri Hişam zamanında başlamıştır. Ebu'l-Ferac İsfahanî şöyle der:

Emevî Halifesi Velid b. Yezid öldürüldüğünde ve Mervanîler arasında ihtilaf çıktığında, Haşimoğulları davetçi ve tebliğcileri çeşitli nahiyelere gittiler. Açıkladıkları ilk şey, Ali b. Ebu Talip ve evlatlarının üstünlüğü ve zulme maruz kalmalarıdır.^{ss}

Mansur Abbasî Gadir Hadisi'ni rivayet edenlerdendi. Bu yüzden Abbasî güçlerinden bazıları onların Alevîlere yönelik siyasetini kabul etmemiş ve Abbasîlere karşı çıkmışlardır. Ebu Seleme gibi Abbasîlerin Irak'taki davetçilerinin lideri konumunda olan bir şahıs,^{ss} Alevîlere olan temayülü nedeniyle Abbasîler tarafından öldürülmüştür. ^{ss} Bu şahıs Şia itikadına sahip

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.207.

ss– Hatip Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, h. 1417, c.12, s.340.

ss– İbrahim İmam'ın ölümünden sonra Irak'taki davetçilerin başı ve sonraları Seffah'ın veziri olan Ebu Seleme Hallal'ın Abbasîler hakkındaki görüşü değişti. Bu yüzden üç Alevî büyüğü Cafer b. Muhammed es-Sadık (a.s), Abdullah b. Hasan b. Hasan b.

olmasa da, Peygamber hanedanına olan meyli inkâr edilemez. Özellikle de Hamdan kabilesinden ve Kûfe sakinlerinden olması düşünülmüşür.^{ss}

Hamdan kabilesinin Kahtanî kabilelerinin arasındaki Şialık geçmişi diğerlerinden daha öteye dayanır. Seyyit Emin de onu Şîî olan vezirlerden saymıştır.^{ss} Hatta ilk olarak Abbasîler bile Peygamber nesline muhabbetlerini açıklamaktan çekinmediler. Bu konuda şöyle yazılmıştır:

Son Emevî Halifesi Mervan b. Muhammed'in başını, Ebu'l-Abbas Sef-fah'a getirdiklerinde, uzun bir secdeye kapanır, başını kaldırdığında şöyle der: "Beni sana karşı muzaffer kılan Allah'a hamdolsun. Artık ne zaman öleceğim hususunda bir üzüntüm yok. Çünkü Hüseyin, kardeş-

Ali (a.s), Ömer el-Eşref b. Zeynelabidin'e birer mektup yazdı. Bunları onların dostlarından birine emanet ederek önce Cafer b. Muhammed es-Sadık'ın (a.s) yanına gitmesini, kabul ettiği takdirde diğer iki mektubu ortadan kaldırmasını, eğer kabul etmezse Abdullah Mahz'a, o da kabul etmezse Ömer'in yanına gitmesini söyledi. Ebu Seleme'nin elçisi önce İmam Cafer b. Muhammed'in (a.s) yanına geldi ve Ebu Seleme'nin mektubunu teslim etti. Hz. Sadık (a.s) şöyle buyurdu: "*Başkasının Şîisi olan Ebu Seleme'yle benim ne işim olabilir?*" Bunun üzerine Ebu Seleme, "Mektubu okuyun." dedi. İmam Sadık (a.s) hizmetçisinden lambayı yanına getirmesini istedi ve mektubu yaktı! Haberci, "Mektubun cevabını vermeyecek misin?" diye sorduğunda İmam, "*Cevabı işte bu gördüğündür.*" buyurdu. Ebu Seleme'nin habercisi, Abdullah b. Hasan'ın yanına gitti ve mektubunu verdi. Abdullah mektubu okuyunca öptü, hemen İmam Sadık'ın (a.s) yanına geldi ve şöyle dedi: "Şu anda ulaşan bu mektup Horasan'daki Şîilerimizden olan ve beni hilâfete davet eden Ebu Seleme'dendir." Hz. Sadık (a.s) Abdullah'a şöyle dedi: "*Horasan halkı ne zamandan beri senin Şîilerindendir? Acaba Ebu Müslim'i onlardan önce mi gönderdin? Onlardan birini tanıyor musun? Ne sen onları, ne onlar seni tanımazken nasıl olur da senin Şîilerin olurlar?*" Abdullah şöyle dedi: "Sanki bu işle ilgileniyor gibi konuşuyorsun!" İmam şöyle buyurdu: "*Allah biliyor ya her Müslümanın iyiliğini düşünmeyi kendime farz bilirim, bunu sana nasıl reva görmem? Ey Abdullah! Bu batıl arzuları kendinden uzaklaştır ve bil ki, bu devlet Abbasoğulları'nın olacaktır, aynı mektuptan bana da gelmiştir.*" Abdullah bu durumdan rahatsız olarak İmam Sadık'ın (a.s) yanından ayrıldı. Ebu Seleme'nin mektubuna Ömer b. Zeynelabidin'in cevabı da olumsuz oldu. O mektubu reddetmiş ve şöyle demiştir: "Ben mektubun sahibini tanımıyorum ki cevap vereyim." (bk. İbn Taktaka, *el-Fahrî*, Daru Sâdır, Beyrut, h. 1368, s.154; Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Mürrucu'z-Zeheb*, Menşuratu Müesseseti'l-Â'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, c.4, h.1411, s.280)

ss– Emin, Seyyid Muhsin, *A'yanu'ş-Şia*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.190.

ss– Emin, Seyyid Muhsin, aynı.

leri ve dostlarına karşılık, Ümeyyeoğulları'ndan iki yüz kişiyi öldürdüm. Amcaoğlum Zeyd b. Ali'ye karşılık Hişam'ın kemiklerini yaktım. Kardeşim İbrahim'e karşılık Mervan'ı öldürdüm."^{ss}

Abbasî hükümeti güçlendikten sonra Peygamber hanedanı ve Şiileriyle araları açıldı. Mansur Abbasî zamanından itibaren Abbasîler Peygamber nesline karşı Emevîlerin yolunu ve metodunu benimsemişler, hatta Peygamber hanedanına düşmanlıkta Ümeyyeoğulları'nı da geçmişlerdir.

2- Emevî Döneminin Sonu ve Abbasîlerin Başa Geçmesi

Emevî döneminin sona ermesi, Abbasîlerin iş başına geçmesi ve aralarındaki savaş ve çekişmeler, İmam Muhammed Bâkır (a.s) ile İmam Cafer Sadık'ın (a.s) Şiîlik esaslarını öğretme konusunda göz alıcı faaliyetlerde bulunmaları için bir fırsat oluşturmuştur. Özellikle İmam Cafer Sadık (a.s) değişik alanlarda ve ilimlerde talebe yetiştirmiştir. Hişam b. Hakem, Muhammed b. Müslim, Eban b. Tağlib, Hişam b. Salim, Mümin Tak, Mufazzal b. Ömer ve Cabir b. Hayyan gibi meşhur düşünürler Hz. Sadık'ın (a.s) elinde yetişmişlerdir.

Şeyh Müfid, onların içinde sözleri delil olanların sayılarının dört bin kişiye ulaştığını belirtmektedir.^{ss} Geniş İslâm topraklarının çeşitli noktalarından İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzuruna geliyorlar, feyiz alıyorlar ve şüphelerini gideriyorlardı. İmam'ın (a.s) talebeleri çeşitli şehirlere ve bölgelere dağılmıştı. Doğal olarak onlar adım attıkları her yerde Şiîliğin yayılmasına sebep olmaktadır.

3- Alevîlerin Hicreti

Şiîliğin yayılma sebeplerinin en önemlilerinden biri de, çoğunluğu Şiîlik inancı taşıyan seyyitlerin ve Alevîlerin Abbasîler döneminde çeşitli yerlere yaptıkları hicretler ve göçlerdir. Onlardan bir kısmı Zeydîliği tercih etmiştir. Bazı kaynaklardan nakledildiğine göre aralarında Nasibîlere bile

ss- Mesudî, Ali b. Hüseyin, aynı, s.283 ve 284.

ss- Şeyh Müfid, *el-İrşat*, Tercüme: Muhammed Bâkır Sâidî Horasanî, Kitabforuşi-yi İslâmî, h.ş. 1367, s.525.

rastlanıyor olsa da, kesinlikle çoğunun Şia olduğu söylenebilir. Şia karşıtı hükümetler tarafından baskı altında tutulmaları, bunun açık bir delilidir. Seyyitler, Maveraünnehir ve Hindistan'dan Afrika'ya kadar İslâm topraklarının birçok bölgesine yayılmışlardı.

Bu göçler Haccac zamanında başlasa da, Abbasîler döneminde çoğu başarısızlıkla sonuçlanan Alevî ayaklanmaları nedeniyle daha da hızlanmıştır. İran'ın doğusu, Gılan'ın çetin yollara sahip bölgeleri, Mazenderan, dağlık bölgeler ve Horasan'ın gözden uzak bölgeleri Alevîler için emin bölgeler sayılmıştır. İlk olarak Harun Reşit zamanında, Yahya b. Abdullah el-Hasanî o zamanlarda Taberistan adındaki Mazenderan'a gitmiştir. O, güçlenmiş ve parlak bir dönemde olmasına karşın, Harun, veziri Fazl b. Yahya vesilesiyle himaye altında olduğunu bildirir bir mektupla onun barış yapmasını sağlamayı başarmıştır.^{ss}

Ondan sonra birçok Alevî oraya gitti, Şiîlik günbegün yayıldı, o bölgenin halkları İslâm'ı ilk olarak Alevîler vesilesiyle kabul ettiler. Sonunda hicrî üçüncü yüzyılın ikinci yarısında, Hasan b. Zeyd el-Alevî tarafından Taberistan Alevîleri Hükümeti kuruldu. Bu zamanda orası Seyyitler için münasip bir mekân sayılmaktaydı. İbn İsfendiyar bu konuda şöyle demektedir:

... Bu dönemde ağaçların yaprakları sayısınca Alevî seyyitleri ve Benî Haşim, Hicaz'dan, Şam çevresinden, Irak'tan ona ulaştılar. O hepsine bağış ve ikramda bulundu. Herhangi bir tehlike karşısında kılıçlarını çekmiş 300 Alevî etrafını sarardı.^{ss}

İmam Rıza (a.s), Memun tarafından veliahtlığa seçilmesinden ve ahitnmeden sonra Hazret'in kardeşleri ve yakınları İran'a yöneldiler. Maraşâ bu konuda şunları yazar:

Seyyitler veliahtlığın meşhur olması ve Memun'un, İmam'ı (a.s) koruma altına almasından sonra bu tarafa yöneldiler. İmam'ın yirmi bir kardeşi vardı. Hüseyinî ve Hasanî seyyitlerden oluşan bu kardeşlerin ve amcaoğullarının tamamı Rey ve Irak vilayetlerine ulaştılar. Seyyitler Memun'un Hz. Rıza'ya hainlik ettiği haberini alınca, Deylemistan

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyyin*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, birinci ve ikinci baskı, 1416-1374, s.389, 395.

ss- *Tarih-i Taberistan ve Ruyan*, s.290.

ve Taberistan'ın dağlık bölgelerine sığındılar. Bazıları orada şehit oldu ve mezarları meşhurdur. Mazenderan İsfahbedleri İslâm'ı kabul ettiklerinde Şîî idiler ve Resulullah'ın (s.a.a) evladına karşı güzel inanç beslemektedirler. Seyyitler için burası rahat bir yerdi.^{ss}

Hâdi Abbasî'nin hilâfeti sırasında Şehid-i Feh Hüseyin b. Ali el-Hasanî ayaklanmasının başarısızlığından sonra Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İdris b. Abdullah Afrika'ya gitti. Orada halk onun etrafında toplandı ve Fas İdrisîleri hükümetini kurdu. Çok geçmeden hilâfet görevlileri tarafından zehirlendi. Ancak çocukları bir asır kadar hükümetin başında olmuşlardır.^{ss} Bu yüzden seyyitler buraya yönelmişlerdir. Mütevekkil Abbasî Mısır valisine Alevî seyyitlerden erkeklere otuzar, kadınlaraysa on beşer dinar ödeyerek şehirden çıkarması hususunda bir mektup yazdı. Bunlar Irak'a, oradan da Medine'ye gönderildiler.^{ss} Muntasır da Mısır valisine şöyle yazdı:

Hiçbir Alevî herhangi bir yönetime getirilmeyecek, ata binmeyecek, başkentten hiçbir yere ayrılmayacak ve bir köleden fazlasına sahip olmayacak.^{ss}

Alevîler, hükümet karşısında ayaklanabilecek ve varlık gösterebilecek kadar halk arasında süratle özel bir konuma geldiler. Mesudî şöyle naklediyor:

Hicrî 270 yıllarında Ahmed b. Abdullah ismindeki Talibîlerden biri Mısır'ın Said bölgesinde kıyam etti. Ancak Ahmed b. Tulun tarafından yenilgiye uğratılmış ve öldürülmüştür.^{ss}

Böylece Alevîler, Abbasî halifelerinin en önemli rakipleri sayıldılar. 284 yılında Abbasî halifesi Mu'tezid minberlerden Muaviye'ye lanet edilmesi-

ss– Maraşî, *Tarih-i Taberistan ve Ruyan ve Mazenderan*, Neşr-i Gostere, Tahran, 1363, s.277, 278.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, bir ve ikinci baskı, 1416-1374, s.406, 409.

ss– Adam Metz, *Hicrî 4. Asırda İslâm Uygurluğu*, Çev. Ali Rıza Zekâveti Karagözlü, Muesseseyi İntişarat-ı Emîr Kebir, Tahran, 1364, s.83, *el-Vulat ve'l-Kuzatu'l-Kindî*'den nakille, s.198.

ss– age. *el-Vulatu ve'l-Kuzat*'tan nakille, s.203,204.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Muesseset'il-Âlemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h. 1411, c.4, s.326.

ne karar verince, bunu bildiren bir buyruk yazdı. Ancak veziri; toplumun genelinde çıkacak bir kargaşaya karşı onu uyarınca, Mu'tezid "Kılıçla müdahale ederim." dedi. Bunun üzerine vezir şöyle cevap verdi:

O zaman her taraftan ayaklanacak olan bu Talibîlerle ne yapacaksınız? Halk Peygamber hanedanına olan sevgilerinden dolayı onların taraftarıdır. Senin bu emrin onları kabullenmen ve övmendir ve halk bunu duyarsa, onların daha çok taraftarlığını yapacaktır.^{ss}

Alevîler her nerede olsalar, halkın saygısını üzerlerinde topluyorlardı. Bu yüzden halk, ölümlerinden sonra kabirlerini ziyaretgâh şeklinde inşa ediyor, hayattayken de etraflarında toplanıyorlardı. Muhammed b. Kasım el-Alevî, Mutasım'ın hilâfeti döneminde Horasan'a gittiğinde, kısa bir zaman içinde etrafında 40.000 kişi toplanmış ve onu güçlü bir kaleye yerleştirmişlerdir.^{ss}

Emevî ve Abbasî halifelerin günahkârlığının halkın indinde bilinen bir şey olması, Alevîlerin ise iffetli ve muttaki olmalarına ilaveten zulme maruz kalmaları, halkın kalbinin derinliklerine nüfuz etmelerine sebep olmuştur. Mesudî şöyle nakleder:

Yahya b. Zeyd şehit olduğu sene, Horasan'da dünyaya gelen her çocuğa Yahya ya da Zeyd ismini koydular.^{ss}

Seyyitlerin Muhaceret Nedenleri

Seyyitlerin İslâm topraklarının çeşitli yerlerine göç etmeleri ve dağılmalarının sebeplerini üç şeyde aramak lazım: Alevî savaşlarının yenilgiyle sonuçlanması, hükümet baskısı, hicret için uygun ortamların varlığı.

1- Alevî Kıyamalarının Yenilgiye Uğraması

Alevîler yaptıkları savaşlarda yenilgiye uğramalarının sonucunda Bağdat'taki hilâfet merkezinin kontrolünde olan Irak ve Hicaz'da yaşamlarını sürdüremezlerdi. Bu yüzden canlarını kurtarabilmek için uzak diyarlar-

ss– Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu't-Taberî*, Darul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ikinci baskı, h. 1408, s.620, 625.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, age. s.60.

ss– age. c.3, s.236.

ra gitmeye mecbur olmuşlardır. Mesudî, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşlerinin dağılması hakkında şöyle der:

Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşleri ve çocukları çeşitli bölgelere dağıldılar ve halkı onun önderliğine davet ettiler. Oğlu Ali b. Muhammed Mısır'a gitti ve orada katledildi. Diğer oğlu Abdullah Horasan'a, oradan da Sind'e gitti ve orda öldürüldü. Üçüncü oğlu Hasan ise Yemen'e gitti, orada hapse düştü ve hapiste öldü. Kardeşi Musa Cezire'ye, kardeşi Yahya Rey'e ve oradan da Taberistan'a gitti. Bir diğer kardeşi İdris de Fas'a gitmiş ve halk etrafında toplanmıştır...^{ss}

2- Hükümet Baskısı

Hükümet merkezine yakın olan Hicaz ve Irak'ta Alevîler sürekli hükümet baskısı altındaydılar. Mesudî'nin nakline göre Muhammed b. Kasım el-Alevî'nin Kûfe'den Horasan'a gitmesi, Abbasî Halifesi Mutasım'ın baskılarından dolayı olmuştur.^{ss}

3- Uygun Ortamların Varlığı

Alevîlerin muhaceret sebeplerinin bir diğeri de, Kum ve Taberistan gibi münasip ve toplumsal açıdan iyi olan yerlerin varlığıdır.

On Dördüncü Dersin Özeti

Abbasîler döneminde Şiîliğin yayılmasının sebep ve etkenleri şunlardır:

- 1- Alevî ve Abbasî Haşimîler, Mansur zamanına kadar birlikteydiler ve Abbasî davetçilerin ilk izhar ettiği şey, Ali'nin (a.s) üstünlüğüydü.
- 2- Emevîler ve Abbasîler arasında çekişme olduğu zaman İmam Muhammed Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık (a.s) bu fırsattan yararlanmış ve göz alıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır.
- 3- Şiîliğin yayılmasının en önemli sebeplerinden biri, inançları sadece Şiîlik olan Alevî seyyitlerin hicretleri ve çeşitli İslâm beldelerinde dağılık

^{ss} Mesudî.– age. c.3, s.326.

^{ss}– age. c.4, s.60.

hâlde olmalarıdır. Seyyitler, Maveraünnehir ve Hindistan'dan Afrika'ya kadar birçok İslâm beldesine yayıldılar. Taberistan halkı Hasanî seyyitlerin vasıtasıyla İslâm'la tanışma şerefine nail olmuş ve İslâm'ı önce Şiîlik kanalıyla öğrenmiş olan kimselerdir.

On Dördüncü Dersin Soruları

- 1- Abbasîler döneminde Şiîlerin çoğalma sebepleri nelerdir?
- 2- Alevî hicretlerinin Şiîliğin yayılmasındaki tesiri nedir?
- 3- Alevî hicretlerinin sebepleri nelerdir?

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞİÎ VE ALEVÎ KIYAMLAR

15. DERS

EMEVÎLER DÖNEMİNDE ŞİÎ VE ALEVÎ AYAKLANMALARI

Şîi kıyımları ve silahlı mücadelesi, Kerbela ve Aşura hareketiyle başlamıştır. Biz Kerbela konusunu başka bir yerde ele alacağız.

İmam Hüseyin'in (a.s) h. 60 yılındaki şahadetinden sonra Tevvabin ve Muhtar adında iki Şîi ayaklanması oldu ve hiçbirinin önderi Alevî (Peygamber soyundan gelenler) olmayıp varını yoğunu yitirmiş Şîilerdi. (Bunun hakkında daha önce geniş bir şekilde açıklama yaptık.)

Bu iki ayaklanma, sloganlarından da anlaşılacağı üzere tamamen Şîi'ydi. Tevvabin'in önderlerinin Peygamber ashabından ve Emîrü'l-Müminin Ali'nin (a.s) Şîilerinden oldukları hususunda hiçbir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.^{ss} Muhtar hakkında da Şia büyükleri ve rical âlimlerinin görüşlerini geniş bir şekilde açıkladık.

Hepsi onun iyi niyetli olduğuna ve onu kötöleyen rivayetleri düşmanlarının uydurduğuna inanmaktadırlar. Ayaklanmaların Şîiliğin yayılmasındaki etkisiyle ilgili olarak, Tevvabin kıyamının kısa sürmesinden dolayı Şîiliğin tebliğine fırsat bulamadığını belirtmek lazım. Gerçi Şîiliğin maksadının nitelik açısından yayılmasında önemli bir yere sahip olmakla beraber Ehlibeyt'in muhabbetini kalplerde sağlamlaştırmış, Şîileri inançlarında sabit-kadem kılmış ve daha bir bağlı hâle getirmiştir. Ancak Muhtar'ın kıyımı Şîiliğin yayılmasında rol oynamış ve Muhtar Arap olmayan Mevalileri de Şîilerin saflarına çekmeyi başarmıştır. Oysa daha önceleri böyle değildi.^{ss}

ss– Bk. Dr. Seyyit Hüseyin Caferî, *Teşeyyu der Mesir-i Tarih*, Çev. Dr. Seyyit Muhammed Takî Ayetullahî, Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslâmî, dokuzuncu baskı, h.ş. 1378, 268, 273.

ss– Caferiyan, Resul, *Teşeyyu der İnan ez Ağaz ta Karn-i Heftom-i Hicrî*, Şirket-i Çap ve

Bu yüzden Şiîliğin çekirdekleri İslâm'ın doğusuna serpilmiş oldu ki, biz onun yükselişini siyah gıysililer ve Abbasîler hareketinde görmekteyiz.

Alevî kıyamlar zinciri Emevîler hükümetinin sonlarında vuku bulmuş ve Abbasîlerin hareketiyle bir çeşit bağlantıları olmuştur. Zira ister Alevîler olsun, ister Abbasîler, Benî Haşim, Benî Ümeyye döneminde birlik ve beraberlik içindeydi ve aralarında anlaşmazlık yoktu. Hatta iki Abbasî halifesi Seffah ve Mansur ilk olarak İmam Hasan'ın (a.s) torunlarından Muhammed Nefs-i Zekiyye'ye biat etmişlerdir. Ancak Abbasîlerin zaferiyle Muhammed, Mansur Abbasî tarafından katledildi. İkinci yüzyıl süresince Alevîlerin kıyamları daha çok Zeydî ideolojisiyle bağlantılıydı. Ama Zeyd'in kıyamından en çok yararlananlar Abbasîler olmuştur. Muasır tarihçilerden Emîr Ali bu konu hakkında şöyle der:

Zeyd'in ölümü Abbasîleri güçlendirdi ve gündemde olan Abbasoğulları'nın hilâfetini teyit etti. Çünkü muhtemel bir rekabet engelini yollarından kaldırdı. Böyle bir durumda Ebu Müslim, Ümeyyeoğulları'nı ortadan kaldırmak için yaratılmış biri olarak kendini gösterdi.^{ss}

a) Zeyd'in Kıyamı

İmam Seccad'ın (a.s) oğlu ve İmam Bâkır'ın (a.s) kardeşi olan Zeyd, Emevî halifesi Hişam ve emrindekilerin zulümlerinden dolayı ayaklanmış ve Emevîlere karşı kıyam etmiştir. Irak valisi Yusuf b. Amr'ı şikâyet etmek için Dimâşk'a Hişam'ın yanına giden Zeyd, Hişam tarafından küçük düşürülür ve azarlanır. Şam'dan Kûfe'ye döndükten sonra Şiîler etrafını sarar ve onu Benî Ümeyye aleyhinde kıyam etmesi hususunda teşvik ederler. Ancak savaşın en şiddetli olduğu bir anda aldığı okla kıyamı başarısızlıkla sonuçlanır, kendisi de şehit olur.^{ss}

Zeyd'in şahsiyet ve kıyamı hakkında çeşitli rivayetler gelmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmı onu kötölemektedir. Ama Şiî düşünür ve uzmanlar

Zeyd'in saygıdeğer, övülmeye layık bir şahsiyet olduğuna, yanlış yolda olduğunu gösteren kabul edilebilir bir kanıtın olmadığına inanmaktadırlar. Şeyh Müfid onun hakkında şöyle demektedir:

Zeyd'in kıyam etmesi ve halkı Âl-i Muhammed'in rızasını kazanmaya davet etmesinden dolayı Şia mezhebinde olanların büyük bir kısmı onu imam bildiler. Aslında onun kastı bu olmadığı hâlde halk kendisini kastettiğini sandı. Zira o kardeşi İmam Bâkır'ın (a.s) hak üzere olan İmam olduğunu ve kendisinden sonra da oğlu İmam Sadık'ın (a.s) imametini açıkladığını biliyordu.^{ss}

Allâme Meclisî de ilgili rivayetleri naklettikten sonra Zeyd hakkında şöyle yazıyor:

Zeyd'le ilgili haberler çeşitli ve çelişkilidir. Ancak onun kadrinin yüceliği, methi ve yanlış bir iddiada bulunmadığı hakkındaki ilgili haberler daha fazladır. Şia âlimlerinin genelinin görüşü, Zeyd'in makamının yüceliği doğrultusundadır. Buna göre ona karşı hüsnü zan beslemek münasiptir ve kınamaktan kaçınılmalıdır.^{ss}

Ayetullah Hoî (r.a) Zeyd hakkında şöyle demektedir:

Zeyd'in methi, kadrinin yüceliği, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak için kıyam ettiği ile ilgili rivayetler müstefiz ve kötöleyen rivayetler de tamamen zayıftır.^{ss}

Birçok delil, İmam Sadık'ın (a.s) Zeyd'in kıyamına dolaylı ve gizli olarak izin verdiğini göstermektedir. Bu delillerden biri, İmam Rıza'nın (a.s) Memun'a verdiği cevaptır. İmam şöyle buyurmuştur:

Babam Musa b. Cafer babası Cafer b. Muhammed'den şöyle işittiğini nakletmiştir: "...Zeyd kıyamıyla ilgili olarak benimle istişare etti, ben ona şöyle dedim: Amcacığım, eğer Kenase'de^{ss} darağacına asılan biri olmayı istiyorsan, senin yolun işte budur."

Neşr-i Sazman-i Tebliğat-i İslâmî, beşinci baskı, h.ş. 1377, s.76.

ss- Emîr Ali, *Tarihu'l-Arabi ve'l-İslâm*, Çev. Fahr Daî Gîlanî, İntişarat-i Gencine, Tahran, üçüncü baskı, h.ş. 1366, s.162-163.

ss- Mesudî, Ali b. el-Hüseyn, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Muesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.228, 230.

ss- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan, *el-İrşad*, Çev. Muhammed Bâkır Musaidî Horasanî, Kitabforuşi-yi İslâmî, s.520.

ss- Allâme Meclisî, Muhammed Bâkır, *Biharu'l-Envar*, c.46, s.205.

ss- Hoî, Seyyit Ebu'l-Kasım, *Mu'cemu Ricali'l-Hadis*, Beyrut, c.18, s.102,103.

ss- Kenase Kûfe'deki mahallelerden biriydi. Hamevî, Yakut b. Abdullah, *Mucemu'l-Buldan*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h. 1417, c.4, s.153.

Zeyd, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzurundan ayrıldığı zaman İmam şöyle buyurdu:

Onun nidasını işittiği hâlde yardımına koşmayan kimseye yazıklar olsun!^{ss}

Evet, Zeyd gerçek bir Şia ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) imametine inananlardandı. Nitekim şöyle der:

Her zamanda biz Ehlibeyt'ten bir kişi Allah'ın hüccetidir. Bizim zamanımızın hücceti de kardeşimin oğlu Cafer b. Muhammed'dir. Kim ona uyarsa sapmaz, kim ona muhalefet ederse hidayete eremez.^{ss}

Zeyd'in kendisini İmam bilmemesi ve halkı kendisine davet etmemesi hususunda İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

Allah amcam Zeyd'e rahmet etsin. Zafer elde ettiğinde, (kararına) vefa gösterecekti. Amcam Zeyd halkı Âl-i Muhammed'den seçilmiş bir şahsın önderliğini kabul etmeye davet edecekti ve o kişi benim.^{ss}

Özellikle İmam Cafer Sadık (a.s) Zeyd'in şahadetinden sonra ailesini koruması altına aldı.^{ss} Zeyd'in yanında şehit olanların aileleriyle de ilgileniyordu ve hatta bir defasında aralarında bin dinarı bölüştürdü.^{ss}

Son olarak Zeyd'in kıyamının, Tevvabin ve Muhtar gibi tam bir Şîi ve salim bir menşei olduğunu, zulme karşı, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak için gerçekleştirildiğini ve Zeydiyye fırkasıyla hiç alakası olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

ss– Şeyh Saduk, *Uyunu Ahbari'r-Rıza (a.s)*, Muessesetu'l-Â'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1404, c.1, s.225, 25. bab, birinci hadis.

ss– Şeyh Saduk, *el-Emali*, el-Matbaa, Kum, h. 1373, s.325.

ss– Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî)*, tahkik: Seyyit Mehdi Reçâî, Muessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, s.2; bk. Pişvayî, Mehdi, *Sîre-yi Pişvayan*, Muessese-yi İmam Sadık (a.s), Kum, sekizinci baskı, h.ş. 1378, s.407, 409.

ss– İsfahanî, Ebu'l-Ferac, *Makatilu't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.331.

ss– Şeyh Müfid, age. s.345.

b) Yahya b. Zeyd'in Kıyâmı

Zeyd'in şahadetinden sonra (h. 121) oğlu Yahya babasının yolunu sürdürdü ve Medain yolundan Horasan'a gitti. Bir süre Belh'te gizli olarak yaşadı. Sonunda Nasr b. Seyyar onu tutukladı. Bir müddet hapiste kaldı ve Emevî halifesi Hişam'ın ölümünden sonra hapisten kaçtı. Horasan Şiülerinden büyük bir halk etrafında toplandı. Nişabur'a geldi ve oranın hâkimi Ömer b. Zürrare Kasrî'yle savaştı ve yendi. Ancak sonunda h. 125 yılında Cuzcan'da Benî Ümeyye ordusuyla savaşırken alına isabet eden bir okla katledildi ve ordusu dağıldı.^{ss}

Zeyd'in kıyamının aksine oğlu Yahya'nın kıyamı Zeydî izleri taşıyordu. Babasının imametine ve kendisinin, babasının halefi olduğuna inanması konusu o ve İmam Sadık'ın (a.s) ashabından olan Mütevekkil b. Harun arasında geçen konuşmadan anlaşılmaktadır. O diğer şartların yanı sıra kılıçla savaşmayı da imametin şartı olarak kabul ediyordu.^{ss}

ss– İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414, c.2, s.326, 327, 332.

ss– Mütevekkil b. Harun şöyle diyor: Yahya b. Zeyd'i babasının ölümünden sonra Horasan'a giderken ziyaret ettim ve ona selâm verdim. Nerden geldiğimi sordu, "Hacdan." dedim. Sonra Medine'deki yakınları, amcaoğullarının durumlarını sordu ve Cafer b. Muhammed'in (a.s) hâliyle ilgili olarak çok soru sordu. Ben de o Hazret'in hâlini ve babası Zeyd'e olan üzüntüsünü anlattım. Sonra şöyle dedi: "Amcam Muhammed b. Ali (a.s) babamı Benî Ümeyye ile savaşmaktan nehyetti ve sonucunu ona hatırlattı." Sonra "Acaba amcaoğlum Cafer b. Muhammed'le (a.s) görüştün mü?" diye sordu. "Evet." dedim. "Benim hakkımda ne dedi? Beni bilgilendir." dedi. "Fedan olayım! Ondan duyduklarımı yüzüne karşı söylemekten hoşlanmıyorum." dedim. "Beni ölümle mi korkutuyorsun? Ne duyduysan söyle." dedi. Bunun üzerine, "O Hazret'in senin tıpkı baban gibi öldürüleceğini ve baban gibi darağacına asılacağını buyurduğunu duydum." dediğimde, yüzünün rengi değişti ve şöyle dedi: "Allah dilediğini öldürür ve dilediğini yaşatır, ana kitap O'nun indindedir. Ey Mütevekkil! Allah dinini bizim vesilemizle kuvvetlendirdi, ilim ve kılıcı bize verdi, ikisi de bizde var. Ancak amcaoğullarımız sadece ilme sahipler." Ben, "Ey fedan olduğum! Halk amcaoğlum Cafer'e senden ve babandan daha çok rağbet etmekte." dediğimde, "Amcam Muhammed b. Ali ve oğlu Cafer halkı hayata davet ediyorlar, bizse ölüme." dedi. Ben, "Ey Allah Resulü'nün oğlu! Onlar mı daha bilgili, siz mi?" diye sorduğumda, bir süre başını öne eğdi ve sonra kaldırarak, "Hepimiz ilim ve bilgiye sahibiz; ancak onlar bizim bildiklerimizi biliyorlar, ama biz onların bildiklerini bilmiyoruz." dedi ve sonra bana, "Amcaoğlumdan bir şey yazdın mı?"

İşte bu noktada Zeydiyye fırkası şekilleniyor, yolları İmamiyye Şia'sı ve On İki İmam'a inananların yolundan tamamen ayrılıyor. Onlar fıkha dair meselelerde bile Ehlibeyt İmamları'na (a.s) yönelmiyorlardı.

On Beşinci Dersin Özeti

Şiî ayaklanmalar Aşura hareketinden sonra başlamıştır. Tevvabin ve Muhtar kıyamları açıkça İmam Hüseyin'in (a.s) intikamını almak için yapılmıştır. Bu iki kıyamın da liderleri Alevî (İmam Ali soyundan) olmayıp önde gelen Şiîlerdendirler ve Şiîliğin ilerlemesinde önemli bir yere sahiptirler.

Zeyd b. Ali'nin kıyamı zorba halife Hişam'ın zulümlerine karşı yapılmıştır. Zeyd saygıdeğer ve övgüye layık bir insandı. O iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak için kıyam etmiştir. Zeyd, İmam Sadık'ın (a.s) onayladığı bir şahsiyettir. Yahya b. Zeyd babasının şahadetinden sonra Horasan'a gitmiş, orada Emevîlere karşı kıyam etmiştir. Ancak o da babası gibi savaş alanında almış olduğu bir okla ölmüştür. Yahya'nın kıyamı babasının tersine bir Zeydî hareketti.

On Beşinci Dersin Soruları

- 1- Şiî kıyamlar ne zaman başlamıştır?
- 2- Zeyd'in kıyam etmesinin sebebi nedir?
- 3- Yahya b. Zeyd'in kıyamıyla babası Zeyd'in kıyamının farkı nedir?

diye sordu. Ben "Evet." deyince de göstermemi istedi. Ben İmam Sadık'tan (a.s) bazı hadisleri ve *Sahife-i Seccadiye* dualarından bir kısmını ona gösterdim. (bk. *Sahife-yi Kâmile-i Seccadiye*, Çev. Ali Naki Feyzu'l-İslâm, İntişarat-i Feyzu'l-İslâm, s.9, 12)

16. DERS

ABBASÎLER DÖNEMİNDE ŞİÎ VE ALEVÎ AYAKLANMALAR

Abbasî dönemindeki kıyamları hicrî dördüncü yüzyılın başlarına kadar iki gruba ayırabiliriz: Zeydiyye'nin düzenli ve planlı kıyamları ile düzen-siz ve önceden planlanmayan kıyamlar.

1– Zeydiyye Kıyamları

Hicrî ilk üç asırda Şia camiasının büyük bir çoğunluğunu oluşturan, hilâfet ve imameti Hz. Fatıma'nın (s.a) evlatlarına has bilen ve Abbasîleri gasıp telakki eden Zeydîler ardı ardına, düzenli ve önceden planlanmış kıyamlar gerçekleştirdiler. Bunlardan bazıları Taberistan, Fas ve Yemen gibi bazı yerlerde hükümet kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Zeydîler, Muhammed Nefs-i Zekiyye ve İbrahim'i Zeydiyye imamlarından saymışlardır. Zira Yahya b. Zeyd onları halefi yapmıştır. Bu noktada Zeydîler ve Zeyd'in çocuklarıyla İmam Hasan'ın (a.s) torunları, başka bir tabirle Beni'l-Hasan (Hasanoğulları) arasında sıkı bir irtibat oluşmuştur. Kardeşi Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin halefi olan ve Basra'da Abbasîlere karşı inkılâp sancağını dalgalandıran İbrahim b. Abdullah, Zeyd'in diğer oğlu İsa'yı halefi olarak tanıtmıştır. İsa, İbrahim'in öldürülmesinden sonra kaçmış ve Mehdi Abbasî döneminde gözlerden uzak bir şekilde ölmüştür.^{ss}

Zeydîler Muhammed Nefs-i Zekiyye ve İbrahim'in ölümünden sonra belli bir kişi önderliğinde fikir birliği sağlayamamışlar; her zaman cesur, savaşçı ve önderliklerini üstlenebilecek, Hz. Fatıma'nın (s.a) evladından olan bir imamın peşinde olmuşlardır. Ancak hicrî 301 yılına kadar bir imamda ittifak edememişlerdir. Sonunda bu yılda Utruş lakaplı Hasan b. Ali b.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, aynı, s.345.

el-Hasanî Horasan'da kıyam etti, Gîlan ve Mazenderan bölgelerine gitti ve Zeydîlerin işlerini düzene koymayı başardı.^{ss} Bu sebepten Abbasîler Zeydîlerden çok korkmaktaydı ve onlara önderlik edebilecek nitelikteki kişileri, özellikle de Zeyd'in çocuklarını yok etmeye çalışıyorlardı. Bu tür kişilerin yakalanması için ödül koyuyorlar, casus görevlendiriyorlardı.^{ss} İsa b. Zeyd saklanmış olarak dünyadan gitti ve Harun, oğlu Ahmed b. İsa'yı sadece hakkında suizan beslediği için tutuklattı ve zindana gönderdi.^{ss}

Tabi ki, bu arada ayaklanma önderlerinden sayılan bir kısım Beni'l-Hasan büyüğü, Zeydîlik yolu ve törelerine göre hareket etmemekte ve Zeydî temellere de o kadar kayıtlı kalmamaktaydılar. Bundan dolayıdır ki, savaş onların zararına geliştiğinde ve kaybetme ihtimalleri bulunduğu anda, Zeydîler onları savaş meydanında yalnız bırakıyorlardı ve kıyımları yenilgiyle yüz yüze kalıyordu. (Tıpkı Yahya b. Abdullah gibi.)

Bunların arasında Yahya'nın kardeşi İdris kısmi bir zafer elde etmiştir.^{ss} Bunun nedeni de onun Abbasîlerden uzak olan Afrika'ya kaçmasıdır. Orda Abbasîler aleyhinde çalışmış ve hükümet kurmayı başarmıştır.^{ss}

ss– Mesudî, Ali b. el-Hüseyn, *Murucu'z-Zeheb*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.4, s.393, 394; Şehristanî, *Kitabu'l-Mileli ve'n-Nihel*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.ş. 1364, c.1, s.139.

ss– Harun, Ahmed b. İsa'nın zindandan kaçtığı öğrenince, İbn Kürdiyye adında birini Kûfe ve Basra taraflarına giderek, kendini Şii gibi gösterip Şii'ler ve Zeydîler arasında para dağıtmak suretiyle Ahmed b. İsa'nın saklandığı yeri bulması için görevlendirdi. İbn Kürdiyye uzun çabalarının ve harcadığı büyük miktardaki paraların sonucunda Ahmed'in gizlendiği yeri tespit etti. Ama Ahmed'i yakalayamadılar. (bk. Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.492, 496)

ss– age.

ss– Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İdris b. Abdullah, Hüseyin b. Ali el-Hasanî Şehid-i Fehh'in, Hâdi Abbasî dönemindeki kıyamına katılmıştır. Hüseyin'in yenilgiye uğramasından sonra hacılarla birlikte meçhul bir surette Mısır'a, oradan da Fas'a gitti. Fas'ta halk onun etrafında toplandı. Derken gücüne güç kattı ve hükümet kurdu. Ancak Abbasî Halifesi Harun'un emriyle bir kişi tarafından zehirlendi. Halk ondan sonra küçük çocuğunun adını İdris koydu. İkinci İdris büyüdükten sonra hükümetin başına geçti ve Fas İdrisîler hükümeti bir asır dolaylarında orada var oldu. (bk. Mesudî, age. c.3, s.326)

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. s. 406-408.

Zeydî esasları kabul etmeyip Ehlibeyt yolunu benimseyen kıyam liderlerinden biri de Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi Yahya b. Abdullah'tır. Kardeşi Muhammed'in yenilgiye uğramasından sonra Horasan'a, oradan da bugünkü Gîlan ve Mazenderan olan Deylem topraklarına gitti. Ancak henüz Müslüman olmayan o diyarın yöneticisi, Harun Reşit'in tehdidinden dolayı onu tutuklayıp Harun'un memurlarına vermek istedi. Bu durumda Yahya, Harun'un veziri Fazl Bermekî'den aman dilemek zorunda kaldı, Fazl da onu koruma altına aldı. Ancak bunun aksine Bağdat'ta ölene kadar zindanda yaşadı.^{ss} O, İmam Sadık'ın (a.s) talebelerinden ve yetiştirdiklerinden. Ne zaman İmam Sadık'tan (a.s) hadis nakletse "Habibim Cafer b. Muhammed böyle buyurdu..."^{ss} derdi.

O fıkihta da Ehlibeyt'e uyduğundan, Zeydîler ona muhalefet ettiler, etrafından dağıldılar; böylece o da Harun'un veziri Fazl b. Yahya'ya teslim olmak zorunda kaldı.^{ss}

a) Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin Kıyımı

Alevî kıyımları ikinci yüzyılda en hızlı sürecini yaşıyordu. Bu kıyımların en önemlilerinden biri, Mansur Abbasî zamanında Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin önderliğinde gerçekleşmiştir. O, işlerine Abbasîlerin zafere ulaşmalarından önce başlamış, İmam Sadık (a.s) haricinde Benî Haşim'in geneli ona biat etmiştir. Hatta Ebu Hanife, Medine ahalisinin fakihî Muhammed b. Aclan, fakih Ebu Bekir b. Ebu Sebra, Abdullah b. Cafer, Hişam b. Urve, Abdullah b. Ömer, Vasıl b. Ata, Amr b. Ubeyd gibi Ehlişünnet düşünür ve fakihleri bile ona biat ettiler. Hz. Mehdi (a.f) hakkında Peygamber'den naklolunan hadisleri ona yordular.^{ss} Ancak onun Abbasîler dönemindeki kıyamının zamanından önce gerçekleşmesi yenilgiyle sonuçlanmasına sebep olmuştur.

Kardeşleri dağınık hâlde olduklarından dolayı ayaklanmaları Harun'un zamanına kadar sürdü. İdris b. Abdullah Fas'a kaçtı ve orada halk tarafından kabul gördü. Fakat sonunda Harun'un memurları tarafından zehirlendi. Ondandan sonra takipçileri küçük yaşta oğlunu onu yerine oturtular

ss– age. s.393.

ss– age.

ss– age. s.392,393.

ss– age. s.251, 254, 255, 347.

ve adını da İdris-i Sani (İkinci İdris) koydular. İdrisîler hükümeti Afrika'nın doğusunda uzun bir sürse devam etti. Daha önce de değindiğimiz gibi Muhammed'in diğer kardeşi Taberistan'a gitti.

Bir diğer kardeşi Musa b. Abdullah Irak'ın kuzeyine ve Cezire'ye kaçtı. Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin çocukları Ali, Abdullah ve Hasan; Mısır, Hindistan ve Yemen'e gitmişler, uzun bir süre Abbasîlerin tedirgin olmalarına sebep olmuşlardır.^{ss}

b) İbn Tabataba el-Hasanî'nin Kıyamı

Harun'un ölümü ve iki oğlu Emin'le Memun'un hükümet hususunda birbirleriyle çatışmasından dolayı Şîiler fırsatı ganimet bildiler. Alevî kıyamları da bu dönemde yükselişinin doruklarındaydı. Bu dönemde Alevîlerin cephesinde Ebu's-Seraya gibi kabiliyetli bir ordu komutanının bulunmasından dolayı Bağdat hariç Irak'ın tamamı, Hicaz, Yemen ve İran'ın güneyi Abbasîlerin elinden çıktı.^{ss} Ebu's-Seraya ordusu karşılaştığı her orduyu altüst ediyor, ulaştığı her şehri fethediyordu. Kıyamından boynunun vurulmasına kadar geçen süre on ay olmadığı hâlde Ebu's-Seraya'nın savaşlarında halife askerlerinden 200.000 kişinin öldürüldüğü söylenir. Hatta Osmanîlerin çoğunlukta olduğu Basra'da Alevîler desteklendiler. Öyle ki Zeydu'n-Nar bu şehirde kıyam etti. Mekke'de ve Hicaz bölgelerinde Dibac lakaplı ve kendisine Emîrül-Müminin diye hitap edilen Muhammed b. Cafer kıyam etti. Yemen'de İbrahim b. Musa b. Cafer halifeye karşı ayaklandı. Medine'de Muhammed b. Süleyman b. Davut d. Hasan kıyam etti. Halkın çoğu Osmanîlere meyilli olan Vasıt'ta, Cafer b. Zeyd b. Ali ve yine Hüseyin b. İbrahim b. Hasan b. Ali kıyamı baş gösterdi. Medain'de Muhammed b. İsmail b. Muhammed kıyam etti. Özetle, Alevîlerden birinin ya kendi kararıyla ya da halkın isteğiyle Abbasîlere karşı ayaklanmadığı hiçbir yer yoktu. Hatta iş öyle bir yere vardı ki, Emevîler ve Âl-i Mervan'la uyum içinde olmalarıyla meşhur olan Şam ve Beynu'n-Nehreyn ahali Ebu's-Seraya'nın arkadaşı olan Muhammed b. Alevî'ye yöneldiler ve bir mektupta ona, fermanını bildiren habercisini beklediklerini yazdılar.^{ss}

ss- Mesudî, Ali b. el-Hüseyin, *Murucu'z-Zeheb*, c.3, s.326.

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414, c.2, s.445.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.1416, s.435, 436.

c) Hasan b. Zeyd el-Hasanî'nin Kıyamı (Taberistan Alevîleri)

Hicrî 250 yılında Müstain Abbasî'nin hilâfeti döneminde önceleri Rey'de yaşayan Hasan b. Zeyd, Taberistan dolaylarında ayaklandı ve halkı Âl-i Muhammed'in rızasına davet etti. Taberistan ve Cürcan bölgelerini bir dizi çarpışmadan sonra ele geçirdi^{ss} ve hicrî 345 yılına kadar sürecek olan Taberistan Alevîleri hükümetini kurdu.^{ss}

Hasan b. Zeyd yirmi yıllık hükümeti süresince birkaç defa Rey, Zencan ve Kazvin'e galip geldi. O kıyam ettiği yılda Muhammed b. Cafer isimdeki Alevîlerden birini Rey'e gönderdi. Ancak kısa bir süre sonra Tahirîler tarafından yakalandı.^{ss} Hicrî 251 yılında Hüseyin b. Ahmed el-Alevî, Kazvin'de ayaklandı ve Tahirîlerin memurlarını oradan çıkardı.^{ss}

Kardeşi Hüseyin b. Zeyd de bugünkü Tahran'ın kuzeyi olan Larican ve Kasran'a galip gelince, onlardan kardeşi için biat aldı.^{ss} Taberî'nin hicrî 250 yılı olayları hakkında dediği gibi: "Taberistan hükümetine ilaveten Hemedan yakınlarına kadar Rey bölgesinin hükümeti de Hasan b. Zeyd'in elindeydi."^{ss}

Böylece Hasan b. Zeyd'in hükümet sahasına yakın olan ve onun adına kıyamlar gerçekleştirilen İran'ın kuzey bölgelerinin yanı sıra Irak,^{ss} Şam^{ss} ve Mısır'da^{ss} da Alevîler cesaretlenmiş, halkı etraflarında toplamış ve kıyamlar gerçekleştirmişlerdir. Bu durum Hasan b. Zeyd'in hicrî 280 yılındaki vefatından sonra halefi olarak bıraktığı kardeşi Muhammed b. Zeyd'in

ss- Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tarihu't-Taberî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ikinci baskı, h.1408, c.5, s.364.

ss- Suyutî, Celalettin, *Tarihu'l-Hulefa*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, birinci baskı, 1411-1375, s.525.

ss- Taberî, Muhammed b. Cerir, age. s.365.

ss- age.

ss- age.

ss- age.

ss- age. s.36, 395, 430.

ss Mesudî, age. s.327.

ss- age. s.326.

hicrî 280 yılına kadar orada hükmetmesine kadar sürdü. Sonunda da Samanîlerin komutanı Muhammed b. Harun arasındaki savaşta şehit oldu.^{ss}

Hicrî 287 yılında, Muhammed b. Zeyd'in şahadetinden sonra Utruş lakaplı Nasır Kebir, Gılan bölgesinde kıyam ederek halkı İslâm'a davet etmiş ve orada on dört yıl hükmetmiştir.^{ss} Daha sonra da 301 yılında Taberistan'a gelerek hükümeti ele geçirmiştir.^{ss}

d) Yahya b. Hüseyin'in Kıyamı (Yemen Zeydileri)

Hicrî 288 yılında el-Hadi ile'l-Hak lakaplı Yahya b. Hüseyin el-Alevî Hicaz'da kıyam etti. Zeydîler etrafında toplandılar. O, bu yılda Yemenli kabilelerin yardımıyla Sana'ya girdi ve Zeydî İmam unvanıyla adına hutbe okudular. Her ne kadar o, Yemen kabileleriyle çatışma içine girse de, sonunda oranın yönetimini ele geçirmiş ve hükümetin başına geçmiştir. Hicrî 297 yılında zehirlenme sonucu ölmüştür. Ondan, büyük Zeydî şahsiyetlerden biri unvanıyla bahsedilmiştir. O, ilmî açıdan da seçkin bir yere sahipti. Bu yüzden Yemen'deki Zeydî mezhebi onun adıyla meşhur olmuş ve Hadeviyye olarak adlandırılmıştır.^{ss} Zeydiyye'nin Yemen'deki imamet ve hükümeti 1382 yılındaki Arap cumhuriyetçiliği hareketinin başarıya ulaşmasına kadar el-Hadi ile'l-Hakk'ın çocukları ve torunlarıyla süregelmiştir.^{ss}

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, ikinci baskı, 1416-1378, s.542.

ss– Mesudî, age. s.283.

ss– age. s.327.

ss– Bk. Ali Rabbanî Gülpayganî, *Fırak ve Mezahib-i Kelamî*, Merkez-i Cihani-yi Ulum-u İslâmî, birinci cilt, 1377, s.134.

ss– Suyutî, Celalettin, *Tarihu'l-Hulefa*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, birinci baskı, h. 1411, s.525.

On Altıncı Dersin Özeti

Zeydîler hicrî ilk üç asırda Şii'lerin büyük bir kısmını oluşturmaktaydı. Yeni hükümetlerin kurulmasıyla sonuçlanan düzenli kıyamlar gerçekleş-tirdiler.

Zeydîlerde imamet, Yahya b. Zeyd'den sonra İmam Hasan'ın (a.s) torunlarına geçmiştir. Bu yüzden her ne kadar bazıları Zeydî temeller üzere olmasalar da, onlar devamlı Zeydî kıyamların başında olmuşlardır.

Alevî kıyamların yoğun olduğu zamanlardan biri Abbasî halifelerinden Mansur'un zamanında olmuş ve liderliğini de Muhammed Nefs-i Zekiyye üstlenmiştir. İkincisi, Memun zamanında Ebu's-Seraya gibi ordu komutanının varlığından dolayı Alevîler büyük başarılar kazanmışlardır. Üçüncüsü de, hicrî 250 yılından sonraki kıyamdır ki, bu kıyamla Taberistan Alevîleri hükümet kurmuşlar ve bunun sonucu olarak diğer Alevîler de kıyam etme cesareti bulmuşlar ve değişik bölgelerde kıyamlar başlatmışlardır.

On Altıncı Dersin Soruları

- 1- Zeydiyye kıyamlarını açıklayın.
- 2- Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kıyamı hangi temeller üzeredir?
- 3- İbn Tabetaba kıyamı hangi zamanda vuku bulmuştur?
- 4- Taberistan Alevîlerinin kıyamı hangi yıl gerçekleşmiştir?

17. DERS

2- DÜZENSİZ KIYAMLAR

Bu tür kıyımlar genellikle önceden planlanmadan ve ferdi kararlarla gerçekleşiyordu. Çoğunlukla da zalim halifelerin ve valilerin Alevîlere yönelik zulümlerine karşı gerçekleştirilip bunlara bir tepki niteliğindedir. Bunların en önemlileri şunlardır:

a) Şehid-i Fah Kıyımı

Şehid-i Feh olarak meşhur olan Hüseyin b. Ali, Abbasî halifesi Hâdi zamanında kıyam etti. Kıyamı, zamanın halifesinin Şiîlere ve Alevîlere yönelik haddinden fazla olan zulümlerine karşıdır. Yakubî şöyle der:

Abbasî Halifesi Musa Hâdi, Talibîler hakkında araştırma yapıyordu. Onları çok korkutmuş, maaşlarını ve gelen hediyelerini kesmişti. Çeşitli bölgelere ve nahiyelere Talibîlere zorluk çıkarmaları hususunda yazılar yazmıştı.^{ss}

Hâdi Abbasî Medine'de de Ömer'in torunlarından birini vali tayin etmişti. O, Talibîlere çok zorluk çıkarıyor ve her gün teftiş ediyordu. Hüseyin b. Ali bu zulümlere karşı çıkmak adına baş kaldırmış ve Medine'de okunan ezanlarda "hayye âlâ hayri'l-amel" denmesini emretmiştir. Halktan Allah'ın kitabı ve Peygamber'in (s.a.a) sünneti üzere biat almış, onları Âl-i Muammed'den (s.a.a) seçilmiş bir şahsın liderliğine çağırmıştır. İmam Musa Kazım (a.s) onun yöntemini beğenmiş, ama "Sen öldürüleceksin."^{ss} buyurmuştur. Bu yüzden Zeydîler etrafından dağılmışlar ve o, beş yüz kişiden daha az bir sayıyla Süleyman b. Ebu Cafer komutasındaki Abbasî

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, 1417 baskısı, c.2, s.404.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. s.372.

ordusunun karşısında durmuş, Mekke ve Medine arasındaki Feh isimli bir mahallede dostlarıyla birlikte şehit olmuştur.^{ss}

İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur:

Kerbela'dan sonra Feh'ten daha büyük ve elim bir musibet yoktur.^{ss}

Genel olarak Muhammed b. Abdullah Nefs-i Zekiyye'nin haricinde Alevî kıyımlarının liderleri tam olarak kabul görmemişlerdir. İmamî Şiîler ve Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) ashabı bu kıyımların çoğunda yer almamışlardır.

b) Muhammed b. Kasım'ın Kıyımı

Muhammed b. Kasım'ın kıyımı hicrî 219 yılında gerçekleşti. O İmam Secad'ın (a.s) torunlarından ve Kûfe sakinlerindendi. Zahid, ibadet ehli, muttaki Alevîlerden ve seyyitlerdendi. Kıyamından dolayı Mutasım tarafından baskı altına alındığı için Kûfe'den Horasan'a kaçmak zorunda kaldı. Mesudî bu konuda şöyle der:

Bu yılda (h. 219) Mutasım, Muhammed b. Kasım'ı korkuttu. O oldukça zahit ve muttakiydi. Mutasım'ın, kendisine zarar vermesinden korkunca Horasan'a kaçtı. Merv, Serehs, Talegan ve Nesa şehirlerinde dolaştı.^{ss}

Ebu'l-Ferac'ın naklettiğine göre etrafında 40.000 kişiye yakın bir topluluk oluştu. Ama yine de kıyamı amacına ulaşmamış ve bu büyük topluluk dağılmıştır. Sonunda Tahirîler tarafından tutuklanmış, Samerra'da zindana gönderilmiştir.^{ss} Tabi daha sonra Şiîler ve takipçilerinin yardımıyla özgürlüğüne kavuştu; fakat bundan sonra ondan haber alınamadı ve meçhul bir şekilde dünyadan gitti.^{ss}

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. s.380, 381.

ss- Kiya Gilanî, Seyyit Ahmed b. Muahemmed b. Abdurrahman, *Siracu'l-Ensab*, Mektebetu Ayetullahi'l-Uzma el-Maraşî en-Necefi, Kum, h. 1409, s.66.

ss- Mesudî, Ali b. el-Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Muesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1411, c.4, s.60.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, ikinci baskı, h. 1416, s.464,467.

ss- Mesudî, age.

c) Yahya b. Ömer Talibî

Cafer-i Tayyar'ın torunlarından olan Yahya b. Ömer Talibî, zühdü ve takvasından ötürü Kûfe halkı arasında eşsiz bir makama sahipti. Abbasî Halifesi Mütevekkil ve Türk askerlerinin kendisine reva gördükleri zulüm ve tahkirlerden ötürü Kûfe'de onlara karşı kıyam etmek zorunda kaldı. Yönetimi ele geçirince, adalet ve insafla davrandı ve bu yüzden Kûfe'de fevkalade bir muhabbete mazhar oldu. Ancak kıyamı Muhammed b. Abdullah b. Tahir tarafından bozguna uğradı. Halk onun yasında kendinden geçti.^{ss} Mesudî şöyle der:

Yakını olan olmayan ona ağıt yaktı; küçük, büyük herkes onun için ağladı.^{ss}

Ebu'l-Ferac'ın nakline göre Abbasîler zamanında şehit olan hiç kimse için onun kadar şiir okunmadı.^{ss}

Kıyımların Yenilgiye Uğrama Sebepleri

Kıyımların yenilgiye uğramasının sebeplerini, birincisi liderliğin zayıflığı, ikincisi güçlerin uyumsuzluğu ve kopukluğu olmak üzere iki delilde aramak gerek. Bu liderlerin genelde düzgün bir planı yoktu ve işleri doğru İslâmî ölçüler üzere değildi. Bu yüzden bu inkılâpların çoğu, Masum İmam tarafından teyit edilmemiştir. Kabul edilen bazı şahsiyetlerin gerçekleştirmiş oldukları kıyımların başarılı olamamasının sebebi de, plan ve programlarında yenilgilerinin önceden görülebiliyor olmasıdır. Eğer Masum İmam onları açıkça teyit etseydi, kıyamın başarısızlıkla sonuçlanması hâlinde Şiîliğin esasları, imamet ve Şiî güçlerin aslî temelleri sarsılırdı.

Diğer taraftan kıyamı gerçekleştiren güçler uyumsuz ve kopuktu. Her ne kadar aralarında, ölüm pahasına hedeflerinde direnen ihlâslı şahsiyetler ve gerçek Şiîler bulunsa da çoğu, hedeflerine inanmamış, Alevî önderlerle uyum sağlayamamış, genelde de savaş meydanında komutanlarını ve

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin; *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Muesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h.1411, s.160.

ss– age.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, ikinci baskı, 1416-1374, s.511.

liderlerini yalnız bırakıp kaçan insanlardı. Allâme Cafer Murtaza bu konuda şunları yazar:

Bu yenilgilerin sebebi sadece şudur: Zeydî kıyımlar öncelikle siyasî hareketlerdi. Tek özelliği de Peygamber (s.a.a) hanedanından olan ve hükümete kılıç çeken birine tâbi olmaya davet etmektir. Asil tefekkürden; güçlü, kalbin ve vicdanın derinliklerinden gelen ve kaynayan imandan nasibini almamıştı. Körleşmiş bir duygu ve gelişmemiş bir kültürel anlayışa dayanıyordu. Girdaplardan korkulmaması ve canların bu yolda rahatlıkla feda edilebilmesi için, ahde vefa ve sorumluluk bilinci içinde sağlam bir temel inşa edecek derecede duyguların, düşünce ve vicdanla iç içe olmalarını sağlayamamıştı. Hatta tam aksine inkılâpçı güçlerin derinliklerinden kaynayan alıkoyucu etkenler, duygusal ve düşünsel güçlerden destek almayı tıpkı susuz birinin seraba itimat etmesi gibi kılmıştı. Bu nokta, kararlı ve ciddi bir şekilde olaylarla karşı karşıya kalan halkın, zorlukları atlatıp meyvelerini toplama zamanına geldiklerinde, sıkıntısız ve sakin bir yaşama nasıl meylettiklerini açıklamaktadır.^{ss}

On Yedinci Dersin Özeti

Dağınık kıyımlar genellikle önceden plansız ve ferdî kararlarla, çoğunlukla da halifeler ve zalim valilerin zulümlerinden dolayı gerçekleştirilmekteydi.

Şehid-i Feh olarak meşhur Hüseyin b. Ali el-Hasanî'nin kıyamı, Abbasî halifelerinden Hâdi'nin haddinden fazla zorbalık ve zulümlerinden dolayı gerçekleşen kıyımlardandır.

Zahit ve takvalı Alevîlerden olan Muhammed b. Kasım, Mutesim tarafından kendine yönelik baskılar sebebiyle Horasan'a gitmeye mecbur kalmış ve orada kıyam etmiştir. Yahya b. Ömer Talibî de Mütevekkil'in memurlarının zulümlerinden ötürü kıyam etmiştir.

ss– *Zendegiy-i Siyasi-yi İmam Cevad (a.s)*, Çev. Seyyit Muhammed Hüseyinî, Defter-i İntişarat-i İslâmî Vabeste bi Camia-yi Müderrisin-i Hozeyi İlmiyyeyi Kum, sekizinci baskı, h.ş. 1375, s.19.

Alevîlerin gerçekleştirdikleri kıyamların neden başarısızlıkla sonuçlandığı sorusunun cevabını ise, liderlerin yetersizliği ve güçlerin farklı yönlerde olmasında arayabiliriz.

On Yedinci Dersin Soruları

- 1- Dağınık kıyamları açıklayın.
- 2- Kıyamların yenilgiye uğrama sebebi neydi?

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞİA'NIN COĞRAFİ YAYILIMI

18. DERS

ŞİA'NIN COĞRAFİ YAYILIMI

Medine'nin, Şiîliğin başlangıç noktası olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Hz. Peygamber'in (s.a.a) ashabı arasından olan ilk Şiîler bu şehirde yaşamışlardır. İlk üç halife zamanında Şiî sahabîler çeşitli şehir ve bölgelere dağıldılar. Bunların bazıları siyasî ve askerî kademelerdeydi. Allâme Muhammed Cevad Muğniye bu konuda şöyle yazıyor:

Şiî sahabîler, Şiîliğin gelişimi ve yayılımında esas rolü üstlenmişlerdir. Her nereye gitseler halkı Kur'ân, hadis, sabır ve tahammülle Şiîliğe davet ediyorlardı. Hz. Peygamber'in (s.a.a) ashabı olmalarından dolayı da halk arasında saygın ve değerliydi. Sözlere çok tesirliydi.^{ss}

Hatta Şam'a ait olan ve Muaviye'nin tesirinde olan Cebel Amil gibi bir yer, büyük sahabî Ebuzer'in oradaki varlığının bereketiyle Şia'nın aslî merkezlerinden biri olmuştur.^{ss}

Osman'ın hilâfetinin son dönemlerinde, büyük bir Şia kesimi İslâm topraklarında yaşamaktaydı. Hilâfet için devamlı Hz. Ali'nin (a.s) ismi zikredilmekteydi. İsyancılar Medine'de toplandığında, Osman, Hz. Ali'ye (a.s) bir mektup gönderir ve ona, isyancıların daha az tahrik olma ihtimaliyle, bir müddet Medine'den çıkıp Yenbu'daki mezrasına gitme hususunda ricada bulunur.^{ss} Özellikle Irak'ta Osman'ın zamanında birçok Şia bulunmaktaydı. Örneğin Basra Şiîleri, şehir Cemel ordusunun elinde ve tebliğlerinin etkisi altında olduğu hâlde Emîrül-Müminin Ali'in (a.s) Muhacir ve Ensar'la beraber onlara doğru geldiğinden haberdar olduk-

ss- eş-Şiatu fi'l-Mizan, Menşuratu'ş-Şerifi'ir-Razî, Kum, h. 1413, s.26,28.

ss- Emin, Seyyit Muhsin, A'yānu'ş-Şia, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.25.

ss- Nehcü'l-Belâğa, Feyzu'l-İslâm, 235. Hutbe.

larında, sadece Rabîa kabilesinden 3000 kişi Zîkar'da Hazret'e katıldılar.^{ss} Bunların Hz. Ali (a.s) ile birlikte olmalarındaki etken inançlarından kaynaklanıyordu ve Hz. Ali'ye (a.s) Hz. Peygamber (s.a.a) tarafından seçilen imam gözüyle bakıyorlardı. Bu mesele Belazurî'nin, "Ali'nin Şiîlerinden, Rabîa kabilesinden" tabirinden de bu anlaşılmaktadır.^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) kendisi hükümetin başına geçip Irak'a gittiğinde, bu bölgede Şiîliğin yayılması hususunda oldukça etkisi olmuştur. Aynı şekilde geneli Şiîler arasından seçilen Hazret'in valileri ve hâkimlerinin de diğer bölgelerde Şiîliğin yayılmasında büyük etkileri olmuştur. Seyyit Muhsin Emin şöyle diyor:

Ali'nin valileri nereye giderlerse oranın halkı Şiî oluyordu.^{ss}

Tabi bu dönemde tamamen Emevîlerin etkisinde olan Şam'ın yanında, Osmanî eğilimi olan bölgeler de vardı. Basra ve Irak'ın kuzeyi gibi yerlerde de Osman'ın yakınlarının bulunmasından dolayı halk Osmanîliğe temayül etmişti.^{ss} Bu eğilim Irak'ın kuzeyinde ikinci asrın sonuna kadar devam etmiştir.

Mekke, cahiliye döneminde Haşimî ve Alevî karşıtı eğilime sahipti. Taif de gerek cahiliye, gerekse İslâm döneminde, Mekke'yle uyum içindeydi. Kureyş sürekli Benî Haşim'le rekabet içindeydi ve Benî Haşim'in liderliğini kabul etmeye hazır değildi. Bu, Kureyşlilerin Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a) muhalefetlerinin sebeplerinden biriydi. Taifliler de Kureyş'le beraber Hz. Peygamber'in (s.a.a) davetini kabul etmediler. Gerçi İslâm'ın güçlenmesinden sonra gecikmeli olarak İslâm'ı kabul etmişlerdir.

Haccac zamanından itibaren Şiîlik, Irak ve Hicaz sınırlarından başka bölgelere kaymıştır. Bu dönemde Şialar Haccac'ın haddinden fazla baskı ve zulmünden dolayı dağılmış, diğer İslâm topraklarında yaşamaya başlamışlardır. Hicrî ilk asrın geride kalmasıyla gitgide özellikle İslâm topraklarının doğusunda, İran'da Şiî merkezleri oluştu. Horasan'da Abbasîler onların Peygamber (s.a.a) hanedanına olan sevgilerinden istifade ettiler

ss- Belazurî, *Ensabü'l-Eşraf*, Menşuratu Muesseseti'l-A'lemî li'Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.2, s.237

ss- age.

ss- *A'yanu's-Şia*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.25.

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, 1414, c.2, s.178.

ve "Âl-i Muhammed'in Rızası" sloganıyla onları etraflarında topladılar, Emevîlerle olan savaşlarında onlardan faydalandılar.

Abbasîler döneminde Şiîlerin yayılması hayli göz alıcıdır. Şiîler İran'ın yanı sıra Orta Asya, Hindistan ve Kafkasya gibi yerlere ulaştılar. Emevî devletinin yıkılmasıyla Şia'nın batıdaki etkisi de başlar. Özellikle ikinci asırda Şiî İdrisîler hükümetinin kurulduğu Afrika'da her ne kadar hükümetleri Zeydî ise de, Şiîlerin çalışmaları için iyi bir ortam olmuştur. Elbette merkez ve Medine'yle bağlantıları, onlara karşı koymak için kurulan Mısır'daki Ağlebîler devletinin varlığından dolayı çok azdır.^{ss}

Böylece Şiîlik, hicrî ikinci asırda İslâm dünyasının doğusuna ve batısına yayıldı. Huzistan'ın yanı sıra Cebel bölgesi (Havali bölgesi ve Zagros dağlarının etrafı) İran'ın merkezi ve Orta Asya, bugünkü Afganistan, Azerbaycan, Fas, Hindistan ve Taberistan gibi uzak bölgelere kadar yayıldı.^{ss}

On Sekizinci Dersin Özeti

Şiîliğin çıkış yeri Medine'dir ve ilk Şiîler de bu şehirde yaşamışlardır. İlk üç halife zamanında Şiî sahabiler değişik şehir ve bölgelere dağılmışlar ve Kur'ân'dan deliller getirerek insanları Şiîliğe davet etmişlerdir. İmam Ali (a.s) Irak'a gittikten sonra oranın Şiîleşmesinde çok büyük etkisi olmuştur.

Haccac zamanından itibaren Şiîlik Irak ve Hicaz'dan başka bölgelere intikal etmiştir. Abbasîler döneminde Şiîler, doğuda İran'a ilaveten Orta Asya'da Hindistan ve Kafkaslara uzanmışlardır. Batıda da İdrisîler devletinin kurulmasıyla Fas'ta Şiîliğin etkin olması için iyi bir mekân oluşmuştur.

ss- Emîr Ali, *Tarih-i Arab ve İslâm*, Çev. Fahr-i Dâi Gilanî, İntişarat-ı Gencîne, üçüncü baskı, h.ş. 1366, s.241,245; Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyyin*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.408.

ss- Masum İmam'ın (a.s) ashâbı arasında Halep, Mısır, Medain, Kazvin, Rey, Kaşan, Ermenistan, Sabat, İsfahan, Hemedan, Semerkant, Kabul gibi şehir ve bölgelerin ahalisinden olan kimselere rastlamaktayız. bk. *Rical-i Necaşî*, Defter-i Neşr-i İslâmî-yi Vabeste be Camia-yı Müderrisin, s.8, 9, 208, 130, 66, 161, 236, 233, 290, 367, 344; İbn Şehraşub, *Maalimu'l-Ulema*, Menşuratu Matbaati'l-Haydariyye, Nefes, h.ş. 1380, s.31.

Hicretin ilk asrında Şiî yerleşim bölgeleri Hicaz ve Irak'la sınırlı kalmıştır. Medine, Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) ve Haşimoğulları'nın orada yaşamaları sebebiyle Şiîlerin toplandığı ilk şehirdir. Medine'den sonraki Şiî yerleşim bölgesi Yemen'dir. Zira Yemenliler ilk olarak Hz. Ali'nin (a.s) eliyle İslâm'ı kabul etmişlerdir.

On Sekizinci Dersin Soruları

- 1- Şiîliğin ilk mekânı neresidir ve ilk olarak kim tarafından yayılmıştır?
- 2- Hicrî birinci asırdaki Şiî yerleşim bölgeleri hangileridir?
- 3- Yemen halkının Şiî olmasının nedeni nedir?

19. DERS

ŞİA MERKEZLERİ

Belirttiğimiz gibi, ilk üç asırda Şiîler İslâm topraklarının birçok noktasında yaşamakta ve her tarafa yayılmış bulunmaktaydılar. Ancak kalabalık ve toplu olarak yaşadıkları yerler sınırlıydı. Toplu olarak yaşadıkları yerler hicrî birinci asırda Medine, Yemen, Kûfe, Basra, Medain ve Cebel Amil'di. İkinci asırda bu yerlerle beraber Kum, Horasan, Taberistan, Bağdat, Cebel ve Afrika da toplu olarak yaşadıkları yerler arasına girmiştir. Şimdi bu bölgeleri sırasıyla açıklayacağız.

a) Hicrî Birinci Asırdaki Şia Yerleşim Bölgeleri

Hicrî birinci asırda Şia yerleşim bölgeleri Hicaz, Yemen ve Irak olmak üzere çok sınırlıydı. Bu bölgelerin sakinleri Arap'tı ve ilk Müslümanlardan sayılmaktaydı. Hicaz ve Yemen'in Şiîlik kökleri Hz. Resul'ün (s.a.a) zamanına dayanmaktaydı. Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) vefatından sonra sahneye giren Irak ise, Yemenli kabilelerin yaşadığı ve Hz. Ali (a.s) hükümetinin Şiîliğin yayılmasına hız kazandırdığı yer olmuştur.^{ss}

Medine

Hicretten önceki adı Yesrib olan Medine'nin halkı, iki Yemenli kabile olan Evs ve Hazrec (İslâm'dan sonra Ensar ismini aldılar) ile üç Yahudi kabilesi olan Benî Kaynuka, Beni Nadîr ve Benî Kurayza'dan oluşmaktaydı. Resul-i Ekrem'in (s.a.a) buraya hicretinden sonra adı "Medinetu'n-Nebi (Peygamber Şehri) olarak değişti. Medine lafzının çok tekrar edilmesinden dolayı adı Medine kaldı.

ss- Bk. Şehîdi, Doktor Seyyit Cafer, *Tarih-i Tahlilî-i İslâm ta Payan-i Emevîyan*, Merkez-i Neşr-i Danişgahî, Tahran, 1363, c.2, s.137, 138.

Medine ilk halifelerin (Ebu Bekir, Ömer ve Osman) hükümet merkezi olup Hz. Peygamber'in (s.a.a) Ehlibeyt'inin en amansız düşmanı olan Kureyşlilerin yaşadığı yerd. Buna rağmen Medine halkının geneli Peygamber Ehlibeyt'ini seven, siyasî kaoslarda onların tarafını tutan Ensar'dan oluşmaktaydı. Bu şehirde yaşayan büyük Şiî sahabîler halka devamlı gerçekleri anlatmaktaydı. Hz. Peygamber'in (s.a.a) saygıdeğer sahabîsi Cabir b. Abdullah el-Ensarî esasına yaslanıp Medine sokaklarında gezerken şöyle sesleniyordu:

Ali insanların en hayırlısıdır, bunu kabul etmeyen kâfirdir. Ey Ensar! Evlatlarınızı Ali'nin muhabbetine alıştırmın; hangisi bunu kabul etmezse, nutfesi hakkında annesiyle konuşun!^{ss}

Aynı şekilde Cabir, Mescidu'n-Nebi'de oturur ve "Ey Bâkır'ı-Ulûm! Neredesin?" derdi. İnsanlar, "Cabir saçmalıyor!" dediklerindeyse şöyle diyordu:

Hayır saçmalamıyorum. Allah Resulü (s.a.a) bana, "Benden sonra hanedanımdan adı benim adım ve görünüş olarak bana benzeyecek olan bir şahsı göreceksin. O, ilim kapılarını halkın yüzüne açacaktır." diyordu.^{ss}

O, İmam Bâkır (a.s) ile görüştüktan sonra günde iki defa ziyaretine gitmeye başlamıştı.^{ss}

Aynı şekilde Ebuzer Gıfarî de Mescidu'n-Nebi'nin kapısında durur ve şöyle seslenirdi:

Ben, Cundeb b. Cunade'yim... Muhammed, Âdem'in ilminin ve bütün peygamberlerin sahip oldukları faziletlerin vârisidir. Ali b. Ebi Talip ise Muhammed'in halefi ve ilminin vârisidir.^{ss}

Diğer taraftan Benî Haşim'in çoğu burada yaşamaktaydı ve atalarının haremindedeymişlikleri bulunmaktaydı. Bunun yanında Masum İmamlar'ın (a.s) da bu şehirde olması halkın, onların öğretilerinden faydalanmasına olanak tanımıştır. Özellikle İmam Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) bu şehirdeki ders halkaları Mescidu'n-Nebi'ye kadar uzanıyordu.

ss- Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical (Ricalu'l-Keşşî)*, Seyyit Mehdi Recaî'nin tahkiki, Müessesey-i Âlü'l-Beyt, Kum, h. 1404, c.1, s.237.

ss- age. s.217.

ss- age. s.222.

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414, c.2, s.171.

Ebu Hamza Sumalî şöyle diyor:

Mescidu'n-Nebi'de oturuyordum. Bir adam yanıma geldi, selâm verdi ve Ebu Cafer'i (İmam Muhammed Bâkır'ı (a.s) aramaya başladı. Ne işinin olduğunu sorduğumda, Ebu Cafer'e sormak için kırk soru hazırladığını söyledi. Sözüünü bitirmemişti ki, İmam Muhammed Bâkır (a.s) mescide girdi. Bir kısım Horasanlı da etrafını sarmış ve o Hazret'ten hac ibadetlerini soruyorlardı.^{ss}

Bu iki büyük insanın Eban b. Tağlib gibi bazı öğrencileri Mescidu'n-Nebi'de ders vermekteydi. Eban, Mescidu'n-Nebi'ye geldiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.a) minberinde oturur ve etrafını saran halka hadis naklelerdi. İmam Cafer Sadık (a.s) ona şöyle buyurmuştur:

Medine mescidinde otur ve halka fetva ver. Zira ben Şiîlerim arasında senin gibi şahısların görülmesinden mutluluk duyuyorum.^{ss}

Yemen

Irak ve Kûfe'den önce Şiîler Yemen'de yaşıyorlardı. Yemen, Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatının ardından, Medine'den sonra Hz. Ali'nin (a.s) Şiîlerinin yaşadıkları ikinci bölgedir. Zira o bölge halkı ilk kez Hz. Ali (a.s) tarafından Müslüman olmuşlardı. İbn Şehraşub şöyle yazar:

Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.a), Halid b. Velid'i İslâm'a davet göreviyle Yemen'e gönderir. Halid'in güçleri arasında Bera b. Azip de bulunmaktadır. Halid, altı ay orada kalır, fakat kimseyi Müslüman yapamaz. Bundan çok rahatsız olan Allah Resulü (s.a.a) Halid'i görevden alır ve onun yerine Yemen'e Emîrül-Müminin Ali'yi (a.s) gönderir. Hz. Ali (a.s) Yemen'e vardığında, önce sabah namazını kılar ve ardından Peygamber Efendimizin (s.a.a) mektubunu Yemen halkına okur. Hamdan kabilesinin tamamı bir günde Müslüman olur, Hamdan'dan sonra da diğer kabileler İslâm'ı kabul ederler. Peygamber-i Ekrem (s.a.a) bu haberi duyduğunda, şükür secdesi yerine getirir.^{ss}

ss- *Biharu'l-Envar*, c.46, s.357.

ss- Neccaşî, Ahmed b. Ali, *Fihristu Esmâi Musenniifi'ş-Şia (Rical-i Neccaşî)*, Defter-i Neşr-i İslâmî Vabeste be Camia-yi Muderrisin, Kum, h. 1408, s.10.

ss- *Menakibu Âli-i Ebî Talip*, Muessese-yi İntişarat-i Allâme, Kum, c.2, s.129.

Hız. Ali'nin (a.s) Yemen'de kaldığı ilk ev, Ümmü Sa'd Berzahiyeye adında bir hanımın eviydi. Ali (a.s) bu evde Kur'ân öğretiyordu. Bu ev sonraları cami olmuş ve İmam Ali Camii adını almıştır.

Özellikle Allah Resulü'nün (s.a.a) ömrünün sonlarında Yemen'in muhtelif kabilelerinden gelen insanlar, Medine'de Hız. Peygamber (s.a.a) ile görüşmüşler, aralarında gerçekleşen konuşmada Peygamber Efendimiz (s.a.a) Hız. Ali'yi (a.s) halefi olarak tanıtmıştır.^{ss} Bundan dolayı bu konuyu hiç unutmamışlardır.^{ss} Onlar Hız. Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra kuru-

ss- Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *Tarihu'ş-Şia*, Menşurat-i Mektebe-yi Basireti, Kum, tarihsiz, s.122.

ss- Cabir b. Abdullah el-Ensari anlatır: Muhtelif Yemen kabilelerinden bir grup Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) yanına geldi. Allah Resulü onlara şöyle buyurdu: "Bir gün yumuşak kalpli, sağlam imanlı insanlar gelecek. Onların arasından, (İmam Mehdi'nin -a.f- dostlarından) olan Mansur, 70.000 kişiyle benim halefim ve halefimin vasisine yardım etmek için ayaklanır. Onların kılıçlarının hamayilleri (omuzdan çapraz kılıç bağı) hurma lifleridir." "Ey Allah'ın Resulü! Senin halefin kimdir?" diye sorduklarında şöyle buyurdu: "O, Allah'ın kendisine sarılmanızı emrettiği kimsedir. Allah bunu, 'Hepiniz Allah'ın ipine sarılın, dağılıp ayrılmayın.' (Âl-i İmrân, 112) ayetinde bildirmiştir." "Ey Allah'ın Resulü! Bu ip nedir, bize açıklayın!" dediklerinde şöyle buyurdu: "Bu, Allah'ın şu sözünde buyurmuş olduğu iptir: 'Allah'ın ipine ve insanların ipine sığınmaların haricindekilere zillet damgası vurulmuştur.' (Âl-i İmrân, 112) Allah tarafından olan ip Kur'ân ve insanlar tarafından olan ip ise benim vasimidir." "Ey Allah'ın Resulü! Senin vasin kimdir?" diye sorduklarında Peygamber-i Ekrem şöyle (s.a.a) buyurdu: "O, Allah'ın, 'Yazıklar olsun bana, Allah'ın emrinde ne kadar ihmalkârlık ettim!' (Zümer, 56) ayetinde 'Allah'ın emri' olarak nitelendirdiği kimsedir." "Allah'ın bu emri nedir?" dediklerinde Allah Resulü, "O benim vasim ve halkı benden sonra bana doğru hidayet edendir." buyurdu. Bunun üzerine, "Ey Allah'ın Resulü! Seni hak üzere seçene andolsun, onu bize göster; zira biz derin bir şekilde ona âşık olduk." dediler. Allah Resulü onlara şöyle buyurdu: "Allah onda müminler için, tanıyabilecekleri alametler karar kıldı. Eğer kalp gözüyle ona bakarsınız, vasi olduğunı anlarsınız. Peygamberinizi de böyle tanımuştunuz. Şimdi gidin ve mescitteki safları araştırın. Kalbinizi kim cezbe ederse o vasidir. Zira Allah-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır: 'Sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meylettir.' (İbrâhîm, 38)" Eşarîler kabilesinden Ebu Amir el-Eşarî, Hulanîler kabilesinden Ebu İzza el-Hulanî, Benî Kays'tan Osman b. Kays, Devs kabilesinden Gureyye ed-Devsî ve Lahik b. Allafe kalktılar ve Mescidü'n-Nebi'de safların arasında vasiyi aradılar. Hız. Ali'nin (a.s) elini tuttular, Peygamber-i Ekrem'e (s.a.a) getirdiler ve şöyle arz ettiler: "Ey Allah'ın Resulü! İşte bu kalplerimizi cezbeden kişidir." Allah'ın Nebisi (s.a.a) şöyle buyurdu: "Allah'a hamdolsun ki, sizler, daha

lan Medine hükümetini resmî olarak tanımadılar ve zamanın halifesi Ebu Bekir'e zekât vermektan kaçındılar.^{ss} Bir şiirlerinde şöyle demektedirler:

Aramızda olduğu sürece Allah Resulü'ne itaat ettik. Ey İnsanlar! Bizim Ebu Bekir'le ne işimiz olur? Acaba Ebu Bekir'in Bekir adında bir oğlu olsaydı, hilâfete vâris mi olurdu? Canım üzerine yemin ederim bu katlanılabilecek bir durum değil.^{ss}

Hız. Ali'nin (a.s) hilâfeti döneminde Irak'ta yaşayan yüz binlerce Yemenlinin yanı sıra^{ss} binlercesi de o Hazret'in (a.s) ordusunun bir parçası hâline gelmişti. Yemen sakinlerinin de çoğu Şiîydi. Osmanîler ve Benî Ümeyye taraftarlarının sayısı oldukça azdı. Busr b. Ertat'ın, Muaviye'nin emriyle onlara karşı olan tutumu bunun delilidir.^{ss} Oysa Kureyş ve Benî Ümeyye'yi seven bölgelerin halkıyla işi olmamıştır. Örneğin Mekke ve Medine'nin yanından geçerken bu iki şehre taşkınlıkta bulunmazken,^{ss} Yemen, Erhab, San'a ve Hadramut gibi şehirlere geldiğinde katliam yapmıştır. San'a'da yüz İranlı asilzadenin başını kesmiş, aman dilemek için gelen Me'rib elçilerine merhamet etmemiş ve hepsini öldürmüştür. Hadramut'a vardığında, "Bu şehir halkının dörtte birini öldürmek istiyorum." demiştir.^{ss}

Özellikle, Yakubî'nin dediğine göre halkın tamamı Şiî olan Ceyşan'da büyük bir katliam gerçekleştirdi.^{ss} İbn Ebi'l-Hadid, Busr b. Ertat tarafından öldürülenlerin ve çoğu da Yemen'den olan insanların sayısının

önce görmediğiniz hâlde Peygamber'in halefini tanıdınız!" Bunun üzerine Yemenliler ağladılar ve şöyle arz ettiler: "Ey Allah'ın Resulü! Biz insanlara baktık; ancak kalplerimiz onlarla huzur bulmadı. Onu gördüğümüz zaman tıpkı babamızı görmüş gibi kalplerimiz huzur buldu." (bk. Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *Tarihu'ş-Şia*, Mektebe-yi Basireti, Kum, tarihsiz, s.124,124)

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, 1414, c.2, s.132.

ss- Yakut el-Hamevî, Şahabuddin Ebu Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldan*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, 1417, c.3, s.158.

ss- age. c.7, s.161.

ss- İbn Vazih, *Tarih'ul-Yakubî*, s.197.

ss- age.

ss- Sakafî Kûfî, İbrahim b. Muhammed, *el-Garat*, Çev. Muhammed Bâkır Kumreî, Ferheng-i İslâm, s.325,331.

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, s.199.

30.000'e ulaştığını belirtmektedir.^{ss} Bu rakam, o dönemdeki Şia topluluğunun görülebilir nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Hz. Emîrül-Müminin (a.s), Busr'un Yemen'e hamlesinin ardından Cariye b. Kudame'yi, Busr'u takip etmek üzere oraya gönderdi. Busr kaçtı, Yemen halkı ve oradaki Şiîler de nerede Osmanîleri ve Benî Ümeyye taraftarlarını görseler öldürüyorlardı.^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) şahadetinden sonra da Yemen sürekli Şiîlerin yaşadıkları bir merkez olmuştur. İmam Hüseyin (a.s) Mekke'den Kûfe'ye doğru hareket ederken, İbn Abbas Hz. Hüseyin'e (a.s) Irak'a değil de Yemen'e gitmesini tavsiye etmiş ve babasının Şiîlerinin orada olduklarını söylemiştir.^{ss}

Elbette kazanılan zaferler ve İslâm topraklarının sınırlarının genişlemesiyle birlikte Yemen ve genel olarak Arap Yarımadası çıkmaza girmiş, siyasi ve askerî konularda daha az rol almaya başlamıştı. Gerçi Mekke ve Medine şehirleri dinî konumları gereğince toplumsal bir etkiye sahipti; fakat Peygamber-i Ekrem (s.a.a) zamanında İslâm'ın hâkimiyet sahasındaki en önemli bölgelerden biri sayılan Yemen, Müslümanların o civardaki ülkelere karşı zafer kazanmasından dolayı takriben İslâm topraklarının uzak bir köşesi hâline gelmiş ve en güneydeki sınırı olmuştur. Buna rağmen Şiîlik ruhiyesi buraya galip olmuştur. İkinci asrın sonunda Ebu's-Seraya kıyamında İbrahim b. Musa hiçbir mukavemetle karşılaşmadan buraya girmiş ve ele geçirmiştir.^{ss} Sonuç olarak Zeydî mezhebi Yemen topraklarına galip gelmiş ve şu anda da halkının çoğu Zeydî'dir.^{ss}

Kûfe

Kûfe İslâm'dan sonra, Müslümanlar tarafından kurulmuş bir şehirdir. Lahmîler hükümetinin bulunduğu yer olan tarihî Hîre şehri Kûfe'nin yakınlarındaydı.^{ss} Kûfe, hicrî on yedinci yılda ikinci halifenin emriyle İran

ss– *Şerhu Nehci'l-Belâğâ*, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, c.2, s.17.

ss– Sakafî Kufî, İbrahim b. Muhammed, *el-Garat*, s.333.

ss– Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, Muessesetu'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.3, s.161.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, Ali b. Hüseyin, *Makatilu't-Talibiyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.435.

ss– Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *Tarihu'ş-Şia*, s.132.

ss– Yakut el-Hamevî, Şahabuddin Ebu Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldan*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h. 1417, s.162.

cephesi komutanı Sa'd b. Ebu Vakkas tarafından kurulmuş ve ardından da seksen sahabînin ikamet için seçtiği bir yer olmuştur.^{ss} Kûfe şehri önceleri daha çok garnizon niteliğindedi ve doğu cephesi güçlerinin lojistik desteğini sağlıyordu. Orada yaşayanların çoğu Müslüman askerlerdi ve genellikle Yemen'in Kahtan kabilelerine mensuptu. Bu yüzden Kûfe'de devamlı Kahtanlı ve Yemenli tarzı hâkim olmuştur.^{ss} Hz. Peygamber'in (s.a.a) ashâbı arasında burada yaşamayı tercih edenler genellikle aslen Yemenli olanlar, yani Ensar'dır. Ensar'ın iki kabilesinden biri olan Hazrecliler kabilesinin Kûfe'de kendilerine ait bir mahalleleri vardı. Yakut el-Hamevî şöyle der:

Ziyad zamanında tuğla kullanılmış evlerin çoğu Hazrec ve Murad evleridir.^{ss}

Elbette Hz. Emîrül-Müminin'in (a.s) hilâfeti döneminde Kûfe pazarında ticaretle uğraşan Mevali ve İranlıların da bir kısmı Kûfe'de yaşıyordu.^{ss} Mevaliler, Muhtar kıyamının önemli bir gücünü teşkil etmekteydi.^{ss}

Kûfe'nin fazileti hakkında Ehlibeyt'ten (a.s) birçok hadis nakledilmiştir. Örneğin İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

Ne güzel bir şehirdir Kûfe! Toprağı bizi sever, biz de onu severiz. Kıyamet günü Kûfe'nin dışında (şehrin dışında inşa edilmiş olan Kûfe kabristanı) yüzleri ay gibi parlayacak 70.000 kişi dirilecek! Kûfe bizim şehrimiz, Şiîlerimizin yeri ve huzur buldukları yerdir.

İmam Cafer Sadık (a.s) da şöyle buyurmaktadır:

Ey Mabudum! Kûfe'ye düşman olana düşman ol!^{ss}

ss– İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubi*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414, c.2, s.150.

ss– Yakut el-Hamevî, Şahabuddin Ebu Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldân*, s.161.

ss– age.

ss– Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, Menşuratu Muesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.2, s.126.

ss– Caferiyan, Resul, *Tarih-i Teşeyyu der İran ez Âğaz ta Karn-i Heftom-i Hicrî*, Şirket-i Çap ve Neşr-i Sazman-i Tebligat-i İslâmî, 1377, s.71.

ss– İbn Ebî'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğâ*, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire, c.3, s.197.

Kûfe'nin geçmişi Hz. Ali'nin (a.s) buraya muhaceretinden öncesine dayanır. Bunun sebeplerini, çoğunlukla Peygamber hanedanını seven Yemenli kabilelerin buraya yerleşmesi ve Abdullah b. Mesud, Ammar b. Yasir gibi saygıdeğer Şîî sahabîlerin buradaki varlığı olmak üzere iki yönden ele alabiliriz. Ömer, Ammar b. Yasir'i ordu komutanı, Abdullah b. Mesud'uysa Kur'ân öğretmeni olarak Kûfe'ye göndermişti. İbn Mesud uzun yıllar burada halka fıkıh ve Kur'ân öğretmekle meşgul olmuştur.^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) hilâfet dönemi başlarken, bu saygıdeğer insanların verdiği eğitimin etkisine şahit olmaktayız. Halk Hz. Ali'ye (a.s) biat ederken Malik Eşter'in okumuş olduğu hutbe, insanlardaki Şîîlik haletinin niteliğini açıklamaktadır. Malik, okuduğu hutbede şöyle der:

Ey insanlar! Bu vasilerin vasisi ve peygamberlerin ilminin vârisidir... Allah'ın kitabı onun imanına, Peygamber de cennetlik olduğuna şahadet etmiştir. O, bütün faziletlerin kendisinde tamamlanmış olduğu kimsedir. Gerek öncekiler, gerek sonrakiler, ilim ve üstünlükteki öncülüğünde şüphe duymamışlardır.^{ss}

Hz. Ali (a.s), oğlu Hz. Hasan (a.s) ve Ammar'ı Nakisînlerle savaşta yardım istemek üzere Kûfe'ye gönderdiğinde, Ebu Musa Eş'arî gibi birinin oranın hâkimi olmasına ve halkın Emîrül-Müminin'e yardım etmesini engellemesine rağmen dokuz bin kişi Hz. Ali'in (a.s) ordusuna katıldı.^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) Kûfe'ye hicretiyle bu şehir üçüncü yüzyılın sonuna kadar en önemli Şîî şehir olmuştur. Doktor Seyyit Hasan Caferî bu konu hakkında şöyle der:

Hz. Ali'nin (a.s) Kûfe'ye gelmesiyle, hatta ondan da önce bu şehir ayaklanmaların, ilhamların, ümitlerin, bazı zamanlardaysa Şîîlerin birlikliklerinin aslî merkezi olmuştur. Kûfe içi ve çevresinde Şia tarihinin ilk zamanlarını oluşturan karışık olaylar gerçekleşti. Ali (a.s) kuvvetlerinin Cemel ve Siffin muharebeleri için silahlanması, Hasan b. Ali'nin (a.s) seçildikten sonra hilâfeti terk etmesi, Hücr b. Adiyy el-Kindî'nin kıyımı, İmam Hüseyin (a.s) ve dostlarının katledilmesi, Tevvabîn ve

ss- İbn Esir, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem, *Üsdü'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahabe*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz, c.3, s.257.

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, s.179.

ss- Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, s.262.

Muhtar kıyımları bu olaylardandır. Bununla beraber Kûfe, Ali hanedanının Müslüman toplumun liderliği pozisyonunda görmek istemeyenler içinse ümitsizlikler, mahrumiyetler, hatta Şîîler üzerindeki arzuları boşa çıkarma ve vefasızlık görme yeriydi.^{ss}

Her ne kadar İmam Hüseyin'i (a.s) katledenler Kûfeliler olsa da^{ss} Kûfe büyükleri bu hazin olay gerçekleşirken İbn Ziyad'ın zindanında bulunmaktaydı.^{ss} Diğer taraftan Müslim ve Hânî'nin şahadetinden sonra Şîîler, İbn Ziyad gibi güçlü bir düşman karşısında komutansız kalmışlar ve İbn Ziyad'ın kudreti karşısında ne yapacaklarını bilemez bir hâle gelmişlerdi. Ama İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetinden sonra kendilerine gelmişler, Tevvabîn ve Muhtar kıyımlarını gerçekleştirmişlerdi.

Kûfeliler her zaman Ehlibeyt'e olan muhabbetleri ve Emevîlere düşmanlıklarıyla şöhet kazanmışlardı. Hatta Mus'ab b. Zübeyir, Kûfelilerin gönlüne girebilmek için Hz. Peygamber'in (s.a.a) Ehlibeyt'ine muhabbet izharında bulunuyordu. Bu yüzden İmam Hüseyin'in (a.s) kızıyla evlenmiştir.^{ss}

Hicrî birinci asrın geride kalmasıyla yeni Şîî yerleşim merkezleri kurulsa da Kûfe yine de en önemli Şia şehri sayılmaktaydı. Abbasîler kıyamının lideri Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas ikinci yüzyıl başlarında, Benî Ümeyye'ye karşı gerçekleştirdikleri kıyamın ilk safhalarında davetçilerine tavsiyesinde "Ancak Kûfe ve çevresi Ali b. Ebu Talip'in Şîîleridir."^{ss} demektedir.

ss- Caferî, Dr. Seyyit Hüseyin, *Teşeyyü' der Mesir-i Tarih*, Çev. Dr. Seyyit Muhammed Takî Ayetullahî, Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslâmî, dokuzuncu baskı, h.ş. 1378, s.125.

ss- Mesudî, Ali b. Hüseyin.

ss- Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *Tarihu'ş-Şia*, Menşurat-i Mektebe-yi Basîretî, tarihsiz, s.67.

ss- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Maarif*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, birinci baskı, h. 1415, s.214.

ss- Fahrî şöyle nakleder: Muhammed b. Ali davetçi ve tebliğcilerine şöyle der: "Ama Kûfe ve çevresi Ali b. Ebu Talip'in Şîîleridir. Basra halkı Osmanîlere biat etmişlerdir. Ancak Cezire halkı Harurî'dirler ve dinden çıkmışlardır. Şam halkı Âl-i Ebî Süfyan'dan başka kimseyi tanımaz ve Benî Mervan'dan başkasına itaat etmezler. Mekte ve Medine halkıysa daha çok Ömer ve Ebu Bekir'in yolundadırlar. Bununla beraber Horasan halkını göz ardı etme. Çünkü orda birçok çevik, temiz kalpli ve gönlü rahat insan bulunmaktadır. Ne kimseyi arzularlar, ne çeşitli mezheplere uymuşlardır, ne de dindardırlar." (bk. İbn Tabâtabâ, *el-Fahri fi Âdabi's-Sultaniyye*, Mısır, s.104)

Üçüncü ve dördüncü asırlarda da Kûfe'de bir grup tarafından Talibî kıyımları gerçekleşmiştir. Abbasîler döneminde Kûfe, Irak'taki Bağdat gibi önemli bir şehrin varlığına rağmen siyasî önemini yitirmedi. En önemli Alevî kıyımı, yani Ebu's-Seraya'nın komutasında gerçekleşen İbn Tabâta-bâ kıyımı, ikinci asrın ikinci yarısında bu şehirde gerçekleşti.^{ss}

Bu yüzden Kûfe, Emevîler tarafından çok sıkı kontrol altında tutuluyordu ve Ziyad, İbn Ziyad, Haccac b. Yusuf gibi kana susamışlar burada yönetime getiriliyorlardı. Kûfe hâkimleri Alevî karşıtı eğilimlerinden hiçbir zaman taviz vermemeliydi. Olur da Halid b. Abdullah el-Kasrî gibi Şiîlere birazcık merhamet eden biri iş başına gelirse, hemen görevden alınır ve zindana bile atılırdı.^{ss}

Kûfe siyasî yönünün yanı sıra, ilmî yönden de en önemli Şia şehri sayılmaktaydı ve Şia kültürünün egemen olduğu bir yerdi. Bu şehrin büyük bir kısmını Masum İmamlar'ın (a.s) öğrencileri oluşturuyordu. Şia kültürüne göz kamaştırıcı hizmetlerde bulunan büyük Şiî hanedanlar Kûfe'de yaşamaktaydı. Örneğin Âl-i A'yen efradı İmam Seccad'dan (a.s) gaybet-i suğra'ya kadar Masum İmamlar'ın (a.s) ashabından olmuşlardır. Bu hanedandan Zürrare b. A'yen, Hümrân b. A'yen, Bekir b. A'yen, Hamza b. Hümrân, Muhammed b. Hümrân, Ubeyd b. Zürrare gibi altmış büyük muhaddis çıkmıştır. Bunlardan Ubeyd b. Zürrare, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şahadetinden sonra imamet meselesindeki şüpheyi bertaraf etmek için Kûfeliler adına Medine'ye gelmiş ve tekrar Kûfe'ye dönmüştür.^{ss}

Âl-i Ebî Şu'be de Kûfe'de bulunan bir başka büyük Şia hanedanıdır. Ataları, İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin'den (a.s) hadis nakletmiştir. Neccaşî, hepsinin güvenilir olduğunu söyler.^{ss} Yine büyük Şiî ailelerden biri olan Âl-i Nuheyk de Kûfe'deydi. Abdullah b. Muhammed ve Abdurrahman Sümra da onlardandır.^{ss}

Kûfe Mescidi'nde, özellikle Kûfe Merkez Camii'nde Ehlibeyt İmamla-

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyîn*, Menşuratu'r-Razî, Kum, h. 416, s.424, 431.

ss- Belazurî, Ahmed b. Yahya, *Ensabu'l-Eşraf*, Dâru't-Taâruf li'l-Matbûat, Beyrut, h. 1397, c.3, s.233.

ss- Zerrârî, Ebu Galip, *er-Risaletu fi Âl-i A'yen*, Matbaa-yi Rabbanî, İsfahân, s.2,18.

ss- en-Neccaşî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali, *Fihristu Esmâi Musannifi'ş-Şia*, Defter-i Neşr-i İslâmî Vabeste be Camia-yi Muderrisîn, Kum, h. 1407, s.230.

ss- age. s.232.

rın'dan ulaşan hadislerin eğitimi veriliyordu. İmam Rıza'nın (a.s) ashabından Hasan b. Ali el-Veşşa' şöyle diyor:

Kûfe Mescidi'nde hepsi de İmam Cafer Sadık'tan (a.s) hadis nakleden dokuz yüz kişi gördüm.^{ss}

Basra

Basra, Müslümanların hicrî on yedinci yılda, yani Kûfe'yle aynı yılda kurmuş oldukları bir şehirdir.^{ss} Tam aksine Basra halkı, Ayşe, Talha ve Zübeyir'i korudukları için Osmanî olarak meşhur olmuşlardır. Cemel ordusu Basra'dayken, orada yaşamakta olan Şiîler Emîrül-Müminin Hz. Ali (a.s), Basra'ya ulaşmadan onlarla savaşır ve büyük bir kısmı şahadete nail olur. Şeyh Müfid'in naklettiğine göre Hz. Ali'nin (a.s) Şiîlerinden sadece Abdu'l-Kays'ın verdiği şehit sayısı beş yüz kişidir.^{ss} Belazurî'nin nakline göre Rabîa Şiîlerinden üç bin kişi, Zîkar'da Hz. Ali (a.s) ordusuna katıldı.^{ss} Cemel Savaşı'ndan sonra Basra'da Osmanîliğe eğilim olduğu hâlde birçok Şia da orada hayatını sürdürmüştür. Bu yüzden Muaviye, İbn Hadramî'yi fitne çıkarmak üzere Basra'ya gönderirken, Basra halkının bir kısmının Şiî olduğunu hatırlatmış ve Rabîa gibi bazı kabilelere karşı uyarmıştır. Sonuçta Osmanîler orada çoktu ve eğer Hz. Ali (a.s) Kûfe'den yardım kuvvetleri göndermeseydi Basra, İbn Hadramî'nin fitneleriyle, Osmanîler tarafından ele geçirilirdi.^{ss}

Kerbela olayında da İmam Hüseyin (a.s) Basra büyüklerinden birkaçına mektup yazdı. Onlar arasından Yezid b. Mesud en-Nahşelî, İmam'ın davetini kabul etti ve lebbeyk dedi. Benî Temîm, Benî Sa'd ve Benî Hanzala kabilelerini toplayarak İmam Hüseyin'e (a.s) yardıma çağırdı. Sonra İmam'a (a.s), kabilelerin hazır olduklarını bildiren bir mektup yazdı. An-

ss- age. s.39,40.

ss- Yakut el-Hamevî, Şahabuddin Ebu Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldan*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h. 1417, c.2, s.340.

ss- Şeyh Müfid, *el-Cemel*, Mektebetu'l-A'lâmî'l-İslâmî, Merkezi'n-Neşr, Kum, h. 1416, s.279.

ss- *Ensabu'l-Eşraf*, Menşuratu Muesseseti'l-A'lemî li'l- Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.2, s.237.

ss- Sakafî el-Kufî, İbrahim b. Muhammed, *el-Ğarât*, Çev. Muhammed Bâkır Komreî, Ferheng-i İslâm, s.166.

cak İmam'a katılmak üzere hazırlıklarını tamamladıklarında Hz. Hüseyin'in (a.s) şahadet haberini aldılar.^{ss}

Mesudî'nin naklettiğine göre Tevvabin kıyamında da Basra Şiîlerinden bir grup, Medain Şiîleriyle beraber Tevvabin ordusuna katıldılar. Ancak var-dıklarında savaş bitmişti.^{ss}

Basra Şiîleri, Benî Ümeyye döneminde Ziyad ve Semure b. Cündep gibi kana susamış ve acımasız güçlerin kışkacına düşmüştü. Ziyad, h. 45 yılında Basra'ya geldi ve okumuş olduğu "el-Betra"^{ss} adıyla hatırlanan hutbesinde şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, efendiyi kölenin, ev sahibini misafirin ve sağlıklıyı da hastanın günahı yüzünden cezalandırırım. Hatta sizden biri diğerini gördüğünde, 'Sa'd! Kendini kurtar, Saîd helak oldu!' diyecektir. Sakın bundan sora içinizden biri gece dışarı çıkmasın, yoksa kanını dökerim... Elimden ve dilimden zarar görmemek istiyorsanız, elinizi ve dilinizi benden uzak tutun."^{ss}

Sonraları, Kûfe de Ziyad'ın yetki alanına dâhil edildi. O altı ay Kûfe'de, altı ay da Basra'da yaşıyordu. Kûfe'ye gittiği zaman Semure b. Cündeb'i Basra'da kendi yerine bırakıyordu. Semure kana susamış biriydi ve kan dökmekten asla çekinmezdi. O, Ziyad'ın yokluğunda sekiz bin kişiyi öldürmüştür.^{ss}

Geçen zamanla beraber Şiîlik Basra'da güçlenmişti. Abbasî hükümetinin ilk zamanlarında Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İbrahim tarafından gerçekleştirilen ikinci Alevî kıyamının Basra'da olması bunun göstergesidir.^{ss}

ss– Emin, Seyyit Muhsin, *A'yânu'ş-Şia*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.590.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.109.

ss– "Betra", "ebter" kelimesinin dişili olup kesilmiş ve eksik demektir. Hadislerde, Allah adıyla başlamayan her söz ebter olarak nitelendirilmiştir. Ziyad bu hutbeyi Allah adıyla başlamadan okuduğu için "betra" olarak adlandırılmıştır.

ss– Şehidî, Doktor Seyyit Cafer, *Tarih-i Tahlîli-yi İslâm ta Payan-ı Emevîyan*, Merkez-i Neşr-i Danişgâhî, Tahran, 1367, s.156.

ss– Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tarîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Daru'l-Kamûsi'l-Hadis, Beyrut, c.6, s.132.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerîfi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.292.

Medain

Basra ve Kûfe'nin aksine Medain, İslâm'dan önce var olan ve Sa'd b. Ebu Vakkas'ın h. 16 yılında, Ömer b. Hattab'ın hilâfeti döneminde fethettiği bir şehirdir. Bir görüşe göre Enuşirvan'ın kurduğu bu şehrin Farsça ismi Tîsfûn idi ve Sasanîlerin başkentlerinden biriydi. Tâk-ı Kisra^{ss} buradadır. Bu şehir, her biri şehir büyüklüğünde yedi mahalleden oluştuğu için Araplar buraya medinenin (şehir) çoğulu olan Medain adını vermişlerdir. Ama Kûfe, Basra, Vasit, Bağdat ve Samerra gibi yeni şehirlerin kurulmasıyla Medain, zaman içinde viran olmuştur.^{ss}

Medain ilk üç asırda Şia şehirlerinden biriydi. Bunun sebebi de Selman Farisî ve Huzeyfe b. Yeman gibi büyük sahabîlerin orada yönetimde bulunmuş olmalarıdır. Bu yüzden Medain halkı İslâm'ı ilk Şiî sahabîler kanalıyla kabul etmişlerdir. Tevvabın kıyamında da Şiî sahabîlerin isimleri göze çarpmaktadır. Mesudî şöyle der:

Tevvabin'in komutasını, Süleyman b. Surad el-Huzaî ve Museyyeb b. Necbe el-Fezârî'nin şahadetinden sonra Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl ele aldı. Bu arada Müsenna b. Muhrime ve Sa'd b. Huzeyfe komutasındaki yaklaşık beş yüz kişilik Basra ve Medain Şiîleri, Tevvabin'e yetişmek için süratle ilerlemiş, fakat ulaşamamışlardır.^{ss}

Şiîlik, bu şehre her zaman egemen olmuştur. Yakut el-Hamevî de, Medain şehrinin genelinde İmamiyye Şiîliğinin egemen olduğunu söylemiştir.^{ss}

Cebel Amil

Hicrî birinci asırdaki Şia yerleşim bölgelerinden biri de Cebel Amil'dir. Cebel Amil halkının Şiîliği kabul etmesi, Osman'ın Hz. Ebuzer'i Şam'a sürgün etmesiyle başlar. Merhum Seyyit Muhsin Emin şöyle der:

Muavi'ye de Ebuzer'i Cebel Amil köylerine sürgün etti. Ebuzer bura-

ss– "Tak-ı Kisra" pek kocaman büyük tonozlu, çok katlı bir saraydır. (Çev.)

ss– Yakut el-Hamevî, Şahabuddin Ebu Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldan*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h. 1417, c.7, s.221,222; Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, c.1, Beyrut, h. 1411, s.267.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, age. c.1, s.109.

ss– Yakut el-Hamevî, Şahabuddin Ebî Abdullah, age. s.222.

larda halkı irşat etti. Bu yüzden buradaki halk Şiîliği seçmiştir. Cebel Amil'in Sarfend ve Miyes köylerinde Hz. Ebuzer'e atfen iki adet cami bulunmaktadır. Hatta Emîrû'l-Müminin (a.s) zamanında Es'ar isimli köy halkı Şiîydi.^{ss}

Merhum Muzaffer de buranın Şiî oluşu hakkında şöyle demiştir:

Cebel Amil'de Şiîliğin doğuşu, Allah yolunun savaşçısı Ebuzer Gıfarî'nin sayesinde.^{ss}

Kürd Ali de, "Dimaşk, Cebel Amil ve Lübnan'ın kuzeyinin Şia olması, hicretin ilk asrına dayanır."^{ss} demiştir.

On Dokuzuncu Dersin Özeti

Şiîliğin Kûfe'deki geçmişi İmam Ali'nin (a.s) muhaceretinin öncesine dayanır. Çünkü sakinlerinin çoğu Yemen kabilelerinden oluşmaktaydı ve çoğu Şiîydi. Diğer taraftan büyük Şiî sahabîler orda yaşıyorlardı.

Hz. Ali'nin (a.s) bu şehre muhaceretiyle üçüncü asrın sonuna kadar Kûfe en önemli Şia şehri hâline gelmiştir. Bu yüzden ikinci ve üçüncü asırlarda bir grup Tâlibî burada kıyam etmiş ve Şia kültürü buraya hâkim olmuştur.

Basra'da Osmanî zihniyeti hâkim olmasına rağmen Emîrû'l-Müminin'in (a.s) Şiîleri de burada yaşamışlar ve Cemel ashabına karşı mukavemet göstermişlerdir. Rabîa kabilesi bunlardandır. Geçen zamanla Basra'da Şia'nın rengi belirginleşmiştir.

Medain, Selman Farisî ve Huzeyfe b. Yeman gibi saygın sahabîlerin yönetiminde bulunmasından dolayı Şia yerleşim bölgelerinden biri sayılmıştır. Hz. Ebuzer'in Şam'a sürülmesi de Cebel Amil'de Şiîliğin yeşermesine sebep olmuştur.

ss- *A'yânu'ş-Şia*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.25.

ss- *Tarihu'ş-Şia*, Menşurat-i Mektebe-yi Basiretî, tarihsiz, s.149.

ss- *Hutatu'ş-Şam*, Mektebetu'n-Nurî, Dimaşk, üçüncü baskı, 14.3.1983, c.6, s.246.

On Dokuzuncu Dersin Soruları

- 1- Kûfe'nin Şia şehri olması nasıl gerçekleşmiştir?
- 2- Acaba Basra'da Şiîler yaşad mı?
- 3- Şiîliğin Medain'de var olmasının sebebi nedir?
- 4- Şiîliğin Cebel Amil'deki geçmişi nereye dayanır?

20. DERS

B) İKİNCİ YÜZYILDA ŞİA YERLEŞİM BÖLGELERİ

Hicrî ikinci yüzyılın başlamasıyla birlikte Şiîlik, Arap Yarımadası ve Irak sınırlarını geçerek, bütün İslâm topraklarına yayıldı. Şiîlerin ve Alevîlerin İslâm topraklarına yayılmaları dikkate alınırca bu konu anlaşılacaktır. Alevîlerin diğer bölgelere muhaceretleri Haccac b. Yusuf zamanında başladı. İkinci yüzyılda davetlerin ve Alevî ayaklanmaların başlamasıyla bu göçler hız kazandı. Zeyd'in Kûfe'deki kıyamının yenilgiyle sonuçlanmasından sonra oğlu Yahya taraftarlarından bir grupla birlikte Horasan'a gitti.^{ss} Ondan sonra Abdullah b. Muaviye (Cafer-i Tayyar'ın evlatlarından) kıyam etmiş, Hemedan, Kum, Karmas, İsfahan ve Fars gibi bölgeleri ele geçirmiş, kendisi de İsfahan'da yaşamıştır. Ebu'l-Ferac İsfahanî şöyle diyor:

Benî Haşim büyüklüğü onun yanına gittiler ve o her birini bir bölgenin yönetimine getirdi. Hatta Mansur ve Seffah Abbasî bile onunla işbirliği yaptılar. Bu durum Mervan Himar ve Ebu Müslim'in ortaya çıkışına kadar süregeldi.^{ss}

Abbasîler döneminde sürekli Alevî ayaklanmaları baş göstermekteydi. Bu ayaklanmaların kesin sonuçlarından biri de Alevîlerin çeşitli bölgelere dağılmasıydı. Örneğin Nefs-i Zekiyye'nin, Mansur hükümeti zamanında ayaklanması ve yenilgiye uğramasından sonra İmam Hasan'ın (a.s) torunları çeşitli bölgelere dağıldılar. Mesudî bu konu hakkında şöyle demektedir:

Muhammed b. Abdullah'ın (Nefs-i Zekiyye) kardeşleri çeşitli beldelelere dağıldılar. Oğlu Ali b. Muhammed Mısır'a gitti ve orada öldürüldü. Diğer oğlu Abdullah b. Muhammed Horasan'a, oradan da Sind'e gitti ve orada öldürüldü. Üçüncü oğlu Hasan b. Muhammed Yemen'e gitti,

ss- Ebu'l-Ferac, İsfahanî, *Makatilu't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.146.

ss- age. s.157.

orada zindana düştü ve zindanda öldü. Kardeşi Musa Cezire'ye gitti. Kardeşi Yahya Rey'e, oradan da Taberistan'a gitti. Kardeşi İdris Fas'a gitti. Kardeşi İbrahim Basra'ya gitti. Orada Ahvaz, Fars ve muhtelif şehirlerin halkından oluşan bir ordu kurdu; fakat ayaklanması yenilgiyle sonuçlandı.^{ss}

Bu insanlar genellikle Abbasî memurları tarafından takip edildikleri için belli bir yerde kalamamış ve öldürülmüşlerdir. Ama buna rağmen etkilerini göstermişlerdir. Bazen onların çocukları bu bölgelerde yaşamışlardır. Örneğin, Mesudî'nin naklettiğine göre Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin oğlu Abdullah Horasan'da kalamamış ve Sind'e gitmiştir.^{ss} Ancak Abdullah'ın oğlu İbrahim -Muntekalatu't-Talibiyyin'in yazarına göre- Horasan'da kalmıştır. Kasım ve Muhammed adında da iki oğlu bulunmaktadır.^{ss}

Yine Maverainnehir'de bulunan bir grup İbrahim b. Muhammed Nefs-i Zekiyye'ye mensup olduklarına inanmaktadırlar.^{ss}

Şimdi Şiîlerin ikinci yüzyılda toplu olarak yaşadıkları şehir ve bölgelerin durumlarını inceleyelim:

Horasan

İkinci yüzyılla beraber Benî Haşim davetçilerinin Horasan'a hareketi başladı. Oradaki halkın çoğu Şiîliğe yöneldi. Yakubî şöyle naklediyor:

Zeyd şehit olunca, Horasan'daki Şiîlerde bir hareketlenme başladı ve Şiîliklerini açığa çıkardılar. Hatipler açıkça Benî Ümeyye'nin Peygamber hanedanına yaptığı zulüm ve eziyetleri dile getiriyorlardı.^{ss}

Sonunda Yahya b. Zeyd Horasan'a gitti, bir müddet gizli yaşadı ve kıyam ettiği zaman halkın büyük kısmı etrafında toplandı.^{ss} Mesudî naklediyor:

ss- Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müessesti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.326.

ss- age.

ss- İbn Tabataba, Ebu İsmail b. Nasır, *Muntakalatu't-Talibiyyin*, Çev. Muhammed Rıza Ataî, İntişarat-ı Astan-ı Kuds-i Razevî, birinci baskı, h.ş. 1372, s.207.

ss- age. s.403.

ss- *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414, c.2, s.326.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. s.149.

Yahya'nın öldürüldüğü sene Horasan'da dünyaya gelen her çocuğa Yahya ismini koydular.^{ss}

Elbette Horasan halkı, Zeydîler ve Abbasî davetçilerin oradaki faaliyetlerinden dolayı çoğunlukla Zeydî ya da Keysanîydiler. Özellikle Abbasîler başlangıçta yasallıklarını Ebu Haşim'e -Muhammed Hanefiyye'nin oğlu- mensup olan Muhammed b. Ali'nin halefliği üzerine inşa ettiler. Ebu'l-Ferac İsfahanî, Abdullah b. Muhammed Hanefiyye'nin biyografisinde şöyle yazar:

O, Horasan Şiîlerinin kendisi hakkında babasının vârisi olduğunu zannettikleri kimsedir ve Horasanlılar babasının da imam olduğunu zannetmekteydiler. Yine Horasanlılara göre onun vârisi de Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'tır ve Muhammed b. Ali de yine imam olan İbrahim'i halefi olarak tayin etmiştir. Bu yolla haleflik Abbasîlerde sağlamlaşmış oldu.^{ss}

Horasanlılar her zaman Abbasî taraftarı oldular. Alevîler ve Abbasîler arasında çıkan kavgalarda hep Abbasîlerden yana tavır sergiliyorlardı. Muhammed Nefs-i Zekiyye'yle savaşta Abbasî ordusunun çoğu Horasanlıydı ve Farsça konuşuyorlardı. Ebu'l-Ferac İsfahanî naklediyor:

Huzeyr Zübeyrî -Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin komutanlarından biri- Medine'den ordugâha geldiğinde Horasanlılar, Farsça "Huzeyr âmed, Huzeyr âmed" (Hüzeyr geldi) dediler.^{ss}

Kum

Kum, hicrî ikinci yüzyıldan bu yana en önemli Şiî yerleşim bölgelerinden olagelmıştır. Bu şehir sadece İslâmî temeller üzerine kurulmuş olmayıp temeli Şiîler tarafından atılmıştır. Başından beri ve devamlı Şiîlerin ikamet ettiği bir yerleşim bölgesi olmuştur. Buradaki Şiîlik her zaman İmamî ve On İki İmam Şiîliği olup asla tahrif olmamıştır. Sünnîlerin hiç yaşamadıkları bu şehre Gulat da asla yol bulamamıştır. Eğer bu şehre gelselerdi, Kum halkı onları uzaklaştırırdı.^{ss} Buradaki halkın çoğu Ehlibeyt İmamla-

ss- Mesudî, Ali b. Hüseyin, age. s.336.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. s.123.

ss- age. s.238.

ss- *Rical-u İbn Davud*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, s.240,270.

ri'nun (a.s) huzuruna varmış, o yüce şahsiyetlerin mahzarından feyizlenmiş ve her daim İmamlarıyla irtibat hâlinde olmuşlardır.

İbn Eşas'ın hicrî 82 yılında Haccac'a karşı başlattığı ayaklanma yenilgiye uğrayınca Kabil'e kaçtı.^{ss} Ordusunda bir grup Şiî de yer almaktaydı. Sa'd b. Malik b. Amir el-Eşarî oğulları Abdullah, Ahvas, Nueym, Abdurrahman ve İshak bu cümledendi. Bunlar İbn Eşas'ın yenilgisinden sonra Kum'a geldiler. Orada, birinin adı Komendan olan yedi köy vardı. Bu kardeşlerin Komendan köyünde ikamet etmeye başlamasından sonra yakınları ve akrabaları da onlara katıldılar ve bu yedi köye yerleştiler. Zaman içinde köyler birleşti ve yedi mahalle gibi oldu ve hepsi birden Komendan adını aldı. Kum, Farsça Komendan kelimesinin Arapçalaştırılmış ve murahham^{ss} olmuş hâlidir.^{ss}

Bu zamandan sonra Kum, en önemli Şiî yerleşim bölgelerinden biri oldu. Şiîler, özellikle Alevîler her taraftan buraya gelerek Kum'da yaşamaya başladılar.^{ss} Hicrî ikinci asrın sonunda Hz. Fatıma Masume'nin buraya teşrif etmesi, bu şehrin tarihinde bir atıf noktası sayılmış ve Kum'un çok bereketli olmasına sebep olmuştur.

Bağdat

Hicrî ikinci asırda, 145 yılında ikinci Abbasî halifesi Mansur tarafından kurulan Bağdat, kısa bir süre sonra Şiîlerin yerleşim bölgelerinden biri oldu.^{ss} Bu durum, İmam Musa Kazım'ın (a.s) cenaze merasiminde gözlemlenmektedir. Topluluğun çok kalabalık olması Abbasîleri öylesine korkuttu ki, Harun'un amcası Süleyman b. Mansur halkın öfkesini dindirmek için yalınayak merasime katıldı.^{ss}

ss- Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zeheb*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h.1411, c.3, s.149.

ss- Arapçada son harf veya harfleri çıkarılmış kelimeye murahham denir. (Çev.)

ss- Yakut el-Hamevî, Şahabuddin Ebu Abdullah, *Mucemu'l-Büldan*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h. 1417, c.7, s.88.

ss- İbn Tabataba, İsmail b. Nasır, *Muntekalatu't-Talibiyin*, Çev. Muhammed Rıza Ataî, İntişarat-i Astan-i Kuds-i Rezevi, birinci baskı, h.ş. 1372, s.333-339.

ss- Hamevî, Yakut b. Abdullah, *Mucemu'l-Büldan*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.2, s.361.

ss- Emin, Seyyit Muhsin, *Ayanu'ş-Şia*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.29.

Bağdat, Irak'ta kuruldu ve Irak halkının da çoğu Şiîydi. Her ne kadar ilk kurulduğunda askerî-siyasî bir şehir olsa da, geçen zamanla İslâm dünyasının ilim merkezi oldu. Kûfe, Basra Medain gibi etraf şehirlerde yaşayan Şiîler burada ikamet etmeye başlamış ve kısa bir süre sonra büyük bir topluluk hâline gelmişlerdi. Gaybet-i Suğra'dan sonra gitgide Şia'nın da ilmî ve mezhebî merkezi olmuştu.

Şiîlik, buradaki Şiî Âl-i Bûye hükümetinin sayesinde daha da revaç bulmuştur. Bu durum Şeyh Tusî'nin Şia'nın ilim merkezini Necef'e taşımasına kadar sürmüştür.

c) Hicrî Üçüncü Asırda Şia Yerleşim Merkezleri

Şia'nın hicrî üçüncü asırdaki coğrafi yayılımını iki yönden konu edip inceleyebiliriz. Bunların ilki İslâm topraklarında kurulan Şia devletleridir. Hicrî 250 yılında Alevîler Taberistan'da hükümet kurdular.^{ss} Hicrî üçüncü asrın sonunda Hasanî seyyitler Yemen'de, Yemen Zeydîleri hükümetini kurdular. Hicrî 296 yılında Afrika'nın kuzeyinde Fatımî devleti kuruldu.^{ss} Bu devletler İmamiyye Şia'sı temeli üzere değildi. Ancak buna rağmen bu hükümetlerin varlığı Şiîliğin yayılma durumunu gözler önüne sermekte ve Şiîliğin kabulüyle ilgili İslâm topraklarında oluşan ortamın ne denli uygun olduğunu ifade etmektedir. İsmailîler ve Zeydîler bu durumdan faydalanmışlardır.

Ele alacağımız ikinci yönse, Masum İmamların (a.s) vekillerinin bulunduğu bölgelerin isimleridir. Vekâlet kurumu, temeli İmam Cafer Sadık (a.s) zamanında atılmış, İmam Hâdi (a.s) ve İmam Hasan Askerî (a.s) döneminde en faal gününü yaşamıştır. İmamların (a.s) vekili bulunan bölgeler şunlardan ibarettir:

Ahvaz, Hemedan, Sistan, Best, Rey, Basra, Vasıt, Bağdat, Mısır, Yemen, Hicaz, Medain.^{ss}

ss- Taberî, Ebu Muhammed b. Cerir, *Tarihü't-Taberî*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.29.

ss- Süyutî, Celalettin, *Tarihü'l-Hülefa*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, birinci baskı, h. 1411, s. 524.

ss- Bk. Tabatabaî, Mecit, *Tarih-i Asr-i Gaybet*, Merkez-i Cihani-yi Ulum-i İslâmî, s.119.

Elbette üçüncü yüzyılın sonuna kadar Kûfe, Kum, Samerra, Nişabur en önemli Şiî şehirleri sayılmaktaydı. Buralarda Masum İmamlar'ın (a.s) hadisleri esas alınarak Şiî fikhî okutuluyordu. Ama üçüncü yüzyıldan sonra Kûfe bu özelliğini yitirdi ve Bağdat gitgide Kûfe'nin yerini aldı. Âl-i Bûye'nin gelmesi; Şeyh Müfid, Seyyit Murtaza, Seyyit Razî ve Şeyh Tusî gibi büyük âlimlerin varlığı sayesinde Bağdat ilim havzası meyvelerini vermeye başladı.

Adam Metz, Şia'nın hicrî dördüncü asırda, Bağdat'taki etkisi hakkında şöyle yazıyor:

Her anlamda başkent olan, tüm fikrî akımların var olduğu Bağdat'ta, bütün mezheplerin taraftarı vardı. Bunların içinde iki grup, Hanbelîlerle Şiîler hepsinden daha güçlü ve tutucuydu. Şiîler özel bir şekilde Kereh pazarının etrafında toplanmışlardı ve sadece dördüncü yüzyılın sonunda Bâbü't-Tâk'taki büyük köprünün diğer tarafında da ikamet etmeye başlamışlardır. Dicle'nin batı mahallelerinde, özellikle Babü'l-Basra'da Haşimîler (Abbasî seyyitler) Şiîlere karşı şiddetli düşmanlıklarıyla güçlü bir grup kurdular.

Yakut bu konuda şöyle yazar:

"(Kerh ve Kible arasındaki) Babü'l-Basra mahallesi sakinlerinin hepsi Hanbelî Sünnîlerdir. Kerh mahallesinin sol kısmı ve güneyi de Sünnî'dir. Ama Kerh halkının tamamı İmamî Şiîlerdir. Aralarında Sünnî bulunmaz."

Tarihçilerin yazdığına göre, Bağdat Şiîleri ilk olarak hicrî-kamerî 313 yılında Berasa mescidinde toplandılar. Halifeleri lanetlemek için bir grubun orada toplanacakları haberi halifeye ulaştı. Halifenin emri üzerine cuma namazı esnasında mescidi muhasaraya aldılar ve otuz namaz ehlini tutuklayarak teftiş ettiler. Onların yanında beyaz çamurdan üzerinde İmam'ın isminin yazılı olduğu mühürler buldular... Türk komutanı Ali b. Yalbak hicrî-kamerî 321 yılında Muaviye ve Yezid'e minberlerden lanet edilmesini emretti. Sünnîlerden itiraz sesleri yükseldi, kargaşaların başında Hanbelî önderlerden Berbehârî ve yandaşları vardı. Hanbelîlerin fitne çıkarmaları ve halka karşı tavırlarından ötürü hicrî-kamerî 323 yılında Bağdat'ın tamamında tellallarla, artık iki Hanbelî'nin bir arada görünmesinin yasak olduğu duyuruldu. Halife

Râzî, Hanbelîlerin hatalarının ve yaptıklarının cezasını hatırlatan bir yazı yazmıştır.^{ss}

Yirminci Dersin Özeti

Abbasîler döneminde devamlı Alevî ayaklanmaları olmaktadır. Bu ayaklanmaların kesin sonuçlarından biri de Alevîlerin değişik yerlere dağılmasıydı. Böylece hicrî ikinci yüzyılda Şîilik Arap Yarımadası ve Irak sınırlarının dışına çıkmıştır. İkinci asrın başlamasıyla Benî Haşim davetçilerinin Horasan'a yolculukları başladı. Orada büyük bir halk kitlesi Şîiliğe yöneldi. Bu da bir gerçektir ki, Horasan halkının Şîiliğinde önceleri daha çok Keysanîlik ağır basmaktaydı.

İkinci asır ve sonrasında Kum önemli Şia şehirlerinden biri olmuştur. Şiîler tarafından kurulmuş olan bu şehirde, her zaman İmamî ve On İki İmam Şîiliği hâkim olmuştur. Bağdat, Abbasîlerin hilâfet merkezi olmasına karşın, Kûfe, Basra ve Medain gibi etraf şehirlerden Şiîlerin gelmesiyle Şiî grupların toplandıkları bir yer olmuştur. Hicrî üçüncü asırda Şîilik İslâm ülkesinin birçok bölgesine yayılmıştır. Ehlîbeyt İmamları'nın vekillerinin bulunduğu bölgelerin listesi bunun göstergesidir. Taberistan, Yemen ve Afrika'da Şiî hükümetlerin kurulması bu temel üzeredir.

Üçüncü asrın sonuna kadar Kûfe, Samerra, Nîşabur en önemli Şia şehirlerinden sayılmıştır.

Yirminci Dersin Soruları

- 1- Hicrî ikinci asırdaki Şia yerleşim bölgeleri hangileridir?
- 2- Horasan'da Şîilik ne zaman başlamıştır?
- 3- Kum'da hâkim olan Şialık anlayışı nedir?
- 4- Bağdat nasıl Şia şehirlerinden biri olmuştur?

ss– Adam Metz, *Temeddün-i İslâm der Karn-i Çeharom-i Hicrî*, Çev. Ali Rıza Zekavetî Karagözlü, Müessesesi-i İntişarat-ı Emîr Kebir, Tahran, ikinci baskı, h.ş. 1364, s.85,86.

21. DERS

KABİLELER ARASINDA ŞİİLİK

Esasen Hz. Ali'nin (a.s) Kahtanî kabileler arasında, Adnanîlerden daha çok Şiî ve takipçisi vardı. Şiîlik, Kahtanîler arasında çok yayılmıştı. Hilâfeti döneminde Emîrü'l-Müminin Ali'nin (a.s) taraftarları ve askerleri güneydeki Arap kabileleri ve Kahtanîlerden oluşmaktaydı. Hz. Ali (a.s) de Sıffin meydanlarından birinde okumuş olduğu recezinde^{ss} şöyle buyuruyor:

Ben Kureyşli, güvenilir bir civanım / saygın, yüzü ak, aslan gibiyim

Yemen halkının efendi ve büyükleri / Necd sakinleri ve Adn ehli ondan razıdırlar.^{ss}

Yine İslâm Peygamberi'nin vefatından sonra ashap arasında Hz. Ali'nin (a.s) taraftarları en çok Ensar'dandı. Ensar'ın aslıysa Kahtanîlere dayanıyordu. Medine'den Cemel'e kadar Hz. Ali'ye (a.s) eşlik edenler de Ensar'dan oluşmaktaydı.^{ss}

İbn Abbas da, İmam Hüseyin (a.s) Kûfe'ye hareket ederken o, Hazret'e şöyle diyor:

Eğer Iraklılar seni davet ediyor ve sana yardım etmek istiyorlarsa, onlara düşmanlarını şehirlerinden kovmalarını yaz, sonra git. Yoksa Yemen'e doğru hareket et. Orada ve Irak'ta benzeri olmayan dağlar, dereleler, kaleler var. Yemen büyük bir yer ve babanın orada Şiîleri var. Oraya git, sonra da tebliğcilerini etrafa gönder, halk senin yanına gelsin.

İmam Hüseyin'in (a.s) ashapı da Benî Haşim ve birkaç Gıfarî dışında Yemenli kabilelerden oluşmaktaydı.^{ss} Mesudî şöyle demiştir:

ss– Vezni altı defa müstef'ilün'den ibaret olan bir nevi şiir veya bahire denir. * Kaside tarzında yazılan manzume. Çev.

ss– İbn Şehraşub, *Menakibu Âl-i Ebî Talip*, Müessesesi-yi İntişarat-i Allâme, Kum, c.3, s.178.

ss– Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, c.3, s.161.

ss– Kelbî, *Cemheretü'n-Nesep*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, s.88.

Peygamber'in (s.a.a) ashabından sadece dört kişi o Hazret'in emrinde şehit oldu ve dördü de Ensar'dandı.^{ss}

Ensar'ın da Yemenli kabilelere mensup olduğu bilinmektedir.

Buna karşın Kureyş eşrafı ve önderleri (tıpkı Peygamber'e düşman oldukları gibi) Hz. Ali (a.s) ve hanedanına da düşmandı. Kureyş'in önde gelenleri arasında Hz. Ali'yi (a.s) sevenler oldukça azdı. Hatta Kureyş'le yakın ilişki içerisinde olan kabileler her zaman Hz. Ali'ye (a.s) muhalif olanların safında yer aldılar. Örneğin Sakif kabilesi ve Taifliler, Siffin Savaşı ve sonrasında Muaviye taraftarıydılar. Muaviye, Busr b. Ertat'ı Hicaz ve Yemen şehirlerini yağmalamak üzere gönderdiği zaman Busr Taif'e yaklaşıncı Muğiyre b. Şube onu karşıladı ve "Allah yaptıklarına karşılık sana hayır ihsan etsin! Senin düşmanlara karşı acımasızlığın ve dostlara karşı iyiliğin bana ulaştı." dedi. Busr, "Ey Muğiyre! Emîrû'l-Müminin Muaviye'ye biat edene kadar Taiflilere baskı yapmak istiyorum." dedi. Bunun üzerine Muğiyre, "Busr! Neden dostlarına da düşmanlarına davrandığın gibi davranıyorsun? Bunu yapma. Sonra herkes sana düşman olur." dedi.^{ss}

Emîrû'l-Müminin Ali'nin (a.s) yanında Benî Haşim'in dışında Kureyş'ten çok az bir grup vardı. Muhammed b. Ebu Bekir ve Haşim Mirkal bunlardandır. Gerçi Kureyş kolları arasından ve Hz. Ali'nin (a.s) muhaliflerinden de kaç kişi onlarla birlikteydi. Örneğin Emîrû'l-Müminin'in (a.s) düşmanlarından Halid b. Velid'in oğlu Muhacir b. Halid, Siffin'de İmam Ali'nin (a.s) askerlerindendi. Ya da Muaviye'nin kuzeni Abdullah b. Ebu Huzeyfe Hz. Ali'nin (a.s) ihlâşlı Şiîlerindendi ve sonunda Muaviye'nin memurları tarafından şehit edildi. Hz. Ali'nin (a.s) bütün Yemen kabileleri arasında sevenleri ve Şiîleri vardı. Örneğin Kinde, Neha, Ezd, Cüheyne, Himyer, Büceyle, Hasem, Hüzaa, Hadramut, Müzhec, Eş'ar, Tay, Sedus, Hamdan ve Rabîa^{ss} bu kabilelerdendir. Ama bu konuda Hamdan ve Rabîa kabileleri öncüydü. Hamdanîler Hz. Peygamber'in (s.a.a) zamanında Hz. Ali (a.s)

ss– Mesudî, age. c.3, s.74.

ss– Bk. Şehidî, Doktor Seyyit Cafer, *Tarih-i Tahlihi-yi İslâm ta Payan-i Emevîyan*, Merkez-i Neşr-i Danişgahî, Tahran, 1363, s.137.

ss– Ahmed b. Muhammed b. Halid el-Berkî, *Ricalu'l-Berkî*, Müessesetü'l-Kayyum, s.37,40; İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, c.3, s.193.

eliyle İslâm'ı kabul etmiş ve Müslüman olmuşlardı. Her zaman o Hazret'i sevmiş ve onun ihlâşlı Şiîlerinden olmuşlardır. Mesudî şöyle der:

Siffin Savaşı'nda bunlardan bir kişi bile Muaviye'nin ordusunda değildi.^{ss}

İmam Ali (a.s) Hamdan hakkında şu şiiri okumuştur:

Eğer cennetin kapıcısı olursam / Hamdan kabilesine, 'Selâmla girin.' derim.^{ss}

Muaviye'nin kalbinde Hamdanîler karşı büyük bir kin vardı. O, Siffin günlerinden birinde meydana gelerek şu şiiri okudu:

Ben sadece Hamdan kabilesinden / Erheb, Yeşkur ve Şebamlıların kafalarını kırmak için yaşıyorum.

Şam halkına düşman olanlar içinde saygın / güçlü ve cesur kişiler var.

Arkalarında ne kadar yaralı ve sakat insan bıraktılar. / Evet, böyledir yiğit insanların savaşı.

Bu sırada Sa'd b. Kays Hamdanî şu recezi okuyarak, Muaviye'ye hamle etti:

Ey helal ve haram hudutlarını belirleyen Rabbim! / Şam ehline hükümet nasip etme.

Muaviye kaçarak Şam ordusuna karıştı. Yerine (Şam ordusunun komutanlarından biri olan) Zu'l-Kela'ı gönderdi. Savaş geceye kadar sürdü, Şamlılar sonunda yenilgiyi kabul ettiler ve kaçtılar. Bu sırada Hz. Emîrû'l-Müminin onları teşvik etmek için şu şiiri buyurdu:

Şakir ve Şebam kollarından olan Hamdanlılar / savaş sabahında hala dinçtirler.

Hakikatin koruyucusu, büyük adam Said b. Kays onlara komuta etmektedir / Kerim olan bu halk da himayet edilir.

Allah Hemdan kabilesine karşılık olarak Cenneti versin / Çünkü onlar savaşa düşmanın kalbine saplanan bir okturlar.^{ss}

ss– Mesudî, *Murucu'z-Zeheb*, Menşuratu Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.99.

ss– Belazurî, *Ensabü'l-Eşraf*, Menşuratu Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, c.2, s.322.

ss– İbn Şehraşub. Menakib-ü Âl-i Ebi Talip, Müessesetü'l-İntişarat-i Allame, Kum, c.3, s.170,171.

İşte bu sebepten dolayı Şam ordusu tarafından, özellikle de Sıffin'de Hamdan aleyhinde okunan şiirler görmekteyiz. Örneğin, Amr b. As Sıffin günlerinden birinde Hamdan kabilesine hitaben şöyle demiştir:

Ölüm bu kavimden gelir, bir gün Hamdan galiptir / bir gün Sadif.

Yaşlanmadığı sürece Sedus kabilesi de onlar gibidir / Ama biz bu durum değişene kadar onlara kılıç sallayacağız.

Temim'e de itaat ettiklerini itiraf edene kadar onlara davrandığımız gibi davranacağız.^{ss}

Hamdan kabilesinden bir grup kadın Sıffin'de Emîrül-Müminin'in (a.s) taraftar ve askerlerini Muaviye'ye karşı galeyana getiriyorlardı. Adıyy b. Kays'ın kızları Sevde Hamdaniyye ve Zerka Hamdaniyye bu cümledendir.^{ss} Sevde babasına hitaben şöyle demiştir:

Mızrakların uçtuğu ve güçlü savaşçıların vuruştuğu günde / baban gibi cesur ol ey İmare'nin oğlu.

Ali, Hüseyin ve onların savaşçılarına yardım et / Hint ve oğlunun burnlarını yere sürtmek olsun

Senin İmamın (Hz. Ali), Muhammedin kardeşi / hidayet sancağı ve imanın nurudur.

Ordunun önüne atıl ve güçlü bir kılıcın keskin ucunun / ışıldaması gibi dalgalandır sancağı ışık saçarak.^{ss}

Bu yüzden Muaviye onlara kin besliyordu. Hz. Ali'nin (a.s) şahadetinden sonra onları Şam'a çağırması, şiirleri hakkında açıklama istemiş ve azarlamıştır.^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) Şiîlerinin çok olduğu ikinci kabile de Rabîa idi. Berkî de Hz. Ali'nin (a.s) dostlarını ve Şiîlerini sayarken bir bölümü Hz. Ali'nin (a.s) Rabîa kabilesinden olan ashabına ayırmıştır. Oysa diğer Yemenli Şiîlerin tamamını bir bölümde toplamıştır.^{ss}

ss– Belazuri. –age. c.2, s.323.

ss– İbn Abdірabbih. El-İkdü'l-Ferit, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h.1409, c.1, s.335, 337.

ss– age. s.332.

ss– age. s.335.

ss– Ahmed b. Muhammed b. Halid el-Berkî, *Ricalü'l-Berkî*, Müessesetü'l-Kayyum, s.37.

Hz. Ali (a.s) Rabîa kabilesinden bir grubun Ayşe ordusu tarafından şehit edildiğini öğrenince şöyle buyurdu:

Yazıklar olsun Rabîa'ya! / İtaatkâr ve muti olan Rabîa'ya!^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) Rabîa hakkında ve onları övücü birçok konuşması bulunmaktadır. Hz. Ali'nin (a.s) Sıffin'de Rabîa hakkında okuduğu şu şiir, bu konuşmalardan biridir:

Ona bayrağı ileri götür dendiği zaman / siyah bayrak elinde olan sevinçlidir

Sonra onu safların içine götürür / mızraklar ölüm ve kan saçarak öne geçerler.

Allah, Savaş meydanında çarpışanlara hayır ihsan etsin! / Onlar ölümü karşılar ve hiçbir zaman iyiliğe karşı çıkmazlar.

İnsanların sesleri savaş meydanında yankılanırken / halkın, giysisi en görkemli olan ve en güzel suretli olanlarıdır.

Rabîa'dan bahsediyorum. / Büyük ordularla karşı karşıya olduklarında yiğit ve güçlüdürler.^{ss}

Rabîa'nın büyüklerinden biri Hz. Ali'nin (a.s) dostlarından sayılan Cemil b. Kâ'b Salebî'dir. Muaviye tarafından esir alındığında Muaviye ona şöyle demiştir:

Bundan daha büyük bir nimet olabilir mi? Allah beni, benim birçok taraftarımı bir saatte öldüren bir adama musallat etti!^{ss}

Şakik b. Sevr Sedusî de Sıffin'de Rabîa kabilesine hitaben şöyle diyordu:

Ey Rabîa grubu! Eğer sizden biri yaşarken Ali öldürülürse, hiçbir mazaretiniz olmayacaktır.^{ss}

Yezid'in ölümünden sonra Kûfe halkı Benî Ümeyye'nin buradaki temsilcisini sürdürdüler ve birini yöneticileri yapmak istediler. Halktan bazıları Ömer

ss– Zübeyir b. Bekkar, *el-Ahbaru'l-Muvaffakiyyat*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.159.

ss– Mesudî, age. c.3, s.59.

ss– age. s.60.

ss– Belazurî, *Ensabü'l-Eşraf*, Menşuratu Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1394, c.2, s.306.

t.me/caferilikcom

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

b. Sa'd'ın yönetici olmasını istedi. Mesudî'nin naklettiğine göre bu sırada Hamdan kadınları, Kehlan, Ensar, Rabîa ve Neha büyük mescitte toplandılar. Bir taraftan İmam Hüseyin'e (a.s) ağlarken, bir taraftan da, "Ömer b. Sad'ın, Hüseyin'i öldürdüğü yetmedi, bir de bizim başımıza mı geçmek istiyor?" diyorlardı. Bu sözlerle halkı ağlattılar ve insanların, Ömer b. Sa'd'dan vazgeçmek zorunda kalmasını sağladılar.^{ss}

Yirmi Birinci Dersin Özeti

Emîrül-Müminin'in (a.s) Şiileri ve dostları çoğunlukla Kahtanî kabileler ve Yemenlilerdi.

Hz. Peygamber'in (s.a.a) ashabı arasında da Hz. Ali'nin (a.s) taraftarları daha çok aslı Yemenli olan Ensar'dandı.

İmam Hüseyin'in (a.s) dostları da Benî Haşim ve Gıfarlı birkaç kişinin haricinde Yemenliydi.

Bunun tersine Kureyş eşrafı ve büyükleri Ali (a.s) ve hanedanının düşmanı olmuşlar ve aralarında Hz. Ali'yi (a.s) sevenler çok az olmuştur.

Yemenli kabileler arasında da Hamdan ve Rabîa kabileleri Şiilikte öncü olmuşlardır.

Yirmi Birinci Dersin Soruları

- 1- Kabilelerin hangi taifesi arasında Şiilik revaçta olmuştur?
- 2- Yemen kabileleri arasında hangi kabileler Şiilikte öncü olmuşlardır?

ss– Mesudî, age. s.98,99.

ALTINCI BÖLÜM

ŞİİLİK İÇİNDEKİ FIRKALAŞMALAR

22. DERS

ŞİİLİK İÇİNDEKİ FIRKALAŞMALAR

Şia fırkalarının en önemlileri hicrî birinci ve ikinci asırda ortaya çıkmıştır. Şia'da ikinci asırdan sonra önemli bir bölünme olmamıştır. Bu yüzden din-mezhep uzmanları İmam Rıza'nın (a.s) imametine inanan Kat'iyye ve İsna Aşeriyye olarak adlandırılan İmamiyye Şiülerinin karşısındakilere, Vakıfiyye demişlerdir. Kat'iyye, İmam Rıza (a.s) ve İmam Mehdi'ye (a.s) kadar gelen bütün İmamlara inanırlar.^{ss}

Hicrî ilk asırdan 61 yılına, yani İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetine kadar Şia'da bir bölünme olmamıştır. Ama Şehristanî, Hz. Ali'nin (a.s) zamanında baş gösteren ve Gulat olan Sebeiyye fırkasını Şia'dan ayrılan bir fırka olarak bilmektedir.^{ss} Aslında İbn Sebe diye birinin varlığı da şüphelidir.^{ss} Rical-i Keşşî'nin dediğine göre, Hz. Ali'nin (a.s) zamanında bir grup Gulat vardı. Hz. Ali (a.s) onlara tövbe etmelerini emretmiş, tövbe etmedikleri için de idam edilmişlerdir.^{ss}

İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin'in (a.s) Müslümanlar arasında seçkin bir makamları vardı ve Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) biricik nesli sayılıyorlardı. Şiilerin yanında Müslümanların geneli de onları hilâfete en layık kimseler olarak kabul ediyorlardı. Bu iki seçkin insanın zamanında imamet konusunda herhangi bir şüphenin olmaması ve hiçbir bölünmenin ortaya çıkmaması bu yüzdendir. Biz Şiilikteki fırkalaşmaların İmam

ss- Şehristanî, *el-Milelu ve'n-Nihel*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.ş. 1364, c.1, s.150.
ss- age. s.155.

ss- Bk. el-Askerî, Seyyit Murtaza, *Abdullah b. Seba ve Esatir-u Uhra*, altıncı baskı, h. 1413-1993, c.2, s.328,375.

ss- Şeyh Tusî, *İhityaru Marifeti'r-Rical*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1404, c.1, s.325.

Hüseyn'in (a.s) şahadetinden sonra gerçekleştiğine şahit olmaktayız. Bu fırkalar şunlardır:

Keysaniyye: Muhammed Hanefiyye'nin imametini inananlar.

Zeydiyye: Zeyd b. Ali'nin imametini inananlar.

Navusiyye: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) gaybete çekildiğine ve Mehdi olduğuna inananlar.

Fetehiyye: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) oğlu Abdullah Efteh'in imametini inananlar.

Sumeytiyye: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) diğer oğlu Muhammed Dîbac'ın imametini inananlar.

İsmailiyye: İmam Sadık'ın (a.s) oğlu İsmail'in imametini inananlar.

Tufeyye: İmam Cafer Sadık'ın (a.s), Musa b. Taffi'nin imametini tavsiye ettiğine inananlar.

Akmasiyye: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) Musa b. İmran Akmas'ın imametini tavsiye ettiğine inananlar.

Yermaiyye: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) Yerma' b. Musa'nın imametini tavsiye ettiğine inananlar.

Temimiyye: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) Abdullah b. Sa'd et-Temimî'nin imametini tavsiye ettiğine inananlar.

Cu'diyye: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) imamet hususundaki halefinin Ebu Cu'de isminde biri olduğuna inanlar.

Yakubîyye: İmam Musa b. Cafer'in (a.s) imametini inkâr edenler. Onlara göre imamet İmam Cafer Sadık'ın (a.s) evlatlarından başkasında da olabilir. Önderleri Ebu Yakup adında biridir.

Memtura: İmam Musa Kazım'ın (a.s) imametinde duranlar. Bunlar, "Biz İmam Musa Kazım dünyadan gitmiş midir, yoksa gitmemiş midir bilmiyoruz." demişlerdir.^{ss}

ss- İbn Meysem el-Bahrânî, Meysem b. Ali, *en-Necat fi'l-Kıyamet fi Tahkik-i Emri'l-İmamet*, Mecmau'l-Fikri'l-İslâmî, Kum, birinci baskı h. 1417, s.172,174.

Vakıfiyye: İmam Musa Kazım'ın (a.s) ölmediğine, kıyamete kadar da ölmeyeceğine inananlar.^{ss}

Bu fırkalardan bazıları daha küçük fırkalara da ayrılmışlardır. Örneğin Keysaniyye, Muhammed Hanefiyye'nin imametinde ikiye ayrılır. Bazıları, Muhammed Hanefiyye'nin İmam Hüseyn'den (a.s) sonra imam olduğuna inanıyorlardı. Diğer grupsa Muhammed Hanefiyye'nin, babası Hz. Ali'den (a.s) sonra imam olduğunu söylüyordu. İmameyi, oğlu Ebu Haşim'e attettikten sonra da gruplaşmaktadırlar. Bir grup, Ebu Haşim'in, Muhammed b. Ali el-Abbasî'nin imametini tavsiye ettiğine inanıyordu. İkinci grup, Ebu Haşim'in kardeşi Ali b. Muhammed Hanefiyye'nin imametini tavsiye ettiğine inanıyordu. Üçüncü grup Ebu Haşim'in yeğeni Hasan b. Ali'yi halefi yaptığını söylemekteydi. Dördüncü grup da Ebu Haşim'in, Abdullah b. Amr el-Kindî'nin imametini tavsiye ettiğine inanmaktaydı.^{ss}

Zeydiyye de üç ana gruba ayrılmaktadır:

Carudiyye:^{ss} Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a) sonra Hz. Ali'yi (a.s) hilâfete layık bilip Hz. Peygamber'in (s.a.a) Hz. Ali'yi (a.s) ismen (bizzat şahsını) değil de vasıflarıyla tanıttığına inananlar. Bunlar, halkın, onu tanıma hususunda yeteri kadar çaba sarf etmeyerek Ebu Bekir'i seçtiklerine ve bu işle küfrana girdiklerine inanırlar.

Süleymaniyye:^{ss} İmameyin şûra sistemiyle tayin olduğuna inananlar. Daha faziletli olan dururken faziletli olanın imametini kabul eder, bu yolla Ebu Bekir ve Ömer'in hilâfetini ispat ederler. Hz. Ali'yi (a.s) seçmedikleri için ümmetin hata yaptığını ve hatalarının günah haddine ulaşmadığına inanmaktadırlar. Ama Osman'ı da tekfir etmektedirler.

Betriyye:^{ss} Bunların inançları da tıpkı Süleymaniyye gibidir. Ancak Osman konusunda farklı düşünmektedirler.^{ss}

ss- Şehristânî, age. s.150.

ss- Şehristan, age. s.131,135.

ss- Onlar Ebu'l-Carud Ziyad b. Ebu Ziyad'ın ashabıydı. Bu yüzden onlara Carudiyye denmiştir.

ss- Önderleri Süleyman b. Cerir adında biriydi. Bundan dolayı onlara Süleymaniyye denmiştir.

ss- Önderleri Kesir en-Neva el-Ebter'dir. Bu yüzden onun adıyla, Betriyye olarak adlandırılmışlardır.

ss- age. s.140,142.

İsmailiyye fırkası da üçe ayrılır:

Birinci fırka, İmam Sadık'tan (a.s) sonraki imamın oğlu İsmail olduğuna, onun ölmediğine ve vaat edilmiş Mehdi olduğuna inanır.

İkinci fırka, İsmail'in öldüğüne, imametin oğlu Muhammed'e geçtiğine inanırlar. Onlara göre Muhammed gaiptir, zuhur edecek ve yeryüzünde adaleti hâkim kılacaktır.

Üçüncü fırka da, tıpkı ikinci fırka gibi Muhammed b. İsmail'in imametine inanırlar. Aralarındaki fark da Muhammed'in öldüğüne ve imametin onun neslinde süreceğine inanmalarıdır.^{ss}

Tabi bu fırkaların çoğunun ömrü kısa olmuştur. Onlara fırka demek çok zordur. Bunlar önderlerinin ölümüyle yok olan gruplardır. Siyasî-toplumsal arenada iz bırakamamışlardır. Bu fırkaların arasında üç fırka, yani Keysaniyye, Zeydiyye ve İsmailiyye; birinci, ikinci ve üçüncü asırlarda var olmuşlardır. Elbette İsmailiyye ikinci yüzyılda ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şahadetinden sonra Şia'dan ayrılrsa da, hicrî üçüncü asrın yarısına kadar varlık gösterememiş, deyim yerindeyse imamları gözlerden uzak yaşamışlardır.^{ss}

Keysaniyye, hicrî birinci asırda, İmamiyye Şialarından sonra ve Zeyd'in kıyamına kadar en etkin Şia fırkasıydı. Keysaniyye, Muhtar'ın kıyamında etkin olmuş ve varlık göstermiştir. Muhtar'ı, Keysanî bilmese de kuvvetlerinin çoğu Keysanî mezhebiniydi.^{ss} Bu fırka birinci asrın sonuna kadar siyasî çalışmalar yapmıştır. Bu fırkanın önderi Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed Hanefiyye tebliğcileri için ilk defa Dâi ve Hücet tabirlerini kullanmıştır. Bu tabirler sonraları Abbasîler, Zeydîler ve İsmailîler tarafından da kullanılmıştır. Sonraları Abbasîlerin de faydalandığı gizli davetçiler teşkilatını kuran da odur.^{ss} Emevî halifesi Süleyman b. Abdülmelik onu bir tehdit unsuru olarak görünce, Şam'a davet etti ve zehirledi.

ss– Horasanî, Şeyh Muhammed Kerim, *Tarih ve Akaid-i Fırka-i Ağahaniyye*, özetleyen ve düzenleyen: Hüseyin Hasanî, Neşr-i el-Hadi, s.2-3.

ss– age. s.43.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.91.

ss– Muhtar'ı'l-Leysî, Dr. Sümeyrâ, *Cihadu'ş-Şia*, Darü'l-Ceyl, Beyrut, h. 1396, s.87.

Ebu Haşim işinin bittiğini anlayınca, Abbasîlerden olan amcaoğullarının yanına Hamime'ye gitti. Muhammed b. Ali Abbasî'yi halefi olarak tayin ederek, tebliğcilerini ve güçlerini tanıttı.^{ss} Bundan sonra Abbasoğulları Keysanîlerin önderliğini uhdelere aldılar ve faaliyetlerine Horasan'da yoğunlaştılar. Ebu'l-Ferac İsfahanî de bu konuda şunları söylemektedir:

Horasanlılar Ebu Haşim'in, babasının halefi olduğuna, babasının da vasiliği, babası Hz. Ali'den (a.s) miras aldığına inanmaktaydılar. O, Muhammed b. Ali Abbasî'yi, Muhammed b. Ali de oğlu İmam İbrahim'i halefi olarak tayin etmişti. Böylece haleflik meselesinin Abbasîlerde olduğunu ispat etmektedirler.^{ss}

Hatta Şehristanî, Ebu Müslim Horasanî'nin de başlangıçta Keysanî olduğuna inanmaktadır. Ancak Abbasîler galip olunca, meşruiyetlerini cetleri Abbas'ın Allah Rasulü'nün (s.a.a) halefi olduğu temeli üzerine inşa ettiler.

Keysanîlerin son siyasî-toplumsal izlerini -Cafer Tayyar'ın torunlarından olan- Abdullah b. Muaviye'nin kıyamında arayabiliriz. Şehristanî bu konuda şöyle diyor:

Keysanîlerden bir grup Abdullah b. Amr el-Kindî'nin halefliğine inanmaktaydı. Onun yalan söylediğine ve ihanetine şahit olunca, Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Cafer Tayyar'ın imametine inanmaya başladı... Abdullah b. Muaviye'yle Muhammed b. Ali'nin ashâbı arasında imamet konusunda şiddetli bir çekişme vardı.^{ss}

Keysanîlerden sonra siyasî-toplumsal sahnede faal olan fırka Zeydiyye'dir. Zeyd'in kıyamından sonra ortaya çıkmış, Şia'nın en siyasî fırkasıdır. Şia fırkalarının arasında Ehlisünnet temellerine en yakın olanıdır. Örneğin Zeydiyye'nin Betriyye fırkası, Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın hilâfetlerini kabul etmekle beraber, Ayşe, Talha ve Zübeyir'i tekfir etmemekteydiler.^{ss} Bu yüzden Ehlisünnet fakihlerinin birçoğu -Zeydî olan- Muhammed

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.124; İbn-ü Abdîrabbih el-Endülüsî, Ahmet b. Muhammed. El-ikdü'l-Ferit, Darü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h. 1409, c.4, s.438.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. s.123.

ss– Şehristanî, age. s.135.

ss– age. s.142.

Nefs-i Zekiyye'nin kıyamını onaylamıştır.^{ss} Mürcie büyüklerinden Müs'ir b. Kudam, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İbrahim'e mektup yazmış ve Kûfe'ye davet etmiştir.^{ss} Hanefî mezhebinin imamı Ebu Hanife, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kıyamına katılmış, halkı ona yardım etmeye teşvik etmiştir.^{ss} Sa'd b. Abdullah el-Eş'arî el-Kûmmî, Zeydiyye fırkasının Betriyye kolu hakkında, "Onlar Ali'nin velayetini Ebu Bekir ve Ömer'in velayetiyle karıştırmışlardır."^{ss} demiştir. Özellikle usul-u din (akait) konusunda Mutezile'yi, fıkihtaysa Ebu Hanife'yi takip etmekteydiler. Az bir kısmı da Şafî'ydi.^{ss}

Genel manada Şiî olan Zeydiyye mezhebi, Ehlişünnet inançlarıyla fazla çalışmamaktadır. Bu yüzden Muhammed Nefs-i Zekiyye ve kardeşi İbrahim'in kıyamı gibi Zeydîler tarafından gerçekleştirilen bazı kıyamalara bir kısım Ehlişünnet âlimi ve büyüğü de katılmıştır. Şiîlerin Zeydî kıyamalara katılmalarının sebebi bu kıyamaların Alevî liderlerinin, Masum İmamlar tarafından görevlendirildiklerine inanmış olmaları olabilir. Yine onların etrafından dağılmalarının sebebi de aslında böyle olmadığını anlamış olmalarından kaynaklanabilir. Sonunda bu önderlerin etrafında sadece Zeydîler kalmıştır. Örneğin Mesudî, Muhammed Nefs-i Zekiyye'nin kardeşi İbrahim b. Abdullah'ın sonunda, Zeydîlerden dört yüz kişiyle kaldığını ve bu grubun da savaşta onunla birlikte öldürüldüğünü yazmıştır.^{ss}

Siyasî-toplumsal sahnede faal ve etkin olan üçüncü fırka İsmailiyye'dir. Bu fırka hicrî ikinci yüzyılın ikinci yarısında Şia'dan ayrılmıştır. Ancak hicrî üçüncü asrın sonuna kadar toplumda varlık gösterememiş, önderleri hicrî 296 yılına, yani Übeydullah Mehdi'nin -Fas'taki ilk Fatimî halife- hükümetine kadar gözlerden uzak yaşamamışlardır. Bu yüzden bu fırkanın geçirmiş olduğu varlık ve gelişim merhaleleri gizli kalmış-

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyyin*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.247.

ss- age. s.314.

ss- age.

ss- Eş'arî, Sa'd b. Abdullah, *el-Makalat ve'l-Fırak*, Merkez-i İntişarat-i İlmî ve Ferhengî, Tahran, ikinci baskı, h.ş. 1360, s.10.

ss- Şehristanî, *el-Milelu ve'n-Nihel*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h.ş. 1364, c. 1, s.143.

ss- Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411, c.3, s.326.

tır. Üçüncü asırda yaşayan Nevbahtî, onların ilk çıkışlarını Gulat ve Ebu'l-Hattap'la ilişkilendirmiştir.^{ss}

Akaitlerinde belirsizlik hâkimdir. Mesudî bu konuda şöyle yazıyor:

Şia, Mutezile, Mürcie, Havaric gibi çeşitli fırkaların mütekellimleri fırkalar ve kendi muhaliflerinin reddi hakkında kitaplar yazmışlardır... Ancak onlardan kimse Karamita fırkasının akaidine karşı itirazda bulunmamıştır. Kudame b. Yezid Numanî, İbn Abdek el-Cürcanî, Ebu'l-Hasan Zekeriya el-Cürcanî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. er-Rezzam et-Taî el-Kûfî ve İbn Cafer el-Kilabî gibi onlara reddiye yazarların yaptıkları açıklamalar da farklılık göstermektedir. Fırkanın mensupları da bu kişilerin anlattığı konuları inkâr etmekte ve onaylamamaktadırlar.^{ss}

Bu mesele onların çeşitli yerlerde değişik isimler almalarına sebep olmuştur. Hacı Nizamü'l-Mülk bunun hakkında şöyle yazar:

Onları her şehir ve vilayette başka bir isimle çağırırlar. Halep ve Mısır'da İsmailî; Kum, Kaşan, Taberistan ve Sebzevar'da Seb'î, Bağdat ve Maveraünnehir'de Karamitî, Rey'de Hulfi, İsfahan'da...^{ss}

Fatimî devletinin kurulmasından önce İsmailîlerin siyasî alandaki çalışmaları çok azdı. Daha çok tebliğ, insan kazanma ve yetiştirme üzerine yoğunlaşmışlardı. Bu yüzden Muhammed b. İsmail, Abdullah b. Muhammed, Ahmed b. Abdullah ve Hüseyin b. Ahmed gibi İsmailî önderlerin; Rey, Nehavend, Demavend bölgesi, Suriye, Cibal Kandehar, Nişabur, Deylem, Yemen, Hemedan, İstanbul ve Azerbaycan gibi bölgelere gittiklerine şahit olmaktayız. Onlar davetçi ve tebliğcilerini bu bölgelere dağıtmışlardır.^{ss}

Bu konumu dikkate alarak Karamitîler kendilerini İsmailiyye'ye mensup saymışlar ve öyle yaygın bir şekilde çalışmışlardır ki, Abbasîler onların çıkardığı kargaşayı bastıramamışlardır.^{ss}

ss- *Fıraku's-Şia*, el-Matbaatu'l-Haydariyye, Ncef, 1355-1936, s.71.

ss- *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Daru's-Sâvi li't-Tabi ve'n-Neşri ve't-Telif, Kahire, s.341.

ss- *Siyasetname*, İntişarat-i İlmî ve Ferhengî, Tahran, h. 1364, s.311.

ss- Bk. Caferiyan, Resul, *Tarih-i Teşeyyü der İnan ez Ağaz ta Karn-i Heftom-i Hicri*, Sazman-ı Tebliğat-ı İslâmî, Kum, beşinci baskı, 1377, s.207,209.

ss- Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h. 1411, m.1991, c.4, s.297.

Hicrî 296 yılında Fatımî devleti İsmailî mezhebi esasınca Fas'ta şekillenerek İslâm topraklarının geniş bir kısmını Abbasîlerin yönetiminden çıkarmışlardır.

Yirmi İkinci Dersin Özeti

Şia'nın en önemli fırkaları ilk iki asırda meydana gelmiştir. İkinci asrın bitmesinden sonra önemli kopuş yaşanmamıştır. Bu yüzden Vakıfıyye'nin karşısında İmam Rıza'nın (a.s) imametini inanan İmamîlere, Kat'iyye ve İsna Aşeriyye (On İki İmam Şiîliği) demişlerdir.

İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin (a.s) döneminde onların seçkin makamından dolayı Şia'da hiçbir gruplaşma meydana gelmemiştir.

Aslında din ve mezhep tarihiyle ilgili kitaplarda geçen fırkaların çoğuna, fırka demek çok zor. Bunlar liderlerinin ölümüyle yok olan gruplardır. Ama siyasî ve toplumsal sahnede var olmuş fırkalar Keysaniyye, Zeydiyye ve İsmailiyye'dir.

Yirmi İkinci Dersin Soruları

- 1- Şia'da önemli fırkalaşmalar hangi süreç içinde gerçekleşmiştir?
- 2- Hangi fırkalar siyasî ve içtimaî arenada kendini göstermiştir?
- 3- Zeydiyye, usul ve fıkhıta hangi yolu takip etmekteydi?

23. DERS

ŞİA'DA BÖLÜNMELEİN SEBEPLERİ

On İki İmam'ın mübarek isimleri Allah Resulü'nden (s.a.a) nakledilen hadislerde yer almış ve ilk Şiîler, o saygın insanları görmeden önce isimleriyle aşına olmuşlardı. Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefalı dostu Cabir b. Abdullah şöyle naklediyor:

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin."^{ss} ayeti nazil olduğunda Allah Resulü'ne (s.a.a) şöyle arz ettim: "Ey Allah'ın Resulü! Allah'ı ve Resulü'nü tanıyor, itaat ediyoruz. Peki, Allah'ın onlara itaati, kendisine ve size itaat etmekle eşdeğer kıldığı emir sahipleri kimdir?" Hazret şöyle buyurdu: "Emir sahipleri benim haleflerim ve benden sonraki önderlerdir. Onların ilki Ali b. Ebu Talip'tir, sonra Hasan, Hüseyin ve Ali b. Hüseyin. Sonra Tevrat'ta Bâkir olarak meşhur olan Muhammed b. Ali'dir ve sen onu göreceksin. Onu gördüğünde selâmımı ilet. Sonra Sadık Cafer b. Muhammed, Musa b. Cafer, Ali b. Musa, Muhammed b. Ali, Ali b. Muhammed, Hasan b. Ali, sonra -adı benim adım, künyesi benim künyem olan- oğludur (İmam Mehdi). O dünyanın doğusunu ve batısını fethedecek olan kişidir. Uzun bir süre gaybette yaşayacaktır. Halk gaybetinin uzunluğu yüzünden onun imametinde şekke kapılacak. Ancak Allah'ın, kalplerini imanla halis kıldığı kişiler müstesna..."^{ss}

Cabir, Mescidü'n-Nebi'de oturur ve şöyle derdi: "Ey Bâkire'l-İlm nerdesin?" Halk, "Cabir sayıklıyor!" dediğindeyse Cabir, "Hayır sayıklamıyorum." diyordu. "Çünkü Peygamber-i Ekrem (s.a.a) bana şöyle bildirmiştir:

ss- Nisâ (4) 59.

ss- Pîşvâi, Mehdi, *Şahsiyyetha-yi İslâmî-yi Şia*, İntişarat-i Tevhit, Kum, 1359, s.63, *Tefsir-i Safi*'den nakille, c.1, s.366; *Kemalu'd-Din ve Tamamu'n-Nimet*, c.1, s.365, Tahran, Farça çevirisiyle.

Benim hanedanımdan adı benim adım ve bana benzeyen bir adamı göreceksin. O ilmi yarar (en ince ayrıntılarını ortaya çıkarır)."^{ss}

Masum İmamlar (a.s) burhan ve açık mucizelerle hakkaniyetlerini ispat ediyorlardı. Buna rağmen bir dizi sebep ve etkenden dolayı bazı Şiîler bu meselede şüpheye kapılmışlar ve dosdoğru yoldan sapmışlardır. Bu etkileri şöyle açıklayabiliriz:

1- Baskı

Hicrî kırk yılından sonra Hz. Peygamber (s.a.a) hanedanına ve takipçilerine yönelik baskı ve şiddetli sıkıntı dönemi başladı. Bunun sebebi Şiîlerin İmamlarıyla irtibat kuramamalarını ve yeteri kadar tanımamalarını sağlamaktı.

Birinci asrın ikinci yarısında, hicrî 72 yılından ve Şia karşıtı olan İbn Zübeyir'in yenilgiye uğramasından sonra Haccac b. Yusuf, yirmi yıl Irak ve Hicaz'a hâkim oldu. Şiîlere şiddetli bir şekilde baskı yaptı, öldürdü, zindana attı, Irak ve Hicaz'dan dağılmalarını sağladı.^{ss}

İmam Seccad (a.s) kendisini gizliyor ve Şiî öğretilerini dua kalıbında beyan ediyordu. Keysaniyye fırkası bu dönemde şekillenmiştir.

İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sadık (a.s) kısmen özgür olmuş, Şiî temelleri ve öğretilerini yayabilmişlerdir. Ancak Mansur Abbasî tahta yerleşince, Şiîlere yönelmiş, İmam Sadık'ın (a.s) şahadet haberi kendisine ulaşınca, Medine valisine mektup yazmış ve İmam Sadık'ın (a.s) halefini tespit ederek başını vurmasını istemiştir. İmam Sadık (a.s) ise vasiyetinde beş kişiyi halefi olarak tanıtmıştı: Ebu Cafer Mansur (halife), Muhammed b. Süleyman, Abdullah, Musa ve Humeyde.^{ss}

İmam Musa Kazım (a.s) ömrünün büyük bir kısmını zindanda geçirdi. O Hazret'i ilkönce, Musa Hadi Abbasî zindana göndermiş ve bir müddet sonra serbest bırakmıştır. Harun, İmam'ı dört defa tutuklatmış ve Şiîlerle

ss– Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî)*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1404, c.1, s.218.

ss– Zeyn Amulî, Muhammed Hüseyin, *Şia der Tarih*, Çev. Muhammed Rıza Ataî, İntişarat-i Astan-i Kuds-i Razevî, birinci baskı, h.ş. 1375, s.120.

ss– Tabersî, Ebu Ali Fazl b. Hasan, *İ'lâmu'l-Vera*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, 1417, c.2, s.13.

görüştürmesini engellemiştir.^{ss} Şiîler avare olmuşlar ve öndersiz kalmışlardı. Böylece ortam İsmailî ve Fetahî tebliğciler için uygun bir hâle gelmiştir. Bu dönemde Şiîlerin şüphelerini giderecek kimseler yoktu. Abbasî hükümetinin İmam Kâzım'ın (a.s) çalışmalarına yönelik kontrolü ve casuslukları öyle bir yere varmıştı ki, Hazret'in yeğeni Ali b. İsmail amcasının aleyhinde ihbarda bulunmaktaydı.^{ss}

Evet, bu dönemde Şiîlerin çoğu İmam Kâzım'ın (a.s) yaşayıp yaşamadığını bilmiyorlardı. Yahya b. Halid Bermekî şöyle diyordu:

Ben Rafızîlerin dinini ortadan kaldırdım. Zira onlar dinin İmamsız hayatta kalamayacağını ve güçlü olamayacağını zannediyorlardı. Oysa bu gün İmamlarının yaşayıp yaşamadığını bilmiyorlar.^{ss}

Hazret şehit olduğu zaman Şiîlerden hiç biri orada değildi. Güya Vakıfiyye'nin, o Hazret'in şahadetini inkâr etmesine bu mesele sebep olmuştur. Oysa mali konular Vakıfiyye'nin çıkmasında daha etkili olmuştur. Evet, Masum İmamlar (a.s) sürekli Abbasîlerin kontrolü altındaydılar. Hatta İmam Hadi (a.s) ve İmam Askerî'yi (a.s) Samerra askerî karargâhında yaşamak zorunda bırakmışlardı. Bu iki saygın şahsiyeti yakın gözetim altında tutmak için böyle yapmışlardı. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şahadetinden sonra halefini (İmam Mehdi) tespit etmek için İmam Akerî'nin (a.s) eşlerini ve hizmetçilerini tutukladılar. Hatta Cafer b. Ali (Cafer Kezzab), kardeşi İmam Hasan Askerî'nin (a.s) aleyhinde çalışmalar yapıyordu. Bu yüzden Gulat inancı Nusayriyye, Muhammed b. Nusayr el-Fihri tarafından yayıldı. Bir grup Cafer'in yanında yer almış, o da imamet iddiasında bulunmuştur.^{ss}

2- Takiyye

Takiyye, canla ilgili bir korku söz konusu olduğunda gerçeğin hilafına hareket etmektir. Şia bunu İslâm dini ve önceki dinlere uyararak, din ve akıl yoluyla ispat etmektedir. Bu cümleden olmak üzere Âl-i Firavun'un için-

ss– Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *Tarihu's-Şia*, Menşurat-i Mektebet-i Basireti, Kum, tarihsiz, s.47.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyyin*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, 1416, s.414.

ss– Zeyn Amulî, Muhammed Hüseyin, age. s.123.

ss– Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî)*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1404, c.2, s.805.

deki mümin, Firavun ve adamlarının korkusundan imanını gizlemiştir. Allah Resulü'nün (s.a.a) ashabından Ammar, işkenceden ve müşriklerin eziyetinden dolayı takiyye yapmış ve İslâm'ı inkâr etmiştir. Ağlayarak Hz. Peygamber'in (s.a.a) yanına geldiğinde, Allah Resulü şöyle buyurmuştur:

Eğer bir daha seni işkenceye maruz bırakırlarsa, yine aynısını yap.^{ss}

Şiiler her zaman azınlıkta olduklarından dolayı varlıklarını korumak için takiyye ediyorlardı. Bu yöntem Şiilik ekolünün korunmasını sağlamıştır. Doktor Sümeýra Muhtarü'l-Leyî Hanım da bu konuda şöyle yazmaktadır:

Şia hareketinin devamlılığındaki etken, takiyye ve gizli davettir. Bu, Şia'nın genç hareketinin Abbasî halifelerin ve valilerin gözlerinden uzak olgunlaşmasını sağlamıştır.^{ss}

Ama diğer taraftan takiyye Şia'da bölünmelerin sebeplerinden biri olmuştur. Zira Şiiler, zamanın zorba güçlerinin korkusundan inançlarını gizliyordu. Hatta İmamlar dahi böyle yapıyordu. Masum İmamlar (a.s) aşırı baskılardan dolayı bir nevi imametlerini açıklamaktan sakınıyorlardı. İmam Rıza (a.s) ve birkaç Vakıfî arasında geçen konuşma bu konuyu açıkça gözler önüne sermektedir. Vakıfî mezhebinden olan Ali b. Ebu Hamza, İmam Rıza'ya (a.s), "Babana ne oldu?" diye sordu. İmam, "Vefat etti." cevabını verdi. İbn Ebî Hamza, "Kendisinden sonra halefi olarak kimi bıraktı?" diye sordu. İmam, "Beni." dedi. İbn Ebî Hamza, "Şimdi sen itaat edilmesi farz olan İmam mısın?" diye sordu. İmam, "Evet." dedi. İbn Sirac ve İbn Mekarî (Vakıfîlerden iki kişi), "Baban bunu senin için mi belirledi?" diye sorunca İmam şöyle buyurdu:

Yazıklar olsun size! Beni tayin etti demem gerekmiyor. Acaba siz benim Bağdat'a gidip Harun'a "Ben itaat edilmesi farz olan İmamım!" dememi mi istiyorsunuz? Allah'a yemin ederim ki, benim böyle bir görevim yok.

Bunun üzerine İbn Ebî Hamza, "Sen babalarından hiçbirinin izhar etmediğini izhar ediyorsun." dedi. İmam şöyle buyurdu:

Allah'a yemin ederim ki, atalarımın en üstünü, yani Allah Resulü, ken-

ss- Emin, Seyyit Muhsin, *A'yanu's-Şia*, Daru't-Taarif li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.199.

ss- *Cihadu's-Şia*, Daru'l-Ceyl, Beyrut, h. 1394, s.394.

disine Allah'ın yakın akrabalarını korkutmasıyla ilgili emrini belirten ayeti nazil olduğunda izhar etmiştir.^{ss}

İmam Bâkır (a.s) zamanında o Hazret'in, bir sorunun cevabında takiyye yapması, Şiilerden bir grubun Hazret'in imametine olan inançlarından vazgeçmelerine ve Zeydiyye'nin Betriyye koluna katılmalarına sebep olmuştur.^{ss}

Diğer taraftan halktan bazıları takiyyenin faydasını anlamıyor, Masum İmamları (a.s), imametlerini izhar etmediklerinden dolayı hatalı buluyorlardı. Başka bir tabirle ileri gidiyor ve ifrata düşüyorlardı. Bu, Zeydiyye mezhebinin ortaya çıkmasında etkili bir sebep olmuştur. Bu yüzden baskılar ve sıkıntılar azaldığı, ortam müsait olduğu ve Masum İmamlar (hakkı ispat etmek için) delillerini ortaya koyabildiklerinde Şia'da bölünmeler azalmıştır. İmam Cafer Sadık (a.s) döneminde Emevîler ve Abbasîler arasındaki çekişmenin uygun bir fırsat oluşturması ve İmam'ın özgürce hareket edebilmesinden dolayı, bölünmelerin çok az olduğuna şahit olmaktadır. Ancak o Hazret'in şahadetinden sonra güçlü Abbasî halifesi Mansur'un baskı ve zorbalığı hâkim olmuş; Navusiyye, İsmailiyye, Hatta-biyye, Karamite, Simtiyye ve Fetahiyye fırkaları ortaya çıkmıştır.^{ss}

İmam Rıza (a.s) zamanında ortam yine müsait oldu. Hatta Harun zamanında o Hazret kısmen özgürdü. Bu dönemde Abdurrahman b. Haccac, Rufaa b. Musa, Yunus b. Yakup, Cemil b. Derrac, Hammad b. İsa gibi Vakıfî önde gelenleri inançlarından dönmüş ve Hazret'in imametine inanmışlardır.

Yine o Hazret'in şahadetinden sonra İmam Cevad (a.s) yaş itibariyle küçük olmasına rağmen İmam Rıza'nın (a.s) çabaları ve oğlunu halefi olarak tanıttığından dolayı Şia'da bölünmeler çok az olmuştur.

3- Makam Hırsı ve Dünya Sevgisi

Baskı hâkim olup Masum İmamlar (a.s) Şiiliğin esasını ve Şiilerin canını korumak için takiyye yaptıklarında, Şia saflarında yer alan, ama dine inancı olmayan, fırsatçı, makam düşkünü insanlar bu durumdan yarar-

ss- age. s.763.

ss- Eş'arî Kummî, Sa'd b. Abdullah, *el-Makalatu ve'l-Firak*, Merkez-i İntişarat-i İlmî ve Ferhengî, Tahran, s.75.

ss- age. s.79.

lanmışlardır. İmam Sadık (a.s), kendisine hadislerdeki ihtilaf hakkında soran ashabından birine cevaben şöyle buyurmuştur:

Bir grup bizim hadislerimizi tevil ederek dünya ve makama ulaşmayı istemektedirler.^{ss}

Bu yüzden hicrî ikinci asırda ve Şiîliğin yayıldığı ondan sonraki zamanlarda, İmam Sadık (a.s), İmam Kâzım (a.s) ve İmam Hasan Askerî'nin şahadetinden sonra Şiîler arasında böyle fırsatçı ve makam düşkünü insanlar oldukça çoktu. Maddiyat ve makam hırsları yüzünden fırkalar çıkarıyorlardı. İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) sonra, Muğiyre b. Said imam olduğunu, İmam Seccad (a.s) ile İmam Bâkır'ın (a.s) kendisini vasi olarak belirttiğini iddia etti. Bundan dolayı taraftarları Muviyriyye olarak adlandırıldı.

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şahadetinden sonra Navusiyye ve Hattabiyye fırkaları ortaya çıktı. Bu fırkaların önderleri halkı çekmek için İmam Sadık (a.s) ile oğlu İsmail'in adından yararlandılar. İbn Navus, Navusiyye fırkasının lideridir. Onlar İmam Sadık'ın (a.s) ölümünü inkâr ettiler ve onu Mehdi zannettiler. Hattabiyye ise, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) oğlu İsmail'in ölümünü inkâr etti. Her iki fırkanın liderleri de kendilerini bu iki büyük şahsiyetten sonraki imam olarak tanıttılar.^{ss}

Maddî sebeplerle fırka kurulmasının zirvede olduğu dönem İmam Kâzım'ın (a.s) şahadetinden sonradır. İmam Kâzım'ın (a.s) ashabından Yunus'un naklettiğine göre, Ebu'l-Hasan İmam Kâzım (a.s) şehit olduğunda, naiplerinin her birinde büyük miktarda para ve mal vardı. Bu yüzden İmam Kâzım'da durmuşlar ve o Hazret'in vefatını inkâr etmişlerdir. Örneğin Ziyad Kandî Enbarî'nin tasarrufunda yetmiş bin dinar, Ali b. Hamza'da ise otuz bin dinar vardı. Yunus şöyle diyor:

Ben bu durumu gördükten, hakikat benim için açığa çıktıktan ve Hz. Rıza'nın (a.s) imametini öğrendikten sonra gerçekleri anlatmaya ve halkı o Hazret'e davet etmeye başladım. Bunun üzerine o iki kişi bana adam göndererek şöyle dediler: "Neden halkı Rıza'nın imametine davet ediyorsun? Eğer istediğin paraysa, biz seni zengin ederiz." Ve bana

ss– Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî)*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İyâi't-Turas, Kum, h. 1 404, c.1, s.374.

ss– age. s.80.

on bin dinar teklif ettiler. Ama ben kabul etmedim. Onlar bana öfkelen-diler ve düşmanlıklarını ilan ettiler.^{ss}

Sa'd b. Abdullah el-Eş'arî de şöyle diyor:

İmam Musa Kâzım'ın (a.s) şahadetinden sonra Hesmeviyye fırkası İmam'ın (a.s) ölmediğine, tutuklanmadığına, bilakis gaybette olup beklenen Mehdi olduğuna inandı. Liderleri Muhammed b. Beşir, Yedinci İmam'ın onu halefi olarak tayin ettiğini; yüzüğünü, halkın din ve dünya işlerinde ihtiyaçları olan her şeyi ona bağışladığını, iradesinde olan her şeyi ona bıraktığını ve onu yerine geçirdiğini, dolayısıyla İmam Kâzım'dan (a.s) sonraki imam olduğunu iddia ediyordu. Muhammed b. Beşir öleceği zaman oğlu Semî b. Muhammed'i yerine geçirdi ve ona itaati İmam Kâzım'ın zuhuruna kadar farz etti. Halka, Allah yolunda bağışlamak istedikleri her şeyi Semî b. Muhammed'e vermelerini söyledi. Bunlar Memture olarak adlandırılmaktadır.^{ss}

4- Zayıf Karakterli İnsanların Varlığı

Şiîlerin arasında zayıf karakterli insanlar vardı. Bunlar Ehlibeyt İmamları'ndan gördükleri kerametlere akıl yetiremiyor ve aşırıya (guluv) kaçarak haddi aşıyorlardı. Masum İmamlar (a.s) da bu inançla (gulat) şiddetli bir şekilde savaşıyorlardı. Keşşî'nin naklettiğine göre, Basra sakini siyah derili yetmiş kişi Cemel Savaşı'ndan sonra Ali (a.s) hakkında haddi aşmıştır.^{ss} Makam düşkünü ve fırsatçı insanlar da halkın bu durumundan yararlanı-yordu. Bu tür zaafı olanları yoldan çıkarıp kendi çıkarları doğrultusunda faydalanıyorlardı.

Hattabiyye fırkasının kurucusu Ebu'l-Hattap, İmam Sadık'ı (a.s) Allah'ın kendisinde hulûl ettiği peygamber olarak tanıtıyor, kendisini de imam ve

ss– Zeyn Amulî, Muhammed Hüseyin, age. s.123; Şeyh Tusî'nin *Gaybet*'inden nakille, s.46.

ss– Eş'arî Kummî, Sa'd b. Abdullah, age. s.91.

ss– Emîrî'l-Müminin Ali (a.s) Cemel Savaşı'ndan çıktıktan sonra siyah derili yetmiş Basra sakini Hazret'in huzuruna vardı. Onunla kendi dillerinde konuştular. Hz. Ali (a.s) de onlara kendi dillerinde cevap verdi. Onlar Hz. Ali (a.s) hakkında haddi aştılar. Ali (a.s) onlara, "Ben Allah'ın kulu ve mahlûkuyum." dedi, kabul etmediler ve "Sen O'sun." dediler. Bunun üzerine Hz. Ali (a.s) tövbe etmelerini istedi. Ancak tövbe etmediler. Bu yüzden Hz. Ali (a.s) onları idam etti. (bk. Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî)*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1404, c.1, s.325.

onun halefi olarak gösteriyordu.^{ss} İmam Mehdi'nin (a.f) gaybet-i suğra-sında da İbn Nusayr ilk olarak kendisini ahkâmın yayılmasında, malların toplanmasında bap ve İmam'ın vekili olarak tanıtmuş, sonra peygamberlik iddiasında bulunmuş, en sonunda işi ilâhlığını iddia noktasına getirmiştir.^{ss} Takipçileri de onu kabul ediyordu. Belki de o, takipçilerinin bu durumunu bildiği için böyle iddialarda bulunmuştur. Esasen Gulat fırkaları böyle yerlerde ortaya çıkmıştır.

Ehlibeyt İmamları'nın Gulat Akımıyla Savaşı

Tarih boyunca Şia'yı tehdit eden unsurların en önemlilerinden biri, haddi aşanlar (Gulat) ve onların inançlarının Şiilerle ilişkilendirilmeye çalışılmasıdır. Şia muhalifleri ve düşmanları sürekli onları, İmamları hakkında haddi aşmakla, gulatlıkla itham etmişlerdir. Bizim buradaki niyetimiz; gulatın çeşitli fırkalarını beyan etmek, onların görüş ve inançlarını açıklamak olmayacaktır. Elbette bütün gulat fırkalarının müşterek noktasının, İmamlar hususunda haddi aşmaları ve onları ilâhlık makamına kadar yüceltmeleri olduğuna dikkat etmek gerekir.

Gulatın Müslümanlar arasındaki varlığı iç etkenlerden ziyade dış faktörlerin sonucudur. İslâm düşmanları direk ve yüz yüze karşı koyarak İslâm'a zarar veremedi. İslâm, onların topraklarını ele geçirdi ve düşmanları yenilgiye uğrattı. Bu yüzden onlar, İslâm'a içerden darbe vurmaya amaçlamışlardır. Böylece İslâm'ın ilk esasını hedef aldılar. Hâkim olan siyasî mekanizma da Şiilerin ve Peygamber Ehlibeyt'inin taraftarları arasında böyle kişilerin olmasına karşı isteksiz değildi. Çünkü bu durum gulat inancını Şiilerle ilişkilendirerek, Ehlibeyt takipçilerini haddi aşan ve Müslümanların zümresinden çıkmış kimseler olarak tanıtmalarına olanak sağlıyordu.

Gerçi bu akım Hz. Ali'nin (a.s) hilâfeti döneminde başlamış, bir grup zayıf inançlı insan o Hazret hakkında ifrat düzeyine varan bir inanca kapılmıştı. İnançlarından dönmedikleri için de Hz. Ali (a.s) tarafından idam edilmişlerdi.^{ss}

ss- Şehrîstânî, *Kitab'l-Milel ve'n-Nihel*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, c.1, s.160.

ss- Şeyh Tusî, age. c.2, s.805.

ss- Şeyh Tusî, age. c.1, s.325.

Abdullah b. Seba asılsız ve sahte bir şahsiyettir. Bu ismi ilk dile getiren tarihçi Taberî'dir. Taberî de, İbn Seba masalını Seyf b. Ömer'den nakletmiştir. Rical âlimleri ise Seyf b. Ömer'in çok yalancı olduğunda ittifak ederler.^{ss} Masum İmamlar (a.s) sürekli bu meseleyle yüz yüze kalmış ve şiddetli bir şekilde savaşımlardır. Sürekli onlara lanet etmişler ve halkı bu tehlikeye karşı uyarmışlardır. Şiilere onlarla oturup kalkmalarını ve irtibat kurmalarını yasaklamışlardır.^{ss} İmam Sadık (a.s) Muğiyre b. Said, Bennan, Said Nehdî, Hâris Şamî, Abdullah b. Hâris, Hamza b. Ammar Berberî ve Ebu'l-Hattap gibi haddi aşanların isimlerini zikrederek lanet etmiştir.^{ss} Bunlar, Masum İmamlar'ın (a.s) lanetinden dolayı dert ve eleme maruz kalmışlar, çok kötü bir şekilde can vermişlerdir. İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmaktadır:

Bennan, İmam Seccad'a (a.s) yalan isnat ediyordu. Allah kılıcın keskinliğini ona tattırdı. Muğiyre b. Said, İmam Bâkır'a (a.s) yalan isnat ediyordu. O da kılıcın keskinliğini tattı. Muhammed b. Beşir, Ebu'l-Hasan İmam Kâzım'a (a.s) yalan isnat etmişti. O da kılıçla yok oldu. Ebu'l-Hattap, Ebu Abdullah İmam Sadık'a (a.s) yalan isnat etti, kılıçla öldürüldü. Bana yalan isnat edense Muhammed b. Furat'tır.^{ss}

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) dönemi gulat akımının hızla yayıldığı dönemlerdendir. Bu yüzden o Hazret, gulatın lider ve önderlerinden sayılan Kasım b. Yaktinî, Ali b. Haske Kummî, İbn Bâbâ Kummî el-Fehrî, Muhammed b. Nuseyr Nümeyrî ve Faris b. Hatem Kazvinî'ye lanet etmiştir.^{ss}

Bu yüzden Kum gibi Şia yerleşim bölgelerinde gulat karşıtı bir hava hâkim olmuş, haddi aşanların burada yaşamalarına izin verilmemiştir. Bu sebeple İbn Davut, Hüseyin b. Abdullah Muharrer'in biyografisinde şöyle demiştir:

Onun, haddi aşmakla (guluv) itham edilenlerle birlikte Kum şehrinde uzaklaştırıldığı nakledilmiştir.^{ss}

ss- Bk. el-Askerî, Seyyid Murtaza, *Abdullah b. Seba ve Esatiru Uhra*, altıncı baskı, 1413-1992, c.2, s.328,375.

ss- Şeyh Tusî, age. c.2, s.586.

ss- age. s.577.

ss- age. s.591.

ss- age. s.805.

ss- Rical-i İbn Davut, Menşuratü'r-Razî, Kum, s.240.

İbn Hazm'ın naklettiğine göre İmam Kâzım'ın (a.s) çocuklarından Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed, üçüncü asırda Azerbaycan bölgesinde yaşıyordu ve orada iyi bir saygınlığı vardı; gulat fırkalarının davetçilerine karşı sert muamelede bulunuyordu. Öyle ki bu, onu öldürmeleri için ortam hazırlamalarına sebep oldu. Sonunda İbn Ebu's-Sâc'ın kölesi Müflih, Azerbaycan valisini onu öldürmeye zorlamıştır.^{ss}

Yirmi Üçüncü Dersin Özeti

On İki İmam'ın mübarek isimleri Peygamberimizden ulaşan hadislerde belirtilmiş ve Şiiler onları görmeden önce isimlerini öğrenmişlerdi. Ancak bir dizi sebep ve etken, bazı Şiilerin ikilemde kalıp doğru yoldan sapmalarına sebep olmuştur. Bu sebep ve etkenler:

1- Sıkıntılı dönem: Hicrî kırk yılında Emevîlerin yönetime gelmesinden sonra çok sıkıntılı bir dönem başladı. Bu durum Abbasîler döneminde de aynı minval üzere olmuştur. Bu da Şiilerin, Ehlibeyt İmamları'nı yeteri kadar tanıyamamalarına sebep olmuştur.

2- Takiyye: Bu bir taraftan Şiilik mektebinin korunmasını sağlasa da, öte taraftan bazı İmamlar'ın (a.s) dahi şartlar dolayısıyla imametlerini açıklamaktan sakınmaları Şia'da bölünmenin sebeplerinden biri olmuştur.

3- Makam hırsı ve dünya sevgisi: Her daim fırsatçı insanlar Şia saflarına girmiş ve Şiilere yönelik baskı ortamlarından yararlanarak kendi menfaatleri doğrultusunda fırkalar icat etmişlerdir.

4- Zayıf kişilikli insanların varlığı: Şiiler arasında bulunan bazı zayıf şahsiyetli insanlar İmamlar'dan bir keramet gördüklerinde hayranlıkları, aşırılık yapmalarına sebep olmuştur. Gulat meselesi Şia'yı tehdit eden önemli tehlikelerden biri olagelmıştır. Masum İmamlar her zaman bunlara karşı büyük savaşlar vermişler ve halkı bu tehlikeye karşı uyarmışlardır.

Yirmi Üçüncü Dersin Soruları

- 1- Şia'da fırkalaşmanın sebebi nedir?
- 2- İmamlar, gulat akımıyla nasıl savaşmışlardır?

ss– Cemheret-ü Ensabi'l-Arap, Beyrut, birinci baskı, .1403, s.63.

YEDİNCİ BÖLÜM

ŞİA'NIN İLMÎ MİRASI

24. DERS

ŞİA'NIN İLMÎ MİRASI

Mukaddes İslâm dininde kitap yazmanın önemi herkesçe bilinen bir gerçektir. Zira ilim ve bilimin naklolması için gerekli yollardan biri yazmaktır. Arap toplumu İslâm'dan önce bu nimetten çok az yararlanmaktaydı. Okuma yazma bilenlerin sayısı çok azdı.^{ss} Ancak peygamberlikten ve vahyin nazil olmasından çok kısa bir süre sonra Kur'ân ayetlerini öğrenmek, öğretmek için Kur'ân ayetlerini yazma ve kitabet meselesinin gerekliliği hissedildi. İbn Hişam şöyle naklediyor:

Ömer b. Hattap Müslüman olmadan önce kız kardeşi Fatıma bint-i Esed ve kocası Said b. Zeyd Müslüman olmuştu. Gizlice ve gözlerden uzak Habbab b. Eret, Sahife adı verilen bir kitap üzerinden onlara Tâhâ Suresi'ni öğretiyordu.^{ss}

Resul-i Ekrem (s.a.a), Medine'de de yazma bilenlerden bir grubu vahiy yazmak için seçti. Emîrü'l-Müminin Ali (a.s), sürekli vahiy kâtiplerinden olması, Peygamber-i Ekrem'in muhkem, müteşabih, nesh eden ve nesh olan ayetleri her zaman ona açıklamasının yanı sıra, Allah Resulü'nden istifade ile helal-haram, ahkâm-sünnet-farz ve halkın dünya ve ahirette ihtiyaç duyduğu konuları ihtiva eden "Sahife-i Camia" adlı bir kitap yazmıştı.^{ss} Bunun yanında diyatla^{ss} ilgili Sahife ve Feraiz adındaki kitaplar da Hazret'e atfedilmektedir.^{ss}

ss- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Mukaddime*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h. 1408, s.417.

ss- İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Darü'l-Marife, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.344.

ss- Neccaşî, Ahmed b. Ali, *Fihristu Esmâi Müsenniifi'ş-Şia*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî et-Tâbiu li-Cemaati'l-Müderrisin, Kum, h. 1407, s.360; Tabersî, *İ'lamu'l-Vera bi-A'lami'l-Hüda*, Müessesetu Ali'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, birinci baskı, h.k. 1417, c.1, s.536.

ss- "Diyat", "diyet" kelimesinin çoğulu olup İslâm fıkında bir bapıdır. Çev.

ss- Şeyh Tusî, Muhammed b. Hüseyin, *Tehzibü'l-Ahkâm*, Mektebetü's-Saduk, birinci

Sahabîlerden bir kısmı da Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) söz ve hadislerinden bir kısmını toplamışlar ve buna da Sahife demişlerdir. Buharî, Ebu Hüreyre'den şöyle nakleder:

Ben Peygamber'in (s.a.a) ashabı arasında herkesten daha çok hadis naklediyorum. Ancak Abdullah b. Amr hariç. Zira o, Peygamber'den duyduğu her şeyi yazıyordu, fakat ben yazmadım.^{ss}

Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra ikinci halife hadis yazılmasını yasakladı.^{ss} Bu durum hicrî birinci asrın sonunda Ömer b. Abdülaziz'in bu yasağı kaldırmasına kadar sürdü. O, Ebu Bekir b. Hazm'a mektubunda Allah Resulü'nün (s.a.a) hadislerini yazmasını söyledi.^{ss} Bu durum ikinci asrın ilk yarısının sonuna kadar pratiğe dökülmedi. Zira Gazalî'nin naklettiğine göre Ehlisünnet arasında ilk hadis kitabı yazarları olan İbn Cerih, Muammer b. Raşit, Malik b. Enes, Süfyan Sevri^{ss} ikinci asrın ikinci yarısına ait olup, sırasıyla 150, 152, 179 ve 161 yıllarında vefat etmişlerdir. Ancak hadis yazımı Şia içerisinde duraksamamıştır. Selman Farisî, Ebuzer Gıfarî ve Ebu Rafi Kıptî gibi büyük Şiî sahabîler kitap ve telif alanında öncü olmuşlardır. İbn Şehraşub şöyle diyor:

Gazalî İslâm dünyasında yazılan ilk kitabın İbn Cerih'in, tefsirlerin etkileri ve harfleri hakkındaki kitabı olduğuna inanıyor. Bu mesele Mekke'de Mücahit ve Ata'dan naklolmuştur. Onun kitabından sonra Yemen'de Muammer b. Raşit Sananî'nin kitabı, sonra da Medine'de Malik b. Enes'in Muvatta'sı, ondan sonra da Süfyan Sevri'nin Camia'sıdır. Ancak doğrusu İslâm dünyasında ilk kitabı yazan, Kur'ân'ı toplamasından dolayı Emîrül-Müminin Ali'dir (a.s). Hz. Ali'den (a.s) sonra Selman Farisî, Ebuzer Gıfarî, Esbağ b. Nubate, Ubeydullah b. Ebu Rafi kitap yazmışlardır. Onlardan sonra da İmam Zeynelabidin (a.s), Sahife-yi Kâmile-yi Seccadiye'yi telif etmiştir.^{ss}

baskı, 1376-1418, c.1, s.338,342.

ss- *Sahih-i Buharî*, Darü'l-Fikr li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi, Beyrut, c.1, s.36.

ss- Haydar, Esed, *el-İmamü's-Sadık ve'l-Mezahibü'l-Erbaa*, Darü'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, h. 1403, c.1, s.544.

ss- *Sahih-i Buharî*, Darü'l-Fikr li't-Tabaati ve'Neşri ve't-Tevzi, Beyrut, c.1, s.33.

ss- İbn Şehraşub, *Maalimü'l-Ulema*, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h. 1380, s.2.

ss- age.

İbn Nedim de Şia arasındaki ilk telifin hicrî ilk asra ait olduğuna inanmaktadır.^{ss} Şia'nın Allah Resulü'nden (s.a.a) nakledilen eserleri telif ve toplamasındaki öncülüğüne dikkatle Zehebî, Eban b. Tağlib'in biyografisinde şöyle demiştir:

Eğer Eban b. Tağlib gibi insanların güvenilirliği Şiî olmalarından dolayı reddedilirse, Peygamber'e ait olan eser ve hadislerin çoğu yok olur.^{ss}

Bu yüzden Ehlisünnet'in ilk fakih ve muhaddisleri, özellikle dört mezhep imamları bazen vasıtayla da olsa İmam Sadık'tan (a.s) yararlanmalarının yanında, sürekli Şiî muhaddislerin de öğrencisi olmuşlar ve onlardan hadis almışlardır.^{ss}

Hicrî ilk üç asırda Şiîlerin yazmış oldukları kitapların sayısı hakkında Vesailü'ş-Şia kitabının yazarı şöyle demektedir:

Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) asrında yaşayan âlimler ve muhaddisler Emîrül-Müminin'den (a.s), İmam Hasan Askerî'nin (a.s) zamanına kadar 6600 kitap yazmışlardır.^{ss}

Bu dönemde Şiîler edebiyat, lügat, şiir, Kur'ân ilimleri, tefsir, hadis, fıkıh metodolojisi, kelam, tarih, siyer, rical, ahlak gibi çeşitli alanlarda ve o günün değişik bilim dallarında birçok çalışma, yazı ve eser bırakmışlardır. Birçok ilimde de öncü olmuşlardır. Şiî şair Ebu'l-Esved Duellî, nahiv ilminin kurucusudur.^{ss} O (yanlışla düşülmesinin önüne geçmek için) Kur'ân-ı Kerim'in bazı harflerinde noktalama işareti metodunu bulmuştur.^{ss} Müslümanların ilk lügat kitabı Şiî bilginlerinden olan^{ss} Halil b. Ahmed'in yazdığı Kitabü'l-Ayn'dır.^{ss} Hz. Peygamber'in (s.a.a) hayatı

ss- İbn Nedim, *el-Fihrist*, Darü'l-Marifeti li'l-Matbuati ve'n-Neşr, Beyrut, tarihsiz, s.307.

ss- Zehebî, *Mizanü'l-İtidal*, Darü'l-Fikr li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.4.

ss- İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Darü'l-Hayati'l-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.1, s.18.

ss- Şeyh Hür Amilî, Muhammed b. Hasan, *Vesailü'ş-Şia*, el-Mektebetü'l-İslâmîyye, Tahran, altıncı baskı, 1367, c.20, s.49.

ss- İbn Nedim, age. s.61.

ss- Bestani, *Dairatü'l-Mearif*, Darü'l-Marife, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.788.

ss- el-Erdebilî el-Ğarevi el-Hairî, Muhammed b. Ali, *Camiiü'r-Ruvat*, Menşurat-i Mektebet-i Ayetullahi'l-Uzma Mar'aşî en-Necefî, Kum, h. 1403, c.1, s.298.

ss- İbn Nedim. -age. s.63.

ve gazveleri ile ilgili ilk kitabı, İbn İshak yazmıştır. İbn Hacer, onun Şia olduğuna tanıklık etmektedir.^{ss}

Konuları genel olarak ele aldıktan sonra şimdi de Şia ekolünün esas ve köklerini dikkate aldığımızda, kendine has meşrebi olduğunu gördüğümüz hadis, fıkıh ve kelam ilimleri hakkında kısaca açıklamada bulunacağız:

Hadis

Hadis ve sünnet, Kur'ân'dan sonra İslâm fıkının ikinci kaynağı olup Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) söz, fiil ve onayından ibarettir. Ehlişünnet, hadisi sadece Hz. Peygamber'in (s.a.a) söz, fiil ve onayı ile sınırlamaktadır. Ancak Şia, Masum İmamlar'ın (a.s) söz, fiil ve sükûtunu da hüccet (delil) olarak bilmekte, hadisin bir cüzü saymaktadırlar.^{ss}

Şimdi İmamlar'ın (a.s) dönemindeki hadis eserlerini, dört merhaleyi ihtiva eden dört gurup altında inceleyeceğiz:

Birinci Grup

Neccaşî'nin görüşüne göre Şia'nın birinci grup hadis yazarları şunlardır: Ebu Rafi Kutbî, Ali b. Ebu Rafi, Rabîa b. Sümei, Süleym b. Kays el-Hilâlî, Esbağ b. Nübate el-Mücaşî, Ubeydullah b. Hür el-Cu'fî.^{ss} Bunlar, Emîrül-Müminin (a.s), İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin'in (a.s) ashabıdır.

İkinci Grup

Bazı araştırmacıların görüşüne göre İmam Seccad (a.s) ve İmam Bâkır'ın (a.s) ashabı arasında on iki kişinin telif ettiği kitap bulunmaktadır.^{ss} Bunların arasından Eban b. Tağlib'e değinebiliriz. Eban'ın Masum

ss- İbn Hacer el-Askalanî, *Tahrirü Takribi't-Tehzib*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, birinci baskı, 1417-1997, c.3, s.211,212.

ss- Şehid-i Sani, Şeyh Zeynüddin, *Zikra's-Şia fi Ahkami's-Şeria*, taşbaskı, s.4; Şehid-i Sani, *er-Riaye fi İlmi'd-Diraye*, Menşurat-i Mektebet-i Ayetullahi'l-Uzma Mar'aşî en-Necefî, birinci baskı, h. 1408, s.50, 52.

ss- *Ricalü'n-Neccaşî*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî et-Tâbiatü li-Camiati'l-Müderresin, Kum, h. 1407, s.4,9.

ss- Bu on üç kişi şunlardır: Berdü'l-Eskaf, Sabit b. Ebi Safiyye Ebu Hamza Sümalî, Sabit

İmamlar'ın (a.s) yanındaki makamı çok büyüktü. İmam Bâkır (a.s) ona şöyle buyurmuştur:

Medine mescidinde otur ve fetva ver. Zira ben Şiilerim arasında senin gibilerin olmasından mutluluk duyuyorum.^{ss}

Neccaşî şöyle diyor:

Eban b. Tağlib -Allah ona rahmet etsin- Kur'ân, fıkıh, hadis, edebiyat, lügat ve nahiv gibi çeşitli ilim dallarında öncülerdendi.

İşte Eban, bu gibi alanlarda kitaplar yazmıştır. Tefsir, Garibü'l-Kur'ân ve Kitabü'l-Fezail bu cümledendir.^{ss}

Ebu Hamza Sümalî de bunlardandır. İmam Sadık (a.s) onun hakkında şöyle buyurmuştur:

Ebu Hamza kendi zamanında tıpkı Selman gibiydi.^{ss}

Kitabu'n-Nevalidir, Kitabu'z-Zühhd ve Tefsiru'l-Kur'ân onun kitaplarındandır.^{ss}

Üçüncü grup

İmam Cafer Sadık (a.s) asrı İslâm toplumunda ilimlerin olgunlaştığı ve ilerlediği dönemlerden biridir. Diğer taraftan Şiiler de nispeten özgürdü. Şeyh Müfid'in dediğine göre İmam Sadık'ın (a.s) öğrencileri arasında güvenilir olanların sayısı 4000 kişiye ulaşmaktadır.^{ss} İmam Rıza'nın (a.s)

b. Hürmüz, Bessam b. Abdullah Sirafi, Muhammed b. Kays Beceli, Hacer b. Zaide Hadrami, Zekeriya b. Abdullah Feyyaz, Ebu Cehm Kufî, Hüseyin b. Süveyir, Abdülmümin b. Kasım Ensarî, Abdülğaffar b. Kasım Ensarî ve Eban b. Tağlib. Bkz. Rabbani Şirazi, Abdürrahim. Mukaddime-yi Vesayilü's-Şia, Mektebet-i İslâmî, Tahran, altıncı baskı, h.k.1403.

ss- Neccaşî, Ahmed b. Ali, *Fihristu Esmâi Müsenni'ifi's-Şia*, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî li-Cemaati'l-Müderresin, Kum, 1407, s.10.

ss- age. s.11.

ss- age. s.115.

ss- İbn Şehraşub, *Maalimu'l-Ulema*, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h. 1380, s.30.

ss- Şeyh Müfid, *el-İrşad*, Çev. Muhammed Bâkır Saidî Horasanî, Kitapforuşi-yi İslâmîye, Tahran, h.ş. 1375, s.525.

ashabından Hasan b. Ali el-Veşşa, Kûfe mescidinde, hepsi de İmam Sadık'tan (a.s) hadis nakleden 900 kişi gördüğünü söylemiştir.^{ss} Bu yüzden Hazret'in sorulara verdiği cevaplar, "Asıl" adını alan 400 kitapta toplanmıştır.^{ss} Bu kitaplardan ayrı olarak İmam Sadık'ın (a.s) öğrencileri ve ashabı çeşitli ilim ve dallarda da kitaplar yazmışlardır.

Dördüncü Grup

İmam Cafer Sadık'tan (a.s) sonra olan bu dönemde birçok hadis kitabı yazılmıştır. Mesela İmam Rıza'nın (a.s) ashabından olan Hüseyin b. Said el-Kûfî otuz adet hadis kitabı yazmıştır.^{ss} İmam Rıza'nın (a.s) asabından olan Muhammed b. Ebu Ümeyr doksan dört, İmam Rıza (a.s) ve İmam Cevad'ın (a.s) ashabından olan Safvan b. Becelî otuz kitap yazmıştır. Bu kitaplar genellikle "el-Cami" adıyla belirtilmektedir. Sıkatü'l-İslâm Küleynî, Şeyh Saduk ve Şeyh Tusî gibi son kuşak hadis kitabı müellifleri kitaplarının oluşmasında onların kitaplarından yararlanmışlardır.

Yirmi Dördüncü Dersin Özeti

Mukaddes İslâm dininde kitap telifinin önemi herkesçe bilinen bir gerçektir. Vahyin inmesiyle birlikte bunları yazma ihtiyacı duyuldu ve bir grup vahiy kâtibi olarak tanındı. Emîrû'l-Müminin (a.s) ve Peygamber ashabından bir grup Hz. Peygamber'in (s.a.a) hadislerini toplamışlar ve buna Sahife demişlerdir.

Ehlisünnet arasında ilk hadis kitapları ikinci yüzyılının ikinci yarısına tekabül eder. Çünkü ikinci halife Ömer hadislerin yazılmasını yasaklamıştır. Ancak bu yasak Şiîler arasında etkili olmamış ve Selman Farisî, Ebuzer Gıfarî ve Ebu Râfi Kıptî gibi sahabîler bu alanda ilk eser verenlerdir.

Şiîler, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) zamanına kadar 6600 kitap yazmışlardır.

ss– Neccaşî, age. s.39,40.

ss– *İ'lamü'l-Vera bi-A'lami'l-Hüda*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, birinci baskı, h. 1417, c.1, s.535.

ss– İbn Şehraşub, *Maalimü'l-Ulema*, Menşuratu Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h. 1380, s.40.

Şiîlerin, Ehlibyet İmamları'nın (a.s) zamanında, hadis alanındaki eserlerini dört grup altında inceliyoruz:

Birinci grup: Emîrû'l-Müminin (a.s), İmam Hasan (a.s) ve İmam Hüseyin'in (a.s) ashabı.

İkinci grup: İmam Seccad (a.s) ve İmam Bâkır'ın (a.s) ashabı.

Üçüncü grup: İmam Sadık'ın (a.s) ashabı.

Dördüncü grup: İmam Kazım (a.s), İmam Rıza (a.s), İmam Cevad (a.s), İmam Hadi (a.s), İmam Hasan Askerî'nin (a.s) ashabları.

Yirmi Dördüncü Dersin Soruları

- 1- Hz. Peygamber'in (s.a.a) zamanında Kur'ân yazımı nasıldı?
- 2- Acaba Hz. Peygamber'in (s.a.a) ashabı o Hazret'in hadislerini de yazıyorlar mıydı?
- 3- Ehlisünnet arasında ilk hadis kitabı yazarları hangi döneme aittir?
- 4- Şiîler arasında kitap yazma hususunda ilk adımı kimler atmıştır?
- 5- İmam Hasan Askerî'nin (a.s) zamanına kadar Şiîler tarafından kaç kitap yazılmıştır?
- 6- İlk grup Şia muhaddisler hangi İmamlar'ın ashabındandırlar?
- 7- İmam Cafer Sadık (a.s) zamanında hadis yazımı nasıldı?
- 8- el-Cami' adı altındaki hadis kitapları hangi zamana aittir?

25. DERS

FİKİH İLMİ

İnsanın gerek Allah, gerekse diğer insanlarla olan ilişkilerinin tamamı için geçerli olan birtakım kurallar bulunmaktadır. Bu kuralları öğreten bilim dalıysa fıkıhtır. İslâm kanunları ilâhîdir ve Allah'ın istek ve iradesinden beslenirler. Tabi Allah'ın iradesi de sadece antlaşmaya yönelik ve itibarî bir durum olmayıp tekvinî, hakikî maslahatlar ve fesatlar esasınca ortaya çıkar. Resul-i Ekrem (s.a.a) Allah tarafından gönderilmiştir ve hükmü Allah'ın hükmüdür:

O arzusuna göre konuşmaz. Sözü ancak vahiydir.^{ss}

"Ey inananlar! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ululemre de itaat edin."^{ss} ayeti esasınca Peygamber'in (s.a.a) gerçek halefleri olan emir sahiplerine itaat etmek, Allah'a ve Resul'e itaatle aynı mesabede zikredilmiştir. Çünkü Masum İmamlar'ın (a.s) sözleri de vahiyden başka bir şey olmayıp, tıpkı Peygamber'in (s.a.a) sözleri gibi itaat edilmesi farz olan sözlerdir.

Sahabe ve Tâbiîn Asrında Fıkıhın Durumu

Hız. Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra İslâm'ın hakikî seyri değişmiş, halk Peygamber'in (s.a.a) hak üzere olan haleflerinden uzaklaşmıştı. Bunun sonucundaysa dinî meselelerde, Peygamber ahabına müracaat ediyorlardı. Elbette bir grup sahabe bu işe öncülük etmiştir. İbn Sa'd'ın dediğine göre Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın hilâfeti döneminde Ali, Abdurrahman b. Avf, Muaz b. Cebel, Übeyy b. Kâ'b ve Zeyd b. Sabit fetva

ss– Necm (53) Suresi/3,4.

ss– Nisâ (4) Suresi/59.

veriyorlardı.^{ss} Gerçi Masum İmamlar (a.s) ve İbn Abbas, Ebu Saîd el-Hudrî gibi bir kısım Şia büyüğü, fakih ve dinî kanunları bilen insanlar olarak umurun ve Ehlişünnet'in yöneldiği ve müracaat ettiği kimselerdir.^{ss}

Elbette bu dönemde Şiîler, fıkıhla ilgili meselelerle, İslâm öğretilerinin genelinde Masum İmamlar'a (a.s), Ehlibeyt önderlerine yönelmişlerdir. Bu yüzden fıkıh ve içtihat bugünkü manasıyla ele alınmamıştı. Ancak sahabe döneminin sona ermesinden sonra tâbiînden bir grup, fıkıhta yeni meselelerin ortaya çıkmasından dolayı fıkıh alanında araştırma yapmışlar ve böylece onlara "fakih" denmiştir. "Yedi Medine Fakihî" bu cümledendir.^{ss}

Şia'da Fıkıhın Durumu

Masum İmamlar'ın (a.s) varlığından dolayı Şiîler arasında fıkıhın durumu farklılık arz etmektedir. Şiîler arasında içtihat Ehlişünnet'te olduğu gibi yayılmamıştır. Genel olarak Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) zamanı, gaybet-i suğranın sonuna kadar Şia fıkıhının içtihat için hazırlık ve ortam sağlama dönemi olmuştur.^{ss} Masum İmam'ın varlığı, ilim kapısının açık olması

ss– İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, 1410, c.2, s.267.

ss– age. s.279, 285.

ss– İbn Sa'd şöyle der: "Medine'de halkın dinî konularda müracaat ettiği, sözlerine güvenilen kimseler şunlardı: Saîd b. Müseyyeb, Ebu Bekir b. Abdurrahman, Urve b. Zübeyir, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Kâsım b. Muhammed, Harice b. Zeyd, Süleyman b. Yesar." (bk. age. s.293)

ss– Ayetullah İbrahim Cennatî, Şia fıkıhının İslâm'ın doğuşundan bu zamana kadar sekiz dönemi ardında bıraktığını söylemektedir: **Birinci dönem:** Hz. Peygamber'in (s.a.a) Medine'ye hicretinden, hicrî 11. yıla kadar içtihat ilkelerinin bulunduğu dönemdir. **İkinci dönem:** Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatından gaybet-i suğranın sonuna kadar süren, içtihadın başlangıç ve ortam hazırlama dönemidir. **Üçüncü dönem:** Usul kurallarının ve içtihadın müşterek unsurlarının yazıldığı dönemdir. İbn Ebî Akil'den (öl. 329) Şeyh Tusî'ye (öl. 460) kadar sürmüştür. **Dördüncü dönem:** İçtihadın müşterek unsurlarının kaynaklarda uygulanması dönemidir. Şeyh Tusî'den başlar, torunlarından İbn İdris'e (öl. 598 h.) kadar devam eder. **Beşinci dönem:** İçtihatla ilgili konularda kanıt getirmenin yayıldığı dönemdir. İbn İdris'ten Vahîd Behbehânî (öl. 1205 h.) zamanına kadar sürmüştür. **Altıncı dönem:** İçtihadın tekâmül dönemidir. Vahîd Behbehânî'den Şeyh Ensarî'ye (öl. 1281 h.) kadar sürmüştür. **Yedinci dönem:** İçtihat konularında derinleşme dönemidir. Şeyh Ensarî'den İmam Ruhullah Musavî

ve İmamlar'dan dolayı nassa ulaşılır olması, çoğunlukla zanna (usul terimi itibariyle) yönelik delillere dayanan içtihadı çok ihtiyaç duyulmaktaydı. Şia fıkhi içtihat temelleri üzerine, ilk defa Küleynî'nin muasırı olan (hicrî dördüncü asrın başlarında vefat eden) İbn Ebî Akil el-Ummânî tarafından inşa edilmiştir. Sonra (dördüncü asrın ortalarında vefat eden) Muhammed b. Cüneyd el-İskafî onun yolunu takip etmiş, içtihadın temellerini daha da sağlamlaştırmıştır. Bu ikisi "Kadimeyn" olarak meşhurdurlar. Şeyh Müfid (öl. 413 h.) ve Seyyit Murtaza Alemü'l-Hüda (öl. 436 h.) da içtihat konusuna çok büyük katkılar sağlamışlardır. Sonunda nöbeti Şeyh Tusî (öl. 460 h.) devraldı. Bu büyük insanın sayesinde Şia fıkhi oldukça bereketlenmiştir. İki muteber hadis kitabı olan et-Tehzib ve el-İstıbsar'ın yanında fıkıh ve içtihatla ilgili en-Nihaye, el-Mebsut ve el-Hilaf kitaplarını da yazmıştır.

Elbette Masum İmamlar'ın (a.s) zamanında fıkıh ve içtihadın asla ele alınmaması gibi bir durum da yoktur. Halk, uzak yerlerde olmaları ve birtakım özel durumlardan dolayı Masum İmamlar'a (a.s) ulaşamıyordu. Bu yüzden İmamlar (a.s) bu konuda halka yardımcı oluyor, müracaat etmeleri gereken fakihleri tanıyabilmeleri için gerekli olan bilgileri ve kıstasları halka öğretiyorlardı. Böylece onlar bir nevi başlangıç düzeyinde bir içtihatla halka cevap veriyorlardı. Ömer b. Hanzala'nın İmam Cafer Sadık'a (a.s) borç ve miras gibi dinî meselelerde ihtilafa düşen ve sorunu olan iki Şîi hakkındaki sorusuna o Hazret şöyle cevap vermiştir:

Bizim hadislerimizi rivayet eden, helal ve haramı tanıyan, ahkâmımızı bilen kimseye uyun. Böyle bir insanı size hâkim olarak tayin ediyorum.^{ss}

Bazen de Ehlıbeyt İmamları, fıkıh ve dinle ilgili konularda Şîilerin müracaat etmeleri için bazı şahısları seçiyorlardı. Şeyh Tusî'nin söylediğine göre Ali b. Müseyyeb, İmam Rıza'ya (a.s) şöyle arz etmiştir: "Yol çok uzun olduğu için istediğim zaman yanınıza gelemiyorum. Dinimin hükümlerini kime sorabilirim?" İmam da, "Din ve dünya konusunda güvenilir olan

Humeyni (k.s) zamanına kadardır. **Sekizinci dönem:** İctihadın tarzını yenilediği ve olgunluk devresini tamamladığı dönemdir ki, İmam Humeyni (k.s) döneminden başlar. (bk. *Edvar-ı İctihat*, Sazman-i İntişarat-i Keyhan, birinci baskı, 1372, ikinci fasıldan itibaren).

ss– Hür el-Amilî, Muhammed b. Hüseyin, *Vesailü's-Şia*, el-Mektebetü'l-İslâmîyye, Tahran, c.18, s.99, Kitabü'l-Kaza Ebvabu Sıfatı'l-Kâzi, 11. Bab, 1. Hadis.

Zekeriya b. Âdem el-Kummi'ye." diye cevap vermiştir.^{ss} Yine İmam Muhammed Bâkır (a.s) Eban b. Tağlib'e Medine mescidinde oturmasını ve halk fetva vermesini emretmiştir.^{ss}

İctihadın Doğuşu

Bu dönemde Masum İmamlar (a.s) fıkıh metodolojisi ve içtihat kurallarını öğrencilerine öğretiyorlardı. Bundan dolayı Şîi bilim adamları tarafından, Masum İmamlar'a atfedilen kitaplar yazılmıştır. Hâşim Hansarî'nin Usulu Âli'r-Rasul'ü, Seyyit Abdullah b. Muhammed Rıza'nın el-Usulu'l-Asliyye'si ve Muhammed b. Hasan el-Hürr el-Amilî'nin el-Fusulü'l-Mühimme'si İmamlar'ın (a.s) fıkıh metodolojisi hakkındaki görüşlerini anlatan kitaplardandır.^{ss}

Bazı âlimler rical kitaplarında Ehlıbeyt İmamları'nın (a.s) ashabını fakihler zümresinde zikretmişlerdir. Nitekim Neccaşî, Fazl b. Şazan hakkında şöyle diyor:

O, bizim fakih ve mütekellim ashabımızdandır.^{ss}

Ehlıbeyt İmamları'nın Fakih Olan Ashabı

Şeyh Tusî on sekiz kişiyi İmam Bâkır (a.s), İmam Sadık (a.s), İmam Kâzım (a.s) ve İmam Rıza'nın (a.s) fakih olan ashabı olarak tanıtmıştır. Onları Ebu Cafer'in (a.s) fakih ashabı, Ebu Abdullah'ın (a.s) fakih ashabı, Ebu İbrahim ve Ebu'l-Hasan er-Rıza'nın fakih ashabı olarak zikreder.

Şîiler onların rivayetlerinin doğruluğunda icma eder, Masum İmamlar'ın (a.s) ashabının en fakihleri olduğunu kabul ederler" diye de ekler. Sonra onları üç gruba ayırır. Birinci grup İmam Bâkır'ın (a.s) ashabının fakihle-

ss– Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical*, Müessesetu Âil-Beyt li-lhyai't-Turas, Kum, h. 1404, c.2, s.857.

ss– Neccaşî, Ahmed b. Ali, *Ricalü'n-Neccaşî*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî et-Tâbiatu li-Cemaati'l-Müderrisin, Kum, h. 1407, s.10.

ss– Sadr, Seyyit Hasan, *Tesisü's-Şia li-Ulumi'l-İslâm*, Menşuratü'l-A'lemî, Tahran, tarihsiz, s.310.

ss– Neccaşî, age. s.307.

ridir. Bunlar Zürare, Maruf b. Harbud, Büreyd, Ebu Basir el-Esedî, Fuzeyl b. Yesar ve Muhammed b. Müslim et-Taiffî'dir. Zürare içlerinde en fakih olanıdır. Bunlar aynı zamanda İmam Sadık'ın (a.s) ashabından da sayılmaktadırlar.

İkinci grup: İmam Sadık'ın (a.s) ashabının fakihleridir. Bunlar Cemil b. Derrac, Abdullah b. Miskan, Abdullah b. Bukeyr, Hammad b. İsa ve Hammad b. Osman'dır.

Üçüncü grup: İmam Kâzım (a.s) ve İmam Rıza'nın (a.s) ashabının fakihleridir. Bunlar Yunus b. Abdurrahman, Safvan b. Yahya, Beyyau's-Sabirî Muhammed b. Ebu Ümeyr, Abdullah b. Muğiyre, Hasan b. Mahbup ve Ahmed b. Muhammed b. Ebu Nasr'dan ibarettir.^{ss}

İbn Nedim de Şîî fakihlerin haberleri ve yazdıkları kitaplar bölümünde Ehlibeyt İmamları'nın ashabının fakih olanlarından bazılarının isimlerini zikrettikten sonra, "Bunlar fıkıh Ehlibeyt İmamları'ndan rivayet eden şeyhlerdir" demiş, sonra isimlerini zikretmiştir. Buna göre onlar, Salih b. Ebu'l-Esved, Ali b. Garrab, Ebu Yahya Leys el-Muradî, Züreyk b. Zübeyir, Ebu Seleme el-Basrî, İsmail b. Ziyad, Ebu Ahmed Ömer b. Razi', Davut b. Ferkad, Ali b. Riab, Ali b. İbrahim el-Mualla, Hişam b. Salim, Muhammed b. Hasan el-Attar, Abdülmümin b. Kasım el-Ensârî, Seyf b. Ümeyre en-Nehaî, İbrahim b. Ömer San'anî, Abdullah b. Meymun el-Kaddah, Rabi b. Ebu Müdrîk, Ömer b. Ebu Ziyad el-Ebzârî, Zikar b. Yahya el-Vasîfî, Ebu Halid b. Ömer b. Halid el-Vasîfî, Harîz b. Abdullah el-Ezdî es-Secistanî, Abdullah el-Halebî, Zekeriya b. Mümin, Sabit Zurârî, Müsenna b. Esed el-Hayyat, Ömer b. Üzeyne, Ammar b. Muaviye ed-Duhnî el-Abdî el-Kûfî, Muaviye b. Ammar ed-Duhnî, Hasan b. Mahbub Surad'dir ve bu fakihlerin her birinin fıkıhta kendine ait bir kitabı bulunmaktadır.^{ss}

ss- Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical (Rical-i Keşşî)*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, c.2, s.507, 376,830.

ss- Tusî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan b. Ali, *el-Fihrist*, Darü'l-Marifeti li't-Tabaati ve'n-Neşr, Beyrut, tarihsiz, s.308.

Yirmi Beşinci Dersin Özeti

İnsan davranışlarının tamamı birtakım kurallara dayanmalıdır. Ki fıkıh ilmi bu kurallardan bahseder.

Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatından sonra insanlar gerçek vasilerden uzaklaşarak ashaba yöneldiler. Sahabe döneminin sona ermesiyle Ehlibeyt arasında bir grup fakih ortaya çıktı. Ancak Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) huzurlarından dolayı fıkıh, Şia içinde farklı bir konuma sahipti ve içtihad o kadar ihtiyaç duyulmamaktaydı. Bu dönemde fıkıh, içtihat için ortam hazırlama görevi üstlenmiştir. İctihat üzere fıkıh ise, İbn Ebî Akîl döneminde yani dördüncü yüzyılda söz konusu olmuştur.

Elbette İmamlar'ın zamanında da bir çeşit içtihad bahsedilmektedir. Masum İmamlar ashaplarına içtihat yolu ve yöntemini öğretirlerken, bu bağlamda onlardan gelen bilgileri ihtiva eden fıkıh usulü kitapları kaleme alınmıştır.

Şeyh Tusî, İmam Muhammed Bâkır (a.s), İmam Cafer Sadık (a.s), İmam Kâzım (a.s) ve İmam Rıza'nın (a.s) ashaplarından 18 kişiyi "İmamlar'ın fakih olan ashabı" olarak tanıtmaktadır.

Yirmi Beşinci Dersin Sorular

- 1- Sahabe zamanında fıkıhın durumu nasıldı ve Şia fıkıhla ilgili meselelerde kime yönelmekteydi?
- 2- Fıkıhın Masum İmamlar zamanında Şia arasındaki konumu nasıldı?
- 3- Fıkıhın Şia arasında başlangıcı ne şekilde olmuştur?
- 4- Masum İmamlar'ın (a.s) fakih olan ashabı kaç kişiydi?

26. DERS

KELAM

Kelam ilmi, her Müslümanın inanması gereken inançlar topluluğundan bahseden ilim dalıdır. Diğer bir tabirle dinin temel ilkeleri hakkında araştırma ve incelemeyi uhdesine alan ilimdir. Dinin temel ilkelerindeki ilk ihtilaf, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) vefatından hemen sonraki imamet meselesinde olmuştur. Şehristanî bu konuda şöyle diyor:

İslâm'daki en önemli ihtilaf imamette olmuştur. Dinin hiçbir esasında imamet meselesi gibi ihtilaf olmamıştır.^{ss}

Nevbahtî de şöyle demektedir:

Allah Resulü (s.a.a) rebiyülevvel ayında,^{ss} hicretin onuncu yılında, 63 yaşındayken vefat etti. Peygamberliği 23 yıl sürdü... O sırada İslâm ümmeti üç gruba ayrıldı. Birinci grup Şia adını taşıyordu. Onlar Ali b. Ebu Talip'in Şiüleri idi. Diğer Şia grupları da onlardan ayrılmıştır. İkinci grup, emîrlik ve hükümet iddiasında bulunuyordu. Onlar Ensar'dı. Üçüncü fırka da Ebu Bekir b. Kuhafe'ye yöneldi ve Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) kimseyi halefi olarak belirlemediğini ve bunu ümmete havale ettiğini söyledi.^{ss}

Bu yüzden Şiîler ve diğer Müslümanlar arasında sürekli müzakere ve tartışmalar gerçekleşmiştir. Ama dinin diğer esaslarıyla ilgili ihtilaflar hicrî birinci yılın sonları ve hicrî ikinci asrın başlarında ortaya çıktı. Şehristanî bu konuda şöyle diyor:

ss- Şehristanî, *el-Milelu ve'n-Nihel*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, ikinci baskı, h.ş. 1364, c.1, s.30.

ss- Meşhur olan görüşe göre Allah Resulü (s.a.a) 27 saferde vefat etmiştir.

ss- Nevbahtî, Ebu Muhammed Hasan b. Musa, *Fırakü'ş-Şia*, el-Matbaatü'l-Haydariyye, Necef, 1355-1936, s.2-3.

Usulde muhalefet, sahabîlerin son dönemlerinde başladı. Bu cümleden olmak üzere Mabed el-Cühenî, Gilan el-Dimaşkî ve Yunus el-Esvarî kader meselesinde hayır ve şer bidatini çıkardılar. Hasan Basrî ve Amr b. Übeyd'in öğrencisi olan Vasıl b. Ata da kader meselelerine bir şeyler ekledi.^{ss}

Vâidiyye, Haricîler, Mürcie ve Cebriyye bu dönemde var olan kelam fırkalarındandır.

Kelam konuları Vasıl b. Ata'nın Hasan Basrî'den ayrılıp Mutezile mezhebini kurmasıyla alevlendi.^{ss} Böylece daha çok aklî delillere dayanan Mutezile, kendilerine Haşeviyye denen Hadis Ehli'nin karşısında yer aldı. Sonunda hicrî üçüncü asrın sonunda Ebu'l-Hasan Eş'arî, Mutezile ekolünden ayrıldı. Aklî çerçeve içinde Hadis Ehli'ni savunmaya başladı. Çıkardığı akım, Eş'arî mezhebi adını aldı.^{ss} Bundan sonra Mutezile ilerleyememiş ve sürekli Hadis Ehli karşısında geri çekilmiştir. Bu yüzden şu anda Ehli-sünnet, kelamda resmî olarak Eş'arî mezhebine uymaktadır.

Kelamda Müslümanlar arasında en köklü geçmişe sahip olan ekol Şia kelamıdır. Şiîlerin ilk masum imamı olan Hz. Ali (a.s) tevhit, kaza, kader, cebir, ihtiyar ve Allah'ın sıfatları gibi konularda konuşmuştur. Hz. Ali'nin (a.s) bu konulardaki sözleri Nehcü'l-Belağâ'da toplanmıştır. Ancak Şiîlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatından hemen sonra kelamla ilgili olan imamet meselesi hakkında konuşmaları, Hz. Ali'nin (a.s) hakkaniyetini savunmak içindir.

Şeyh Saduk'un naklettiğine göre, Sakife olayını başlatanlara karşı İmam Ali'nin (a.s) hakkını savunanlar Hz. Peygamber'in (s.a.a) önde gelen ashabından 12 kişiydi. Onlar Sakife olayından birkaç gün sonra Peygamber'in (s.a.a) mescidinde Ebu Bekir'le münazara etmişler ve Ebu Bekir onlara cevap verememiştir.^{ss} Sonra Ebuzer Gıfarî gibi büyük bir sahabe Hz. Ali'nin (a.s) hakkını gasp edenler karşısında susmamış, sonunda Osman tarafından Şam'a ve Rebeze'ye sürgün edilmiştir.

ss- Şehristanî, age. s.35.

ss- age. s.500.

ss- age. s.85,86.

ss- Şeyh Saduk, *el-Hısal*, Menşurat-i Cemaati'l-Müderresin fi'l-Havzati'l-İlmiyye, Kum, h. 1403, s.461,465.

H.z. Peygamber'in (s.a.a) kuzeni İbn Abbas, H.z. Ali'nin (a.s) öğrencisi, Kur'ân müfessiri, Şîi ekolünün savunucularındandı. Sürekli H.z. Ali'nin (a.s) hakkaniyetini savunurdu. Bu yüzden her zaman, "Bizim hakkımızı gasp ettiler!" dediği için Ömer'in kınamalarına maruz kalmıştır. Ömrünün sonlarında âmâ olmuştu. Bir gün bir grubun H.z. Ali'ye (a.s) küfür ettiklerini duydu. Ali ismindeki oğluna, "Elimi tut ve beni oraya götür." dedi. Oraya vardıklarında onlara hitaben, "Kim Allah'a küfür etti?" diye sordu. "Hiç kimse." diye cevap verdiler. "Hanginiz Peygamber'e küfür etti?" diye sordu. "Hiç kimse." dediler. "Kim Ali'ye küfür etti?" diye sorduğunda, "Biz." diye yanıtladılar. Bunun üzerine şöyle dedi:

Şahit olun. Ben Allah Resulü'nün (s.a.a) şöyle buyurduğunu işittim: "Kim Ali'ye küfür ederse, bana küfür etmiştir. Kim bana küfür ederse, Allah'a küfür etmiştir. Kim Allah'a küfür ederse, Allah onu baş aşağı cehenneme atacak."

Sonra döndü ve giderken oğluna, "Onlar şu anda ne durumda?" diye sordu. Oğlu şu mısraları okudu:

Sana kurbanlığın kasabın bıçağına baktığı gibi kızarmış gözlerle bakıyorlardı.

İbn Abbas, "Devam et." dedi. Dedi ki:

Kaşları çatılmış, çeneleri kırılmış, zelillerin güç sahiplerine baktığı gibi sana bakıyorlardı.

İbn Abbas, "Yine devam et." dedi. Bunun üzerine oğlu, "Artık bir şey söyleyemem." deyince İbn Abbas, "Dirileri ölüleri için zillet, ölüleri geçmişleri için rezillik sebebidir."^{ss} dedi.

Emîrül-Müminin'in (a.s) ashabından Sa'saa b. Suhan, Meysem Tammar, Kumeyl b. Ziyad, Üveys el-Karanî, Süleym b. Kays, Hâris Hemedanî ve Esbağ b. Nubate gibi seçkin şahsiyetler de H.z. Ali'nin (a.s) hakkını savunmuşlar ve bu konuda Hazret'in düşmanlarıyla münazara etmişlerdir.

Kelam ilminde ilk kitap yazanın kim olduğu konusuna gelince; İbn Nedîm ve İbn Şehraşub, Ali b. İsmail b. Meysem Tammar'ı Şia keliminde ilk

ss- Şirazî, Seyyit Ali Han, *ed-Derecatü'r-Rafia*, Menşurat-i Mektebet-i Basiretî, Kum, tarihsiz, s.127.

kitap yazan kişi olarak bilmektedirler. O bu konuda İmamet ve İstihkak kitaplarını yazmıştır.^{ss} Ancak merhum Seyyid Hasan Sadr, kelim ilminde ilk kitap yazan kişinin İsa b. Ravza olduğuna inanır.^{ss} Elbette Şia keliminde elimize ulaşan en eski kitap Fazl b. Şazan Nişaburî'nin (öl. 260 h.) el-İzah kitabıdır. Fazl, İmam Hadi (a.s) ve İmam Hasan Askerî'nin (a.s) ashabındandır.

İmam Cafer Sadık (a.s) zamanında kelim ilmi de diğer ilimler gibi çok ilerlemiş, H.z. Sadık'ın (a.s) Hişam b. Hakem, Hişam b. Salim, Mümin Tak, Fazzal b. Hasan ve Cabir b. Yezid el-Cu'fî gibi öğrencileri bu ilimde seçkin bir yere ulaşmış, diğer ekollerin ilim adamlarıyla tartışma ve münazaralar gerçekleştirmişlerdir.

Fazl b. Şazan Nişaburî, Şia'nın en seçkin mütekellimlerinden olup İmam Rıza (a.s), İmam Cevad (a.s) ve İmam Hadi'nin (a.s) huzurlarını derk etmiştir. Kelam, akait ve sapık mezheplerle ilgili alanlarda birçok kitap yazmıştır.^{ss}

Hasan b. Nevbahtî (öl. 310) Şîi mütekellimlendendi. Fıraku's-Şia onun kitaplarındandır.^{ss}

Yirmi Altıncı Dersin Özeti

Kelam ilmi, dinin usulü ve itikada dair konuları uhdesine almaktadır. Dindeki ilk anlaşmazlık, imamet meselesi olarak kendini göstermiş ve Peygamber Efendimizin (s.a.a) vefatından hemen sonra Sakife'nin teşkilıyla ortaya çıkmıştır. Ama temel inançlardaki diğer ihtilaflar hicrî birinci yılın sonlarına aittir.

Kelamla ilgili bahisler, Mutezile mezhebinin temelini atılmasıyla hararetlenmiştir. Şia'nın kelamı, Müslümanlar arasında en eski geçmişe sahip olan kelam mektebidir. Çünkü imamet hakkındaki kelamla ilgili bahisler,

ss- İbn Nedîm, age. s.149; İbn Şehraşub, *Maalimu'l-Ulema*, Menşuratu Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h. 1380, m. 1961, s.62.

ss- *Tesisü's-Şia li-Ulumi'l-İslâm*, Menşuratu'l-A'lemî, Tahran, tarihsiz, s.350.

ss- Neccaşî, *Fihristu Esmâi Müsennifi's-Şia*, Müessesetü'l-İslâmî et-Tâbia li-Cemaati'l-Müderresin, Kum, h. 1407, s.306.

ss- age. s.63.

Hz. Peygamber'in (s.a.a) vefatından hemen sonra Hz. Ali'nin (a.s) hakkaniyetini savunmak için başlamıştır.

Şia arasında ilk kelim kitabını İsa b. Ravza yazmış ve şu ana kadar elimize ulaşan en eski kelim kitabı da Fazl b. Şazan'ın yazdığı el-İzah'tır.

Şia kelamı daha çok İmam Cafer Sadık (a.s) döneminde gelişmiş ve bazıları bu alanda uzmanlaşmıştır.

Yirmi Altıncı Dersin Soruları

- 1- Müslümanlar arasındaki ilk ihtilaf hangi inanç temelinde olmuştur?
- 2- Şia arasında kelim bahisleri hangi zamandan itibaren başlamıştır?
- 3- Şia'nın ilk kelim kitabı kim tarafından yazılmıştır?

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ŞİÎ ŞAİRLERİN ŞİÎLİĞİN YAYILMASINDAKİ ROLÜ

27. DERS

Şİİ ŞAİRLER VE ŞİİRİN YERİ

Eski zamanlarda şiir önemli bir yere sahipti. Edebî ve estetik yönünün yanında en önemli tebliğ aracı sayılmaktaydı. Bugünkü basın, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının işini yapıyordu. Cahiliye dönemindeki Araplarda bu konu göz alıcı bir şekilde kendini göstermektedir. Zira onlar sözlerde fesahat, belâgat ve güzelliğe çok önem veriyorlardı. Bu yüzden Kur'ân'ın en önemli mucizevî yönlerinden biri de (Arapları aciz ve şaşkın bırakacak şekilde) fasih ve beliğ oluşudur. Bu yüzden Araplar arasında şiirin önemli bir yeri vardı. Yakubî bu konuda şöyle der:

Araplar şiiri ilim ve hikmet derecesinde sayarlardı. Bir kabileden nüktedan, güzel konuşan bir şair bulursa yıl içinde kurulan panayırda, hac ve toplantı merasimlerinde bulunmasına ortam hazırlarlardı. Böylece o şiirini okur, diğer kabileler ve aşiretler onu dinler, kavmi de şiiriyle iftihar ederdi.

Arap kavimleri bütün işlerinde şiire müracaat ederlerdi. Şiirle düşmanlıklarını açıklar, şiirle örnek verir, şiirle birbirlerine karşı gururlanırlardı. Şiirle birbirlerinin ayıbını yüzüne vurur, şiirle birbirlerini över, methederlerdi.^{ss}

Sakife'nin teşkili ve Şia saflarının kendini göstermesinden sonra da şiir yerini korumuştur. Şiîler, imamet ve velâyet hakkındaki görüşlerini yayma konusunda şiirden yararlanmışlardır. Velâyeti savunan şairler, esas temeli Emîrü'l-Müminin Ali'nin (a.s) hilâfet konusunda gerçek hak sahibi olması itibarıyla Şiîlik ekolünün gerçekliğini anlatmak için şiir okumuşlar, böylece Şiîliğin rûştünde ve yayılmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Zübeyir b. Bekkar, Şîî karşıtı olmasına rağmen bu şiirlerden bir bölümünü zikretmiştir. Utbe b. Ebu Leheb'in şiiri bu cümledendir:

ss- İbn Vazih, *Tarihu'l-Yakubî*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, c.1, s.262.

Hilâfeti Benî Haşim'den

Onların arasından da Ebu'l-Hasan'dan (Ali) alacaklarını zannetmezdim.

Acaba o sizin kıblenize ilk namaz kılan kimse değil mi?

İnsanların Kur'ân ve sünnet hususunda en bilgisi değil mi?

Acaba Peygamber'i en son gören kişi değil mi?

Acaba o, Peygamber'in (s.a.a) gusül ve kefen işlerinde Cebrail'in yardımcısı olduğu kimse değil mi?

Neden Ali'yle aranızdaki farkı düşünmezsiniz?

Halkın içinde onun kadar iyi olan kimse yok ki.

Ondan vazgeçmelerinin sebebi neydi?

Onu bu meseleden haberdar edin. Bizim ettiğimiz zarar, zararların en büyüğüdür.^{ss}

Masum İmamlar (a.s) da şiirin önemi ve etkisinden haberdardı. Şiî şairlere izzet ve ikram etmişlerdir. Bir gün Kumeyt el-Esedî, İmam Bâkır'ın (a.s) huzuruna geldi ve Müyemmiyye kasidesini okudu. "Onlardan Taf topraklarında katledilenler / Aşağılık ve zelil insanların içinde terk edildi." beytine geldiğinde İmam Bâkır (a.s) ağladı ve şöyle buyurdu:

Ey Kumeyt! Eğer servetimiz olsaydı sana bağışlardık. Ancak Allah Resulü'nün (s.a.a) Hassan b. Sabit'e buyurduğunu senin için söylüyorum: Biz Ehlibeyt'i savunduğun sürece Ruhü'l-Kudüs tarafından destekleneceksin.^{ss}

İmam Sadık (a.s) da şöyle buyurmaktadır:

Ey Şialar! Çocuklarınıza Abdî'nin^{ss} şiirlerini öğretin; zira o Allah'ın

ss- Zübeyir b. Bekkar, *el-Ahbaru'l-Muvaffakiyyat*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416, s.581.

ss- Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, c.3, s.254.

ss- Abdî, İmam Sadık'ın (a.s) ashabındandır. *Rical-i Keşşî*'de ismi Süfyan b. Mus'ab, künyesi de Ebu Muhammed olarak geçmektedir. (bk. Şeyh Tusî, *İhtiyaru Marifeti'r-Rical*, Müessesetu Ali'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1404, c.2, s.704) İbn Şehraşub, Süfyan b. Mus'ab'ı Ehlibeyt'in Muktesid şairleri grubunda getirmiş ve Mücahir şairler grubunda ismini yanlışlıkla Ali b. Hammad el-Abdî olarak zikretmiştir.

dini üzeredir.^{ss}

Hakikatleri söyleyen Şiî şairlerin Peygamber hanedanı Şiîlerinin ve sevenlerinin yanında saygınlıkları vardı. İbnü'l-Mutezz şöyle naklediyor:

Kum halkı, Şiî şair Dibil Huzaî'ye her yıl 50.000 dirhem maaş veriyordu.^{ss}

Şiî şairler sürekli düşman Emevî ve Abbasî hâkimlerinin işkence ve zulümlerine maruz kalmaktaydı. Kumeyt b. Zeyd el-Esedî, Benî Haşim'i öven ve Peygamber hanedanının dertlerini anlatan şiirler okumasından dolayı fanatik Emevîler tarafından zindana atılmıştır.^{ss} Sudeyf b. Meymun,^{ss} Muhammed Nefs-i Zekiyye'yi^{ss} onaylayıcı şiirler okumasından dolayı Mansur Abbasî'nin öfkelenmesine sebep oldu ve onun emriyle Medine valisi Abdüssamed b. Ali tarafından canlı bir hâlde toprağa gömüldü.^{ss}

İbrahim b. Herme de beyanı güzel Şiî şairlerindendi. Ehlibeyt'i öven çok güzel şiirler okumuştur. Mansur Abbasî'nin sarayına gittiğinde Mansur ona sert muamelede bulunmuş ve "Eğer bundan sonra bizim beğenmediğimiz şiirler okursan, seni öldürürüm!" demiştir.^{ss}

(bk. *Mealimü'l-Ulema*, Menşuratu'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h. 1308, m. 1961, s.148,151.)

ss- İbn Şehraşub, age. s.147.

ss- Dr. Şevki Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabiiyyi'l-Asri'l-Abbasiiyyi'l-Evvel*, Darü'l-Maarif, Mısır, s.321.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, *el-Ağani*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.17, s.1,8.

ss- Südeyf b. Meymun, İmam Secad'ın (a.s) azatlılarındandı. İbn Şehraşub onu Ehlibeyt'in Muktesid şairleri zümresinde zikretmiştir. Şiirleriyle birinci Abbasî halifesi Seffah'ı Benî Ümeyye'nin geride kalanlarını öldürmesi için tahrik eden de odur. (bk. el-Emin, Seyyit Muhsin, *A'yanu's-Şia*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.169)

ss- Muhammed Nefs-i Zekiye İmam Hasan'ın (a.s) torunlarındandır. Babası Abdullah b. Hasan el-Müsenna idi. Benî Ümeyye'nin son dönemlerinde Benî Haşim ona biat etmişti. Ancak İmam Sadık (a.s) işlerinin sonuca ulaşmayacağına inanıyordu. Abbasîler hilâfeti ele geçirdikten sonra Abbasî halifesi Mansur'un ikinci döneminde Medine'de kıyam etti. Ancak Abbasî kuvvetlerinin karşısında yenilgiye uğradı.

ss- İbn Abdirabbih el-Endülûsî, *el-Ikdü'l-Ferid*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.5, s.72,73.

ss- Esed Haydar, *el-İmamü's-Sadık ve'l-Mezahibi'l-Arbaa*, Darü'l-Kütübü'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, h. 1403, c.1, s.452.

Gerçi Di'bil gibi canından geçmiş şairler bu tehlikelere çok az önem vermişlerdir. Di'bil şöyle demiştir:

50 yıldır darağacımı yanımda taşımaktayım ve beni asacak kimseyi göremiyorum.^{ss}

Gaybet-i Suğra'nın Sonuna Kadar Şiî Şairler

Önceden değindiğimiz gibi, Sakife'nin teşkil olduğu ilk günlerden beri hakikatleri dile getiren şairler arasında keskin dilleriyle Şiîlik ekolünü savunan kimseler vardı. Hz. Ali'nin (a.s) hükümeti döneminde, Cemel ve Sıffin savaşlarında, Hz. Ali'nin (a.s) takipçileri olan Iraklı şairlerin yanında Ammar Yasir, Huzeyme b. Sabit, Ebu Eyup el-Ensarî ve İbn Abbas gibi sahabîler de Hz. Ali'nin (a.s) hakkını savunmak için şiir okumuşlardır. Benî Ümeyye döneminde de bir grup şair Peygamber hanedanına bağlılıklarını korumuşlardır.

Ancak bu dönemde meydana gelenlerin sayısı Benî Abbas dönemine nazaran daha azdır. Zira Benî Ümeyye döneminde Şia toplumunun üzerinde büyük bir baskı vardı. Ebu'l-Ferac İsfahanî'nin dediğine göre, Benî Ümeyye döneminin ilk şairleri İmam Hüseyin'e (a.s) ağıt niteliğinde çok az şiir okumuşlardır.^{ss} Kumeyt Esedî, Haşimiyyat'ı okuduğunda Abdullah b. Muaviye -Cafer Tayyar'ın çocuklarından- Benî Haşim'e hitaben şöyle demiştir:

Ey Haşimoğulları! İnsanlar sizin üstünlüğünüzü açıklayamazken Kumeyt sizin hakkınızda şiir okumakta, Benî Ümeyye'ye karşı durarak canını ortaya koymaktadır.

Bu şiirler Kumeyt'in tutuklanmasına sebep olmuştur.^{ss}

Ondan önce de Ferezdak İmam Seccad'ı (a.s) övdüğünden dolayı Benî Ümeyye tarafından tutuklanarak zindana atılmıştı.^{ss}

ss– Eş-Şuk'a, Dr. Mustafa, *el-Edeb fi Mevkebi'l-Hazarati'l-İslâmîyye Kitabu's-Şuara*, Darü'l-Kitabi'l-Lübnaniyye, s.162,163.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyyin*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, Kum, s.121.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *el-Ağani*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.17, s.1,8.

ss– Kutbuddin Ravendî, *el-Haraic ve'l-Ceraih*, Müessesetü'l-İmami'l-Mehdi (a.s), Kum, birinci baskı, h. 1409, c.1, s.267.

Benî Abbas döneminde de hakikati söyleyen şairlere karşı oldukça hassas olan rejim, Şia toplumunun Abbasîler döneminde genişlemesinden dolayı Emevîler döneminde olduğundan daha az kontrol altında tutabiliyorlardı. Gitgide Abbasîler zayıflamaya başladı, Şia ekolünü savunmak için daha çok şair meydana çıktı. Dr. Şevki Dayf şöyle diyor:

Abbasîlerin ikinci döneminde Şiîler daha çok şiir okumaya başladılar ve bu dönemde Şiî şairler aşağı yukarı iki gruptu: Alevî şairler, Alevî olmayan şairler.^{ss}

Şiî şairlerinin sayısı hakkında Şehraşub, Ali Han Şirazî ve Merhum Allâme Eminî gibi büyük ilim adamları araştırmalar yapmışlardır. Ancak bu konuda en kapsamlı çalışmayı Seyyit Muhsin el-Emin yapmıştır. O bu çalışmasında Şiî şairlerin isimlerini vefat yıllarına göre, hicrî 329 yılına, yani gaybet-i suğranın sonuna kadar zikretmiştir.^{ss}

ss– Dayf, Şevki, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabîyyi'l-Asri'l-Abbasîyyi's-Sani*, Daru'l-Maarif, Mısır, s.386.

ss– Seyyit Muhsin'in araştırmasına göre Şiî şairler aşağıda belirtildiği üzeredir (vefat ve şahadet yıllarına göre zikredilmişlerdir): Hz. Ali (a.s), Hz. Fatıma (a.s), Fazl b. Abbas (12 ya da 15 h.), Rabîa b. Hâris b. Abdülmüttalip (h. 23), Abbas b. Abdülmüttalip (h. 32), Hasan b. Ali (a.s), Hüseyin b. Ali (a.s), Abdullah b. Ebu Süfyan b. Hâris b. Abdülmüttalip (şahadet: h. 61), Abdullah b. Abbas (h. 68), Ümmü Hakîm bint Abdülmüttalip (hicrî 1. asır), Erva bint Abdülmüttalip. Benî Haşim'den olmayan sahabî şairler: Nâbia Cu'dî Kays b. Abdullah (hicrî 1. asır), Ebu'l-Heysem b. Teyyihan el-Ensarî (şahadet: h. 37), Huzeyme b. Sabit Zu's-Şahadeteyn (şahadet: h. 37), Ammar b. Yasir (şahadet: h. 37), Abdullah b. Budeyl Varaka el-Huzaî (şahadet: h. 37), Harim b. Fatik el-Esedî (hicrî 1. asır), Sa'saa b. Suhan el-Abdî (hicrî 1. asır), Lübeyd b. Rabîa el-Amirî (h. 41), Kâ'b b. Züheyr el-Esemî (h. 45), Hucr b. Adiyy el-Kindî (h. 51), Kâ'b b. Malik el-Ensarî (hicrî 1. asır), Kays b. Sa'd el-Ensarî (h. 60), Münzir b. Carud el-Abdî (h. 61 ya da 62), Süleyman b. Surad el-Huzaî (şahadet: h. 65), Ahnef b. Kays et-Temimî (h. 67 ya da 68), Adiyy b. Hatem et-Taî, Ebu't-Tufeyl Amir b. Vâsile el-Kenanî (h. 100). Tâbiin ve Etbau't-Tâbiin ve onlardan sonra gelen şairler: Haşim Mirkal (şahadet: h.37), Malik Eşter (şahade: h. 38 ya da 39), Sabit b. Aclan el-Ensarî (h. 50), Siffeyn'deki Iraklı şair Neccaşî Kays b. Amr el-Hârisî, Kays b. Fehdan el-Kindî (h. 51), Şerik b. Hâris el-A'ver (h. 60), Su'ye b. Ureyz (hicrî 1. asır), Cerir b. Abdullah el-Becelî (hicrî 1. asır), İmam Hüseyin'in (a.s) eşi, İmrau'l-Kays'ın kızı Rubâb (h. 62), Emîrî'l-Müminin'in (a.s) eşi Ümmü'l-Benin Fatıma el-Kilabiyye (hicrî 1. asır), Ubeydullah b. Hürr el-Cu'fî (hicrî 1. asır), Müsenna b. Mahreme el-Abdî

Şia'nın Öncü Şairleri

(hicrî 1. asır), Ebu Dehbel Cumehî (hicrî 1. asır), Ebu'l-Esved ed-Duelî (h. 69), Ukbe b. Amr Sehmî, Abdullah b. Avf b. Ahmer, Müseyyeb b. Necbe el-Fezarî (şahadet: h. 65), Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl (h. 65), Abdullah b. Hazl et-Taî (hicrî 1. asır), Abdullah b. Val et-Temimî (h. 65), Rufae b. Şeddad el-Becelî (h. 66), A'sa Hamdan (hicrî 1. asır), İbrahim Eşter (şahadet: h. 66), Eymen b. Harim el-Esedî (h. 90), Fazl b. Abbas b. Ukbe b. Ebu Leheb (h. 90), Ebu'r-Rumeyh el-Huzaî (h. 100), Halid b. Me'dan et-Taî (h. 103), Kuseyyir Azze (h. 105), Ferezdak Hemmam b. Galip et-Temimî (h. 110), Süfyan b. Mus'ab el-Abdî (h. 120), Zeyd b. Ali b. Hüseyin (a.s) (şahadet: h. 122), Süleyman b. Kuteybe el-Adevî (h. 126), Kumeyt b. Zeyd el-Esedî (h. 126), Müstehil b. Kumeyt (hicrî 2. asır), Yahya b. Ya'mur (h. 128), Fazl b. Abdurrahman b. Abbas b. Rabîa b. Hâris b. Abdülmüttalip (h. 129), Malik b. A'yen el-Cuhenî (hicrî ikinci asrın ortaları), Kumeyt'in kardeşi Vird b. Zeyd (h. 140), Kadı Abdullah b. Şebre el-Kûfî (h. 144), Bahmera'da katledilen İbrahim b. Hasan (h. 145), Musa b. Abdullah (hicrî ikinci asır), Südeyf b. Meymun (h. 148), Muhammed b. Galip b. Hüzeyl el-Kûfî (hicrî ikinci asır), Zürare b. A'yen (h. 150), İbrahim b. Herme (h. 150), Cafer-i Tayyar'ın evlatlarından Abdullah b. Muaviye (hicrî ikinci asır), Ebu Hüreyre el-İclî (hicrî ikinci asır), Ebu Hüreyre el-Ebar (hicrî ikinci asır), Kudame Sa'dî, Cafer b. Affan et-Taî (h. 150), Ebu Cafer Mümin Tak (hicrî ikinci asır), Şerik b. Abdullah en-Nehaî (hicrî ikinci asır), Ali b. Hamza Nahvî Kesâî (h. 189), Mansur Nemrî (hicrî ikinci asır), Muaz b. Müslim Hira (h. 188), Abdullah b. Galip el-Esedî (hicrî ikinci asrın sonları), Müslim b. Velid el-Ensarî (hicrî ikinci asrın sonu), Ebu Nuas (doğumu: h. 198), Seyyit Himyerî (h. 199), Ali b. Abdullah el-Havafî (hicrî üçüncü asır), Abdullah b. Ali el-Meranî (hicrî üçüncü asır), Abdullah b. Eyüp el-Hureybî, Müşeyye el-Medenî (hicrî üçüncü asır), Kasım b. Yusuf el-Kâtip (hicrî üçüncü asır), Eşca' b. Amr Selma (h. 210), Muhammed b. Vuheyb el-Himyerî (hicrî üçüncü asır), Ebu Delf el-İclî (h. 255), Ebu Talip el-Kummî (hicrî üçüncü asır), Ebu Temmam Habip b. Evs et-Taî, Dikü'l-Cinn (hicrî üçüncü asır), İbrahim b. Abbas es-Sulî (h.234), İbn Sükeyt Yakup b. İshak (h. 244), Ebu Muhammed Abdullah b. Ammar el-Berkî (h. 245), Di'bil b. Ali el-Huzaî (h. 246), Di'bil'in amcaoğlu Muhammed b. Abdullah el-Huzaî (hicrî üçüncü asır), Musa b. Abdülmelik (h. 246), Ahmed b. Hallad el-Eşrevî (hicrî üçüncü asır), Ahmed b. İbrahim (hicrî üçüncü asır), Bekir b. Muhammed Nehvî (h. 248), ilk nahiv âlimi Ahmed b. İmran Ahfeş (h. 250), Ebu Ali Hüseyin b. Zahhak (h. 250), Muhammed b. İsmail es-Sumeyrî (h. 255), Fazl b. Muhammed (hicrî üçüncü asrın ortaları), Hammanî Ali b. Muhammed (h. 260), Davud b. Kasım el-Caferî (h. 261), İbn Rumî Ali b. Abbas (h. 283), Bahterî, Velid b. Ubeyd et-Taî (h. 284), Şerif Muhammed b. Salih (hicrî üçüncü asır), Nasr b. Nuseyr el-Halvanî (hicrî üçüncü asır), Ali b. Muhammed b. Mansur b. Bessam (h. 302), Ahmed b. Ubeydullah (h. 314), Hubzerzî Basrî Nasr b. Ahmed (h. 317), Habbaz el-Beledî Muhammed b. Ahmed

Her dönemde bir kısım meşhur ve nam salmış Şîî şairi, Şîî şiirinin öncülüğünü yapmıştır. Kendilerini Peygamber hanedanının velâyeti ve sevgisi uğruna feda etmişlerdir. Kumeyt b. Zeyd el-Esedî, Küseyyir Azze, Ferezdak ve Seyyit Himyerî bu şairlerden olup Emevîler zamanında yaşamışlardır. İbn Abdirabbih, Kumeyt ve Kuseyyir'in katı ve aşırı Şiîlerden olduğunu söylemektedir.^{ss} Kumeyt'in oğlu Müstehil şöyle diyor: Kumeyt ölüm esnasında son defa gözlerini açtığında üç defa şöyle dedi: "Ey Allahım, Âl-i Muhammed!"^{ss} İbn Mutezz şöyle demiştir: "Seyyit Himyerî, Ali b. Ebu Talip'in (a.s) bütün meşhur faziletlerini şiir hâline getirmiştir."^{ss} Ebu'l-Ferac İsfahanî de, Seyyit Himyerî'nin şiirlerinin genellikle Benî Haşim'e övgü ve düşmanlarını kınamaya yönelik olduğunu ve ondan Benî Haşim'i öven 2300 kaside nakledildiğini söylemiştir.^{ss} Bu yüzden Şiîler yanında Seyyit Himyerî'nin büyük bir makamı olmuştur. Kûfe mescidinde kendine ait özel bir yeri vardı.^{ss}

Abbasîlerin ilk döneminde iki büyük şair Mansur Nemrî ve Di'bil Huzaî Şia'nın keskin ve konuşan dili olmuşlardır. Harun, Nemrî'nin ölüm emrini verdi. Ancak ölümünden önce ona ulaşamadılar.^{ss}

Dr. Mustafa Şuk'a, Di'bil hakkında şöyle diyor:

Dibil, Peygamber'in (s.a.a) Ehlibeyt'ini methediyordu. Şiirlerinde onları layık oldukları şekilde nitelendiriyordu. Emevîlere ve Abbasîlere saldırdı. Onu bu işi yapmasından dolayı korkuttukları zaman ise,

(hicrî dördüncü asır), Ahmed b. Alevîyye el-İsfahanî (h.320), Ebu Bekir Muhammed b. Hasan Dureyd (h. 321), Muhammed b. Ahmed b. İbrahim Tabatabaî el-Hasanî (h. 322), Muhammed b. Mezid Buşencî (h. 325), Mufecce' el-Basrî Muhammed b. Ahmed (şahadet ya da ölüm: h. 327), Ali b. Abbas Nevbahtî (h. 329). Bk. *A'yanu's-Şia*, Daru't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.166, 172.

ss- İbn Abdirabbih el-Endülüsî, age. c.5, s.290.

ss- Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. c.17, s.40.

ss- Allâme Eminî, *el-Gadir*, Darü'l-Kitabi'l-İslâmîyye, Tahran, c.1, s.242.

ss- age. s.241.

ss- İbn Abdirabbih el-Endülüsî, age. c.4, s.320.

ss- Esed Haydar, *el-İmamus-Sadık ve'l-Mezahibi'l-Erbea*, Darü'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, üçüncü baskı, 1403, c.1, s.254, Zehru'l-Âdab'tan nakledilmiştir, c.3, s.70.

"Ben 50 yıldır darağacımı yanımda taşıyorum ve beni asacak kimseyi göremiyorum." diyordu.^{ss}

Dr. Şevki Dayf da bu konuda şöyle diyor:

İkinci Abbasî döneminde^{ss} Şiîlere ait şiirler çokça okundu. Bu şiirlerin bazılarını Alevî şairler, bazılarınıysa diğer Şiî şairler okumuştur. Muhammed b. Salih el-Alevî el-Hammanî ve Abbas b. Ali'nin torunlarından Muhammed b. Ali bu dönemdeki en önemli şairlerdendirler. Muhammed b. Ali, Mütevekkil'in döneminde şiirlerinde baba ve büyük babalarıyla övünüyor, Şia'nın görüşünü yansıtıyordu.^{ss}

Yirmi Yedinci Dersin Özeti

Geçmiş zamanda şiir, önemli bir yere sahipti. Edebî yönünün yanı sıra, en önemli tebliğ yöntemlerinden sayılmaktaydı.

Sakife'nin teşkilinden sonra Şiîler imamet hakkındaki görüşlerini yaymak için şiirden yararlanmışlardır. Böylece Şiîliğin revaçta olması ve ilerlemesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Ehlibeyt İmamları (a.s) da şiirin işlevselliği ve etkisini bildiklerinden, Şiî şairlerinin saygınlığını koruma ve yüceltme noktasında azami gayret göstermişlerdir. Öte taraftan Şiî şairler, sözlerinin etkisinden dolayı devamlı Emevî ve Abbasî düşman yöneticiler tarafından zulme ve işkenceye maruz kalmışlardır.

Emîrül-Müminin'in (a.s) hükümeti sırasında Cemel ve Sıffin savaşları esnasında Irak halkının yanı sıra büyük bir sahabe kitlesi de Hz. Ali'nin (a.s) hakkını müdafaa etmek için şiir okumuşlardır. Ancak şiddetli baskıların olduğu Benî Ümeyye asrında çok az şair Peygamber hanedanına olan bağlılığını koruyabilmiştir.

ss– *el-Edeb fî Mevkebi'l-Hazreti'l-İslâmîyye*, şiir kitabı 1, Darü'l-Kitabi'l-Lübniyye, s.162,163.

ss– İkinci Abbasî dönemi, hicrî üçüncü asırda, Mutesim'le ve Türklerin Abbasî diyarına gelmesiyle başlamıştır.

ss– *Tarihu'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Asri'l-Abbasîyyi's-Sani*, Darü'l-Maarif, Mısır, s.386.

Abbasî iktidarının birinci döneminde de bu durumun hâkim olduğu görülmektedir. Ama Abbasîlerin ikinci döneminde hilâfet mekanizmasının zayıflamasından ötürü birçok Şiî şair kendini göstermiştir. Şiî şairlerin sayısı ile ilgili çalışmaların en kapsamlısı Merhum Seyyid Muhsin Emin tarafından yapılmıştır.

Yirmi Yedinci Dersin Soruları

- 1- Şiirin Araplar arasındaki konumu nedir?
- 2- Sakife'den sonra Şiî şairler hangi vazifeyi ifa etmişlerdir?
- 3- Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) Şiî şairlere yaklaşımı nasıl olmuştur?
- 4- Emevî ve Abbasî yöneticileri Şiî şairlere nasıl davranmışlardır?
- 5- Şiî şairler hakkında en kapsamlı araştırmayı hangi ilim adamı yapmıştır?
- 6- Emevîler döneminde öncü olan Şiî şairler kimlerdir?
- 7- Abbasîlerin ilk ve ikinci dönemlerinde öncü olan Şiî şairler kimlerdir?

28. DERS

ŞİÎ ŞAİRLERİN ORTAMLARI

Şiî şairler çeşitli ortamlarda ve meydanlarda şiir okumuşlardır. Bunları şu başlıklar altında açıklayabiliriz:

1– Ehlibeyt'in Hakkını Gasp Edenlere Karşı Kanit Getirme

Hız. Ali'nin (a.s) ve evladının velâyetine inanan Şiî şairler, konuşmacılar Sakife'nin teşkili ve Hız. Ali'nin (a.s) zulme maruz kalmasından itibaren seslerini yükseltmiş, şiir diliyle o Hazret'in hakkını savunmuşlardır. Resulullah'ın (s.a.a) imamet ve velâyette belirttiği yolu açıklamak için çalışmışlardır. Bu konuda Kumeyt Esedî'nin şairler arasında kanıt getirme kapasını açan ilk kimse olması meşhurdur. Allâme Emîni bu konuyu Cahiz'e atfetmekte ve devamında da şöyle demektedir:

Kumeyt daha dünyaya gelmeden önce Huzeyme b. Sabit Zü'ş-Şehade-teyn, Abdulah b. Abbas, Fazl b. Abbas, Ammar b. Yasir, Ebuzer el-Gı-farî, Kays b. Sa'd el-Ensarî, Rabîa b. Hâris b. Abdülmüttalip, Abdullah b. Ebu Süfyan b. Hâris b. Abdülmüttalip, Züfer b. Zeyd b. Huzeyfe, Neccaşî b. Hâris b. Kâ'b, Cerir b. Abdullah el-Becelî ve Abdullah b. Hanbel gibi bir grup sahabe ve tâbiîn büyüğü şiirleriyle Hız. Ali'nin (a.s) hakkını savunmuşlardır.^{ss}

Abdullah b. Ebu Süfyan b. Hâris b. Abdülmüttalip, Hız. Ali'yi (a.s) savunmak için ilk şiir okuyanlardandır. Şeyh Müfid şöyle nakleder:

Abdullah b. Ebu Süfyan, Peygamber-i Ekrem'in (s.a.a) vefatında Me-dine'de değildi. Medine'ye geldiğinde halkın Ebu Bekir'e biat ettiğini görünce, mescidin ortasında durdu ve şu şiiri okudu:

ss– El-Gadir, Darü'l-Kütübî'l-İslâmîyye, Tahran, c.1, s.191.

"Sanmazdım hilâfeti Benî Haşim'den /onların içinden de Ebu'l-Ha-san'dan (Hız. Ali) alacaklarını.

Acaba o sizin kıblenize ilk namaz kılan / eserleri ve sünnetleri en iyi bileniniz değil mi?"^{ss}

Yine Benî Haşim, sahabe ve tâbiünden olan bir grup şair de Hız. Ali'nin (a.s) hakkını savunmak için şiirler okumuşlardır. Örneğin Fazl b. Abbas şiirlerinin birinde şöyle demiştir:

Bilin ki, Muhammed'den sonra halkın

Allah indinde en iyisi Peygamber Mustafa'nın halefidir.

O ilk namaz kılan, Peygamber'in kardeşi

Bedir'de düşmanları geri püskürten ilk kişidir.^{ss}

Muğiyre b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmüttalip, Sıffin Savaşı'nda Emîrü'l-Mü-minin'in (a.s) askerlerine hitaben okuduğu bir şiirinde şöyle demiştir:

Peygamber'in halefi sizin komutanınızdır

Onun damadıdır ve Allah'ın kitabı etrafa saçılmıştır.^{ss}

Fazl b. Abbas b. Utbe b. Ebu Leheb hicrî ilk asrın son döneminin meşhur şairlerindedir. İbn Abdırabbih şöyle naklediyor:

ss– Şeyh Müfid, *el-Cemel*, Mektebü'l-A'lâmî'l-İslâmî, Merkezü'n-Neşr, s.118. Bu şiiri ki-min okuduğu hakkında tarihçiler ve biyografi yazarları arasında ihtilaf bulunmaktadır. Şeyh Müfid bu şiiri Abdullah b. Ebu Süfyan b. Hâris b. Abdülmüttalip'e ait bilmektedir. İbn Hacer, *el-İsabe*'sinde şiirlerin Fazl b. Abbas b. Utbe b. Ebu Leheb'e ait olduğunu söylemektedir. Müeyyiduddin Harezmi, *el-Menakib* adlı kitabında Peygamber'in (s.a.a) amcası Abbas b. Abdülmüttalib'in bu şiirin sahibi olduğunu söylemektedir. Beyzavî ve Nişaburî, tefsirlerinde Hassan b. Sabit'e ait olduğunu söylemişlerdir. Zübeyir b. Bekkar bu şiiri Ebu Leheb'in çocuklarından birinin okuduğunu söylemiştir. Sonuç olarak Kadı Nurullah, İbn Hacer'in görüşünü reddetmekte ve bu şiiri okuyan kimsenin Sakife'den önce olması gerektiğini ve bu kişinin Fazl b. Abbas b. Utbe b. Ebu Leheb olamayacağını, zira onun daha sonraları dünyaya geldiğini söylemektedir. Bu şiiri okuyanın ismi de Fazl, ancak o Fazl b. Utbe b. Ebu Leheb'tir. (bk. Seyyit Ali Han Şirazi, *ed-Derecatü'r-Rafia fi Tabakati's-Şia*, Menşurat-i Mektebet-i Basireti, Kum, s.193) Her hâlükârda bu görüş farklılığının bizim konumuzla bir ilgisi yok. Sonuçta bu şiiri okuyanın Şiîlerden biri olduğu bir gerçektir.

ss– Seyyit Ali Han Şirazi, age. s.143.

ss– age. s.187.

Velid b. Abdülmelik Kâbe'yi tavaf ederken Fazl b. Abbas Zemzem kuyusundan su çekiyordu ve şu şiiri okudu:

"Ey Ali'yi soran kimse! Benî Haşim'in ayı,

Bedir Savaşı'nda bulunanı mı soruyorsun?

Ebtehlî^{ss} kimsenin büyüklüğünü övmek hakkında şekkin mi var?

Ya da İslâm'da ondan önce olan birini mi soruyorsun?"^{ss}

Ümmü Mustah b. Üsase adındaki bir kadın da Hz. Ali'nin (a.s) hakkını ilk savunan kimselerdendir. Tarihçiler şöyle nakleder: Ebu Bekir ve Ömer zorla biat etmesi için Hz. Ali'ye (a.s) sert davranınca Ümmü Mustah mescide geldi, Peygamber'in (s.a.a) kabrinin karşısında durarak şu şiiri okudu:

Senden sonra bazı olaylar ve ihtilaflar oldu / Eğer sen olsaydın bunlar olmazdı.

Biz yeryüzünün suyunu yitirdiği gibi seni yitirdik. / Kavmin bozgunculuk yaptı. Şahit ve haberdar ol.^{ss}

Hz. Ali'nin (a.s) hakkını savunan ve kanıt getirenlerden biri de Arapların büyük edip ve şairi Ebu'l-Esved ed-Düelî'dir. Basra'da, Osmanî olan Benî Kuşeyr kabilesinin mahallesinde yaşıyordu. Onlar konuşmada Ebu'l-Esved'in rakibi değildi. Bu yüzden ona zulüm ve işkence ediyorlardı. Gece-leri evini taşıyorlardı. O ise cevaplarını şu şekilde vermiştir:

Benî Kuşeyr gibi aşağılık insanlar diyorlar ki:

"Neden bunca zamandan sonra Ali'yi unutmadın?"

Dedim onlara: Bana farz olan amelleri nasıl terk edeyim?

Ben Muhammed'i (s.a.a) çok seviyorum.

Aynı şekilde Abbas, Hamza ve Vasi'yi (Ali).

Peygamber'in amcaoğulları ve yakınları benim için

Halkın en sevilesi insanlarıdır.

Eğer onların sevgisi hidayet sebebiyse, hidayete ulaştım demektir.

ss– Mekke ve Mina arasında bir yer ismi.

ss– İbn Abdірabbih el-Endülüsî, *el-Ikdu'l-Ferid*, Darü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.5, s.75.

ss– İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, c.6, s.43.

Eğer bu muhabbet faydasızsa, zarar etmem.

Şüphesiz onlar nasihat ehlidir ve yaşadığım sürece

Benim dostlarım.

Allah'ı her şeyin yaratıcısı olarak bilirim.

Onları hidayet etti ve aralarından Peygamber'i seçti.

Onlardan başka kimseyi bunun için seçmedi.

Allah'ın bu seçimi onlara kutlu olsun!^{ss}

Benî Ümeyye döneminin sonunda Kumeyt Esedî, Kuseyyir Azze ve Seyyit Himyerî gibi büyük, tanınmış şairler kendilerini Hz. Ali'nin (a.s) velâ-yetine adanmış, o Hazret'i savunmak için birçok şiir okumuşlardır.

2– Şiî Şairlerin Emevî ve Abbasî Şairlerle Karşılaşması

Şiî şairlerin şiirlerini okudukları yerlerden biri de Benî Ümeyye ve Benî Abbas şairlerine karşı olmuştur. Osman'ın öldürüldüğü hicrî otuz beş yıldan sonra Benî Ümeyye uğursuz hedeflerine ulaşmak ve halkı Emî-rü'l-Müminin Ali (a.s) aleyhine tahrik etmek için şiir silahından faydalan-dılar. Osman'ın anneden kardeşi olan Velid b. Ukbe, Hz. Ali (a.s) aleyhin-de ilk şiir okuyanlardandır. O, Kur'ân-ı Kerim'de günahkâr olarak nite-lendirilmektedir. O, Benî Haşim'i, başta da Hz. Ali'yi (a.s) Osman'ın katili olmak ve mallarını yağmalamakla itham etmiş ve şöyle demiştir:

Benî Haşim! Kız kardeşinizin oğlunun silahını geri getirin

Ve malını yağmalamayın. Malı size helal değil.

Benî Haşim! Osman'ın zırhı ve develeri Ali'nin yanında oldukça

Sizinle bizim aramızda nasıl barış sağlanacak?

Benî Haşim! İbn Erva'nın (Osman) mızrağı sizde olduğu hâlde

Nasıl sizin dostluğunuzu kabul edelim?^{ss}

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *el-Ağani*, Darü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.12, s.321.

ss– Seyyit Ali Han Şirazi, age. s.188.

Bu sırada Abdullah b. Ebu Süfyan b. Hâris b. Abdülmüttalip cevabını verirken okuduğu şiirde şunları söyledi:

Bizden kılıcınızı istemeyin.

Zira sahibi korktuğu zaman onu attı ve kayboldu.

Onu Kisra'ya benzettin. Gerçekte de aynı onun gibiydi.

Binitleri ve vergileri tıpkı Kisra gibiydi.

İnsanların en hayırlısı olan Ali bizdendir.

Düşman ordusunu mağlup ederek Hayber ve Bedr'i fethedendir.

Muhammed'den sonra emir sahibi Ali'dir.

Bütün savaşlarda Peygamber'in yanında olandır.

Mustafa'nın halefi, amcasının oğludur.

İlk namaz kılan kişidir ve çok güzel ahlak sahibi olandır.^{ss}

Onun, Emîrî'l-Müminin Ali (a.s) aleyhindeki ikinci şiiri de, Kûfe'de yaşayan kardeşi İmare b. Velid'i, Hz. Ali (a.s) aleyhine tahrik etmek için yazdığı şiirdir. Şöyle demiştir:

Eğer İmare hakkındaki zannım doğruysa,

O yatıyor ama öç almayı düşünmüyor.

Osman'ın katilleri Hurnek ve Kasr arasında çadır kurduğu hâlde,

O rahat bir şekilde yatıyor.

Ebu Amr'ın (Osman) katledildiğini duymamış gibi gönlün rahat,

Sağlıklı bir şekilde geziyorsun.

Bilmelisin ki, üç kişiden sonra insanların en iyisi,

Mısır'dan gelenin öldürdüğü kimsedir.^{ss}

Fazl b. Abbas b. Abdülmüttalip onun cevabını da vererek şu şiiri okudu:

Acaba sen hiçbir akrabalık bağın olmayan birinin mi öcünü almaya kalkıyorsun?

ss- age. s.189.

ss- İbn Ebi'l-Hadid, age. c.2, s.114.

İbn Zikran Safurî'nin Osman'ın intikamını almayla ne alakası var?

Sen tıpkı bir katır gibisin.

Övüneceğin zaman merkep olan babanı unutup katır olan annenle övünüyorsun.

Bilmelisiniz ki, Allah katında Peygamber'den sonra

Halkın en iyisi Mustafa'nın halefidir.

O ilk namaz kılan kişidir.

Peygamber'in kardeşi ve zulüm ordularını Bedir'de püskürten ilk kişidir.^{ss}

Cemel Savaşı esnasında Benî Ümeyye taraftarları diğer bir tabirle Osmanîler hareketlerini teyit edici nitelikte recezler okuyor, arkadaşlarını galeyana getiriyorlardı. Hz. Ali'nin (a.s) ashabı da onların cevabını veriyordu. Malik Eşter ve Ammar Yasir bunlardandır. Mesela Ben-i Dabbe kabile fertlerinden bir grup, Ayşe'nin devesinin etrafını çevirmişti. Devenin yularını tutuyorlar ve öldürülüyorlardı. Devenin yularını tutan son kişi şöyle dedi:

Biz Benî Dabbe, Cemel'in yardımcılarıyız ve mızraklarımızla

Osman'ın intikamını almak istiyoruz. Şeyhimizi bize geri getirin.^{ss}

Malik Eşter ona doğru koşarak şöyle dedi:

Çürümüş olduğu, kılıçlar vücuduna saplandığı

Ve öldüğü halde biz Na'sel'i nasıl geri getirebiliriz?

Sonra bir darbeye onu öldürdü.^{ss}

Siffin Savaşı'nın uzun sürmesinden dolayı iki ordu arasında sıcak çatışmanın yanında şiirle mücadele de tam anlamıyla sürmekteydi. Nasr b. Mezahim Şamlı şairlere karşı şiir okuyan Şia'nın önde gelenlerinin içinde Malik Eşter, Huzeyme b. Sabit, Fazl b. Abbas, Kays b. Sa'd, Adiyy b. Hatem, Amr b. Hamık el-Huzaî, Hucr b. Adiyy el-Kindî, Numan b. Aclan el-Ensarî, Muhammed b. Ebu Sebura el-Kureyşî, Muğiyre b. Hâris b. Ab-

ss- age.

ss- Şeyh Müfid, age.

ss- age.

dülmüttalip, Cündeb b. Züheyr, Ebu Zübeyd et-Taî, Irak şairi Ahmer, Ebu Habbe b. Gazıyye el-Ensârî gibi isimleri zikretmiştir. Hz. Ali (a.s) de, Amr b. As gibi adamlara cevaben şiir okumuştur.

İbn Ebi'l-Hadid şöyle diyor:

Neccaşî'nin de içlerinde bulunduğu Iraklı şairler Sıffin'de idi. Hz. Ali (a.s) onlara, Kâ'b b. Cüayl gibi Şamlı şairlere cevap vermelerini emretmişti.^{ss}

Yirmi Sekizinci Dersin Özeti

Şiî şairler çeşitli yerlerde şiirler okumuşlardır:

1- İhticac (kanıt getirme)

Sakife'nin teşkilinden sonra Şia'nın gerçekleri dile getiren şairleri, Emîr-ü'l-Müminin'in (a.s) hakkını korumak için feryat etmişlerdir. Abdullah b. Ebu Süfyan b. Hâris b. Abdulmuttalip ve Muğiyre b. Hâris b. Abdülmüttalip gibi Benî Haşim'in güzel konuşmacıları bunlardandır.

2- Emevî ve Abbasî şairlerinin karşısında

Osman'ın hicrî 35 yılında katledilmesinden sonra Ümeyyeoğulları Emîr-ü'l-Müminin (a.s) aleyhinde şiirler okuyunca Şiî şairler de bunlara cevaben bu zamandan itibaren şiirler okumaya başlamışlardır.

Sıffin Savaşı'nda iki taraf arasında şiir okuma savaşı olması bunun örneklerindedir.

Yirmi Sekizinci Dersin Soruları

1- Allame Eminî'nin Şiî şairlerin kanıt getirmesi hususundaki görüşü nedir?

2- Şiî şairlerin Şia düşmanlarına bağlı olan şairlerle karşılaşması ne zaman başlamıştır?

ss- İbn Ebi'l-Hadid, age. c.4, s.87.

29. DERS

3- MERSİYE (AĞIT)

Şiî şairlerin yaygın bir şekilde konuştukları ve şiir okudukları en önemli yerlerden biri de, Peygamber hanedanının başına gelen felaketleri hatırlattıkları ve Ehlibeyt şehitlerine mersiye okudukları zamandır. Mersiye'nin başlangıcı hicrî 61 yılında İmam Hüseyin'in (a.s) şahadetinden sonrasına uzanır. Bu konuyu iki bölüm altında ele alabiliriz:

a) İmam Hüseyin (a.s) ve Diğer Kerbela Şehitleri İçin Mersiye Okuma

İslâm'ın doğuşundan bu yana İslâm tarihinde Kerbela vakasından daha büyük ve elem verici bir felaket baş göstermemiştir. Üzerinden 1400 yıl geçmesine rağmen müminlerin ve Peygamber Ehlibeyt'ini sevenlerin kalplerinde acısı hâlâ çok derindir. Ehlibeyt'e âşık olup şiir okuyabilenler, o zamandan bu zamana bu konuda şiirler okumuşlardır. Kerbela hadisesi hakkında en çok şiir, hicrî birinci asrın sonunda ve Benî Ümeyye'nin çözümlenme başlangıcında okunmuştur. Ebu'l-Ferac İsfahanî bu konuda şöyle diyor:

Son dönem şairlerinin birçoğu İmam Hüseyin (a.s) hakkında şiir okumuşlardır. Ama ilk dönem şairleri Benî Ümeyye'nin sert ve baskıcı yönetimlerinden dolayı İmam Hüseyin'in (a.s) başına gelen acı olaylardan dolayı ağıt niteliğinde daha az mersiye okumuşlardır.^{ss}

Örneğin Ubeydullah b. Hürri, İmam Hüseyin (a.s) hakkında mersiye okuduğundan dolayı İbn Ziyad tarafından takibe alınmış ve kaçmak zorunda kalmıştır.^{ss} Gerçi hicrî ilk asırda da Seyidü's-Şüheda'nın başına gelen mu-

ss- *Makatilu't-Talibiyin*, Menşuratu's-Şerifi'r-Razî, ikinci baskı, 1416-1374, s.121.

ss- Ebu Mihnef, *Maktalü'l-Hüseyin (a.s)*, tahkik: Hüseyin Gaffarî, Kum, ikinci baskı, 1364, s.245.

sibetlerle ilgili birçok şiir okunmuştur, ancak ikinci asırdan sonra okunan şiirlerden daha azdır.

Benî Haşim'in yüreği yanmış kadınları, elden verdikleri canlarının ardından ağıt yakan ilk kimselerdendirler. İmam Hüseyin'in (a.s) şahadet haberi Medine'ye ulaştığında, Zeynep bint Akıl, Benî Haşim kadınları arasından feryat ve figan ederek çıkmış, aşağıdaki şiiri okumuştur:

Peygamber'e ne cevap vereceksiniz?

Ey ümmetin sonuncuları! "Ne yaptınız?" diye sorduğu zaman.

"Benim yokluğumda (ne yaptınız) benim Ehlibeyt'ime?"

"Yarısı esir olmuş, yarısı kanlara boyanmış."

"Ben size nasihat ettiğim hâlde sizin yakınlarıma en kötü muamelede bulunmanız"

"Benim yaptıklarımın karşılığı değildi."^{ss}

Kerbela şehitleri hakkında söylenmiş olan en yürek parçalayıcı mersiye, Hz. Ebu'l-Fazl'ın annesi Ümmü'l-Benin'in mersiyesidir. Ebu'l-Ferac'ın naklettiğine göre Ümmü'l-Benin, Hz. Abbas'ın oğlu Ubeydullah'ın elini tutuyor ve Bakî kabristanına gidiyordu. Medine halkı etrafında toplanıyor, mersiyesine ağlıyorlardı. Hatta Mervan b. Hakem gibi bir düşman bile bu hanımefendinin mersiyesine ağlıyordu.^{ss} Ümmü'l-Benin şöyle demiştir:

Ey Abbas'ın aşağılık insanlara nasıl hamle ettiğini

Gözleriyle gören kimse!

Ardında da Haydar'ın çocukları

Aslanlar gibi duruyordu.

Bana ellerinin kesildiğini,

Başımın darbe aldığını haber verdiler.

Vah başına dik olarak gelen

Darbeye maruz kalan yavrum!

ss– age. s.227, 228.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *Makatilü't-Talibiyyin*, Menşuratu'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, ikinci baskı, 1416-1374, s.90.

Eğer senin kılıcın elinde

Olsaydı kimse sana yaklaşamazdı.^{ss}

Kerbela esirlerinin bulunduğu kabile Medine'ye dönerken, Medine yakınlarında İmam Zeynelabidin (a.s) Beşir b. Cüzlem'i kendilerinden önce Medine'ye gönderdi. Beşir, onların Medine'ye gelişlerini halka şu şiirle haber verdi:

Ey Medine halkı! Artık burada yaşamaya mecaliniz kalmadı.

Hüseyin katledildi, gözyaşlarınız sel olsun!

Onun bedeni Kerbela'da kana bulandı

Ve başı mızrağın ucuna takıldı.^{ss}

Şairler arasından Halid b. Me'dan, Ukbe b. Amr, Ebu'r-Rumeyh el-Huzaî, Süleyman b. Kutte el-Adevî, Avf b. Abdullah Ahmer el-Ezdî ve Abdullah b. Hürr hicrî ilk asrın mersiye okuyan şairleridir ve İmam Hüseyin'in (a.s) musibetinde şiir okumuşlardır. Halid b. Me'dan'ın, Şam'da o Hazret'in başını mızrağın başında gördüğünde şu şiiri okuduğu nakledilmiştir:

Ey Muhammed'in kızının oğlu!

Başını kana boyanmış bir hâlde getirdiler.

Ey Muhammed'in kızının oğlu!

Seni gözler önünde öldürmekle sanki Peygamber'den intikam almak istediler!

Seni susuz öldürdüler.

Kur'ân'ın tevil ve inzalini gözetmediler senin katlinde.

Sen öldürüldüğün için tekbir getirdiler.

Oysa seninle birlikte tekbiri ve kelime-i tevhidi de öldürdüler.^{ss}

Ubeydullah b. Hürr, İmam Hüseyin'in (a.s) mersiyesinde şiir okuyan ilk şairlerdendir. Kasidesi şöyle başlamaktadır:

ss– Gaffarî, Hasan, Ebu Mihnef'in *Maktalü'l-Hüseyin* kitabının sonu, Kum, 1364, s.181.

ss– İbn Tavus, *el-Luhuf*, Çev. Muhammed Tahir Dizfulî, Müessesese-yi Ferhengî ve İntişarati-yi Ensarî, Kum, birinci baskı, 1378, s.284.

ss– el-Emin, Seyyit Muhsin, *Ayanü'ş-Şia*, Darü't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz, c.1, s.6032.

Hainin oğlu olan hain emîr, bana şöyle diyor: "Neden Fatıma'nın şehit oğluyla savaşmadın?"

İbn Ziyad bu şiirleri duyunca Abdullah'ın peşine düştü. O bir ata binerek kaçtı ve kendini kurtardı.^{ss}

İmam Hüseyin'in (a.s) katlandığı musibetlere mersiye okuyan önemli mersiye okuyucularından biri de Süleyman b. Kutte'dir. Aşağıdaki şiirler ona aittir:

Âl-i Muhammed'in evlerinin önünden geçtim
Ama eskisi gibi dolu görmedim.
Ümit evleriydiler, musibet yeri oldular.
Büyük ve azim musibetler.
Acaba görmüyor musun güneşin, Hüseyin'in
Yokluğundan dolayı bitap, şehirlerinse üzgün olduğunu?
Acaba görmüyor musun gökyüzü, Hüseyin'in
Yokluğundan dolayı ağladı, feryat etti.
Yıldızlar ağıt yaktılar ve selâm gönderdiler.^{ss}

Ancak hicrî birinci asrın sonundan itibaren Emevî hâkimlerin baskıları, Abbasî kıyam ve diğer isyanlarla uğraşmalarından dolayı azalmıştı. Sonunda Abbasîler tarafından yıkıldılar. Ehlibeyt İmamları İmam Hüseyin'e (a.s) mersiye okunması kültürünü yaşatmışlardır. Kumeyt Esedî, Seyyit Himyerî, Süfyan b. Mus'ab el-Abdî, Mansur Nemrî ve Di'bil Huzaî gibi büyük şairler İmamlar'ın huzurunda İmam Hüseyin'in (a.s) başına gelen felaketlerle ilgili şiirler okumuşlardır. Süfyan b. Mus'ab el-Abdî şöyle naklediyor:

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) huzuruna vardım. İmam hizmetçisine, "Ümmü Ferve'ye söyleyin, gelsin ve atasının başına ne geldiğini duysun." dedi. Ümmü Ferve geldi ve perdenin arkasına oturdu. İmam Sadık (a.s) bana okumamı emretti. Bir kasideyi okumaya başladım. Kaside, "Ey Ümmü Ferve! Gözyaşlarını tutma." diye başlıyordu. Bu sırada Ümmü Ferve ve diğer hanımların ağlama sesleri yükseldi.^{ss}

ss– Ebu Mihnef, age. s.245.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. s.121.

ss– Allame Emîni, Abdülhüseyin. El-Gadir, Darü'l-Kütübî'l-İslâmîyye, Tahran, c.2, s.294,295.

Yine Ebu'l-Ferac İsfahanî, İsmail Temimî'den naklediyor:

İmam Sadık'ın (a.s) huzurundaydım. Seyyit Himyerî izin istedi ve içeri geldi. İmam ev halkına gelip perde arkasında oturmalarını emretti. Sonra Seyyit Himyerî'den İmam Hüseyin (a.s) için mersiye okumasını istedi. Seyyit şu şiiri okudu:

Hüseyin'in kabrine git ve pak /Kemiklerine şöyle de:

Ey kemikler her zaman salım / Ve suvarılmış ol.

Kabrine vardığın zaman develer / Gibi uzunca bir süre bekle.

Ağlat Masum İmam'ı / Masum Hüseyin'le.

Ağlaman, tıpkı evladını yitirmiş / Ananın ağlaması ve feryadı gibi olsun.

Ravi şöyle diyor: "İmam'ın gözyaşlarının yanaklarından süzülmesini gördüm ve evden ağlama sesleri yükseliyordu."^{ss}

Bazen de Fudayl Rasan ve Ebu Harun Mekfuf, İmam Sadık (a.s) için Seyyit Himyerî'nin İmam Hüseyin (a.s) hakkındaki şiirlerini okuyor ve Hazret'i ağlatıyorlardı. Kuleveyh'in dediğine göre İmam Sadık (a.s) ashabından olan Ebu Ammar'dan, el-Abdî'nin İmam Hüseyin'in (a.s) mersiyesiyle ilgili şiirlerini kendisi için okumasını istemiştir.^{ss}

Di'bil Huzaî gibi bir şair İmam Hüseyin'in (a.s) mersiyesiyle ilgili şiirler okumuştur. O, İmam Rıza'ya (a.s) cedit İmam Hüseyin'in (a.s) mersiyesini okurdu.^{ss}

b) Diğer Peygamber Evladı Şehitlerinin ve Katledilenlerinin Mersiyesi

Şia'nın yüreği yanan şairi, Müslim b. Akîl ve Hani b. Urve'nin şahadetini görünce bu şiiri okumuş ve şiiri dillerde dolaşmaya başlamıştır:

Eğer ölümün ne olduğunu öğrenemediysem,

ss– age. s.235.

ss– age. s.295.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h. 1411, c.3, s.327; *Rical-i İbn Davud*, Menşuratu'r-Razî, Kum, s.92.

Pazarda İbn Akıl ve Hani'ye bak.
 Kılıcın yüzünü parçaladığı pehlivana bak,
 Yukardan düşen ve katledilene de.
 Emîr'in emriyle bu hâle geldiler
 Ve haberleri yolcuların diline düştü.
 Ölümün, rengini değiştirdiği bedeni görüyorsun
 Ve kan her tarafından süzülmekte.
 Acaba Esmâ Mehaic güvende mi kalacak
 Medhec kabilesi kısas peşinde olduğu hâlde?^{ss}

A'şâ Hamdan uzun bir kasidede Tevvabin'e şöyle ağıt yakmaktadır:

Ordular, Seniyye'nin diğer tarafından İbn Ziyad'a
 Doğru hareket ettiler.
 Ey Irak ordusunun en iyileri!
 Siz en küçük yağmur bulutlarını bereketlendirdiniz.^{ss}

Yine Şîî şairler, Abbasîler döneminde kıyam ederek şehit düşen Zeyd b. Ali, oğlu Yahya ve İmam Hasan'ın (a.s) evlatlarına ağıt niteliğinde şiirler okumuşlardır. Aynı şekilde Ali b. Abdullah el-Havafî, Müşeyyi Medenî, Eşce' b. Amr Selma ve Ebu Talip el-Kummî, İmam Rıza'ya (a.s) ağıt olarak şiir okumuşlardır.^{ss}

Ancak İmam Hüseyin'den (a.s) sonra Âl-i Ebî Talip içerisinde en çok mer-siye şiiri Yahya b. Ömer Talibî için okunmuştur. O hicrî 248 yılında kıyam etmiş, Muhammed b. Abdullah b. Tahir tarafından öldürülmüştür.^{ss}

Mesudî onun hakkında, "Uzak-yakın herkes ona ağıt yaktı, küçük-büyük herkes ona ağladı." demektedir.^{ss}

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, age. c.3, s.71.

ss– age. s.110.

ss– el-Emin, Seyyit Muhsin, age. s.170.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, age. c.4, s.159,160.

ss– age. s.162.

Ebu'l-Ferac İsfahanî de şöyle der:

Abbasîler zamanında katledilen Ebu Talip evlatları içinde Yahya b. Ömer Talibî kadar hakkında şiir ve mersiye okunan kimseyi bulamadım.^{ss}

4– PEYGAMBER HANEDANININ FAZİLET VE MENKİBELERİ

İkinci asırdan itibaren Şîî şairler Emîrül-Müminin'in (a.s) fazilet ve menkibeleri hakkında şiir okumaya başladılar. Bu yolla esas direği Hz. Ali'nin (a.s) imameti ve halefliği olan Şîilik mezhebini tanıtmaya, yaymaya çalışmışlardır. Ferezdak, Kumeyt Esedî, Himyerî, Süfyan b. Mus'ab el-Abdî ve Di'bil Huzaî gibi büyük şairler bu işte öncü olmuşlardır.

Seyyit Himyerî, ömrünü Emîrül-Müminin'in (a.s) menkibelerini anlatmaya vakfetmişti. Kendi döneminde Ehlibeyt ekolünün en büyük tebliğcilerindendi. Bu yüzden Şîîler arasında son derece saygın biriydi. Ebu'l-Ferac İsfahanî'nin naklettiğine göre Benî Haşim'i öven 2300 kaside okumuş ve Benî Haşim'i övmeyen, düşmanlarını kınamayan hiçbir şiiri bulunmamaktadır. Yine Ebu'l-Ferac İsfahanî'nin dediğine göre Seyyit, A'meş olarak tanınan Süleyman b. Mehran'ın Kûfe'deki evine gider, ondan Emîrül-Müminin'in (a.s) faziletlerini dinler, yazar ve onları şiir hâline getirirdi. İbn Mutezz şöyle diyor:

Seyyit Himyerî Ali b. Ebu Talip'in bütün faziletlerini şiir hâline getirmişti. O, Âl-i Muhammed'in iyi bir şekilde anlatılmadığı toplantılardan çabuk sıkılırdı. Bir şahıs şöyle nakletmiştir: Amr b. Ala'nın yanında oturmuştuk. Seyyit Himyerî geldi. Biz ziraat, hurma gibi alışılmış meseleler hakkında konuşmaya dalmıştık. Seyyit gitmek için ayaklandı. Sebebini sordüğümüzdaysa bize şöyle cevap verdi:

Ben, Âl-i Muhammed'den

Bir faziletin zikredilmediği toplantıda oturmaktan hoşlanmam.

Ahmed'in, halefinin

Ve evlatlarının adı anılmayan meclisler değersizdir.

Bir mecliste onları zikretmeyi unutan kimse

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, age. s.511.

O meclisten kazançsız gider.^{ss}

Bir gün Kûfe emîrlerinden biri ona bir atla bir miktar bağışta bulundu. Seyyit ata bindi, hediyeyi de alarak Kûfe'nin Kunase mahallesine geldi. Şiilere hitaben şöyle dedi:

Ey Kûfeliler! Kim Ali b. Ebu Talip'in benim şiire dökmediğim bir faziletini söylerse, bu at ve hediyeyi ona bağışlayacağım.

İnsanlar her taraftan Emîrû'l-Müminin'nin (a.s) faziletlerini söylüyor, o da o fazilet hakkında okumuş olduğu şiiri hatırlatıyordu. Sonunda bir şahıs şöyle dedi:

Bir gün Hz. Ali (a.s) evinden çıkmak üzere ayakkabılarını giymek istiyordu. Ayakkabılarından birini giydiği sırada bir kartal diğer ayakkabısını alarak göğe yükseldi ve oradan aşağı attı. Ayakkabı düşünce, içinden bir yılan çıktı ve bir yarığa girdi. Böylece Ali (a.s) ayakkabısını giydi.

Bu sırada Seyyit Himyerî bir müddet düşünceye daldı ve "Ben şimdiye kadar bunun hakkında şiir okumadım." dedi ve atla hediyeyi o adama bağışlayarak şu şiiri okudu:

Haberdar olun ey insanlar!

Ebu'l-Hasan'ın ayakkabısında sırlar var.

Cinlerin düşmanlarından biri,

Akılsızlar ve doğru yoldan sapmışlar zümresinden,

Ali'nin ayakkabısında saklandı zehirlemek için onu.

Atların üstünde giden en üstün kişiyi,

Emîrû'l-Müminin Ebu Turab'ı

Zehirlemek için.

Bu sırada kartallardan biri ya da ona benzeyen

Bir kuş yılanın tepesine çöktü.

Böylece onun şerrini ve zehrini

Ebu'l-Hasan Ali'den uzaklaştırdı.^{ss}

ss– age. s.242.

ss– age. s.241,242.

Süfyan b. Mus'ab el-Abdî ömrünü Emîrû'l-Müminin'in (a.s) menkıbelerini anlatmaya adanmış şairlerdendir. Allâme Eminî, "Onun, Âl-i Muhammed'in (s.a.a) methinin haricinde okuduğu bir şiirini bulamadım." demiştir. Peygamber hanedanının menkıbe ve faziletlerini İmam Sadık'tan (a.s) öğreniyor ve hemen şiire döküyordu.^{ss}

İbn Şehraşub, İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakleder:

Ey Şia topluluğu! Çocuklarınıza el-Abdî'nin şiirlerini ezberletin. O Allah'ın dini üzeredir.

5– PEYGAMBER HANEDANI DÜŞMANLARINI HİCVETME

Düşmanla mücadele etme yollarından biri de, modern dünyada kitle iletişim araçları sayesinde yaygın bir şekilde kullanılan tebliğ metodudur.

Geçmişte düşmanları şiir kalıbında hicvetme, etkisi en güçlü tebliğ şekliydi. Şiî şairler de önderlerini savunmak için Ehlibeyt düşmanlarını hicvediyorlardı. Uygun ortamda birkaç mısra şiirle düşmanı bozguna uğrıyorlardı. Allah'a ve Resulü'ne düşman olan Muaviye, Velid b. Ukbe ve Amr b. As gibi şahıslar Benî Haşim ve Hz. Ali'nin (a.s) şairleri ve dostları tarafından defalarca hicvedilmişlerdir. Bir şair, adı açığa çıkmadan ve Emevîler tarafından takibe maruz kalmadan Yezid'in ölümünden sonra onu hicvederek Şiîlerin kalbine su serpmiştir. O şöyle demiştir:

Ey Hevvarin'de bulunan mezar, insanların en kötüsünü aldın içine.^{ss}

Benî Ümeyye hakkında yapılmış olan hicivlerin en iyisi Kumeyt b. Zeyd el-Esedî'nin onlar hakkındaki şu şiiridir:

Kılıç ve kırbaçtan korksan da nerde olsalar

Benî Ümeyye'ye şöyle de:

Allah aç karar kılsın sizin doyurduğunuzu

ss– age. s.295.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, 1411, c.3, s.65. (Hevvarin, Yezid'in kabrinin bulunduğu şehirdir.)

Tok eylesin sizin zulmünüzden dolayı aç kalanı.

Haşimî olanın beğenilmiş siyasetiyle

Hayatın baharı ümmetin olacaktır.^{ss}

Dr. Şevki Dayf şöyle diyor:

Irak, Horasan ve Hicaz'da Şialar, Kumeyt'in şiirlerini birbirlerine naklediyorlardı. Bu yüzden Emevîler ve onların Irak'taki valisi Yusuf b. Ömer Sakafî, Kumeyt'i ciddi bir tehlike olarak görüyorlardı.^{ss}

Ebu'l-Ferac İsfahanî, Kumeyt hakkında şöyle demiştir:

Büyük Şîi şairi Kumeyt el-Esedî, Benî Ümeyye'nin baskıcı döneminde ne pahasına olursa olsun Hz. Ali'nin (a.s) düşmanı olan, Benî Ümeyye'ye gönül vermiş, Peygamber hanedanına karşı şiir okuyan şairlere cevaplarını vermekten çekinmemiştir. Hakîm b. Abbas el-Kelbî, Hz. Ali'yi (a.s) hicveden şairlerdendi ve Kahtanîlerden sayılmaktaydı. Kumeyt güçlü bir şekilde ona hamle ederek şiirlerinde onu Kureyş büyükleri ve Adnanîlerle karşı karşıya getirdi. Bu yolla onu hicvetti ve mağlup etti.^{ss}

Bazen de şairler isimlerini açığa vurmadan hükümet şairlerinin cevaplarını veriyor, onları hicvediyor ve eziyorlardı. Müstain hükümeti döneminde yaşamış olan Said b. Hamid, Emîrû'l-Müminin (a.s) ve Peygamber (s.a.a) hanedanına düşman olan şairlerdendir. O, çeşitli zamanlarda Şîi şairler tarafından hicvedilmiştir.

Yine bu dönemde yaşayan, Emîrû'l-Müminin'in (a.s) düşmanı ve Nasıbî olan şairlerden biri de Ali b. Cehm'dir. O, Şîi şair Ali b. Muhammed b. Cafer Alevî tarafından hicvedilmiştir. Çünkü o, Ali b. Cehm'in nesebini inkâr etmiş ve onun Same b. Lüveyy'e mensup oluşunun şüpheli olduğuna inanmıştır.

Ebu'l-Esved Düelî de, İbn Ziyad'ın hicvinde şöyle demiştir:

Hüzünlü ve kederli olduğum bir hâlde diyorum ki:

ss– Cahiz, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Beyan ve't-Tibyân*, Matbaatu Lünceti't-Telif ve't-Tercümeti ve'n-Neşr. Kahire, birinci baskı, h. 1364, m. 1948, c.3, s.365.

ss– eş-Şîiru ve't-Tevabiihi'ş-Şubiiyyihi ala Merri'l-Usur, Daru'l-Maarif, Kahire, s.36.

ss– Ebu'l-Ferac İsfahanî, *el-Ağani*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, c.17, s.36.

Allah Ziyadoğulları'nın mülkünü yok etsin.

Semud ve Ad kavimlerini helak ettiği gibi onları hile

Ve ihanetleri içinde helak etsin.^{ss}

Seyyit Himyerî, Şîi olduğundan dolayı tanıklığını kabul etmeyen Benî Abbas kadılarından birinin hicvinde şöyle demiştir:

Senin baban Peygamber'in koyununun hırsız,

Annense Ebu Cühder'in kızıdır!

Bizse senin isteğinin bu olmasına rağmen delalet

Ve sapıklıkta olmayacağız.^{ss}

Ebu Nüame Dakikî el-Kûfî hicrî üçüncü asır şairlerindedir. Abbasî devlet büyüklerini şiirleriyle hicvetmiş, mürtekip oldukları kötülükleri dile getirmiştir. Sonunda Abbasîlerin Türk komutanlarından Müflih adındaki biri tarafından katledilmiştir.^{ss}

Yirmi Dokuzuncu Dersin Özeti

3- Şîi şairlerin şiir okudukları önemli yerlerden biri de, Peygamber hanedanı şehitlerine ağıt okumalarıdır ve bu, iki bölüm altında incelenebilir:

a) İmam Hüseyin'e (a.s) ağıt:

Kerbela şehitlerinin ardından ilk ağıt yakanlar, yürekleri yanmış Benî Haşim kadınlarıdır. Hz. Ebu'l-Fazl'ın annesi Ümmü'l-Benîn Hanımefendi gibi. O, Bakî'de evlatları için mersiye okumuş, Medine halkı etrafında toplanmış ve yaktığı ağıda ağlamışlardır. Kerbela şehitleri için okunan mersiye şiirleri Emevîler dönemindeki baskılardan dolayı Abbasîler dönemine nazaran daha azdır. Ama İmam Sadık (a.s) döneminde, ortamın da elverişli olmasından dolayı İmam Sadık (a.s) İmam Hüseyin'e (a.s) mersiye okuma kültürünü ihya etmiştir.

ss– Mesudî, Ali b. Hüseyin, age. c.3, s.81.

ss– Allâme Eminî, Abdül Hüseyin, age. s.256.

ss– Dayf, Dr. Şevki, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabiiyyi'l-Asri'l-Abbasîyyi's-Sanî*, Daru'l-Maarif, Mısır, s.388.

b) Diğer Peygamber (s.a.a) evlatlarına okunan mersiyeler:

Hz. Peygamber'in (s.a.a) evlatları her daim zulme maruz kalmışlar ve zalimler tarafından katledilmişlerdir. Şairler de onların ardında mersiyeler okumuşlardır. Talibîler arasında Kербela şehitlerinden sonra en çok mersiye şiiri Yahya b. Ömer Talibî'nin ardından okunmuştur.

4- Peygamber (s.a.a) hanedanının fazilet ve menkıbeleri. Farazdak, Kumeyt, Seyyit Himyerî ve Di'bil Huzâî, Peygamber (s.a.a) hanedanının menkıbelerini anlatan şiirler okumuş şairlerdendirler.

5- Peygamber (s.a.a) hanedanının düşmanlarını hicvetme. Şiî şairler, önderlerinin hakkını müdafaa etme doğrultusunda Ehlibeyt (a.s) düşmanlarını hicvetmişlerdir.

Yirmi Dokuzuncu Dersin Soruları

1- Mersiye şiirleri ne zaman başlamıştır?

2- Kербela vakası şairleri kimlerdir?

3- Hicrî birinci asrın bitmesinden sonra İmam Hüseyin (a.s) mersiyelerinin revaç bulması nasıl olmuştur?

4- Âl-i Ebî Talip'ten katledilenler arasında İmam Hüseyin'den (a.s) sonra en çok mersiye şiiri kimin hakkında okunmuştur?

5- Ehlibeyt'in faziletlerinin şairler vesilesiyle yayılmasının niteliğini beyan edin?

6- Şiî şairler hicivden nasıl faydalanmışlardır?

KAYNAKÇA

- 1- Abdullah Abdülaziz b. İdris. *Müctemeü'l-Medine fî Ahdi'r-Rasül*, İmaretu Şu-uni'l-Mekatib, Camiatu'l-Meliki's-Suud, Riyad.
- 2- Adam Metz. *Temeddeün-i İslâmî der Karn-i Çeharum-i Hicrî*, Çev. Ali Rıza Zekâveti Karagözlü, Müessesesi-yi İntişarat-i Emîr Kebir, Tah-ran, h.ş. 1364.
- 3- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*, Daru Sadır, Beyrut.
- 4- Ahtab Harzem. *el-Menakıb*, Menşuratü'l-Mektebeti'l-Haydariyye, Nefef, h. 1385.
- 5- Âl-i Abdülcabbar, Şeyh Muhammed b. Şeyh Abdali. *İsbatü'l-İmame el-Müsemma bi's-Şuhubi's-Sevakıb fî Recmi Şeyatini'n-Nevasib*, el-Hadi.
- 6- Alimî Dameğanî, *Muhammed Ali. Peygamber ve Yaran*, Kitabforuşi-yi Basirefî, Kum, tarihsiz.
- 7- Askerî, Murtaza. *Maalimü'l-Medreseteyn*, Müessesetü'l-Bi'se Kısmu'd-Dirasati'l-İslâmîyye, Tahran, ikinci baskı, h. 1409.
- 8- Belazurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Ensabü'l-Eşraf*, tahkik: Muham-med Bâkır Mahmudi, Müessesetü'l-Âlemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1349.
- 9- Berkî, Ahmet b. Muhammed b. Halid. *Ricalü'l-Berkî*, Müessesetü'l-Kayyum.
- 10- Buharî, Muhammed b. İsmail. *es-Sahih*, Bulak, h. 1314.
- 11- Caferî, Yakup. *Müselmanan der Bester-i Tarih*, Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslâmî, h.ş. 1371.
- 12- Caferiyan, Yakup. *Tarih-i Teşeyyü der İran ez Ağaz ta Karn-i Heştom-i Hicrî*, Şirket-i Çap ve Neşr-i Sazman-i Tebligat-i İslâmî, Kum, beşinci baskı, h.ş. 1377.
- 13- Dayf, Dr. Şevki, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Asri'l-Abbasîyyi'l-Evvel*, Darü'l-Maarif, Mısır.

- 14- Ebu Hanife Dineverî, Ahmed b. Davud. *Ahbaru't-Tival*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, tarihsiz.
- 15- Ebu Mihnef. *Maktelü'l-Hüseyn (a.s)*, tahkik: Hasan Gaffarî, Kum, 1364.
- 16- Ebu Nüaym, *Tarihu İsfahan*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- 17- Ebu'l-Ferac İsfahanî, Ali b. Hüseyin. *el-Ağani*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.
- 18- Ebu'l-Ferac İsfahanî, Ali b. Hüseyin. *Makatilü't-Talibiyyin*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416.
- 19- el-Bağdadî Ebu Mansur Abdülkadir b. Tahir b. Muhammed. *el-Farku Beyne'l-Fırak*, Kaire, h. 1367.
- 20- el-Burakî en-Necefî, *Tarihü'l-Kûfe*, Darü'l-Adva, Beyrut.
- 21- el-Ferahidî, Halil b. Ahmed. *Tertibu Kitabi'l-Ayn*, İntişarat-ı Usve, Tahran.
- 22- el-Hürri'l-Amilî, Muhammed b. Hasan. *Vesailü'ş-Şia*, Mektebetü'l-İslâmîyye, Tahran, altıncı baskı, h. 1403.
- 23- el-Hüseynî el-Vasitî ez-Zeydiyyil'l-Hanefî, Ebu Feyz Seyyit Murtaza. *Tacü'l-Arus*, Darü'l-Fikr li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi, Beyrut.
- 24- el-Kunduzî el-Hanefî, Şeyh Süleyman. *Yenabiü'l-Mevedde*, Menşurat-ü Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h. 1418.
- 25- el-Minkarî, Nasr b. Müzahim. *Vak'atü Siffin*. Menşurat-i Mektebe-yi Ayetullahi'l-Uzma el-Mar'aşî en-Necefî, h. 1404.
- 26- el-Müberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid. *el-Kâmil fi'l-Lugati ve'l-Edeb*, Menşuratu Darü'l-Hikmet, Dimaşk.
- 27- Eminî, Abdülhüseyn. *el-Gadir fi'l-Kitabi ve's-Sünneti ve'l-Edeb*, Darü'l-Kitabi'l-İslâmîyye, Tahran, h.ş. 1366.
- 28- Eminî, Seyyit Muhsin. *A'yanü'ş-Şia*, Darü't-Taaruf li'l-Matbuat, Beyrut, tarihsiz.
- 29- Emîr Ali. *Tarih-i Arap ve İslâm*, Çev. Fahr Daî, İntişarat-i Gencine, üçüncü baskı, h.ş. 1366.
- 30- en-Nümeyrî el-Basrî, Ebu Zeyd Ömer b. Şebah. *Tarihü'l-Medineti'l-Münevvere*, tahkik: Fehim Muhammed Şaltut, Menşuratu Darü'l-Fikr, Kum, h. 1410.
- 31- Erdebilî el-Garavî el-Hairî, Muhammed b. Ali. *Camiü'r-Ruvat*, Menşurat-i Mektebet-i Ayetullah el-Uzma el-Mar'aşî en-Necefî, Kum, 1403.
- 32- er-Râzî, Ebi Galip. *Risaletun fi Âl-i A'yen*. Matbaa-yi Rabbanî, İsfahan, h. 1399.
- 33- Eş'arî, Sa'd b. Abdullah. *el-Makalat ve'l-Fırak*, Merkez-i İntişarat-i İlmî ve Ferhengî, Tahran, ikinci baskı, h.ş. 1360.
- 34- eş-Şirazî, Seyyit Ali Han. *ed-Derecatü'r-Rafia fi Tabakati'ş-Şia*, Müessesetü'l-Vefa, Beyrut.
- 35- Firuzabadî. *Kamusü'l-Lugat*, taşbaskı.
- 36- Gustav Lubun. *Tarih-i Temeddün-i İslâm ve Arab*, Çev. Seyyit Haşim Hüseyini, Kitapforuşi-yi İslâmîyye.
- 37- Halid Hasan. *Müctemeü'l-Medine Kable'l-Hicreti ve Ba'deha*, Darü'n-Nihzeti'l-Arabiyye, Beyrut.
- 38- Hasan İbrahim Hasan. *Tarihü'l-İslâm*, Mektebetü'n-Nihzeti'l-Mısriyye, Kahire, m.1967.
- 39- Hasanî, Ali Ekber. *Tarih-i Tahlilî ve Siyasi-yi İslâm*, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, Tahran, h. 1373.
- 40- Hatip Bağdadî. *Tarihu Bağdad*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, bi-rinci baskı, h. 1417.
- 41- Haydar, Esed. *el-İmamu's-Sadık ve'l-Mezahibu'l-Erbaa*, Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, ikinci baskı, h. 1390.
- 42- Heysemî, Hafız Nuruddin Ali b. Ebu Bekir. *Mecmaü'z-Zevaid*, Darü'l-Fikr, Beyrut, h. 1414.
- 43- Hoî, Seyyit Ebu'l-Kasım. *Mu'cemu Ricali'l-Hadis*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.
- 44- Horasanî, Muhammed Kerim. *Tarih ve Akaid-i Fırka-i Agahaniyye*, sa-deleş-tiren: Hüseyin Hasanî, Kum, 1377.
- 45- Hüseyin Yakup, Ahmed. *en-Nizamü's-Siyasî fi'l-İslâm*, Müessesesi-yi Ensariyan, Kum, ikinci baskı, h. 1412.
- 46- İbn Abdirabbih, Ahmet b. Muhammed. *el-Ikdü'l-Ferid*, Daru İyayi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h.1409.
- 47- İbn Abülbirr, Yusuf b. Ömer. *el-İstiab fi Marifeti'l-Ashab*, (el-İsabe'nin dipnotunda).

- 48- İbn Anbe. *Umdetü't-Talib fi Ensabi Âl-i Ebi Talib*, İntişarat-i Razî, Kum.
- 49- İbn Asakir. *Tarihu Dimaşk*, Farsça çevirisi el-İmam Ali b. Ebu Talip, tahkik: Muhammed Bâkır Mahmudî, Müessesetü'l-Mahmudî li't-Tabaati ve'n-Neşr, Beyrut.
- 50- İbn A'sem, Ebu Muhammed b. A'sem. *el-Fütuh*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1406, Darü'l-Adva, Beyrut.
- 51- İbn Cevzi. *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.
- 52- İbn Cevzi. *el-Muntezem fi Tarihi'l-Ümem ve'l-Müluk*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, h. 1412.
- 53- İbn Cevzi. *Tezkiretü'l-Havass*, Menşuratü'l-Matbaati'l-Haydariyye, Necef, h. 1383.
- 54- İbn Ebi'l-Hadid, Abdurrahman. *Şerhu Nehci'l-Belağâ*, tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.
- 55- İbn Esir, İzzettin Ali b. Muhammed. *el-Kamil fi't-Tarih*, Daru Sadır, Beyrut.
- 56- İbn Esir, İzzuddin Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-Gabe fi Marifeti's-Sahabe*, el-Mektebetü'l-İslâmîyye, Tahran, tarihsiz.
- 57- İbn Hacer el-Askalanî, Şahabuddin b. Ali. *Lisanü'l-Mizan*, Dar-ü İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h.1416.
- 58- İbn Hacer el-Askalanî, Şahabuddin b. Ali. *Tahriru Takribi't-Tehzib*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, birinci baskı, 1417-1997.
- 59- İbn Hacer el-Askalanî, Şahabuddin b. Ali. *Tehzibü't-Tehzib*, Darü'l-Fikr, Beyrut, birinci baskı, h. 1404.
- 60- İbn Hacer Heysemî el-Mekkî, Ahmed. *es-Savaiku'l-Muhrika fi'r-Redd-i âlâ Ehli'l-Bide' ve'z-Zendeka*, Mektebtu Kahire, h. 1385.
- 61- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. *el-Mukaddime*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, h. 1408.
- 62- İbn Hazm el-Endülüsî, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. *Cemheratu Ensabi'l-Arab*, Beyrut, birinci baskı, h. 1403.
- 63- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Darü'l-Marife, Beyrut, tarihsiz.
- 64- İbn Kesir, İsmail b. Ömer. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tahkik: Mustafa Abdülvahid, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.
- 65- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Maarif*, tahkik: Serve Akkaşe, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, birinci baskı, h. 1415.
- 66- İbn Meysem el-Bهرانî, Meysem b. Ali. *en-Necatu fi'l-Kıyame fi Tahkiki'l-İmame*, Mecmau'l-Fikri'l-İslâmî, Kum, birinci baskı, h. 1417.
- 67- İbn Nedim. *el-Fihrist*, Darü'l-Marife, Beyrut, tarihsiz.
- 68- İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakatü'l-Kübra*, Daru Beyrut, h. 1405.
- 69- İbn Şehraşub Mazenderanî. *Maalimu'l-Ulema*, Menşuratu Matbaati'l-Haydariyya, Necef, h.1380.
- 70- İbn Şehraşub Mazenderanî. *Menakibu Âl-i Ebi Talib*, Darü'l-Adva, Beyrut, h. 1405.
- 71- İbn Tabataba, Ebu İsmail b. Nasır. *Muntakalatü't-Talibiyin*, çev. Muhammed Rıza Atai, İntişarat-i Kuds-i Rezevi, birinci baskı, h.ş. 1372.
- 72- İbn Taktaka. *el-Fahrî fi'l-Adabi's-Sultaniyye ve'd-Düveli'l-İslâmîyye*, Daru Sadır, Beyrut, h. 1385.
- 73- İbn Tavus, Ali b. Musa. *el-Luhuf alâ Katle't-Tufuf*, Çev. Muhammed Tahir Dizfulî, İntişarat-i Basiretî, Kum, h.ş. 1378.
- 74- İbn Vazih, Ahmed b. Ebu Yakup, *Tarihü'l-Yakubî*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1414.
- 75- Kaidan, Asgar. *Tahlilî ber Mevazi-i Siyasi-yi Ali b. Ebu Talib Pes ez Rihlet-i Peyamber ta Katl-i Osman b. Affan*, Müessesese-yi İntişarat-i Emîr Kebir, Tahran, ikinci baskı, h.ş. 1376.
- 76- Kandehevî, Şeyh Muhammed Yusuf. *Hayatü's-Sahabe*, tahkik: Şeyh İbrahim Muhammed Ramazan, Darü'l-Marife, Beyrut, ikinci baskı.
- 77- Kaşifü'l-Gita, Şeyh Cafer. *Difa ez Hakkaniyyet-i Şia*, Çev. Gulam Hasan Muharremi, Müminin, birinci baskı, h.ş. 1378.
- 78- Kelbî. Cemheretü'n-Neseb, *Âlemü'l-Kütüb*, Beyrut.
- 79- Keya Gilanî, Seyyit Ahmet b. Muhammed b. Abdurahman. *Siracü'l-Ensab*, Menşuratu Mektebeti Ayetullahi'l-Uzma el-Mar'aşî en-Necefi, h. 1409.
- 80- Küleynî, Ebu Cafer Muhammed b. Yakup b. İshak. *el-Kâfi*, Darü'l-Mektebeti'l-İslâmîyye, h.ş. 1363.
- 81- Kürd Ali, Muammed. *Hutatü'ş-Şam*, Mektebetü'n-Nurî, Dimaşk, üçüncü baskı, 1403-1983.

- 82- Louis Maalouf. *el-Müncid*, İntişarat-i İsmailiyan, birinci baskı.
- 83- Makdisî. *Ahsenü't-Tekasim*, Çev. Dr. Ali Taki Münzevî, Şirket-i Müellifan ve Müterciman İran.
- 84- Makrizî, Takiyuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali. *el-Mevaiz ve'l-İtibar bi-Zikri'l-Hutat ve'l-Âsar*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, h. 1418.
- 85- Mâmegani, Abdullah. *Tenkihü'l-Mekal*, İntişarat-i Cihan, Tahran.
- 86- Meclisî, Muhammed Bâkır. *Biharu'l-Envar*, el-Mektebetü'l-İslâmîyye, Tahran.
- 87- Mesudî, Ali b. Hüseyin b. Ali. *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Darü's-Savi, Kahire, tarihsiz.
- 88- Mesudî, Ali b. Hüseyin b. Ali. *Murucu'z-Zehab*, Menşuratu Müesseseti'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, h. 1411.
- 89- Muğniye, Muhammed Cevad. *eş-Şiatu fi'l-Mizan*, Menşuratü's-Şerif'ir-Razî, Kum, h. 1413.
- 90- Muğniye, Muhammed Cevad. *Şia ve Zimamdarani Hodser*, Çev. Mus-tafa Zamanî, İntişarat-i Şehid-i Gomnam, tarihsiz.
- 91- Muhammed b. İsmail. *Münthe'l-Mekal*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İyâit-Turas, Kum.
- 92- Muhammed Cafer, Dr. Seyyit Hüseyin. *Teşeyyü der Mesir-i Tarih*, Çev. Seyyit Muhammed Taki Ayetullahî, Defter-i Neşr-i Ferhengi-yi İslâmî, dokuzuncu baskı, h.ş. 1378.
- 93- Muharremî, Gulam Hasan. *Pejuheşi Pîramun-i Ensar*, Defter-i İntişarat-i İslâmî Vabeste be Camia-yi Müderrisini Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, h.ş. 1378.
- 94- Muhtarü'l-Leysî, Dr. Sümeýra. *Cihadü's-Şia*, Darü'l-Ceyl, Beyrut, h. 1396.
- 95- Murtaza el-Amulî, Cafer. *Zendegani-yi Siyasi-yi İmam Cevad*, Çev. Seyyit Muhammed Hüseyinî, Defter-i İntişarat-i İslâmî Vabeste be Camia-yi Müderrisin-i Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, sekizinci baskı, 1375.
- 96- Murtaza el-Amulî, Cafer. *el-Gadir ve'l-Muarizûn*, Darü's-Sire, Beyrut.
- 97- Murtaza el-Amulî, Cafer. *es-Sahih min Sireti'n-Nebiyi'l-A'zam*, Defter-i İntişarat-i İslâmî Vabeste be Camia-yi Müderrisin-i Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, h. 1420.
- 98- Muzaffer, Muhammed Hüseyin. *Tarihü's-Şia*, Menşurat-i Mektebet-i Basireti, Kum, tarihsiz.
- 99- Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan. *el-Cemel*, Mektebetü'l-A'lami'l-İslâmî, Merkezü'n-Neşr, Kum, h. 1416.
- 100- Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan. *el-İrşad*, Çev. Muhammed Bâkır Mosaidî Horasanî, Kitabforuşi-yi İslâmîyye, h.ş. 1376.
- 101- Neccaşî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Abbas. *Fihristu Esmâi Müsennefa's-Şia*, Defter-i İntişarat-i İslâmî-yi Vabeste be Camia-yi Müderrisin, Kum, h. 1407.
- 102- Nevbahtî, Ebu Muhammed Hasan b. Musa. *Firaku's-Şia*, el-Matbaatü'l-Haydariyye, Necef, 1936.
- 103- Nurî, Hüseyin. *Kitabü'l-Humus*, Müessesetu'l-İmami'l-Mehdi (a.f), Kum, h. 1428.
- 104- Pişvaî, Mehdi. *Pişva-yi Azade*, İntişarat-i Tevhid, Kum, ikinci baskı, h.ş. 1360.
- 105- Pişvaî, Mehdi. *Sire-i Pişvayan*, Müesseseyi Tahkikatî ve Talimati-yi İmam Sadık (a.s), Kum, sekizinci baskı, h.ş. 1378.
- 106- Pişvaî, Mehdi. *Şahsiyetha-yi İslâmî-yi Şia*, İntişarat-i Tevhid, Kum, birinci baskı h.ş. 1359.
- 107- Pişvaî, Mehdi. *Tarih-i İslâm ez Cahiliyet ta Hacce'ti'l-Veda*, Danişgah-i Azad-i İslâmî Irak kısmı.
- 108- Pur Tabatabai, Seyyit Mecit. *Tarih-i Asr-i Gaybet*, Merkez-i Cihani-yi Ulum-i İslâmî, Kum.
- 109- Rabbanî Gulpayganî, Ali. *Firak ve Mezahib-i Kelamî*, Merkez-i Cihani-yi Ulum-i İslâmî, Kum, birinci cilt, 1377.
- 110- Ravendî, Kutbuddin. *el-Haraic ve'l-Ceraih*, Müessesetu'l-İmami'l-Medi, Kum, h. 1409.
- 111- Razavî Erdekanî, Seyyit Ebu Fazil. *Mahiyet-i Kıyam-i Muhtar*, İntişarat-i Defter-i Tebligat-i İslâmî-yi Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, tarihsiz.
- 112- Sadr, Seyyit Hasan. *eş-Şia ve Fünunü'l-İslâm*, Lübnan, h. 1331.
- 113- Saduk. *el-Emali*, İntişarat-i Kitabforuşi-yi İslâmîyye.

- 114- Saduk. *Uyunu Ahbari'r-Rıza (a.s)*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbuat, Beyrut, birinci baskı, h. 1404.
- 115- Sakafî, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed. *el-Garat*, Çev. Muhammed Bâkır Kumreî, Ferheng-i İslâm, tarihsiz.
- 116- Semhudi, Nurettin. *Vefai'l-Vefa bi-Ahbari Dari'l-Mustafa*, tahkik, Muhammed Muhittin Abdülmecid.
- 117- Seyyit Razî. *Nehcü'l-Belağâ*, Çev. Feyzü'l-İslâm.
- 118- Subhanî, Cafer. *Külliyatun fi İlmi'r-Rical*, Merkez-i Müdiriyyet-i Hovze-yi İlmiyye-yi Kum, ikinci baskı, h. 1410.
- 119- Suyutî, Celaluddin Abdurrahman. *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri bi'l-Me'sur*, Menşuratu Mektebeti Ayetullahi'l-Uzma el-Mar'aşî en-Necefi, Kum, h. 1404.
- 120- Suyutî, Celaluddin Abdurrahman. *Tarihü'l-Hulefa*, İntişaratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1411.
- 121- Şehid-i Sani. *Zikra'ş-Şia fi Ahkami'ş-Şeria*, taşbaskı.
- 122- Şehidî, Seyyit Cafer. *Tarih-i Tahlili-yi İslâm*, Merkez-i Neşr-i Danişgahi, Tahran, altıncı baskı, h.ş. 1365.
- 123- Şehristanî. *el-Milelu ve'n-Nihel*, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h.ş. 1364.
- 124- Tabatabaî, Seyyit Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Defter-i İntişarat-i İslâmî-yi Vabeste be Camia-yi Müderrisin-i Hovze-yi İlmiyye-yi Kum.
- 125- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Tarihü'l-Ümem ve'l-Muluk*, Darü'l-Kamusi'l-Hadis, Beyrut, tarihsiz.
- 126- Tabersî, Ebu Ali el-Fazl b. Hüseyin. *İ'lamü'l-Vera bi-A'lami'l-Hüda*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1417.
- 127- Tabersî, Ebu Ali el-Fazl b. Hüseyin. *Mecmaü'l-Beyan*, Darü'l-Marife, Beyrut, ikinci baskı, h. 1408.
- 128- Tabersî, Ebu Mansur Ahmed b. Ali b. Ebu Talip. *el-İhticac*, İntişarat-i Usve.
- 129- Tusî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan b. Ali. *el-Fihrist*, Danişgah-i Meşhed, h.ş. 1315.
- 130- Tusî, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan b. Ali. *İhtiyaru Marifeti'r-Rical*, Müessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, Kum, h. 1404.
- 131- Tusterî, Muhammed Taki. *Kamusu'r-Rical*, İntişarat-i İslâmî vabeste be Camia-yi Müderrisin, h. 1410.
- 132- Yakut Hamevî, Şahabuddin Ebu Abdullah. *Mu'cemü'l-Buldan*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, birinci baskı, h. 1417.
- 133- Yusufî Garevî, Muhammed Hadi. *Mevsuatü't-Tarihi'l-İslâmî*, Mecmaü'l-Fikri'l-İslâmî, Kum, birinci baskı, h. 1417.
- 134- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed. *Mizanü'l-İtidal*, Darü'l-Marife, Beyrut.
- 135- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed. *Tarihü'l-İslâm*, Darü'l-Kütübi'l-İslâmîyye, Darü'l-Kütübi'l-Mısrî, Darü'l-Kütübi'l-Lübnanî, h. 1405.
- 136- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed. *Tezkiretü'l-Huffaz*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.
- 137- Zeydan, Corci. *Tarih-i Temeddün-i İslâm ve Arab*, Çev. Ali Cevahir Kelam, Müesseset-ü İntişarat-i Emîr Kebir, Tahran, h.ş. 1372.
- 138- Zeyn Amulî, Muhammed Hüseyin. *Şia der Tarih*, Çev. Muhammed Rıza Atai, Bonyad-i Pejuheşha-yi İslâmî Astan-i Kuds-i Razavî, ikinci baskı, h.ş. 1375.
- 139- Zübeyir b. Bekkar. *el-Ahbarü'l-Muvaffakiyyat*, tahkik, Dr. Sami Mekki el-Ani, Menşuratü'ş-Şerifi'r-Razî, Kum, h. 1416.